

ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน จากนโยบายทวงคืนผืนป่า: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ

นางสาวพรธนรมณ มัตราช

วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

พ.ศ.2565

ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน
จากนโยบายทวงคืนผืนป่า: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ

นางสาวพรธนรมณ มัตราช

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
พ.ศ. 2565

สงวนลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ชื่อเรื่อง : ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ
ผู้วิจัย : นางสาวพรธนรมณ มัตราช
ปริญญา : รัฐศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (รัฐศาสตร์)
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
อาจารย์ที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์
ปีที่สำเร็จการศึกษา : 2565

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ และ 2) เพื่อศึกษาปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด โดยมีกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 62 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย (1) ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่หนึ่งของอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 50 คน (2) ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่แห่งเดียวกัน จำนวน 2 คน และ (3) เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายทวงคืนผืนป่าในขณะนั้น จำนวน 10 คน แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแบบสัมภาษณ์ และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) รัฐมีวิธีสร้างความชอบธรรมโดยการใช้ศาสตร์และศิลป์ของการใช้อำนาจนำ อันประกอบด้วยการใช้พื้นที่ประชาสังคมกับสังคมการเมือง ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ คือ กลไกสำคัญในการเข้ายึดครองพื้นที่ทางจิตใจ และเป็นกำลังในการควบคุม เพื่อให้ประชาชนตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐ และ 2) ปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชน แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ การยินยอมพร้อมตาม การเพิกเฉย และการต่อต้านตอบโต้

คำสำคัญ: ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ, ทวงคืนผืนป่า, ความชอบธรรม, การครองอำนาจนำ

_____อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

Title : The power interaction between the state and the people from the forest reclaim policy : Case study of Sai Thong National Park Chaiyaphum Province
Author : Miss Pawntanaramon Mattarach
Degree : Doctor of Political Science (Political Science)
Rajabhat Maha Sarakham University
Advisors : Asssistant Professor Dr.Piyaluk Potiwan
Asssistant Professor Dr.Thanapauge Chamaratana
Year : 2022

ABSTRACT

This research consists purposes were 1) to study the legitimacy of the use of forest recovery policies of the state and 2) to study the reaction of people affected by the forest reclaim policy. is qualitative research with research tools such as an open-ended interview form. The target group was 62 people who came from a specific selection consisting of (1) people affected by the forest reclaim policy in one area of Nong Bua Rawe District. Chaiyaphum Province, amounting to 50 people (2) 2 representatives from NGOs related to people affected by the forest reclaim policy in the same area and (3) government officials. 10 people performing duties under the forest reclaim policy at that time, then used the information gathered from the interview form. and various related documents for content analysis. The results showed that 1) The state has a way of establishing legitimate through the science and art of hegemony. which consists of the use of civil society and political society Both of these are important mechanisms for occupying the mental space. and is a force in control so that people fall under the conditions of the state and 2) People's reactions are divided into three types: consensual, neglect, and counter-resistance.

Keywords: Power Interaction, Reclaim the Forest, Legitimate, Hegemony

_____Major Advisor

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาเป็นอย่างสูงจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่กรุณาให้คำปรึกษา คำแนะนำ ช่วยเหลือ และชี้แนะแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในการดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ที่มีคุณูประการต่อการสำเร็จการศึกษาของข้าพเจ้าในครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วย รองศาสตรจารย์ ดร.พรอัมรินทร์ พรหมเกิด รองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ปัญญะวงษ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรภัทร์ ลอยวิรัตน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วินัย ผลเจริญ อาจารย์ ดร.ศิริพงษ์ ทองจันทร์ อาจารย์ ดร.ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ และ พันตำรวจเอก ดร.พัทฐกร ศาสนสุพิน ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ให้คำแนะนำ เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย และตรวจสอบให้วิทยานิพนธ์และงานเขียนมีความสมบูรณ์ ขอขอบพระคุณ พ่อแม่พี่น้อง คุณตาคุณยาย ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ที่กรุณาให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงานทุกท่าน เพื่อนนักศึกษาปริญญาเอกสาขารัฐศาสตร์ ที่ให้การช่วยเหลือสนับสนุน คอยกระตุ้นและเติมกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ด้วยดีตลอดมา ขอขอบคุณสมาชิกครอบครัวมัตราช–ภูศรี ทีมงานร้าน Cactus café และสวนกระบองเพชรขอนแก่นทุกคน ที่ให้ความรัก กำลังใจ ช่วยเหลือ สนับสนุนในการศึกษาครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ท้ายที่สุดนี้ ขอมอบคุณค่าและประโยชน์จากที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แด่ คุณพ่อมนพัทธ์ คุณแม่รัฏติกาล มัตราช ที่ได้อบรมเลี้ยงดูส่งเสริมอุปถัมภ์ทางด้านการศึกษาและให้โอกาสที่ดีกับผู้วิจัยมาโดยตลอด อีกทั้งขอน้อมรำลึกถึงพระคุณของครูอาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้จนประสบความสำเร็จได้ในวันนี้

นางสาวพรธนรมณ มัตราช

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นศูนย์รวมของสรรพสิ่ง เป็นจุดเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดสายน้ำแห่งชีวิตและสัตว์น้อยใหญ่ที่มีความหลากหลาย อีกทั้งเป็นที่พึ่งพิงและให้ประโยชน์แก่มนุษย์มาแต่โบราณกาล เพราะป่าไม้ ช่วยรักษาสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคุมสภาพดินฟ้าอากาศ กำบังลมพายุ ป้องกันบรรเทาอุทกภัย เป็นแหล่งดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ และเป็นโรงงานผลิตออกซิเจนขนาดใหญ่ เป็นคลังอาหารและยาสมุนไพร นับเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญอย่างมากต่อประเทศชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ป่าไม้ก็จัดได้ว่าเป็นทรัพยากรที่ต้องใช้เวลานานในการสร้างขึ้นใหม่หรือสร้างมาทดแทน ขณะเดียวกันการตัดไม้ทำลายป่านั้นเป็นไปได้โดยง่ายและรวดเร็ว หากทรัพยากรป่าไม้เสื่อมถอยไปย่อมนำไปสู่การขาดความสมดุลทางระบบนิเวศน์ต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดภัยพิบัติตามมา ทำให้เกิดการสูญเสียชีวิต ทรัพย์สินและงบประมาณ ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางสังคม สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และการพัฒนาประเทศ ตลอดจนความมั่นคงในการดำรงชีวิตอยู่ และการดำรงเผ่าพันธุ์สืบต่อไปในอนาคตทั้งมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ (กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม, 2557)

นับตั้งแต่เริ่มมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยมีอยู่ประมาณ 171 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ประเทศ จนถึงปี พ.ศ. 2563 มีพื้นที่ป่าไม้คงเหลือประมาณ 102.49 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 31.68 ของพื้นที่ที่ดินประเทศไทย (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2563) โดยในช่วงก่อนที่จะมีประกาศยกเลิกสัมปทานไม้ในพื้นที่ป่าบก (ปิดป่า) ทั้งหมดในปี พ.ศ. 2532 พบว่ามีการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ในอัตราที่สูงมาก และภายหลังปิดป่าแล้วสถานการณ์ป่าไม้ของไทยก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นแต่อย่างใด การสูญเสียพื้นที่ป่าเพิ่มเติมก็ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว โดยสามารถแบ่งเป็น 2 ช่วง ดังนี้ ช่วงที่ 1 รวมระยะเวลา 26 ปี (พ.ศ. 2516–พ.ศ. 2541) พื้นที่ป่าลดลงจาก 138,566,875 ไร่เหลือ 81,076,250.00 ไร่ หรือคิดเป็นอัตราการลดลงของพื้นที่ป่าเท่ากับ 2,053,236.61 ไร่ต่อปี และช่วงที่ 2 รวมระยะเวลา 14 ปี (พ.ศ. 2543–พ.ศ. 2556) พื้นที่ป่าลดลงจาก 106,319,237.50 ไร่เหลือ 102,120,417.98 ไร่ หรือคิดเป็นอัตราการลดลงของพื้นที่ป่าเท่ากับ 299,918.68 ไร่ต่อปี (สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้, 2560)

พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทย มีหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบ ได้แก่ กรมป่าไม้ ทำหน้าที่ดูแลพื้นที่ป่าของประเทศ ซึ่งเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ มีเนื้อที่ประมาณ 30 ล้านไร่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ทำหน้าที่ดูแลป่าไม้ของประเทศซึ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ มีเนื้อที่ประมาณ 68 ล้านไร่ และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ทำหน้าที่ดูแลพื้นที่ป่าไม้ของประเทศ ซึ่งเป็นป่าชายเลน มีเนื้อที่ประมาณ 4 ล้านไร่ สำหรับกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ในฐานะที่เป็นหน่วยงานในการดูแลรับผิดชอบพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ได้สำรวจการถือครองพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พบว่า มีราษฎรถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นจำนวน 184,710 ราย พื้นที่รวมประมาณ 2,225,540 ไร่ (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2560) ดังนั้น จึงต้องมีมาตรการและแนวทางการแก้ปัญหาการถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ที่เหลืออยู่ไม่ให้มีการขยายพื้นที่การถือครองที่ดินในผืนป่าขยายตัวเพิ่มขึ้นออกไปอีก โดยพิจารณากำหนดแนวทาง และมาตรการอย่างเป็นธรรม ลดปัญหาความขัดแย้ง และพิจารณาช่วยเหลือราษฎรตามความจำเป็น เหมาะสมเพียงพอแก่การดำรงชีพ โดยกำหนดเงื่อนไขการใช้พื้นที่ให้เป็นไปในรูปแบบของ “การอนุรักษ์” เพื่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้มาตรการที่ผสมผสานกับหลักการบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้ง และเกิดความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย

การจัดการพื้นที่อนุรักษ์ในปัจจุบัน ได้อาศัยรูปแบบจากอุทยานแห่งชาติ แห่งแรกของโลก คือ เยลโลสโตน ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2415 โดยก่อนการตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติเยลโลสโตนนี้ ได้มีชนเผ่าอินเดียนแดงอาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาหลายพันปี แต่ในมุมมองของคนผิวขาวที่ได้อพยพเข้าไปในพื้นที่ตะวันตก ของสหรัฐอเมริกาเห็นว่าบริเวณนี้เป็นป่าบริสุทธิ์ดั้งเดิม จึงได้ตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติขึ้น เพื่อรักษาสภาพความเป็นป่าดั้งเดิม (Wilderness) ไว้ ชนเผ่าอินเดียนแดงดั้งเดิมจึงถูกกำลังทหารขับไล่ออกไป และห้ามมิให้ผู้ใดอาศัยอยู่เว้นแต่เฉพาะเจ้าหน้าที่ของอุทยานเท่านั้น (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2560) ซึ่งในประเทศไทย พื้นที่อนุรักษ์ที่ไม่มีคนอาศัยอยู่นั้นแทบกล่าวได้ว่าไม่มีเลย แม้ว่าพื้นที่อนุรักษ์บางแห่งดูคล้ายรูปแบบของพื้นที่อนุรักษ์เยลโลสโตน แต่ในความเป็นจริงพบว่าได้มีผู้คนอาศัยอยู่มาโดยตลอด เช่น บางแห่งมีการอาศัยอยู่ตามแนวขอบและรุกล้ำเข้ามายังพื้นที่อนุรักษ์ บางแห่งอาศัยอยู่ภายในพื้นที่อนุรักษ์ เช่น อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ตรงกลางไม่มีคนอาศัยอยู่ถาวรเป็นชุมชนหมู่บ้านก็จริง แต่บริเวณแนวขอบของอุทยานพบปัญหาคนบุกรุกตัดไม้ หาอาหาร หาของป่า เลี้ยงสัตว์ ทำไร่ และอื่น ๆ (มฑณ ยนต์ดัน, 2562)

การประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่คุ้มครอง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า วนอุทยาน เขตห้ามล่าสัตว์ป่า รวมถึงสวนรุกขชาติและสวนพฤกษศาสตร์ ที่แม้ว่าการประกาศดังกล่าวนี้จะสามารถรักษาพื้นที่ที่ถูกประกาศส่วนใหญ่เอาไว้ได้ แต่เนื่องจากขั้นตอนของการประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์นั้นยังมีกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่เพียงพอ รวมถึงการขาดการสำรวจ เพื่อป้องกันปัญหาการอยู่อาศัยของประชาชน จึงทำให้มีการประกาศพื้นที่ทับซ้อนกันกับพื้นที่ใช้ประโยชน์ทำกินและเก็บหาของป่าของประชาชนที่มีอยู่แต่เดิมก่อนจะมีประกาศเป็นจำนวนมาก (ปริญญารัตน์ เลี้ยงเจริญ, 2561) ซึ่งผลทางกฎหมาย คือ ประชาชนที่ครอบครองอยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวมีฐานะเป็นผู้กระทำผิดตามกฎหมาย และอาจถูกดำเนินคดีได้ ดังกระแสพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่ได้ทรงพระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงานวันรพี ณ ตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2516 ตอนหนึ่งว่า “...ในป่าสงวนซึ่งทางราชการได้ขีดเส้นไว้ว่าเป็นป่าสงวน หรือป่าจำแนกแต่ว่าเราขีดเส้นไว้ประชาชนก็มีอยู่ในนั้นแล้ว เราจะเอากฎหมายป่าสงวนไปบังคับคนที่อยู่ในป่าที่ยังไม่ได้สงวนแล้วเพิ่งไปสงวนทีหลังโดยขีดเส้นบนเศษกระดาษก็ชอบกลอยู่ แต่มีปัญหาเกิดขึ้นเมื่อขีดเส้นแล้วประชาชนที่อยู่ในนั้นกลายเป็นผู้ฝ่าฝืนกฎหมายไป ถ้าดูในทางกฎหมายเขาก็ฝ่าฝืน เพราะว่าตรามาเป็นกฎหมายโดยชอบธรรม แต่ว่าถ้าตามธรรมชาติใครเป็นผู้ทำผิดกฎหมาย ก็คือผู้ขีดเส้นนั่นเอง เพราะว่าบุคคลที่อยู่ในป่าเขาอยู่ก่อนเขามีสิทธิในทางเป็นมนุษย์ หมายความว่าทางราชการบุกรุกคนไม่ใช่คนบุกรุกกฎหมายบ้านเมือง...” ซึ่งภายหลังจากได้มีการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ทั่วประเทศ พบว่า พื้นที่อนุรักษ์แทบทุกแห่งมีราษฎรอาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวมาก่อนหน้าแล้ว เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร จังหวัดกาญจนบุรี มีชนเผ่ากะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในพื้นที่มานานกว่า 200 ปี แต่เพิ่งได้ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในปี พ.ศ. 2517 เมื่อคนเหล่านี้ติดอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์จึงกลายเป็นผู้กระทำผิดกฎหมาย วิถีชีวิตแต่ดั้งเดิมคนเหล่านี้อาศัยและดำรงเผ่าพันธุ์ในลักษณะการพึ่งพิงกับป่าอย่างแยกไม่ออก เมื่อมีการใช้กฎหมายประกาศพื้นที่ป่า ก็เสมือนหนึ่งว่ารัฐเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรธรรมชาติ ประชาชนซึ่งอยู่อาศัยดำรงชีวิตพึ่งพิงกับป่ามาโดยตลอด จึงเสมือนเป็นดั่ง ผู้บุกรุกและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความผิดและจะต้องได้รับโทษตามกฎหมายจึงกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและประชาชนขึ้น (บัณฑิต ไกรวิจิตร, 2559)

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประชาชนที่อยู่อาศัย และครอบครองที่ดินทำกิน ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์กับเจ้าหน้าที่รัฐเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมานาน ซึ่งสาเหตุความขัดแย้งหลัก คือ การถกเถียงกันว่าฝ่ายใดเป็นผู้มีสิทธิมากกว่า ระหว่างรัฐที่ถืออำนาจตามกฎหมายของรัฐในการจัดการพื้นที่ป่ากับประชาชนผู้ที่อาศัยครอบครองทำกินอยู่ในพื้นที่ป่ามานาน หรือสืบทอดสิทธิครอบครองกันมาหลายรุ่น หลายรัฐบาลได้พยายามอย่างต่อเนื่องในการแก้ปัญหา อันเป็นความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนโดยการออกกฎหมายและนโยบายต่าง ๆ เพื่อสงวน และอนุรักษ์ป่าไม้ แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

และประสิทธิผล ซึ่งมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 ได้เห็นชอบหลักการ มาตรการและแนวทางแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ และให้ดำเนินการต่อไปได้ตามมติคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ตามแผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรแห่งชาติป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐและการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 เรื่องการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ โดยสรุปเป็นการเห็นชอบโครงการและกำหนดให้ใช้ภาพถ่ายทางอากาศออร์โธสี มาตราส่วน 1: 4000 ที่บินถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2546 เพื่อดำเนินการตรวจสอบการถือครองที่ดินตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 เป็นบรรทัดฐานสำหรับการตรวจสอบพื้นที่ป่าไม้ที่ถ่ายพื้นที่นั้นไว้เป็นครั้งแรก หลังวันประกาศสงวนหวงห้ามมีผลบังคับใช้เป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมาย (สำนักงานการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ, 2556)

จากการศึกษาพบว่า แม้จะมีแนวทางสำหรับการแก้ไขปัญหาตามมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าว แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง เนื่องจากยังประสบกับปัญหาว่ามีพื้นที่ที่ต้องทำการตรวจสอบพิสูจน์การครอบครองที่ทำกินอีกเป็นจำนวนมาก มีบุคคลผู้ครอบครองทำกินที่ดิน ซึ่งไม่ได้มาแจ้งสิทธิการครอบครอง และบางรายยังอยู่ระหว่างการขอแจ้งให้ดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบัน ตลอดจนปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินจนต้องหันไปบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น ทำให้การตรวจสอบพิสูจน์การครอบครองที่ดินไม่มีที่สิ้นสุด และยากต่อการควบคุมดูแลพื้นที่ ภายหลังจากการทำรัฐประหารเมื่อ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มีคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2557 เรื่องการปราบปราม และหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ หรือ “นโยบายทวงคืนผืนป่า” โดยได้กำหนดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีภารกิจ และอำนาจหน้าที่ได้ดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก ยึดถือครอบครอง ทำลาย หรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทำให้เสื่อมเสีย แก่สภาพป่า รวมทั้งผู้สมคบและสนับสนุนช่วยเหลือ ให้ได้ผลอย่างจริงจังในทุกพื้นที่ รวมทั้งสกัดกั้นการลักลอบตัดไม้มีค่าหรือไม้หวงห้าม การนำเข้าและส่งออกไม้ที่ผิดกฎหมายตลอดแนวชายแดน ตลอดจนการปราบปรามเครือข่ายขบวนการตัดไม้ทำลายป่าในทุกหมู่บ้านและชุมชน ทั่วประเทศ (รุ่งอรุณ หน่อคำ และคณะ, 2562) ซึ่งเมื่อได้มีการดำเนินการตามนโยบายดังกล่าวอย่างเคร่งครัดในช่วงแรกกลับเกิดผลกระทบและเกิดข้อพิพาทอย่างรุนแรงกับประชาชน ที่ครอบครองทำกินอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์อย่างมากมาย จนอาจกล่าวได้ว่านโยบายดังกล่าวนี้ได้สร้างผลกระทบกับประชาชนที่ครอบครองทำกินอยู่ในพื้นที่ซึ่งไม่ใช่เพียงนายทุน ผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ ที่แอบแฝงในการบุกรุกพื้นที่ป่า จนกลายเป็นความหวาดหวั่นเกรงกลัวว่าจะถูกเจ้าหน้าที่เข้ามาทวงคืนพื้นที่ รวมถึงการบังคับใช้กฎหมายที่ผู้ได้รับผลกระทบมองว่าขาดความเป็นธรรม ส่งผลต่อสภาพจิตใจและตกอยู่ในความวิตกกังวลจากการถูกดำเนินคดี ทั้งยังไม่รวมถึงปัญหาทางด้านสังคมที่ถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่สร้างปัญหา ถูกตราหน้าว่าเป็นผู้บุกรุกที่ดิน ทั้งที่ข้อเท็จจริงในหลายกรณีนั้นราษฎรได้ครอบครอง ทำประโยชน์ตกทอดมาหลายรุ่น ก่อนที่หน่วยงานของรัฐจะออก

ประกาศเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทับซ้อนกับที่ดินทำกินของตน ตลอดจนคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 66/2557 เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปรามหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน โดยตามคำสั่งได้ระบุว่าให้ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยึดถือนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราว โดยการดำเนินการใด ๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้ ผู้มีรายได้น้อยและผู้ไร้ที่ดิน ทำกิน ซึ่งได้อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมนั้น ๆ ก่อนคำสั่งนี้มีผลบังคับใช้ ยกเว้นผู้ที่บุกรุกใหม่จะต้องดำเนินการสอบสวนและพิสูจน์ทราบเพื่อจะได้กำหนดวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมและดำเนินการ ตามขั้นตอนต่อไป ซึ่งจะเห็นได้ว่ามาตรการดังกล่าวนี้ มีลักษณะของการใช้กำลังเข้าจับกุม และทวงคืนพื้นที่เป็นหลักยึดถือและเน้นการบังคับใช้กฎหมาย แม้จะมีมาตรการผ่อนปรนเยียวยาให้แก่ ผู้ยากไร้ ผู้มีรายได้น้อย และผู้ไร้ที่ดินทำกินที่ได้กล่าวอ้างสิทธิการครอบครองและทำประโยชน์มาก่อนการประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่กฎหมายเฉพาะหลายฉบับได้กำหนดเกี่ยวกับพื้นที่อนุรักษ์โดยวางหลักการต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาและส่งผลกระทบต่อราษฎรที่ครอบครองและทำประโยชน์ อีกทั้งยังไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิในการใช้ประโยชน์ หรือแม้กระทั่งสิทธิที่จะตกทอดต่อไปยังทายาทของพวกเขาอย่างเป็นธรรม เป็นต้น (เดชรัตน์ สุขกำเนิด, 2564)

เมื่อรัฐบาลเดินหน้าปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต่าง ๆ และลดผลกระทบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ของประเทศโดยรวม ในชื่อ “นโยบายทวงคืนผืนป่า” โดยในแผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน กำหนดเป้าหมายไว้ว่าคือ การพิทักษ์รักษาพื้นที่ป่าไม้ให้มีสภาพป่าที่สมบูรณ์ให้ได้พื้นที่ป่าไม้อย่างน้อย 40 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ประเทศภายใน 10 ปี จากข้อมูลการสำรวจ ของกระทรวงมหาดไทยในปี พ.ศ. 2551 ระบุว่า มีผู้บุกรุกที่ดินของรัฐทั่วประเทศรวมกว่า 6 ล้านไร่ แยกเป็นการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ ประมาณ 1.5 ล้านไร่ พื้นที่อุทยานแห่งชาติประมาณ 6 แสนไร่ ที่ดินราชพัสดุ ประมาณ 2.1 ล้านไร่ ที่ดินสาธารณประโยชน์ ประมาณ 1.1 ล้านไร่ และบุกรุกที่ดินรัฐประเภทอื่น ๆ เช่น ที่ดิน ส.ป.ก. เนื้อที่ประมาณ 490,000 ไร่ (กรมป่าไม้, 2560) ขณะที่ในแผนแม่บทฯ ระบุว่า พื้นที่ป่าภาคเหนือเป็นพื้นที่ที่มีการบุกรุกรุนแรงที่สุด รองมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และภาคกลาง โดยพื้นที่วิกฤตรุนแรง 12 จังหวัด ได้แก่ เพชรบูรณ์ พิษณุโลก สุโขทัย น่าน ลำปาง อุบลราชธานี นครราชสีมา เลย กระบี่ เชียงใหม่ ตาก และแม่ฮ่องสอน ทว่าตลอดห้วงเวลาดังกล่าว สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กันคือ ความเดือดร้อนของชาวบ้านทั่วทั้งประเทศ หลังการประกาศนโยบายทวงคืนผืนป่า คดีที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และกรมป่าไม้ดำเนินการกับชาวบ้านนั้นเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ (กิตติพงศ์ สนธิสัมพันธ์, 2561)

ข้อมูลจากองค์กรพัฒนาเอกชน The Center for People and Forests (RECOFTC) ระบุว่าในปี 2557 ประเทศไทยมีป่าชุมชนประมาณ 10,000 แห่ง มีการขึ้นทะเบียนกับหน่วยงานรัฐ 8,800 แห่ง

แต่มีมากถึง 10,726 แห่งที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนป่าชุมชน เพราะอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จากข้อมูลดังกล่าว กลุ่มคนที่จะได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า มากที่สุด คือ ผู้ที่อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งไม่สามารถขึ้นทะเบียนป่าชุมชนได้ (ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า, 2556) และข้อมูลจากคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ณ เดือนกุมภาพันธ์ 2557 ประเมินว่านโยบายทวงคืนผืนป่าจะมีหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบอย่างน้อยประมาณ 9,000 แห่ง แบ่งเป็นภาคเหนือประมาณ 5,000 แห่ง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 2,000 แห่ง ภาคใต้ประมาณ 1,000 แห่ง และภาคกลางประมาณ 1,000 แห่ง จากข้อมูลทั้งหมด จะเห็นได้ว่า นโยบายทวงคืนผืนป่าส่งผลกระทบต่อผู้คนจำนวนมหาศาล และสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 64/2557 ก็คือ การถูกแย่งยึดที่ทำกิน และการมีคดีติดตัวของประชาชนผู้ยากไร้ทั่วประเทศ ขณะที่แทบจะไม่ปรากฏข่าวการจับกุมนายทุน และเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับการบุกรุกผืนป่า และยังพบอีกว่า คสช. ผลักดันนโยบายทวงคืนผืนป่าโดยใช้ทั้งกฎหมายที่มีอยู่แล้ว และคำสั่ง คสช. แต่สิ่งที่แตกต่างจากในอดีต คือ ประกาศ สองฉบับ ซึ่งได้แก่ คำสั่ง คสช. ฉบับที่ 64/2557 และ 66/2557 กับแผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้, การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ทำให้การบังคับใช้กฎหมายมีความรุนแรงมากขึ้น กล่าวคือได้เพิ่มตำรวจ ทหาร กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และฝ่ายปกครอง เป็นหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย จากเดิมที่มีกรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติฯ เป็นเพียงสองหน่วยงานหลัก ขณะเดียวกัน คำสั่ง คสช. ได้คาดโทษเจ้าหน้าที่ที่ดำเนินการไม่มีประสิทธิภาพหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิด ซึ่งมีประสิทธิภาพมากกว่ารัฐบาลจากเลือกตั้ง เพราะเจ้าหน้าที่ไม่มีช่องทางในการปกป้องตัวเอง จึงทำให้การคาดโทษมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นายสงกรานต์ ป้องบุญจันทร์ อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งศึกษาเรื่องนโยบายทวงคืนผืนป่าของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้กล่าวสรุปข้อค้นพบในงานเสวนาวิชาการ “ตุลากรธิปไตย ศาล และรัฐประหาร”เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2561 ไว้ว่าสิ่งที่ คสช. ทำถ้าดูเทียบกับงานศึกษากฎหมายที่ละเมิดสิทธิเสรีภาพประชาชนในสมัยก่อน รูปแบบหลักๆ ของรัฐบาลเผด็จการในการละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน คือ การตรากฎหมายโดยตรง จำกัดเสรีภาพโดยตรง ซึ่งมีในยุค คสช. เช่นกัน แต่สำหรับการทวงคืนผืนป่า แม้ไม่ได้ตรากฎหมายสารบัญญัติขึ้นมาเพิ่มโทษหรือกำหนดสิทธิหน้าที่เพิ่มเติม แต่สิ่งที่ คสช. ทำในขณะนั้น คือ การจัดโครงสร้างการบังคับใช้กฎหมายของหน่วยงานรัฐใหม่ โดยเพิ่มอำนาจให้กับรัฐ และใช้กลไกและอำนาจที่มีอยู่ไปลดอำนาจประชาชน พอทำสองอันนี้ได้ ก็ทำให้การบังคับใช้กฎหมายเดิมที่มีอยู่แล้วส่งผลกระทบมากยิ่งขึ้น (สงกรานต์ ป้องบุญจันทร์, 2563)

ในมาตรการทวงคืนผืนป่าตามคำสั่ง คสช.ฉบับที่ 64/2557 และ 66/2557 ได้มอบอำนาจให้กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ซึ่งเป็นหน่วยงานของฝ่ายทหาร

มีอำนาจเต็มในการปราบปราม สั่งการ ควบคุมสิ่งต่าง ๆ เพื่อจัดระเบียบพื้นที่ป่า เช่น จับกุมผู้บุกรุกหรือผู้ที่ครอบครอง หรือทำให้สภาพป่าเสียหาย รวมถึงปราบปรามขบวนการตัดไม้ทำลายป่า กิจการแปรรูปไม้ หรือบุคคลที่มีไม้หวงห้ามไว้ครอบครอง แม้จะอยู่ในรูปเครื่องใช้หรือสิ่งประดิษฐ์ก็ตาม ทั้งนี้ หากพบว่าทำผิดตามระเบียบกฎหมายให้ดำเนินการลงโทษอย่างเด็ดขาด และหากเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการกระทำความผิด จะต้องถูกดำเนินการทั้งทางวินัยและทางอาญาเหมือนกัน อีกทั้ง คำสั่งทั้งสองฉบับยังให้ กอ.รมน. และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ร่วมกันกำหนดยุทธศาสตร์และจัดทำแผนแม่บทการแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังมีคำสั่งหัวหน้า คสช. ฉบับที่ 13/2559 ให้ทหารที่มียศตั้งแต่ร้อยตรีขึ้นไปมีอำนาจค้นได้โดยไม่ต้องมีหมายศาล โดยคำสั่งดังกล่าวระบุว่าจะใช้กับบรรดาผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ แต่ทว่า คำสั่งนี้ ถูกเอามาใช้กับการทวงคืนผืนป่าด้วย จึงมีการเอาทหารหลายร้อยคนเข้าปิดล้อมตรวจค้นหมู่บ้านของชาวบ้าน กล่าวโดยสรุปก็คือ คสช. ใช้วิธีการจัดการป่าไม้ด้วยการรวมศูนย์อำนาจไว้ในมือ ของหน่วยงานทหารทั้งในระดับพื้นที่ ระดับนโยบาย และอาศัยมาตรการที่รุนแรงเข้าดำเนินการแก้ไขปัญหาป่าไม้แทนมาตรการอื่น ๆ (iLaw, (2559).

แม้ว่า คำสั่ง คสช. ฉบับที่ 66/2557 จะเน้นย้ำว่าการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่จะต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนผู้ยากไร้ และให้มีกระบวนการเจรจาเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาในกรณีที่มีความสืบเนื่องต่อกันมา แต่เนื่องจากมาตรการหลักของคำสั่ง คสช. คือ การใช้กำลังเข้าจับกุม และทวงคืนพื้นที่เป็นหลัก ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตป่า และกำลังอยู่ในระหว่างกระบวนการแก้ไขปัญหากับภาครัฐได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้ จากเวทีเสวนาออนไลน์ “ย้อน 7 ปี ป่าไม้ นโยบายเผด็จการ” เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2564 ของกลุ่มจับตาปัญหาที่ดิน หรือ Land Watch Thai ได้ตั้งข้อสังเกตต่อมาตรการการทวงคืนผืนป่าของ คสช. ว่าจากผลการดำเนินงานของ กอ.รมน. ไม่มีการระบุถึงการจับกุมดำเนินคดีขบวนการลักลอบตัดไม้ หรือนายทุนผู้อยู่เบื้องหลังการบุกรุกที่ดินในเขตป่าโดยไม่แจกแจงข้อมูล ว่ามีผู้ต้องหาที่จับกุมได้นั้นเป็นนายทุน นักการเมือง เจ้าของโรงงานแปรรูปไม้ เจ้าหน้าที่รัฐ จำนวนเท่าใด และเป็นประชาชนทั่วไปจำนวนเท่าใด และมีความเป็นไปได้ที่มาตรการดังกล่าว ถูกใช้กับประชาชนผู้ยากไร้ที่อาศัยในเขตป่าเป็นหลัก นอกจากนี้ข้อมูลจากเวที “ปฏิบัติการทวงคืนผืนป่ากับผลกระทบต่อคนจน: กรณีอุทยานแห่งชาติไทรทอง” เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2562 ที่ห้องประชุมออดิทอเรียม อาคารรัตนคุณากร (อาคาร 11) มหาวิทยาลัยรังสิต ยังระบุด้วยว่า ชาวบ้านผู้ยากไร้ที่อาศัยในเขตป่าต้องเผชิญหน้ากับผลกระทบอย่างน้อยสามลักษณะภายใต้มาตรการทวงคืนผืนป่า ได้แก่ 1) การข่มขู่คุกคาม ไล่รื้อ และดำเนินคดีกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า ที่เกิดขึ้นอย่างน้อย 226 ครั้ง เช่น กรณีเจ้าหน้าที่ทหาร ตำรวจ และป่าไม้ พร้อมอาวุธ กว่า 50 ราย ควบคุมตัวแกนนำชาวบ้านกว่า 11 คน

ออกจากพื้นที่ อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์ ซึ่งเป็นพื้นที่กรณีปัญหาพิพาทเรื่องที่ดินป่าไม้มายาวนาน 2) การไล่รื้อ ตัดฟันทำลายพืชผลของชาวบ้านในพื้นที่ โดยใช้คำสั่งทางปกครองที่เกิดขึ้น อย่างน้อย 287 ครั้ง เช่น เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง เข้าตัดฟันไร่ข้าวและข้าวโพด ของชาวบ้านห้วยหก อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่ เป็นต้น และ 3) การจับกุมดำเนินคดีกับชาวบ้าน ในพื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นอย่างน้อย 168 ครั้ง มีคดีเกิดขึ้นอย่างน้อย 1,003 คดี เช่น กรณีชาวบ้านทุ่งป่าคา อ.แม่ลาน้อย จ.แม่ฮ่องสอน และกรณีบ้านจัดระเบียบ อ.ภูพาน จ.สกลนคร

นายประยงค์ ดอกลำใย ประธานคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.พอช.) และที่ปรึกษาสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ ได้กล่าวในงานเสวนา “จากปารีณา 1,700 ถึงปัญหาที่ดินของคนจน: ข้อเสนอและทางออก” ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2562 ว่าเคยประเมินผลมาตรการทวงคืนผืนป่าของ คสช. ไว้ว่าตามแผนแม่บทป่าไม้ ที่มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 กำหนดว่า ประเทศไทยต้องมีพื้นที่ป่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งยังขาดอยู่อีก 26 ล้านไร่ เมื่อ คสช. ใช้นโยบายทวงคืนผืนป่ามาสี่ปี ยึดที่ดินชาวบ้านไปแล้ว 500,000 ไร่ จึงเป็นนโยบายที่ล้มเหลว ไปไม่ถึงเป้าหมาย แต่สร้างผลกระทบให้กับชาวบ้านรายเล็กรายน้อยที่ถูกไล่ที่ และถูกดำเนินคดี

ทั้งนี้ ในรายงานผลการศึกษามาตรการทวงคืนผืนป่าของกลุ่มจับตาปัญหาที่ดิน มีการตั้งข้อสังเกตว่ามาตรการทวงคืนผืนป่ามีปัญหาตั้งแต่หลักคิด เพราะการตั้งเป้าหมายเพิ่มพื้นที่ป่าให้ได้อย่างน้อย 40% ของพื้นที่ประเทศ เป็นแนวคิดเดียวกับคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 ซึ่งไม่เหมาะสมและไม่สอดคล้องกับสภาพบริบทการเปลี่ยนแปลงทางของสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงสถานการณ์ด้านทรัพยากรที่ทวีความซับซ้อนในปัจจุบัน อีกทั้ง มาตรการทวงคืนผืนป่ายังขาดความเข้าใจพัฒนาการของปัญหาที่ดินและป่าไม้ โดยผลักให้ชาวบ้านในเขตป่ากลายเป็นผู้กระทำผิดกฎหมาย ทั้งที่ในข้อเท็จจริงของปัญหาการบุกรุกป่าพบว่า ปัญหามาจากการสัมปทานทำไม้โดยรัฐ ซึ่งกินระยะเวลายาวนานถึง 92 ปี (นับตั้งแต่ก่อตั้งกรมป่าไม้ในปี 2439 จนถึงปี 2531) เป็นสาเหตุสำคัญของการลดลงของป่าไม้, นโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจโดยภาครัฐ ทำให้เกิดการขยายพื้นที่ทำกินและการตั้งถิ่นฐานในเขตป่า, ปัญหาการประกาศเขตป่าของรัฐทับซ้อนพื้นที่ทำกินและที่ตั้งชุมชน หรือปัญหาความไม่ชัดเจนและแนวเขตที่ดินของรัฐทับซ้อนกัน อีกปัญหาหนึ่งที่ทำให้มาตรการทวงคืนผืนป่ามีปัญหาคือ ตัวผู้จัดทำแผนแม่บทป่าไม้ ที่มีเพียง 17 คน (ที่ปรึกษา 5 คน, คณะผู้จัดทำ 12 คน) โดยในจำนวนนี้ มีเจ้าหน้าที่ทหารถึง 11 คน ไม่มีสัดส่วนของตัวแทนภาคประชาชนและนักวิชาการสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงกระบวนการจัดทำแผนแม่บทฯ ใช้ระยะเวลาจัดทำไม่ถึง 45 วัน นับจากคำสั่ง คสช. ฉบับที่ 64/2557 และ 66/2557 มีผลบังคับใช้ ทำให้ไม่มีการมีส่วนร่วมและการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างเพียงพอ (Ilaw, 2562)

ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 หรือพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่า และเขตห้ามล่าสัตว์ป่า พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 รวมถึงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้วางหลักไว้ว่าสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ผู้ใดไม่อาจมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองได้ และจะเป็นผลในทางกฎหมายที่จะทำให้เป็นการแสดงถึงเจตนาที่ไม่สุจริตในการยึดถือครอบครองหรือทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐโดยไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งเมื่อผู้ใดเข้ายึดถือครอบครองหรือทำประโยชน์จะไม่ได้สิทธิครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายไม่อาจยกสิทธิใด ๆ ขึ้นโต้แย้งหรือไม่นั้น มีประเด็นที่ต้องพิจารณาดังนี้

ประการแรก การได้มาซึ่งสิทธิในพื้นที่ป่าอนุรักษ์นั้น เป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 หรือมาตรการเยียวยาของรัฐในการให้สิทธิแก่ราษฎรหรือเกษตรกรได้มีที่อยู่อาศัยทำกินเป็นหลักแหล่งตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 หรือแม้กระทั่งการให้สิทธิทำกินตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2522 ก็ตามแต่การได้มาของสิทธินั้นต้องเกิดจากการอาศัย หรือทำประโยชน์อยู่ก่อนวันที่รัฐประกาศให้เป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ และเนื่องจากราษฎรอยู่อาศัยในพื้นที่ห่างไกลจากข้อมูลข่าวสารของทางราชการ ประกอบกับความไม่รู้ไม่เข้าใจขั้นตอน วิธีการในกระบวนการแสดงสิทธิ จึงทำให้ต้องเสียสิทธิ และกลายเป็นผู้บุกรุก อีกทั้งยังเป็นการผลักภาระในการพิสูจน์สิทธิไปยังราษฎร และกำหนดให้ราษฎรถูกจำกัดด้วยกระบวนการและระยะเวลา ตลอดจนข้อบัญญัติดังกล่าว ไม่ได้มีการกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการพิจารณาของเจ้าหน้าที่รัฐจึงแสดงให้เห็นถึงข้อเสียเปรียบที่ราษฎรไม่สามารถยกเป็นข้อต่อสู้ได้

ประการที่สอง การตกทอดสิทธิในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายไปยังทายาท โดยสิทธิในการอยู่อาศัยหรือทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 16 ตรี ถือเป็นสิทธิเฉพาะตัวไปตกไปยังทายาท หากทายาทมีความประสงค์ จะทำกินต่อไปให้ยื่นคำร้องต่ออธิบดีภายใน 180 วัน หากไม่ดำเนินการภายในระยะเวลาที่กำหนดทายาทก็จะเสียสิทธิดังกล่าว ซึ่งโดยมากแล้วราษฎรจะไม่ทราบเงื่อนไขและข้อกำหนดของรัฐ และทราบเพียงว่าตนอาศัยทำกินมารุ่นต่อรุ่น และสามารถทำกินในที่ดินที่ได้รับตกทอดต่อไปได้เท่านั้น อีกทั้งยังมีเงื่อนไขหลายประการที่แสดงให้เห็นว่าหากมีความจำเป็น จะใช้ที่ดินดังกล่าวเพื่อการครองชีพจริง และจะได้สิทธิอาศัยอยู่ทำประโยชน์ต่อไปหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับรัฐ เป็นผู้พิจารณาซึ่งเห็นได้ชัดว่ารัฐไม่ได้คุ้มครองสิทธิทำกินให้แก่ราษฎร

ประการที่สาม ความไม่ชัดเจนของกฎหมายและขัดแย้งกับสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรที่อาศัยกับป่า ดังเห็นได้จากบทบัญญัติในมาตรา 8 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ที่กำหนดเพียงการจัดให้มีหลักเขตและป้ายหรือเครื่องหมายอื่นแสดงแนวเขตเอาไว้ตามสมควร แต่ไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดให้มีการสำรวจพื้นที่ป่านั้นเสียก่อนว่า มีราษฎรอาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวมากน้อยเพียงใด

(ภาณุวัฒน์ ปานแก้ว, 2564) เห็นได้ว่ากฎหมายไม่มีความชัดเจนส่งผลถึงการบังคับใช้ไม่มีประสิทธิภาพ จึงพบว่ามีพื้นที่ป่าอนุรักษ์หลายแห่งทับซ้อน อยู่กับที่ดินทำกินของราษฎร แม้ว่ามีราษฎรจำนวนมากออกมาต่อสู้เรียกร้องสิทธิ แต่ก็ไม่อาจต่อสู้กับอำนาจรัฐได้สุดท้ายต้องสูญเสียที่ดินทำกิน ตลอดจนอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องมีหลายหน่วยงาน หลายกระทรวง และไม่มีหน่วยงานที่เป็นศูนย์กลางในการรวบรวมข้อมูล และจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่าหรือที่ดินให้เกิดความชัดเจนแน่นอน อีกทั้งมีกฎหมายที่เกี่ยวข้อง อยู่หลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 หรือพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ต่างมีเจตนารมณ์และการบังคับใช้ที่แตกต่างกัน ยิ่งไปกว่านั้นในการบังคับใช้ยังต้องบังคับตามกฎ ระเบียบ ประกาศ หรือคำสั่งของแต่ละหน่วยงาน รวมถึงนโยบายของรัฐที่ไม่มีความเป็นเอกภาพ ที่ทุกหน่วยงานจะต้องยอมรับ และถือปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกันอย่างต่อเนื่อง จนนำมาซึ่งปัญหาทั้งในทางกฎหมายและในทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ตามมาตรการดังกล่าว

แม้ว่าในมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐผู้ปฏิบัติงานตามนโยบายทวงคืนผืนป่านี้ ยืนยันว่านโยบายทวงคืนป่าในรัฐบาล คสช. จนถึงปัจจุบันได้ผลดี จากเดิมประเทศไทยเคยมีปัญหาบุกรุกป่ามากกว่าปีละกว่าแสนไร่ ได้ลดลงจำนวนลงเหลือปีละหมื่นไร่ ซึ่งในปีงบประมาณ พ.ศ. 2562 มีผลการดำเนินการ 532 คดี เป็นพื้นที่ความเสียหาย 11,120.53 ไร่ เมื่อเทียบกับปีงบประมาณพ.ศ.2561 มีผลการดำเนินการ 1,488 คดี เป็นพื้นที่ความเสียหาย 32,637.41 ไร่ พบว่ามีจำนวนที่ลดลง โดยหนึ่งในตัวชี้วัดความสำเร็จคือ พื้นที่การบุกรุกป่าลดลง ส่งผลให้ประเทศไทย มีป่าเพิ่มอีกกว่า 331,951 ไร่ และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ทวงคืนป่ามาแล้ว 750,000 ไร่ (ข่าวไทยพีบีเอสออนไลน์, 2562)

จากผลการดำเนินการของเจ้าหน้าที่รัฐตาม “นโยบายทวงคืนผืนป่า” นี้ ส่งผลให้ราษฎรในพื้นที่แห่งหนึ่งในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ หลายครอบครัวต่างก็ได้รับผลกระทบ โดยภายหลังจากการออกคำสั่งที่ 64/2557 และ 66/2557 ที่ได้ให้อำนาจทหารร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ดำเนินการจับกุมและดำเนินคดีกับราษฎรที่อาศัยครอบครองและทำกินในพื้นที่ป่า เกิดเป็นปัญหาข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ และราษฎร ในพื้นที่ ซึ่งฝ่ายเจ้าหน้าที่เองต้องการที่จะปกป้องผืนป่า ด้วยแนวคิดว่าในพื้นที่ป่าไม่ควรมีผู้ใดครอบครอง อาศัยอยู่ และป่าควรเป็นเขตหวงห้าม ไม่ให้คนบุกรุกเข้าไปในเขตป่าเพราะคนจะทำลายป่า ส่วนราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าก็ยืนยันว่า กลุ่มของพวกตน ชุมชนของพวกตนนั้นก่อตั้ง และอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาก่อนที่รัฐจะออกประกาศกำหนดเขตป่าสงวนหรือป่าอนุรักษ์ ซึ่งราษฎรสามารถอยู่ร่วมกับป่าและดูแลป่าเองได้ โดยที่ผ่านมาก็ไม่ได้มีการบุกรุกเพิ่มเติมและใช้ทรัพยากรในป่าเพื่อการดำรงชีพเท่านั้น แต่เมื่อมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง ในปี พ.ศ. 2535 ได้มีการรวมเอาพื้นที่ทำเกษตรและที่อยู่อาศัยของราษฎรบางส่วนเข้าไปด้วย ทั้งยังบังคับให้ราษฎรออกจากพื้นที่ที่เคยเป็นของตน และดำเนินคดีเป็นระยะตามนโยบายรัฐบาล แม้จะมีการสำรวจ

พื้นที่แต่ก็ยังขาดตกบกพร่อง ซึ่งชาวบ้านเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาระดับนโยบายแต่ยังไม่คืบหน้า ส่งผลให้มีราษฎรจากสองตำบลนี้ถูกขับออกจากที่ดินของตนเอง และมีราษฎรถูกจับกุมดำเนินคดี และถูกจำคุกในข้อหา “บุกรุกป่า”

พัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่แห่งนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการสัมปทานตัดไม้ โดยบริษัทชัยภูมิทำไม้ จำกัด ในช่วงปี พ.ศ. 2510 ซึ่งชาวบ้านได้เข้ามาบุกเบิก ทำกินภายหลังการสัมปทาน จากนั้นเริ่มมีชาวบ้านทยอยเข้ามามากขึ้น จนกระทั่งก่อตั้งเป็นชุมชนในเวลาภายหลังการจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง ราษฎรที่ได้อาศัยอยู่ในบริเวณนี้เริ่มได้รับผลกระทบจากการเข้าสำรวจพื้นที่เพื่อจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากร โดยการตรวจสอบพิสูจน์สิทธิตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 เมื่อมาตรการจำกัดสิทธิการทำประโยชน์ที่ดินในพื้นที่มากขึ้น โดยปี พ.ศ. 2546 พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2553 ตามโครงการจัดการทรัพยากรที่ดินป่าไม้ โดยสำนักบริหารในพื้นที่อนุรักษ์ที่ 7 (นครราชสีมา) ลักษณะการดำเนินการดังกล่าว เจ้าหน้าที่ได้มาทำการสำรวจเก็บข้อมูลพื้นที่ทำกินในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยการถ่ายรูปแปลงที่ดิน ซึ่งไม่มีการแจ้งล่วงหน้า ทำให้ที่ดินของชาวบ้านหลายรายไม่ได้ถ่ายสำรวจแปลง (ตกหล่น) ต่อมาปี พ.ศ. 2549 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ออกมาสำรวจพื้นที่อีกครั้ง ซึ่งเป็นการสำรวจการถือครองโดยการถ่ายรูปแปลงที่ดินเหมือนเดิม โดยไม่มีการแจ้งกับชาวบ้านเจ้าของที่ดิน กระทั่งปี พ.ศ. 2553 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้แจ้งกับชาวบ้านที่ถือครองทำประโยชน์ที่ดินในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทองว่าจะออกมารังวัดโดยการจับพิกัด GPS เพื่อออกเอกสารสิทธิโดยการรังวัดรายแปลง แต่การปฏิบัติการดังกล่าว มีปัญหาอุปสรรค และข้อผิดพลาด ข้อบกพร่องในการปฏิบัติงาน เช่น ปัญหาทางด้านสภาพอากาศ เวลา และงบประมาณ ทำให้ที่ดินของหลายคนไม่ได้จับพิกัด ในปี พ.ศ. 2553 โดยเจ้าหน้าที่แจ้งว่า จะจับพิกัดสำรวจใหม่ทุก ๆ 4 ปี โดยชาวบ้านในบริเวณนี้ยังสามารถทำกินได้ตามปกติ นอกจากนี้ ยังมีข้อจำกัดในการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ กล่าวคือ การจับพิกัด GPS ไม่ตรงกับสภาพภูมิประเทศจริงของแปลงที่ดินที่มีการถือครองทำประโยชน์ เจ้าหน้าที่จะไม่เดินตามจุดหักมุม แต่จะเดินตัดเป็นเส้นตรง ทำให้ขนาดและรูปลักษณ์พื้นที่เปลี่ยนสภาพไป นำมาสู่ปัญหาในภายหลัง หากมีการทำประโยชน์ในพื้นที่ที่ไม่ถูกรังวัด จะถูกพิจารณาเป็นพื้นที่บุกรุก และมีการบังคับให้เซ็นยินยอมออกจากพื้นที่ในที่สุด (เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน, 2562)

ในปี พ.ศ. 2557 ได้มีเจ้าหน้าที่มาสำรวจรังวัดจับพิกัด GPS อีกครั้ง โดยอ้างว่าจะมาจับพิกัดเพื่อออกเอกสารสิทธิให้ผู้ที่ทำกินในพื้นที่ ทำให้มีชาวบ้านหลายคนได้มายืนยัน การเป็นเจ้าของที่ดิน โดยมีการแบ่งแยกที่ดินให้กับบุตร ลูกเขย สะใภ้ ญาติพี่น้อง ต่อมากลุ่มบุตร เขย สะใภ้ ดังกล่าวจะถูกกล่าวหาว่าเป็นกลุ่มบุคคลใหม่ที่เข้ามาถือครองที่ดิน เนื่องจากข้อมูล มีการเปลี่ยนแปลง กลายเป็นกลุ่มที่ไม่ปรากฏรายชื่อของผู้ที่ผ่านการสำรวจ ซึ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา เจ้าหน้าที่ได้เข้ามาในพื้นที่โดยเลือกชุมชนเล็กก่อนเป็นอันดับแรก วิธีการของเจ้าหน้าที่จะใช้การพูดคุย หว่านล้อม พูดให้กลัว ประกอบ

กับมีการสนธิกำลังหลายฝ่าย เข้ามาดำเนินการลักษณะดังกล่าวข้างต้น โดยเจ้าหน้าที่ได้เข้าไปดำเนินการให้ชาวบ้าน ลงชื่อยินยอมส่งมอบคืนพื้นที่ทั้งหมดตามรายชื่อผู้ไม่ผ่านการสำรวจตามมติ ครม. 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 แต่ชาวบ้านไม่ยินยอม แม้ว่าคำสั่ง คสช. ที่ 66/2557 จะระบุไว้ว่า การดำเนินการใด ๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้ ผู้ที่มีรายได้น้อยและผู้ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งได้อยู่อาศัยในพื้นที่เดิมนั้น ๆ ก่อนคำสั่งนี้มีผลบังคับใช้กับชาวบ้านในพื้นที่ทับซ้อนกับอุทยานแห่งชาติไทรทองที่อยู่มาก่อนและกำลังอยู่ในขั้นตอนพิสูจน์สิทธิถูกดำเนินคดีทั้งหมด 14 คน รวมทั้งหมด 19 คดี โดยคนที่ถูกดำเนินคดีทั้งหมดล้วนเป็นผู้ที่ได้ใช้ที่ดินในการอยู่อาศัยและทำการเกษตร คือ ทำไร่มันสำปะหลัง ซึ่งไม่ได้ปรากฏว่ามีผู้ใดเป็นนายทุนหรือเป็นผู้ที่ถือครองโดยไม่ได้อาศัยอยู่หรือครอบครองที่ดินโดยไม่ทำกินในที่ดินของตน แต่อย่างใด

จากปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ของไทยภายใต้การบริหารงานของคณะรักษาความสงบแห่งชาติตามที่ได้มีคำสั่งที่ 64/2557 และ 66/2557 ในขณะนั้นที่เนื้อหาคำสั่งดังกล่าวได้มุ่งเน้นไปที่การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต่าง ๆ โดยคำสั่งได้ให้อำนาจกับเจ้าหน้าที่รัฐได้ดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก แม้ในที่สุดพบว่าผลที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่กลับกลายเป็นชาวบ้านธรรมดา หรือคนยากคนจนที่มีวิถีชีวิตและทำมาหากินในเขตพื้นที่ชายป่าซึ่งเป็นที่ทับซ้อนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งไม่ว่าชาวบ้านเหล่านั้นจะคัดค้านทัดทานด้วยเหตุผลใดก็ตามก็ไม่เพียงพอที่จะได้รับสิทธิทำกินต่อ กลับถูกแย่งยึดคืนที่ดินทำกินในรูปแบบต่าง ๆ ถูกดำเนินคดีซ้ำยังถูกตราหน้าจากผู้คนส่วนหนึ่งในสังคมว่าเป็นมอดไม้ เป็นพวกบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชาติ จึงถูกต้องและชอบธรรมแล้วที่บุคคลที่บุกรุกป่าเหล่านี้ต้องได้รับโทษตามกฎหมาย ซึ่งด้วยเหตุนี้เป็นผลให้ผู้วิจัยเกิดข้อสงสัยว่า รัฐมีวิธีสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าอย่างไร จึงทำให้คนในชาติและผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าเกิดการยินยอมพร้อมใจหรือมีปฏิกิริยาตอบโต้จากนโยบายทวงคืนผืนป่าเช่นไรบ้าง

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ผู้วิจัยมีคำถามที่ต้องการแสวงหาคำตอบในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1.2.1 รัฐมีวิธีสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าอย่างไร

1.2.2 ปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ

1.3.2 เพื่อศึกษาปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหาสาระ

การศึกษาเอกสารงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของ Antonio Gramsci อำนาจและปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน แล้วนำมาประมวลผลและประยุกต์สร้างเป็นเครื่องมือเป็นแนวทางการสัมภาษณ์

1.4.2 ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ในการวิจัย

1.4.2.1 ผู้วิจัยได้ศึกษากับกลุ่มเป้าหมาย โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) โดยมีคุณสมบัติเฉพาะรวมทั้งสิ้นจำนวน 62 คน ซึ่งแบ่งออกเป็นประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่หนึ่งของอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 50 คน ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่แห่งเดียวกันนี้ จำนวน 2 คน และเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายทวงคืนผืนป่าในขณะนั้น จำนวน 10 คน

1.4.2.2 พื้นที่ในการวิจัย คือ พื้นที่หนึ่งของอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ที่ได้ประสบปัญหาการทับซ้อนของที่ดินทำกินประชาชนกับพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

การครองอำนาจนำ หมายถึง การใช้อำนาจของรัฐ เพื่อสร้างภาวการณ์ครอบครองความคิดและมีอำนาจนำเหนือผู้ใต้ปกครอง โดยที่การใช้อำนาจดังกล่าวนั้นปราศจากการใช้ความรุนแรง หรือการบังคับในเชิงกายภาพ แต่เป็นการใช้อำนาจผ่านกลไกต่าง ๆ เพื่อครอบครองความคิดจนเกิดการยอมรับและได้รับการสนับสนุนจากผู้ใต้ปกครอง โดยที่ผู้ใต้ปกครองไม่รู้สึกว่าได้ถูกครอบครองหรือครอบงำ

การครอบงำที่ชอบธรรม หมายถึง การได้รับการไว้วางใจ หรือการยินยอม จากผู้ที่อยู่ใต้การปกครองเพื่อให้ผู้ปกครองมีเสถียรภาพ

ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในลักษณะของการตอบโต้ต่อรอง

นโยบายทวงคืนผืนป่า หมายถึง ภารกิจและอำนาจหน้าที่มาจากคำสั่ง คสช. ที่ 64/2557 และ 66/2557 เพื่อดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก ยึดถือครอบครอง ทำลาย หรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทำให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่า รวมทั้งผู้สมคบและสนับสนุนช่วยเหลือ ให้ได้ผลอย่างจริงจังในทุกพื้นที่ เป็นการสกัดกั้นการลักลอบตัดไม้มีค่าหรือไม้หวงห้าม การนำเข้าและส่งออกไม้ที่ผิดกฎหมาย ตลอดแนวชายแดน ตลอดจนปราบปรามเครือข่ายขบวนการตัดไม้ทำลายป่าในทุกหมู่บ้านและชุมชนทั่วประเทศ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ได้องค์ความรู้ใหม่ที่มีคุณค่าจากการวิจัยในพื้นที่ในการวิเคราะห์วิพากษ์ปรากฏการณ์ทางสังคมเกี่ยวกับพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนที่ไม่ได้ดำรงอยู่ตายตัว อันจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจในเชิงวิชาการเกี่ยวกับศาสตร์และศิลป์ของการใช้อำนาจนำของรัฐ ในพื้นที่ประชาสังคมกับสังคมการเมือง เพื่อเข้ายึดครองพื้นที่ทางจิตใจ และเป็นกำลังในการควบคุม เพื่อให้ประชาชนตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐ รวมถึงปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนในลักษณะต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้จากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน ซึ่งล้วนเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย ต่าง ๆ ที่มีความชอบธรรมและสร้างการยอมรับ การสนับสนุน ตลอดจนการนำไปสู่การปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างมีเสถียรภาพ มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

1.6.2 ได้ข้อมูลและข้อเสนอแนะในทางวิชาการที่มีความสำคัญต่อการกำหนดมาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทย ที่ชอบธรรม และมีความเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ คุ้มครอง รักษา สภาพป่าไม้ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ต่อไป

1.6.3 ได้ข้อมูลและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการดูแลบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เช่น สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ สำนักจัดการป่าชุมชน สำนักป้องกันรักษาป่าและควบคุมไฟป่า อุทยานแห่งชาติ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ตำรวจ ทหาร เป็นต้น ในส่วนของการบังคับใช้กฎหมายและแนวทางปฏิบัติกับประชาชนเพื่อลดการขัดแย้งและการกระทำผิดต่อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งเป็นการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ได้

บทที่ 2
การทบทวนวรรณกรรม

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยให้ความสนใจเกี่ยวกับศาสตร์และศิลป์ของการใช้อำนาจนำ จากการสร้างการครอบงำที่ชอบธรรมของรัฐบาล ตามแนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของ Antonio Gramsci เพื่อใช้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ว่ารัฐมีวิธีการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าอย่างไร และปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าเป็นอย่างไรบ้าง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และผลงานที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐาน เป็นแนวทางการวิจัย โดยแบ่งออกเป็นส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. แนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony)
2. อำนาจและปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
4. กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 แนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony)

แนวความคิดเรื่องการครองอำนาจนำ ได้ถูกกล่าวถึงในงานเขียนของ Antonio Gramsci ในสมุดบันทึกจากคุก (Prison Notebooks) ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่างปี ค.ศ. 1891–1937 ในช่วงปี ค.ศ. 1916–1919 Gramsci เริ่มทำงานกับกรรมกรในเมืองตูริน และเป็นสมาชิก ของพรรคสังคมนิยมอิตาลี ในช่วงนี้ฝ่ายซ้ายของอิตาลี ได้รับผลกระทบจากสงครามโลก สังคมและเศรษฐกิจตกต่ำ รวมทั้งการล่มสลายของพรรคสังคมนิยมอิตาลี ต่อมาในช่วงปี ค.ศ. 1921 Gramsci ได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี และเริ่มมีอิทธิพลทางความคิดในพรรค แต่เขาก็มีปัญหาเนื่องจากแนวทางและยุทธศาสตร์ทางการเมืองแตกต่างไปจากผู้นำคนอื่น ๆ จากปี ค.ศ. 1923 Gramsci และฝ่ายซ้ายคนอื่น ๆ ถูกคุกคามจากระบอบฟาสซิสต์จนกระทั่งปี ค.ศ. 1926–1937 เขาถูกจับและถูกคุมขัง จึงเริ่มเขียนบันทึก ชื่อบันทึกจากคุก (Prison Notebook) แต่ในตอนนั้นงานเขียนของเขามีลักษณะกระจัดกระจายมิได้รวบรวมเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ และมีประเด็นกว้างขวางครอบคลุมในหลายเรื่องด้วยกัน เช่น ประเด็นว่าด้วยเรื่องประวัติศาสตร์อิตาลีด้านการศึกษา เรื่องของปัญญาชนว่าด้วยทฤษฎีและแนวความคิด ในทางการเมือง ความคิดเกี่ยวกับรัฐ สังคม การใช้อำนาจ รวมถึงเรื่องการครองอำนาจนำ เป็นต้น อีกทั้งการใช้ภาษาก็มีลักษณะ

กำกวมและยากต่อการตีความ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้จดหมายและข้อเขียนของเขาสามารถผ่านการควบคุมจากคุกได้นั่นเอง (กิ่งกาญจน์ เอี่ยมละออ, 2555)

งานเขียนของ Gramsci เป็นการสะท้อนมุมมองของเขาที่มีต่อสภาพการณ์ ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องแนวคิดการครองอำนาจนำ ที่เป็นกรอบแนวคิดหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ในงานวิจัยชิ้นนี้นั้น เป็นการสะท้อนความคิดของเขาที่มีต่อแนวความคิดมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมที่เชื่อในหลักเศรษฐกิจกำหนด (Economist) หลักการกำหนดนิยมอย่างกลไก (Mechanical Determinism) ที่มองว่าปัจจัยในเรื่องเศรษฐกิจนั้นเป็นอิสระจากปัจจัยอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยในเชิงเจตจำนงของมนุษย์ และเป็นตัวกำหนดความเป็นไป หรือพัฒนาการของสังคมโดยอัตโนมัติ ดังนั้น ตามความคิดของ Gramsci จึงไม่ เห็นด้วยกับแนวคิดของพวกมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมพวกหนึ่งที่เชื่อในหลักการกำหนดนิยม โดยให้เศรษฐกิจเป็นกลไก ในมุมมองของ Gramsci นั้นมองว่า โครงสร้างส่วนบนอันประกอบไปด้วยพื้นที่ของระบบกฎหมาย ความเชื่อ ศีลธรรม ปัญญา นั้นก็เป็นส่วนสำคัญต่อการกำหนด ความเป็นไป หรือมีผลต่อพัฒนาการของสังคมได้ ซึ่งในการจะเปลี่ยนแปลงสังคมได้นั้นจะต้องทำการต่อสู้ทางอุดมการณ์ (วัชรพล พุทธรักษา, 2550)

แนวคิดของ Gramsci นั้น เป็นการอธิบายอำนาจครอบงำของอุดมการณ์ ของชนชั้นนำทางสังคมที่มีต่อส่วนต่าง ๆ ของสังคม โดยเขาใช้แนวคิดนี้อธิบายว่า เหตุใดชนชั้นนายทุน จึงสามารถมีอำนาจในสังคมได้ เพราะอำนาจที่แท้จริงของระบบทุนนิยมนั้น มิใช่อยู่ที่ การใช้ความรุนแรงหรือกำลังบังคับที่กลไกของรัฐเป็นฝ่ายกระทำ หากอยู่ที่การยอมรับของฝ่าย ที่ถูกปกครองในแนวคิดหรือจิตสำนึกในการอธิบายความเป็นไปของสังคม เป็นปรัชญาของมวลชน ผู้ซึ่งยอมรับระบบศีลธรรม ขนบธรรมเนียมและพฤติกรรมในสังคม ประเด็นที่ Gramsci ต้องการศึกษาทำความเข้าใจ ก็คือ ชนชั้นปกครองทำอย่างไรจึงสามารถทำให้ชนชั้นผู้ถูกปกครอง ต่างเห็นพ้องยอมรับในอุดมการณ์และวิถีชีวิตเช่นนี้ได้ ทั้งนี้ เพื่อจะหาทางพลิกสถานการณ์ดังกล่าว เพื่อให้ชนชั้นผู้ถูกปกครองทั้งหลายได้โค่นล้มระบอบเก่า และสถาปนาระบอบใหม่ที่มีอิสรเสรีอย่างเต็มที่

สำหรับสาเหตุที่ Gramsci ให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ เนื่องจากเหตุการณ์บางอย่างที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของเขา คือ

1. การปกครองของรัสเซียภายใต้การนำของ Joseph Stalin ซึ่งมีการขูดรีดชาวนาเพื่อนำไปพัฒนาอุตสาหกรรม การใช้มาตรการโหดเหี้ยมทำให้ Gramsci มองรัสเซียในแง่ลบ จึงทำให้เขามีแนวทางสังคมนิยมที่แตกต่างจากรัสเซีย

2. การขยายตัวของระบอบฟาสซิสม์ในยุโรป (Adolf Hitler และ Mussolini) ซึ่งมีฐานมวลชนที่เข้มแข็งมาก ได้รับการสนับสนุนจากมวลชนโดยเฉพาะจากชนชั้นที่ยากไร้ที่สุดในสังคม ซึ่งน่าจะฝักใฝ่ลัทธิมาร์กซิสต์มากกว่า Gramsci มองว่ามีสาเหตุจากการที่ลัทธิฟาสซิสต์ใช้อุดมการณ์โน้มน้าว

มวลชนอย่างได้ผล เช่น Adolf Hitler ใช้อุดมการณ์หลักเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่ของชนเผาอารยัน ทำให้สามารถได้รับการสนับสนุนจากชาวเยอรมันจำนวนมาก ขบวนการฟาสซิสต์ ระดมความสนับสนุนจากชาวนาและกรรมกรได้อย่างกว้างขวาง จนเป็นฐานอำนาจให้ Mussolini ได้ การปลุกเร้าจิตสำนึกที่ Mussolini ได้กระทำอย่างได้ผล ทำให้ Gramsciเห็นความสำคัญของยุทธศาสตร์ การเรียกร้องความสนับสนุนจากพลังมวลชนโดยการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ภายใต้กลไกการครอบงำหลายรูปแบบ นับตั้งแต่ภายในโรงงานไปจนถึงครอบครัว และโรงเรียน

3. การขาดประสิทธิภาพในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของฝ่ายซ้าย ซึ่งมีผล ทำให้ไม่สามารถฉวยโอกาสให้เป็นประโยชน์ได้ในช่วงที่ทุนนิยมตกต่ำที่สุด (ค.ศ.1930) แต่ระบอบฟาสซิสต์กลับได้ประโยชน์มากกว่าจากอิทธิพลที่มีต่อความคิดของเขาดังกล่าว ประกอบกับการที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์ ไม่สามารถวิเคราะห์สถานการณ์และฉวยโอกาสให้เป็นประโยชน์ได้ ปัญหาของมาร์กซิสต์ คือ ไม่สามารถชักจูงมวลชนให้ยอมรับมากขึ้น และความสามารถของมวลชนที่จะเข้าใจทฤษฎีมาร์กซิสต์ก็มีระดับต่ำ เพราะฉะนั้นจึงมีความจำเป็นในการสถาปนาตนเอง เพื่อต่อสู้กับความคิดของชนชั้นปกครอง และทำทฤษฎีให้ง่ายต่อการเข้าใจมากขึ้น Gramsci จึงเสนอความคิดเกี่ยวกับการครองอำนาจนำ (Hegemony) ทางอุดมการณ์ขึ้นมา (วัชรพล พุทธรักษา, 2550)

แนวคิดของ Gramsci ทำให้เราเห็นความสำคัญของการวิเคราะห์ปัญหา ในมิติเชิงโครงสร้างส่วนบน ซึ่ง Gramsci ชี้ให้เราเห็นว่าโครงสร้างส่วนบนที่ถูกควบคุมโดยชนชั้นปกครองจะใช้กลไกการบังคับ (Coercion) ในการจัดการทางการเมือง แต่การใช้กลยุทธ์ดังกล่าวจะมีลักษณะไม่ถาวร และยิ่งใช้มากยิ่งมีการต่อต้านต่อโต้มาก สิ่งที่ชนชั้นปกครองมักเลือกใช้ควบคู่กันไปคือ กระบวนการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) โดยผ่านกลไกการใช้อำนาจรัฐด้านอุดมการณ์ เพื่อแทรกซึมในระดับชีวิตประจำวันหรือสามัญสำนึก กับชนชั้นที่ถูกปกครองหรือผู้มีสถานะรอง ผ่านประชาสังคม (Civil Society) และสังคมการเมือง (Political Society) รัฐทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องมือการครอบงำทางชนชั้นและคอยอำนวยความสะดวกให้ชนชั้นนายทุนในการกดขี่/ขูดรีดส่วนเกินจากคนชั้นล่าง ดังนั้น ชนชั้นล่างหรือชนชั้นกรรมาชีพ ต้องรวมตัวกันโดยมีปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectuals) เป็นผู้นำในการปฏิวัติด้วยการใช้กลยุทธ์สงครามเคลื่อนไหวทางการเมือง (War of Maneuver) เพื่อต่อสู้และแย่งชิงอำนาจรัฐ โดยต้องทำควบคู่ไปกับสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ซึ่งเป็นกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงความคิดจิตใจคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม และมีความจำเป็นในการเตรียมความพร้อมเพื่อต่อสู้ยึดอำนาจรัฐและโค่นระบบทุนนิยม แนวคิดของ Gramsci จึงมีส่วนช่วยในการ ปลดเปลื้องชนชั้นล่างหรือชนชั้นกรรมาชีพ จากพันธนาการของอำนาจรัฐและอำนาจทุน ผ่านการทำความเข้าใจด้วยการศึกษาโครงสร้างส่วนบน โดยฐานคิดของ Gramsci ตั้งอยู่บนความเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์

คนยากจน กรรมาชีพ และมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การปฏิวัติเพื่อสังคม ที่ดีกว่ามีความเสมอภาค ไม่มีการกดขี่ขูดรีดแบบทุนนิยม ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง (วรวิทย์ ไชยทอง, 2556)

แม้ว่าแนวคิดของ Gramsci จะเป็นที่นิยมในโลกวิชาการตะวันตกประมาณ ปี ค.ศ. 1970 เพราะสามารถตอบคำถามในการทำความเข้าใจสภาพสังคมได้ดี ไม่เพียงเท่านั้นความสำคัญของงาน Gramsci ยังมีความแตกต่างจากงานของมาร์กซิสคนอื่นในกระแสมาร์กซิส ช่วงที่สองที่มักศึกษาสังคมโดยยึดเศรษฐกิจกำหนด (Economic Determinism) โดยพยายามสรุปว่า หากคนกลุ่มใดเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต (Mean of Production) พวกเขาก็จะสามารถควบคุมวิถีการผลิตจิตสำนึก/อุดมการณ์ (Mean of Ideological Production) ของคนในสังคมไปโดยปริยาย Gramsci ไม่เห็นด้วยกับทัศนะดังกล่าว แนวคิด Gramsci เน้นการทำความเข้าใจและให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ศึกษาโครงสร้างส่วนบน (การเมือง, วัฒนธรรม) ของสังคม ที่มีผลกำหนดโครงสร้างส่วนล่าง ข้อเขียนของ Gramsci ชิ้นหลักเขียนขึ้นขณะติดคุก ดังนั้นจึงเปิดโอกาสในการตีความได้อย่างหลากหลายและสันติวิธีมากกว่าแนวทางของ Mao Zedong–Josept Stalin ที่ปฏิเสธสันติ และเน้นการปรับอุดมการณ์ให้เข้ากับประชาชาติและประชาชน มากว่าที่จะเน้นความถูกต้องและบริสุทธิ์ของทฤษฎี (วรวิทย์ ไชยทอง, 2556)

2.1.1 ความหมายของการครองอำนาจนำ (Hegemony)

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2530) ได้สรุปความหมายของการครองอำนาจนำ (Hegemony) ในทัศนะของ Gramsci ไว้ดังนี้ คือ

1. กระบวนการในสังคม ซึ่งส่วนหนึ่งของชนชั้นนำกระทำการควบคุม ผ่านความเป็นผู้นำทางศีลธรรมและปัญญาต่อส่วนอื่น ๆ ของชนชั้นนำ ซึ่งเป็นพันธมิตรกัน ส่วนที่นำนี้ มีอำนาจและความสามารถในการเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของส่วนอื่น ๆ ส่วนที่นำไม่ได้บังคับให้ส่วนอื่น ๆ ยึดถืออุดมการณ์ของตน แต่ใช้การกล่อมเกลาทางการศึกษา และในทางการเมือง โดยเสนอหลักการที่เป็นอุดมการณ์ร่วมในลักษณะที่ดึงเอาโลกทัศน์และผลประโยชน์ของ กลุ่มพันธมิตรเข้ามาไว้ในอุดมการณ์ร่วมนี้ด้วย

2. การมีอำนาจครอบงำ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำและชนชั้นปกครองที่ประสบความสำเร็จในการใช้ความเป็นผู้นำทางการเมือง ศีลธรรมและปัญญา ไปกำหนดโลกทัศน์ให้เป็นโลกทัศน์ที่ทุก ๆ ฝ่ายยอมรับนับถือ ซึ่งมีผลในการชี้นำผลประโยชน์ และความต้องการของกลุ่มที่ถูกอำนาจครอบงำทั้งหลาย การมีอำนาจครอบงำเป็นเงื่อนไขที่สำคัญสำหรับการขยายความสามารถในการสืบทอดอำนาจในการควบคุมพัฒนาการของสังคม ดังนั้น ความคิดของคนจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์

วนัส ปิยะกุลชัยเดช (2550) ทำการศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดการครองอำนาจนำ และอุดมการณ์ของ Gramsci พบว่า จุดมุ่งหมายของการครองอำนาจนำ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท โดยแบ่งตามมุมมองของคู่กรณีในการต่อสู้เพื่อการครองอำนาจนำ ประเภทแรก การครองอำนาจนำที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อก่อตั้งรัฐใหม่ การครองอำนาจนำจึงเป็นวิธีการที่จะทำให้กลุ่มทางสังคมหลักหรือชนชั้นมีอำนาจในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองใหม่หรือรัฐใหม่ ประเภทที่สอง การครองอำนาจนำที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาไว้ซึ่งการมีอำนาจในการจัดการความสัมพันธ์ ทางการเมืองและเศรษฐกิจ การครองอำนาจนำในแง่นี้จึงเป็นวิธีการของกลุ่มทางสังคมหลัก หรือชนชั้นที่มีอำนาจแล้วจัดการกับกลุ่มทางสังคมหลัก หรือชนชั้นตรงกันข้ามไม่ให้สามารถทำลาย การครองอำนาจของกลุ่มหรือชนชั้นตนได้

การครองอำนาจนำของ Gramsci สามารถเกิดขึ้นได้ในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและภูมิปัญญา ทั้งพื้นที่ในทางกายภาพที่การครองอำนาจนำดำรงอยู่ก็สามารถที่จะเป็นได้ทั้งภายในกลุ่มทางสังคม เช่น โบสถ์คาทอลิก หรือภายในรัฐ หรือแม้แต่ระหว่างรัฐ หรือระดับโลก แต่ไม่ว่าจะมีมิติหรือพื้นที่ที่แตกต่างกันเพียงใดสิ่งที่เหมือนกัน ในทุกมิติและพื้นที่ ก็คือ การครองอำนาจนำนั้นต้องสัมพันธ์กับการนำและความยินยอม ซึ่งเกิดขึ้นในระดับของความคิด ความแตกต่างกันในพื้นที่ที่การครองอำนาจนำดำรงอยู่ทำให้เกิดความแตกต่างกันระหว่างสังคม ซึ่งเห็นได้จากกรณีการต่อสู้กันภายในโบสถ์คาทอลิก ผู้นำก็เป็นกลุ่มย่อยหนึ่งภายในโบสถ์ ส่วนผู้ถูกนำ ก็คือ สมาชิกที่เหลือของโบสถ์ หรือในระดับรัฐ ผู้นำ ก็คือกลุ่มทางสังคมหลัก หรือชนชั้นผู้ถูกนำ ก็คือ กลุ่มทางสังคมอื่นหรือมวลชน ในระดับระหว่างรัฐหรือระดับโลก ผู้นำก็คือ ประเทศหรือรัฐ ในขณะที่ผู้ถูกนำก็คือ ประเทศหรือรัฐอื่น ๆ ที่เหลือ กลไกการครองอำนาจนำที่ผู้นำใช้ เพื่อให้เกิดการครองความเป็นใหญ่นี้จึงแตกต่างกันไปตามพื้นที่ที่การครองอำนาจนำดำรงอยู่

การตีความการครองอำนาจนำของ Gramsci เพื่อจุดประสงค์ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการขึ้นหรือลงจากอำนาจของกลุ่มทางสังคมในระดับย่อยภายในกลุ่มทางสังคมจนถึงระดับที่ใหญ่ที่สุด คือ ในระดับโลกก็ได้มโนทัศน์การครองอำนาจนำนี้ นอกจากจะเป็นกรอบทั่วไปในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางการเมือง Gramsci ยังใช้กรอบดังกล่าวในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เฉพาะรวมอธิบายการต่อสู้เพื่อการครองอำนาจนำที่เป็นอยู่ในอิตาลีอีกด้วย ซึ่งก็คือ การปกครองของพวกฟาสซิสม์ โดยการเน้นการต่อสู้เพื่อการครองอำนาจนำในอิตาลี จึงเป็นสาเหตุให้ Gramsci ให้ความสำคัญต่อมโนทัศน์เรื่องการครองอำนาจนำภายในรัฐ รวมทั้งGramsci ยังได้เสนอมโนทัศน์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพรรคการเมืองที่มีลักษณะเป็นเจ้าแห่งยุคใหม่ แนวร่วมทางประวัติศาสตร์ และสงครามแบบตรึงพื้นที่ เพื่อว่าหากเป็นไปได้ผู้ที่จะนำมวลชนต่อสู้กับการปกครองของพวกฟาสซิสม์ ควรจะมีลักษณะเช่นใดและใช้วิธีการต่อสู้อย่างไรในสภาพสังคมของอิตาลีที่มีความเจริญทางประชาสังคมสูง (วัชรพล พุทธรักษา, 2550)

สำหรับการครองอำนาจนำในไทยนั้นได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำนิยามไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งล้วนแต่ช่วยขยายการอธิบายความหมายของแนวคิด Gramsci ที่มีมาแต่เดิม เช่น ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ (2550) ได้ให้นิยามว่า อำนาจนำ หมายถึง กระบวนการที่ชนชั้นปกครอง หรือชนชั้นอื่นสร้างความยอมรับเหนือชนชั้นอื่น ๆ ผ่านกลุ่มปัญญาชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาท ในการเผยแพร่แนวคิดหรืออุดมการณ์ในสังคม ซึ่งมีลักษณะที่สอดคล้องกับ วัชรพล พุทธรักษา (2551) ที่ได้อธิบายว่าการครองอำนาจนำหรือ Hegemony หมายถึง การใช้อำนาจของกลุ่ม หรือชนชั้นใด ๆ เพื่อสร้างภาวการณ์ครอบครองความคิดและมีอำนาจนำเหนือกลุ่มหรือชนชั้นอื่น ๆ ในสังคม โดยที่การใช้อำนาจดังกล่าวนั้นปราศจากการใช้ความรุนแรง หรือการบังคับเชิงกายภาพ แต่เป็นการใช้อำนาจผ่านกลไกชนิดต่าง ๆ เพื่อครอบครองความคิด โน้มน้าว และทำให้เกิดการยอมรับ เพื่อก่อให้เกิดขึ้นซึ่งความยินยอมพร้อมใจ และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพลังทางสังคมและชนชั้นต่าง ๆ โดยที่ผู้คนในกลุ่มหรือชนชั้นที่ถูกกระทำนั้นไม่ทราบ หรือไม่สามารถตระหนักได้ว่าตนได้ถูกครอบครองความคิดไปแล้ว

สุภางค์ จันทวนิช (2552) ได้อธิบายว่าการครองอำนาจนำ คือ การครอบงำชนชั้นหนึ่งโดยวิธีการทางการเมืองและอุดมการณ์ประสานเข้าด้วยกัน กล่าวคือ มีกลุ่มคนในสังคมซึ่งตั้งใจจะครอบงำคนอื่น และลักษณะการครอบงำที่เกิดขึ้นในระดับชนชั้น คือ การนำเอาวิธีการทางการเมืองมาผสมกับเรื่องอุดมการณ์ ทำให้เกิดจิตสำนึกทางชนชั้นที่ตามอุดมการณ์ที่สอดใส่ ซึงผู้วิจัยเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งว่าการครองอำนาจนำที่มีประสบความสำเร็จได้นั้น การสร้างจิตสำนึก หรืออุดมการณ์ร่วมเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นการแสดงออกถึงการยอมรับและให้การสนับสนุนผู้ที่ใช้อำนาจนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผสานกันระหว่างวิธีการทางการเมืองและอุดมการณ์เข้าด้วยกันก็นับว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ หรือผู้ที่ครองอำนาจนำอยู่นิยมใช้เพราะจะทำให้การครองอำนาจนำนั้นมีเสถียรภาพยิ่งขึ้น เช่น การสอดแทรกอุดมการณ์ทางการเมืองในวรรณกรรมเด็ก เพลง ภาพยนตร์ หรือสื่อต่าง ๆ ที่เป็นไปตามยุคสมัย เพื่อสร้างกระบวนการรับรู้ของคนในสังคมเกี่ยวกับโครงสร้างสถาบันทางสังคมของไทย กฎระเบียบ บทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบเพื่อหล่อหลอมให้มีความคิดความเชื่อไปในทิศทางเดียวกันกับผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ หรือผู้ที่ครองอำนาจนำต้องการ หรือช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้ให้นำไปใช้เป็นข้ออ้างในการทำกิจการต่าง ๆ ได้ เพื่อจะได้บรรลุถึงเป้าหมาย

เกษียร เตชะพีระ (2558) ได้ให้นิยามของคำว่า อำนาจนำ (Hegemony) ว่าหมายถึงความสามารถในการนำโดยความยินยอมพร้อมใจของผู้ตาม (Leadership by Consent) หรือ นัยหนึ่งคือการยินยอมปฏิบัติตามผู้นำโดยไม่ต้องถูกบังคับ (Non-Coercive Compliance) คำว่า Hegemony หรือที่ในงานชิ้นนี้ใช้คำว่า การครองอำนาจนำ เป็นคำที่มีที่มาจากภาษากรีก ที่ว่า Hegemon ที่มีความหมายถึง การนำ (Leading) การมีอำนาจเหนือผู้อื่น (Prominent Power) และมักจะใช้ในความหมายของการครองอำนาจทางการเมือง (Political Dominance) เป็นส่วนใหญ่

ซึ่งคำนิยามหรือคำจำกัดความของคำว่า การครองอำนาจนำ (Hegemony) ของนักวิชาการที่ได้ยกมานี้ล้วนมีความใกล้เคียงคล้ายคลึงกัน ว่าเป็นการใช้อำนาจที่ปราศจากการใช้ความรุนแรงหรือการบังคับเชิงกายภาพ แต่เป็นการใช้อำนาจผ่านกลไกชนิดต่าง ๆ เพื่อครอบครองความคิด โน้มน้าว และทำให้เกิดการยอมรับเพื่อก่อให้เกิดขึ้นซึ่งความยินยอมพร้อมใจ และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพลังทางสังคมและชนชั้นต่าง ๆ

โดย Gramsci ได้จำแนกวิธีการในการครองอำนาจนำ ออกเป็น 2 ด้าน คือ

1. Political Hegemony อันหมายถึง การสถาปนาระบบการเมืองระบบหนึ่งให้กลายเป็นระบบหลักของสังคม ตัวอย่างเช่น ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่วางเงื่อนไขให้พรรคการเมืองทุกพรรคส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งเข้ามาในสภา หากพรรคใดมีจำนวน สส. มากที่สุด ก็จะได้รับสิทธิในการจัดตั้งรัฐบาล และมีหัวหน้าพรรคเป็นนายกรัฐมนตรี ไม่ว่าวิธีการได้ สส. นั้นจะได้มาด้วยวิธีการอย่างไร ไม่ว่าหัวหน้าพรรคการเมืองที่มี สส. มากที่สุด จะมีความเหมาะสมเป็นผู้นำหรือไม่ก็ตาม แต่ก็เป็นระบบการเมืองที่ได้รับการยอมรับอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน และเมื่อมีรูปแบบการเมืองหลักเป็นระบบรัฐสภาประชาธิปไตยแบบมีตัวแทนแล้ว รูปแบบการเมืองในแบบอื่น ๆ ก็หมดความชอบธรรมไปโดยปริยาย เช่น การรวมตัวของกลุ่มประชาชนที่มีปัญหาและต้องการวิธีแก้ปัญหาโดยตรง (โดยไม่ผ่านตัวแทน) แม้จะมีการรวมตัวของคนหมู่มากจะถูกมองว่าเป็นการก่อหวอดสร้างความไม่สงบที่เรียกว่าเกิด mob เช่น ในอดีตของไทยก็เคยมีการรวมตัวของประชาชนในลักษณะเช่นนี้มาโดยตลอด เช่น ม็อบเสื้อแดง เสื้อเหลือง หรือสมัชชาคนจน ม็อบชาวนา ม็อบกลุ่มเกษตรกรต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบเกี่ยวกับราคาผลผลิตตกต่ำ หรือปัจจัยการผลิตสูง เป็นต้น

2. Cultural Hegemony มีความหมายเช่นเดียวกับ Political Hegemony เพียงแต่เปลี่ยนมิติมาเป็นด้านวัฒนธรรม อันหมายถึง การสถาปนาระบบคิดระบบวัฒนธรรมอันหนึ่งให้กลายเป็นระบบคิดหลักและวัฒนธรรมหลักของสังคม เพื่อนำไปสู่การสร้างความเห็นพ้องต้องกัน (Consensus) ทั้งนี้ การผลิตและเผยแพร่วัฒนธรรมจะมีสื่อมวลชนเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันความคิดหรือจิตสำนึกที่แทรกซึมอยู่ในชีวิตประจำวันของมวลชน กรณีของวัฒนธรรมหลักของสังคมไทย ก็คือวัฒนธรรมที่บุคคลไม่สามารถเจริญก้าวหน้าหรือใช้ความสามารถส่วนตัวโดยลำพังได้ แม้โดยแท้จริงแล้วผู้นั้นมีความสามารถหรือมีศักยภาพสูงอยู่แล้วก็ตาม (อันเป็นวัฒนธรรม “ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน”) เพราะสังคมไทยมีวัฒนธรรมเรื่องพรรคพวกเส้นสายเป็นเงื่อนไขของความก้าวหน้าในชีวิต (เป็นวัฒนธรรมที่ว่า “ค่าของคนอยู่ที่ว่าเป็นคนของใคร”) หรือระบบอุปถัมภ์ที่เข้มแข็งมากอยู่นั่นเอง

ความคิดเรื่อง การครองอำนาจนำของ Gramsci ได้ให้ความสำคัญกับเรื่อง “อุดมการณ์” (Ideology) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับ แนวคิดเรื่องของโครงสร้างสังคมส่วนล่าง และสังคมส่วนบน (Base/Super Structure) โดยที่ Gramsci ได้เน้นให้ความสำคัญ

กับบทบาทของโครงสร้างส่วนบน และได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่าง ที่สำคัญระหว่างสังคม 2 แบบ ภายในโครงสร้างส่วนบนว่า ประกอบไปด้วย สังคมแรก คือ รัฐ หรือ สังคมการเมือง (Political Society) ซึ่งได้แก่ รัฐ และองค์กรการใช้อำนาจต่าง ๆ และอีกสังคมหนึ่งคือ ประชาสังคม (Civil Society) ซึ่งได้แก่ ส่วนที่เป็นเอกชน หรือส่วนอื่น ๆ ที่เป็นองค์กรนอกอำนาจรัฐ ขณะที่สังคมการเมืองดำเนินการสร้างและสืบทอดอำนาจครอบงำ (Domination) โดยชนชั้นปกครอง ผู้ยึดกุมอำนาจรัฐ และมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย (Legislation) และมีอำนาจบังคับรองรับ (Coercion) อยู่ด้วยแต่ในประชาสังคมนั้น จะมีการดำเนินการเพื่อสร้างและสืบทอดหรือรักษาภาวะการครองอำนาจนำ โดยอาศัยวิธีการ ที่แตกต่างไปจากสังคมการเมือง โดยใช้วิธีการสร้างความยินยอมพร้อมใจให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน โดยที่ประชาชนไม่รู้สึกว่าเป็นการบังคับ หรือเป็นการยินยอมพร้อมใจโดยธรรมชาติ (Spontaneously Consensus) ในประชาสังคมนี้ การใช้อำนาจเพื่อครอบงำกลุ่มบุคคล หรือชนชั้นอื่นนั้น จะแตกต่างจากสังคมการเมือง นั่นคือ ในประชาสังคมจะเป็นการใช้อำนาจนำ โดยไม่ใช้กำลัง หรือความรุนแรง แต่จะเป็นการครองอำนาจนำในเชิงพื้นที่ (Realm) หรือความคิดในการผลิตทางเศรษฐกิจและการดำรงชีวิต โดยผ่านเครื่องมือหรือกลไกชนิดต่าง ๆ ในแง่นี้โลกทัศน์ของผู้คนในประชาสังคมจะถูกครองอำนาจนำทางความคิด ความเชื่อ ทัศนคติโดยกลุ่มผู้ปกครอง และโลกทัศน์ที่ถูกครอบงำจะกลายไปเป็นวัฒนธรรมร่วมของผู้คน (Popular Culture) และแทรกซึมไปทั่วทั้งประชาสังคม (ณัฐพล ชลวนารัตน์ และคณะ, 2561)

การสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำนี้จะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์แบบไม่ได้ ถ้ากลุ่มผู้ปกครองหรือชนชั้นปกครองจะมุ่งหวังยึดครองแต่เพียงอำนาจรัฐแต่เพียงอย่างเดียว โดยปราศจากการครองอำนาจเหนือระบบความคิด หรืออุดมการณ์ เหนือสังคมส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจนำ นั้นจะต้องพยายามที่จะสร้างแนวร่วมและแปรสภาพอุดมการณ์ของพันธมิตรจากกลุ่มหรือชนชั้นต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มที่เป็นอริให้เป็นหนึ่งเดียวกันให้ได้ การดำเนินการเพื่อสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นในทางปฏิบัตินั้นต้องอาศัยกลไกต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการ เช่น การใช้สื่อ และสถาบันต่าง ๆ หรือสิ่งใด ๆ ก็ตามที่สามารถนำมาใช้ เพื่อโน้มน้าว ชักจูง และครอบงำทางความคิดให้ได้ ทั้งนี้กลไกต่าง ๆ นี้จะถูกกลุ่ม/ชนชั้นที่ต้องการครองอำนาจนำ นำมาใช้ในพื้นที่ทางสังคมที่เรียกว่าประชาสังคม ควบคู่ไปกับการใช้อำนาจบังคับในสังคมการเมือง เพื่อให้สามารถสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำได้อย่างเบ็ดเสร็จ

กระบวนการทำงาน เพื่อครองอำนาจนำทั้งทางด้านการเมืองและอุดมการณ์มีบทบาทหน้าที่สำคัญ คือ

1. หน้าที่เป็นเครื่องมือในการทำสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) เป้าหมายของการครองอำนาจนำนั้น ต้องอาศัยการยึดอำนาจที่รอบด้าน ตั้งแต่ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และการสื่อสาร ดังนั้นกระบวนการนี้ จึงเป็นกลไกที่สำคัญในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด

ของคนในสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อยึดความคิดและวัฒนธรรมของประชาชน ทั้งนี้ Gramsci ได้ย้ำว่า การปฏิวัติทุกครั้งจำเป็นต้องมีสงครามช่วงชิงความคิดผู้คน หรือเป็นการต่อสู้ทางด้านคุณค่าหรือความหมายที่อยู่ในระดับโครงสร้างส่วนบน (Super structure) และจำเป็นต้องอาศัยการทำงานในระยะเวลาที่ค่อนข้างยาวนาน

2. หน้าที่ในการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการครองอำนาจนำ ที่จะสร้างความชอบธรรมทางอุดมการณ์ผ่านการควบคุมจิตสำนึก และความเห็นพ้องต้องกัน (Consensus) ของมวลชน โดยสื่อมวลชนเป็นกลไกในการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์หลัก อย่างไรก็ตาม สื่อมวลชนโดยลำพังอาจจะไม่สามารถนำไปสู่การสร้างความยินยอมพร้อมใจได้โดยเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ แต่ทว่าอิทธิพลของสื่อมวลชนเป็นอิทธิพลร่วมที่จะช่วยตอกย้ำ ผลิตซ้ำ และขยายผลของภาคปฏิบัติการทางอุดมการณ์ต่าง ๆ ร่วมกับองค์กรอื่น ๆ ในสังคม เช่น ศาสนา ครอบครัว โรงเรียน ฯลฯ อันถือเป็นองค์กรในประชาสังคม (Civil Society) ที่ทำหน้าที่ รักษาสภาวะการครองอำนาจนำของชนชั้นปกครองนั่นเอง

Gramsci มีทัศนะที่เชื่อว่า เส้นทางการครอบงำไม่เคยมีหนึ่งเดียว แม้ด้านหนึ่งอุดมการณ์หลักจะมีอำนาจกับความคิดของประชาชน แต่คำถามที่สำคัญ ก็คือ การยอมรับ ในอุดมการณ์นั้น ๆ จะเป็นไปถึงในระดับใด (to what extent) เนื่องจากภายใต้การครอบงำของโครงสร้างอำนาจนั้น มนุษย์ในฐานะปัจเจกผู้กระทำการ (Human Agency) ก็มีอิสระระดับหนึ่ง ที่จะสร้างตัวเลือก (Make Choices) ให้กับชีวิตตนเอง ดังนั้น การครองอำนาจนำจึงเป็นกระบวนการที่ไม่สิ้นไม่สุด (A Process without an End) ที่ไม่มีชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง หรือชุดความคิดใดชุดความคิดหนึ่ง จะผูกขาดสถานะนำได้ตลอดเวลา ดังนั้น ที่ใดก็ตามที่มีการถือครองอำนาจหรือมีการครองอำนาจนำ (Hegemony) ที่นั่นมักจะต้องมีการท้าทายหรือการต่อต้านสถานการณ์ครองอำนาจนำ (Counter–Hegemony) เสมอ (วัชรพล พุทธรักษา, 2550)

นอกจากนี้ ในการวิเคราะห์การครองอำนาจนำ Gramsci ยังได้เสนอทัศนะที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การสร้างสามัญสำนึก (Common Sense) หมายถึง วิธีคิดแบบหนึ่งของคนเราที่มีต่อตนเองและโลกรอบตัว ที่เรามักจะเชื่อว่าวิธีคิดเช่นนี้เป็นปกติธรรมดาสำหรับทุก ๆ คนในสังคม ดังเช่น ประโยคที่เรามักจะได้ยินเสมอว่า เป็นธรรมดาอยู่แล้วที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าโดยปกติแล้ว เป็นต้น ทั้งนี้ Gramsci เห็นว่าวิธีคิดแบบสามัญสำนึกไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ทว่าการที่คนเราจะยอมรับว่าความคิดเป็นไปโดยปริยายนั้นจะต้องผ่านกระบวนการครองอำนาจนำหรือช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดโดยคนบางกลุ่มของสังคมเป็นสำคัญ และกลไกที่สำคัญในการสร้างสามัญสำนึกให้กับผู้คน ก็คือ การสื่อสาร ผ่านสื่อกลางในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามยุคตามสมัยนิยม เช่น สื่อโซเชียลที่เข้าถึงได้ง่าย และแพร่หลายเป็นวงกว้างได้อย่างรวดเร็วในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า การครองอำนาจนำ นั้นมีคำนิยามหรือคำจำกัดความของนักวิชาการที่ได้ยกมาล้วนมีความใกล้เคียงคล้ายคลึงกัน ว่าเป็นการใช้อำนาจที่ปราศจากการใช้ความรุนแรงหรือการบังคับเชิงกายภาพ แต่เป็นการใช้อำนาจผ่านกลไกชนิดต่าง ๆ เพื่อครอบครองความคิด โน้มน้าว และทำให้เกิดการยอมรับเพื่อก่อให้เกิดขึ้นซึ่งความยินยอมพร้อมใจ และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพลังทางสังคมและชนชั้นต่าง ๆ ซึ่งต้องอาศัยการยึดพื้นที่ของสามัญสำนึกช่วยทำให้ชนชั้นผู้ครอบงำสามารถยึดกุมชัยชนะในสงครามการครองอำนาจนำได้ในที่สุด ทั้งนี้ เนื่องจากสามัญสำนึกเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนเราคิดไปเองว่าความคิด และการกระทำต่าง ๆ ต้องเป็นไปเช่นนั้น และปัจเจกบุคคลเองก็ยินยอมพร้อมใจที่จะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่ง ของกรอบอุดมการณ์หลักที่ได้รับการผลิตหรือผลิตซ้ำเอาไว้นั่นเอง โดยสามารถนำมาใช้ศึกษาวิธีการที่รัฐใช้สร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าที่ทำให้คนในชาติและผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าเกิดการยินยอมพร้อมใจ หรือปฏิบัติตามความต้องการของรัฐ รวมถึงปฏิกิริยาโต้ตอบต่าง ๆ ของประชาชนต่อรัฐจากการดำเนินการตามนโยบายนี้ ซึ่งมีส่วนช่วยในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2.1.2 องค์ประกอบของการครองอำนาจนำ

การดำเนินการเพื่อสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ ให้เกิดขึ้นในทางปฏิบัตินั้น ต้องอาศัยกลไกต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการ เช่น การใช้สื่อ และสถาบันต่าง หรือสิ่งใด ๆ ก็ตาม ที่สามารถนำมาเพื่อใช้โน้มน้าว ชักจูง และครอบงำทางความคิดได้ ทั้งนี้ กลไกต่าง ๆ นี้ จะถูกกลุ่ม/ชนชั้นที่ต้องการครองอำนาจนำ นำมาใช้ในพื้นที่ทางสังคมที่เรียกว่า ประชาสังคม ควบคู่ ไปกับการใช้อำนาจบังคับในสังคมทางการเมือง เพื่อให้สามารถสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ ได้อย่างเบ็ดเสร็จ โครงสร้างของแนวคิดเกี่ยวกับการครองอำนาจนำ (Hegemony) นี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์แนวคิดที่จัดเป็นองค์ประกอบหลักของการครองอำนาจนำ ซึ่งสำคัญต่อการทำความเข้าใจกระบวนการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ 5 ประการด้วยกัน ได้แก่ 1) แนวความคิดเรื่องโครงสร้างส่วนล่าง และโครงสร้างส่วนบน (Super/Base Structure) กับกลุ่มประวัติศาสตร์ 2) แนวคิดเรื่องประชาสังคม และสังคมการเมือง (Civil and Political Society) กับความยินยอมพร้อมใจ และการใช้อำนาจบังคับ (Consent and Coercion) 3) แนวความคิดเรื่องสงครามขับเคลื่อน และสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Movement and War of Position) 4) กลไกการครองอำนาจ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ (Hegemonic Apparatuses and State Apparatuses) และ 5) การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony) (วัชรพล พุทธรักษา, 2550)

2.1.2.1 แนวความคิดเรื่องโครงสร้างส่วนบน และโครงสร้างส่วนล่าง (Super/ Base Structure) กับกลุ่มประวัติศาสตร์ (Historic Bloc)

แนวความคิดมาร์กซิสต์ดั้งเดิมนั้น ให้ความสำคัญอย่างมากกับโครงสร้างส่วนล่าง ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งหมด แต่ความสำคัญของ Gramsci

ก็คือ เขาเป็นนักคิดมาร์กซิสต์คนแรก ๆ ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนบน (Super–Structure) ซึ่งต่างออกไปจากแนวคิดของนักมาร์กซิสต์ดั้งเดิมบางจำพวกที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนล่าง ในฐานะที่เป็นโครงสร้างหลักในการกำหนดโครงสร้างส่วนบนดังที่ได้กล่าวไปแล้ว และอาจกล่าวได้ว่าเขาเองเป็นคนที่กลับมาเน้นย้ำในมิติทางด้านการเมือง และความสำคัญของการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ของแนวความคิดมาร์กซิสต์ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมสู่สังคมนิยม

สำหรับ Gramsci โครงสร้างส่วนบนนั้นเป็นโครงสร้างสังคมที่มีความสำคัญ และสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือส่งผลต่อสังคมในส่วนรวมได้เช่นเดียวกันกับโครงสร้างส่วนล่าง หรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างส่วนบนนี้ประกอบด้วยส่วนที่เรียกว่า สังคมการเมือง (Political Society หรือ State) และประชาสังคม (Civil Society) ซึ่งเป็นโครงสร้างของระบบความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ กฎหมาย วัฒนธรรม และอื่น ๆ ที่ไม่ใช่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ พื้นที่ในโครงสร้างส่วนบนตามแนวคิดของGramsci โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ประชาสังคมนั้นเป็นพื้นที่ของการสร้างความยินยอมและสามัญสำนึก (Common Sense) หรือมีมุมมองโลกทัศน์ต่อปรากฏการณ์ตามที่ถูกชนชั้นปกครองหรือกลุ่มผู้พยายามสร้างการครองอำนาจนำไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้น การผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากทิศทางของโครงสร้างส่วนบนนี้จึงเป็นสิ่งที่ก้าวไปไกลกว่าการมองเพียงแค่ความสัมพันธ์และพลังในการผลิตเท่านั้น ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่มุมมองในการอธิบายปรากฏการณ์ให้กว้างขวางออกไป และโครงสร้างทางอุดมการณ์ส่วนบนนั้นต่างก็ประกอบไปด้วยกลุ่มทางสังคมกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันแตกต่างกันไป อาทิ กลุ่มที่อยู่ภายในสังคมส่วนล่างนั้นก็มีความสัมพันธ์ในการผลิตและการบริโภคในทางเศรษฐกิจต่อกัน ส่วนกลุ่มที่อยู่ในโครงสร้างสังคมส่วนบนในพื้นที่ประชาสังคมนั้น จะมีความสัมพันธ์กันในเชิงอุดมการณ์ ระบบความคิด และความเชื่อ ขณะที่ภายในพื้นที่สังคมการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มจะเป็นความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ และการใช้อำนาจบังคับต่อกัน

ส่วน กลุ่มประวัติศาสตร์ (Historic Bloc) สำหรับ Gramsci ได้อธิบายถึงการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจอย่างสมบูรณ์ด้วยการยึดครองโครงสร้างทางสังคมทั้งสองส่วน ส่วนแรก คือโครงสร้างส่วนล่าง (Base Structure) และโครงสร้างส่วนบน (Super Structure) หากสามารถผนวกการครองอำนาจนำเหนือความสัมพันธ์ทั้งสองโครงสร้างในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งได้นั้น เรียกว่า การสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำได้อย่างสมบูรณ์ผ่านสังคมนั้น ๆ (วัชรพล พุทธรักษา, 2549) ดังนั้น ความคิดเรื่องกลุ่มประวัติศาสตร์ของ Gramsci จึงมีลักษณะที่สามารถเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้เสมอ เพราะในความสัมพันธ์เช่นนี้มีทั้งคนที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย แต่ในการจะรักษาให้กลุ่มประวัติศาสตร์นั้นยังคงดำรงอยู่จึงจำเป็นต้องพัฒนาให้เกิดความยินยอมให้มากที่สุด และเมื่อเกิดเป็นความยินยอมแล้วก็ยังจำเป็นต้องพัฒนาต่อไปอีก เพราะยังคงมีคนที่ไม่เห็นด้วยแทรกซึมอยู่ในสังคม และรอวันพัฒนากลุ่มก้อนและความแข็งแกร่งขึ้นมาท้าทายและโค่นล้มอำนาจเดิม

2.1.2.2 แนวคิดเรื่องประชาสังคม และสังคมการเมือง (Civil and Political Society) กับความยินยอมพร้อมใจ และการใช้อำนาจบังคับ (Consent and Coercion)

องค์ประกอบสำคัญในการครองอำนาจนำ มีพื้นที่ปฏิบัติการประกอบอยู่ในโครงสร้างส่วนบน (Super Structure) 2 พื้นที่คือ 1) พื้นที่ประชาสังคม (Civil Society) และ 2) พื้นที่สังคมการเมือง (Political Society) ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมสองส่วนนี้ไม่ได้มีสัดส่วนตายตัว แต่ขึ้นกับสัดส่วนของการใช้อำนาจระหว่างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) และการใช้อำนาจบังคับ (Coercion) ว่าส่วนใดมีอิทธิพลมากกว่ากัน การครองความเป็นใหญ่มีกระบวนการสำคัญตรงพื้นที่สองส่วนนี้ หรือกล่าวได้ว่า มันคือพื้นที่ในการสร้าง Counter Hegemony Influence หรือเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการต่อต้านโครงสร้างเดิม (รัฐกมล ค้อสุวรรณดี, 2558)

1. ประชาสังคม (Civil Society)

ประชาสังคมของGramsci คือ พื้นที่ซึ่งชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมมีการแก่งแย่งเพื่อช่วงชิงการนำ (Leadership) และความยินยอมพร้อมใจ (Consent) เหนือกลุ่มคนในชนชั้นอื่น ๆ ภายในพื้นที่ประชาสังคมจะมีตัวแสดง (Agent) ที่มีหน้าที่ในการสร้างและส่งต่อชุดความคิด ความเชื่อตามที่ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำตามความต้องการ ประกอบไปด้วยสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่เป็นแหล่งรวมของความสัมพันธ์ของผู้คน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสื่อมวลชน เป็นต้น (วัชรพล พุทธรักษา, 2557) ซึ่งสถาบันต่าง ๆ ดังกล่าวนี้จะสร้างชุดอุดมการณ์ขึ้นมาตามความต้องการของกลุ่มหรือชนชั้นที่พยายามสร้างภาวการณ์ ครองอำนาจนำ รวมทั้งทำหน้าที่ถ่ายทอด ส่งต่อ และสืบทอดอุดมการณ์ต่อไป โดยในการทำหน้าที่ดังกล่าวนี้มีลักษณะเด่นคือปราศจากการใช้อำนาจบังคับ และจะอยู่ในลักษณะของการชักจูง โน้มน้าว หรือกล่อมเกลาให้เกิดการยินยอมพร้อมใจ รวมทั้งก่อให้เกิดโลกทัศน์ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันตามความต้องการชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ

2. สังคมการเมือง (Political Society)

ความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมการเมือง จะเป็นไปในลักษณะของการใช้อำนาจบังคับ (Coercion) ผ่านกลไกแห่งอำนาจในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การใช้กำลังของกองทัพ การบังคับใช้กฎหมายฉบับต่าง ๆ ดังนั้น สถาบันหลักในสังคมการเมือง จึงประกอบไปด้วยองค์กรแบบทางการที่ใช้อำนาจในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สถาบันศาล กองทัพ ตำรวจ รัฐบาล (วัชรพล พุทธรักษา, 2557) ทั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งการครอบงำ (Dominant) ซึ่งถึงแม้การครอบงำด้วยการใช้อำนาจบังคับในพื้นที่สังคมการเมืองจะกระทำเพียงเพื่อหวังผลสำเร็จในระยะสั้น แต่ในระยะยาวการใช้อำนาจในรูปแบบนี้มักไม่ยั่งยืนและถูกต่อต้านตอบโต้ หรือโค่นล้มอำนาจได้ง่ายเพราะไม่ได้เกิดการยินยอมพร้อมใจ

ดังนั้น หากชนชั้นที่พยายามสร้างภาวการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นอย่างมีเสถียรภาพเหนือพื้นที่สังคมใด ๆ จึงจำเป็นต้องพยายามสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) ให้เกิดขึ้นให้ได้

ก่อน ซึ่งถึงแม้จะใช้เวลานานกว่าการใช้อำนาจบังคับ แต่ก็มีความจำเป็นที่จะต้องยึดพื้นที่ส่วนประชาสังคมให้ได้ และใช้อำนาจบังคับควบคู่กันตามสมควรและเหมาะสม

3. แนวความคิดเรื่องสงครามขับเคลื่อน และสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Movement and War of Position)

ในการดำเนินการเพื่อสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นนั้น Gramsciได้เปรียบดังเช่น การทำสงคราม โดยการดำเนินการเพื่อสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ ให้เกิดขึ้นเหนือชนชั้นอื่น ๆ นั้น ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำจะต้องดำเนินการต่อสู้ เพื่อยึดกุมพื้นที่เชิงอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ของผู้คนในประชาสังคมให้ได้ เช่น หากพรรคการเมืองพรรคใดกระทำแต่สงครามการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างเดียว (War of Movement) นอกจากจะประสบความสำเร็จได้ยากแล้ว ถึงแม้ว่าได้อำนาจรัฐสภามาก็ยังยากที่จะรักษาอำนาจนั้นไว้ได้ยาวนาน ดังนั้น Gramsci จึงได้เสนอว่า ก่อนที่จะมีการทำ War of Movement นั้น จำเป็นต้องการทำสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดของประชาชน และพื้นที่ทางวัฒนธรรมในสังคม (War of Position) (วัชรพล พุทธรักษา, 2557) ซึ่งหมายความว่ากลุ่มที่จะต้องการจะเปลี่ยนแปลงสังคมนั้น จะต้องเอาชนะความคิดและจิตใจของคนทุก ๆ กลุ่มในสังคม การดำเนินการช่วงชิง หรือยึดกุมความคิดความเชื่อของคนในพื้นที่ประชาสังคมนี้ Gramsci เรียกว่า เป็นการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด ถ้าสามารถเอาชนะสงครามนี้เหนือพื้นที่ประชาสังคมได้สำเร็จ การสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำก็จะสำเร็จได้อย่างสมบูรณ์และยั่งยืนยิ่งขึ้น

การสร้างการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นเหนือกลุ่มหรือชนชั้นอื่น ๆ ในสังคมการเมืองนั้น Gramsci ได้เปรียบดังเช่นการทำสงคราม แนวคิดเรื่องสงครามขับเคลื่อน (War of Movement) และสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position) จึงได้ถูกนำมาใช้โดยอธิบายว่า การทำสงครามขับเคลื่อนนั้น เป็นการทำสงครามในทางยุทธวิธีทางการทหาร การที่จะสามารถเอาชนะฝ่ายศัตรู หรือฝ่ายตรงข้ามได้ จะต้องทำการบุกยึดพื้นที่เพื่อยึดครองปัจจัยสำคัญของฝ่ายตรงข้ามให้ได้ อาทิ การยึดเมืองหลวง หรือสถานที่สำคัญทางยุทธศาสตร์ เป็นต้น แต่ในการดำเนินการเพื่อสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นเหนือชนชั้นอื่น ๆ นั้น ชนชั้นผู้พยายามสร้างการครองอำนาจนำ จะต้องดำเนินการต่อสู้เพื่อยึดกุมพื้นที่เชิงอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ของผู้คนในพื้นที่ประชาสังคม ซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งในโครงสร้างส่วนบนให้ได้การดำเนินการช่วงชิง หรือยึดกุมความคิด ความเชื่อของคนในพื้นที่ประชาสังคมนี้ Gramsci เรียกว่าเป็นการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด ถ้าสามารถเอาชนะสงครามนี้ เหนือพื้นที่ประชาสังคมได้สำเร็จการครองอำนาจนำก็จะสำเร็จได้อย่างสมบูรณ์ และยั่งยืน

การทำสงครามขับเคลื่อน เป็นการทำสงครามในทางยุทธวิธีทางการทหารการที่จะสามารถเอาชนะศัตรูฝ่ายตรงข้ามได้นั้น จะต้องทำการยึดครองปัจจัยสำคัญให้ได้ อาทิ การยึดเมืองหลวง สถานที่สำคัญ หรือทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น แต่การดำเนินการสร้างภาวะ ในการครองอำนาจ

จนเหนือชนชั้นอื่น ๆ ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ ต้องยึดกุมพื้นที่ทางความคิดเชิงอุดมการณ์ ความเชื่อ ของผู้คนในประชาสังคมให้ (วัชรพล พุทธรักษา, 2550)

1. สงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่ (War of Movement) เป็นการใช้อำนาจบังคับและการต่อสู้ในเชิงกายภาพที่รุนแรง แบบเดียวกับยุทธวิธีทางการทหาร (Violent Struggle) ยึดครองปัจจัยที่สำคัญเช่น เมืองหลวง สถานที่สำคัญ ทรัพยากรต่าง ๆ กองกำลังที่สำคัญในรัฐ รวมไปถึงอิสรภาพในระดับสังคม และปัจเจกบุคคล ดังเช่นในนวนิยายเรื่อง แอนิมอล ฟาร์ม ของ George Orwell ได้ปรากฏแนวคิดสงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่ (War of Movement) ในรูปแบบของการยึดทรัพยากรสำคัญที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต

ทั้งนี้การทำสงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่ เป็นกลยุทธ์ที่เหมาะกับรัฐที่มีประชาสังคมที่ด้อยการพัฒนา ซึ่งรัฐแบบนี้มีอำนาจทางการเมืองที่เปราะบาง กลยุทธ์แบบนี้ไม่เหมาะ ที่จะนำไปใช้ในการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนในรัฐที่มีการพัฒนา ของประชาสังคมที่เข้มแข็งแล้ว การทำสงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่เป็นการใช้อำนาจบังคับ ซึ่งจะใช้ได้ผลในระยะแรกเท่านั้น (วัชรพล พุทธรักษา, 2561) เว้นเสียว่าจะถูกใช้อย่างต่อเนื่องบนประชาสังคมที่ถูกควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จไร้ซึ่งการพัฒนาก็อาจทำให้ชนชั้นปกครองสามารถยึดครองสร้างอำนาจได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน

2. สงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position) คือ การสถาปนาอำนาจนำด้วยการนำวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม จริยธรรม มาเป็นกระบวนการสร้างพื้นฐานของสังคมใหม่ให้มีความแข็งแกร่งขึ้นอย่างช้า ๆ โดยสร้างสถาบันทางเลือกใหม่ สร้างวิถีการเรียนรู้ใหม่ ปัญญาชนใหม่ให้เข้าสู่พื้นที่ประชาสังคมจนเกิดเป็นสามัญสำนึกด้วยความยินยอม (Consent) (รัฐกมล ค้อสุวรรณดี, 2558) ในการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด จะทำโดยชนชั้นปกครองครอบงำยึดพื้นที่ทางความคิดชนชั้นที่อยู่ต่ำกว่า และทำได้สำเร็จ เนื่องจากเป็นพื้นที่ประชาสังคมที่ขาดการพัฒนา สอดคล้องกับทฤษฎีที่กล่าวว่า การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position) เป็นยุทธวิธีที่ชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจนำมาใช้ต่อต้าน ท้าทาย ช่วงชิงและสร้างความรับรู้ใหม่ (วัชรพล พุทธรักษา, 2557)

3. กลไกการครองอำนาจ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ (Hegemonic Apparatuses and State Apparatuses) แนวคิดกลไกการครองอำนาจนำ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ หรือกลไกการใช้อำนาจรัฐ นับได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นตามเป้าหมายของกลุ่มหรือชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ ซึ่งแนวคิดนี้เปรียบได้กับการทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์ หรือระบบความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยมชุดหนึ่ง ๆ ตามที่กลุ่มผู้พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำต้องการ เพื่อสื่อไปถึงประชาชนในชนชั้นต่าง ๆ เหนือพื้นที่ประชาสังคม เพื่อให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเห็นพ้องต้องกัน และยินยอมที่จะ

ปฏิบัติตาม (Consent) ความต้องการของชนชั้นผู้ถ่ายทอดอุดมการณ์ นอกจากนี้กลไกการครองอำนาจนำยังทำหน้าที่รวมไปถึงการสร้างจิตสำนึก (Conscious) ให้ชนชั้นผู้ถูกครอบงำหรือผู้มีสถานะรองมีความรู้สึกว่า ผลประโยชน์ของชนชั้นตนนั้นได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากชนชั้นปกครองหรือชนชั้นผู้พยายามครองอำนาจนำ โดยที่ชนชั้นผู้ถูกครอบงำหรือชนชั้นผู้มีสถานะรองไม่รู้สึก หรือไม่สามารถสำนึกได้ว่าชนชั้นของตนนั้นถูกเอาเปรียบ หรือขูดรีดอย่างไร กลไกการครองอำนาจนำ กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งใดก็ได้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดหรือส่งผ่านชุดความคิด จากด้านผู้พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำไปยังผู้คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นพรรคการเมือง ปัญญาชน นโยบายของพรรคการเมืองหรือรัฐบาล สื่อมวลชนทุกประเภท สถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา การสร้างภาพตลอดจนการจัดการภาพลักษณ์ของฝ่ายผู้พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ เป็นต้น (วนัส ปิยะกุลชัยเดช, 2550) ขณะที่กลไกการใช้อำนาจรัฐนั้น จะถูกใช้เหนือพื้นที่สังคมการเมือง โดยแตกต่างจากกลไกการครองอำนาจนำ ตรงที่กลไกการใช้อำนาจรัฐนั้นไม่ได้เป็นกลไกที่ใช้สื่อสารเพื่อสร้างชุดของอุดมการณ์ตามที่ชนชั้นผู้พยายามครองอำนาจนำต้องการ แต่กลไกการใช้อำนาจรัฐนั้นเป็นกลไกที่ใช้อำนาจบังคับ เพื่อบังคับให้ประชาชนของชนชั้นต่าง ๆ ปฏิบัติ หรือไม่ปฏิบัติตามความต้องการของชนชั้นปกครอง หรือผู้พยายามสร้างการปกครองอำนาจนำ โดยที่ทุกคนในสังคมนั้นไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ กลไกการใช้อำนาจรัฐจึงได้แก่ สิ่งใด ๆ ก็ตามที่รัฐหรือผู้ครองอำนาจนำ สามารถนำมาใช้เหนือผู้คนในสังคม ทุกชนชั้น เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายต่าง ๆ ตามต้องการ กลไกลักษณะนี้จะอาศัยอำนาจ ในการบังคับ เช่น การใช้กฎหมาย การใช้อำนาจศาล การใช้กำลังของกองทัพ และตำรวจ เป็นต้น

3.1 กลไกการครองอำนาจนำ (Hegemonic Apparatuses) กลไกการครองอำนาจนำ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์ หรือระบบความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ชุดตามที่กลุ่มผู้พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำนั้นต้องการ เพื่อสื่อไปถึงประชาชนในชนชั้นต่าง ๆ เหนือพื้นที่ประชาสังคมให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเห็นพ้อง และยินยอมที่จะปฏิบัติตาม (Consent) ความต้องการของชนชั้นผู้ถ่ายทอดอุดมการณ์ รวมไปถึงการสร้างจิตสำนึกให้ชนชั้นผู้ถูกครอบงำหรือผู้มีสถานะรองรู้สึกว่าผลประโยชน์ของชนชั้นตนนั้นได้รับการสนับสนุน หรือได้รับการปกป้องเป็นอย่างดีจากชนชั้นปกครองหรือชนชั้นผู้พยายามครองอำนาจนำ โดยที่ชนชั้นผู้ถูกครอบงำหรือผู้มีสถานะรองนั้นไม่รู้สึกว่าตนเองถูกเอารัดเอาเปรียบถูกกดขี่ข่มเหง หรือถูกขูดรีดแต่อย่างไร

3.2 กลไกการใช้อำนาจรัฐ (State Apparatuses) คือ กลไกที่ใช้อำนาจบังคับให้ประชาชนของชนชั้นต่าง ๆ ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามความต้องการของชนชั้นปกครอง โดยที่ทุกคนในสังคมนั้นไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ กลไกการใช้อำนาจรัฐนั้น จะถูกใช้เหนือพื้นที่สังคมการเมือง อาศัยอำนาจในการบังคับ เช่น กฎหมาย การใช้อำนาจศาล การใช้กำลังของกองทัพ ตำรวจ เป็นต้น ซึ่งชนชั้น

ปกครองหรือรัฐมักเลือกวิธีการใช้กฎหมายในการบังคับให้ชนชั้นผู้ถูกปกครองหรือผู้มีสถานะรองปฏิบัติตามสิ่งที่ชนชั้นปกครองหรือรัฐต้องการ ซึ่งเห็นได้บ่อยครั้งที่รัฐในแต่ละยุคสมัยของไทยมีการเปลี่ยนกฎหมายหรือสร้างกฎหมายใหม่ที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ในชนชั้นตนเองมาบังคับใช้กับชนชั้นผู้ถูกปกครอง รวมทั้งสั่งให้มีการทำโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฎที่ขัดต่ออุดมการณ์ของชนชั้นปกครอง

3.3 การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony) การครองอำนาจนำที่ไม่สมบูรณ์ ของกลุ่ม/ชนชั้นปกครองหรือการที่ไม่สามารถสร้างการครองอำนาจนำเหนือพื้นที่ประชาสังคม หรือสังคมการเมืองได้เลย หรือสามารถครองอำนาจนำได้ในระดับหนึ่ง ด้วยการยึดกุมพื้นที่ทางสังคมพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งได้ หรือสามารถสร้างการครองอำนาจนำ ได้ใกล้เคียงกับการครองอำนาจนำสมบูรณ์ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่เมื่อเวลาผ่านไปได้เกิดเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่บั่นทอนความชอบธรรมและลดทอนความรู้สึกยินยอมพร้อมใจของชนชั้น ผู้ถูกครอบงำที่มีต่อชนชั้นหรือกลุ่มผู้ครองอำนาจนำทำให้ในช่วงเวลาต่อมาภาวการณ์ ครองอำนาจนำนั้นถูกลดทอนลงไป กรณีทั้งหมดที่กล่าวมาหมายความว่ากลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจนำนั้น จึงไม่สามารถสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำได้อย่างสมบูรณ์

การครองอำนาจนำสมบูรณ์ ที่กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างการครองอำนาจนำ สามารถเอาชนะสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดได้ด้วยการยึดครองเหนือพื้นที่ประชาสังคม และสังคมการเมืองนั้น ผู้คนในสังคมจะดำเนินชีวิตอย่างปกติ โดยไม่เกิดความสงสัย หรือตั้งคำถาม ต่อการดำเนินการต่าง ๆ ของกลุ่มหรือชนชั้นผู้ครองอำนาจนำ และไม่มีการดำเนินการใด ๆ เพื่อแสดงความคิดที่ขัดแย้งต่อความคิดหลักหรืออุดมการณ์หลักตามที่กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างการครองอำนาจนำต้องการ ในทางกลับกัน ถ้ากลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจนำไม่สามารถสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำได้สำเร็จ ผู้คนในสังคมส่วนหนึ่งที่ตระหนักรู้ได้ว่าตน หรือชนชั้นหรือกลุ่มของตนได้ถูกดำเนินการครองอำนาจนำ เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มหรือชนชั้นผู้ครองอำนาจนำ กลุ่มคนที่ตระหนักรู้นี้จะได้แสดงออก หรือเผยให้เห็นถึงการดำเนินการใด ๆ เพื่อเป็นการโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ ของชนชั้นผู้ครองอำนาจนำ ทั้งนี้การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำของกลุ่มคนหรือชนชั้นอื่นในสังคมอาจเป็นไปเพียงเพื่อแสดงให้ผู้ครองอำนาจนำได้เห็นและรับรู้ว่า อำนาจของตนนั้นถูกท้าทาย หรือแม้การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ หรือเป็นไปเพื่อโค่นล้มกลุ่มผู้ดำเนินการครองอำนาจเก่า และนำไปสู่การก้าวไปเป็นกลุ่มผู้ดำเนินการครองอำนาจนำกลุ่มใหม่ก็เป็นได้

เมื่อการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำที่ไม่สมบูรณ์ หรือไม่สามารถสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำเหนือพื้นที่ประชาสังคม และสังคมการเมืองได้อย่างมั่นคงได้ อาจเกิดการตอบโต้การครองอำนาจนำในหลายระดับ ซึ่งเป็นเพียงแค่การแสดงออกว่าตนมีข้อสงสัย หรือการแสดงออก

ให้ผู้ครองอำนาจนำรู้ว่ากำลังถูกตอบโต้ จนกระทั่งถึงขั้นโค่นล้มเพื่อยึดครองอำนาจเสียเอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่กลุ่มอำนาจใหม่ และท้าทายอุดมการณ์ของชนชั้นปกครองนั่นเอง

จากที่กล่าวมาองค์ประกอบของการครองอำนาจนำทั้ง 5 ส่วน ตามแนวคิด ของ Gramsci นี้ได้ขยายภาพทางสังคมและทำให้เห็นความสำคัญของการวิเคราะห์ในมิติโครงสร้างส่วนบน (Super Structure) โดย Gramsci ได้ชี้ให้เราเห็นถึงโครงสร้างส่วนบน ที่ถูกควบคุมโดยชนชั้นปกครองที่มีการสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของการบังคับ (Coercion) ในการจัดการทางการเมือง ซึ่งการใช้กลยุทธ์ดังกล่าวจะมีลักษณะไม่ยั่งยืนถาวร และเมื่อยิ่งใช้การบังคับมากยิ่งมีการต่อต้านมาก ดังนั้นสิ่งที่ชนชั้นปกครองมักเลือกใช้ควบคู่กันไปกับการบังคับคือการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) โดยผ่านกลไกรัฐด้านอุดมการณ์ ความคิด ค่านิยม แทรกซึมในระดับชีวิตประจำวันหรือสร้างสามัญสำนึก (Common Sense) ตามที่ชนชั้นปกครอง หรือกลุ่มผู้พยายามสร้างการครองอำนาจนำต้องการในพื้นที่ประชาสังคม (Civil Society) และสังคมการเมือง (Political Society) เมื่อสามารถผนวกการครองอำนาจนำเหนือความสัมพันธ์ทั้งสองโครงสร้างในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งได้จะกลายเป็นกลุ่มประวัติศาสตร์ (Historic Bloc) ซึ่งเป็นการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำได้อย่างสมบูรณ์ในช่วงสังคมนั้น ๆ แนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci จึงเป็นแนวคิดที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ว่าชนชั้นปกครอง หรือผู้ที่พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำนั้นมีวิธีการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจอย่างไร ทำไมผู้คนจึงยินยอมหรือยอมรับความสัมพันธ์เช่นนั้นได้ โดยผู้วิจัยจะนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างแบบสอบถามในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน จากนโยบายทวงคืนผืนป่า เพื่อศึกษาว่ารัฐมีวิธีสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าอย่างไร ตลอดจนปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าเป็นอย่างไร เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายต่อไป

2.2.1.3 แนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของอันโตนิโอ Gramsci กับนักวิชาการไทย

ถึงแม้แนวคิดของ Gramsci จะเป็นที่นิยมในโลกวิชาการตะวันตก เพราะสามารถตอบคำถามในการทำความเข้าใจสภาพสังคมได้ดี ไม่เพียงเท่านั้นแนวการศึกษาของ Gramsci ก็ยังเป็นที่สนใจของนักวิชาการเมืองไทยอย่างมากเช่นกัน ตั้งแต่ช่วงหลัง การพ่ายแพ้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) โดยประเด็นคำถาม คือ การที่เห็นว่าโครงสร้างส่วนบนของสังคมไทยมีปัญหา เช่น การคงอยู่ของชนชั้นปกครองตามจารีตแบบเก่า (ขุนนางอำมาตย์, ข้าราชการแบบเก่า) และชนชั้นปกครองตามจารีตสังคมสมัยใหม่ (นักการเมือง, รัฐบาลจากการเลือกตั้ง) ในสังคมทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยนั้นนับว่าเป็น สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า ทั้งสองฝ่ายต่างมีส่วนในการเกื้อหนุนและส่งเสริมกันและกันอย่างไร โดยปกติชนชั้นปกครองตามจารีตแบบเก่า ต้องล่มสลายหรือเสื่อมอำนาจไปตามพัฒนาการของสังคม แต่ทำไมสังคมไทยชนชั้นปกครองดังกล่าวกับยังคงทรงอิทธิพลทางการเมืองอย่างมาก

ผู้วิจัยจึงจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจว่า ชนชั้นปกครองแบบเก่าและแบบใหม่ มีการปะทะ หรือประสานในเชิงการปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจกันอย่างไร และชนชั้นปกครองทั้งสองกลุ่ม มีกระบวนการในการสร้างอำนาจนำอย่างไรต่อประชาชน ทำไมผู้คนจึงยินยอมหรือยอมรับ (Consent) ต่ออำนาจนอกระบบอย่างการรัฐประหาร ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าแนวทางการศึกษาของGramsci นั้นสามารถช่วยในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ดียิ่งขึ้น

1) ภูมิหลังของ อันโตนิโอ Gramsci

Gramsci เกิดในครอบครัวที่ยากจน ในช่วงวัยเด็กเคยประสบอุบัติเหตุจนทำให้พิการหลังค่อม และสุขภาพไม่แข็งแรง แต่ Gramsci เป็นคนเรียนดี จึงสามารถสอบชิงทุนเรียนต่อระดับมหาวิทยาลัยได้ที่เมืองตูริน ที่นั่นเป็นที่ที่อุตสาหกรรมมีความเจริญก้าวหน้ามาก จึงเกิดสหภาพคนงานประท้วงอยู่บ่อยครั้ง และ Gramsci ได้มีส่วนร่วมบ่อย ๆ ต่อมาได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี (Italian Socialist Party หรือ PSI) จนเริ่มมีบทบาทในการเขียนบทความของหนังสือพิมพ์พรรค ในปี 1917 ได้เกิดการปฏิวัติที่รัสเซีย นำโดย Vladimir Lenin ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจให้กับเขาด้วย ในปีเดียวกันเขายังได้รับการเลือกตั้งให้เป็นเลขาธิการพรรค PSI สาขาตูริน และเป็นหลักในการต่อสู้ของสภาคนงานจนเกิดการประท้วง ต่อสู้กับรัฐบาลและนายทุน ชีวิตต่อมาของเขาในช่วงที่ฟาสซิสต์เรืองอำนาจนั้น การต่อสู้ของเขาในพรรคคอมมิวนิสต์ต้องจบลง Gramsci ถูกจับกุมตัวโดยรัฐบาล Mussolini และติดคุกฐานก่อให้เกิดให้เกิดความเกลียดชังทางชนชั้น อันจะนำไปสู่สงครามกลางเมือง โดยแนวคิดของ Gramsci ถูกกลายเป็นสิ่งต้องห้าม ในขณะนั้น แม้ Mussolini จะบังคับให้ยอมรับอย่างไรก็ไม่เป็นผลจน Gramsci สุขภาพแย่ลงและเสียชีวิตในเวลาต่อมา ตลอดเวลา 10 ปีที่ติดคุก Gramsci เขียนหนังสือกว่า 33 เล่ม เป็นลายมือกว่า 3,000 หน้า โดยเนื้องานสำคัญ เป็นการเปิดโปงให้เห็นถึงความล้มเหลวของสังคมนิยมในห้วงเวลาที่เผด็จการฟาสซิสต์มีชัยชนะ และนำเสนอแนวคิดใหม่ในการวิเคราะห์ปัญหาสังคม เศรษฐกิจและการเมือง (วรวิทย์ ไชยทอง, 2556)

นอกจากการก่อรูปทางแนวคิดที่ด้านหนึ่งมาจากประสบการณ์ตรงในชีวิตของเขาเอง อีกด้านหนึ่ง Gramsci ก็ยังได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากนักลัทธิมาร์กซ์ และคนอื่น ๆ อีกด้วย ในขณะที่เขาศึกษาอยู่ที่ตูริน Gramsci มีโอกาสได้ศึกษางาน ของ Karl Marx และ Friedrich Engels ที่มีบทสรุปว่าความเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเกิดขึ้น เนื่องจากโครงสร้างส่วนล่างไปกำหนดโครงสร้างส่วนบน หรือที่เรียกกันว่า ลัทธิเศรษฐกิจ เป็นตัวกำหนด (Economic Determinism) Gramsci เห็นว่าวิธีคิดแบบกำหนดนิยม (Determinism) มีลักษณะการมองสังคมที่หยุดนิ่งเกินไป และทัศนะที่เชื่อว่าเศรษฐกิจเป็นแรงผลักเพียงตัวแปรเดียว ซึ่งน่าจะเป็นการตีความที่ไม่ถูกต้อง Gramsci จึงได้พัฒนาแนวคิดของ Karl Marx ออกไปโดยเฉพาะในมิติของอุดมการณ์และจิตสำนึก ผลงานของ Gramsci จึงมุ่งวิเคราะห์การทำงานของโครงสร้างส่วนบนเป็นสำคัญ Gramsci มีทัศนะพื้นฐานเรื่องความสัมพันธ์

แบบเชื่อมโยงในการที่จะประสานทฤษฎี ความคิดเข้ากับการปฏิบัติ การเชื่อมโยงสังคมการเมืองกับประชาสังคม นักมาร์กซิสรุ่นเก่ามักให้ความสนใจมิติการเมือง หรือรัฐ เป็นสำคัญ แต่ข้อเสนอของ Gramsci กลับเห็นว่า ทั้งภาครัฐและประชาสังคมต่างมีรอยเชื่อมกันตลอดเวลา กล่าวคือ ด้านหนึ่งรัฐก็พยายามจะเข้ามายึดพื้นที่ของประชาสังคมอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ประชาสังคมเองก็พยายามต่อสู้และต่อรองกับรัฐอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการเชื่อมโยงระหว่างกันนี้ Gramsci ได้พัฒนามาสู่แนวคิดเรื่อง การครองอำนาจนำ (Hegemony) ในภายหลัง

การเชื่อมโยงการเมืองกับวัฒนธรรม Gramsci เห็นว่าการปฏิวัติทางสังคมไม่ได้มาจากแค่ความคิดความเข้าใจเท่านั้น แต่ต้องอาศัยแนวร่วมทางอุดมการณ์ที่ก่อตัว มาอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวันด้วยเช่นกัน โดยก่อนหน้านี้แทบไม่มีมาร์กซิสคนไหนสนใจศึกษาเชื่อมโยงการเมืองกับวัฒนธรรมเลย จึงทำให้เรามักเรียกแนวคิดของ Gramsci ว่าเป็นมาร์กซิสแนววัฒนธรรม (Cultural Marxism) สำหรับสังคมไทยคงมิอาจกล่าวได้อย่างภาคภูมิว่าเป็นสังคมประชาธิปไตยเต็มใบ สังคมไทยยังคงเต็มไปด้วยวิธีคิดในจารีตแบบเก่า หรือวิถีการผลิตแบบเก่าที่ตกค้างอยู่จำนวนมาก การศึกษา Gramsci กับสังคมไทยจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะกรอบคิดของ Gramsci สามารถนำมาใช้ศึกษาการเมืองไทย หรือศึกษาชนชั้นปกครองไทยได้อย่างลึกซึ้งได้ งานวิชาการที่ใช้แนวคิดของ Gramsci ในการศึกษาที่ผ่านมาก็ล้วนสร้างความสนใจและนำเสนอการตั้งคำถามประเด็นปัญหาต่อสาธารณะได้อย่างดี แม้การเข้ามาของแนวคิดGramsci ในวงวิชาการไทยมีระยะเวลาเพียงไม่นานแต่ความคิด Gramsci กลับได้รับความนิยมและแพร่หลาย

2) อันโตนิโอ Gramsci (Gramsci) และความสำคัญทางวิชาการในไทย

สำหรับความสำคัญทางวิชาการในไทย สามารถแบ่งงานวิชาการไทยเกี่ยวกับ Gramsci โดยดูชิ้นงานในช่วงเวลาดังกล่าวว่า มีการพูดถึง Gramsci โดยใครและมากน้อยเพียงใด ออกเป็นสามช่วงต่อจากงานของ เกษียร เตชะพีระ (2526, อ้างถึงใน วรวิทย์ ไชยทอง, 2556) ที่เคยแบ่งไว้สองช่วงดังนี้

ช่วงที่หนึ่ง: ช่วงเริ่มแรก

การเข้ามาของแนวคิดอันโตนิโอ Gramsci ในแวดวงปัญญาชนเป็นสองช่วง ซึ่งงานวิชาการเมืองไทยที่ได้เอ่ยถึง อันโตนิโอ Gramsci ที่มีชื่อเสียงในช่วงแรก คือ สุรพงษ์ ชัยนาม ผู้ได้รับอิทธิพลความคิดซ้ายใหม่ ที่ได้เขียนบทความบางแง่มุมของ Gramsci ลงในสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปี พ.ศ. 2516 ซึ่งเป็นเวทีแสวงหาทางปัญญาของคนในยุคนั้น อีกหนึ่งปีต่อมา ก็ได้สอดแทรกแนวคิดของ Gramsci ลงในมาร์กและสังคมนิยมอีกด้วย ช่วงนี้นับเป็นช่วงแรก ในการที่แนวคิด Gramsci เข้ามามีโลดแล่นผ่านสายตาของปัญญาชนในยุคนั้น เป็นช่วงแรก ๆ ในช่วง 3 ปี จากปี พ.ศ. 2516–2519 เป็นช่วงที่การเมืองไทย มีเรียกร้องทางการเมืองสูงมาก กลุ่มนักศึกษาที่มุ่งมั่นในการให้แสงสว่างกับ

คนชนบท ด้วยการสนับสนุนให้เกิดการเรียกร้อง ให้รัฐแก้ปัญหาที่เกิดจากการหมักหมมและปกปิดมานาน เมื่อพื้นที่ทางการเมืองเปิดขึ้นในช่วง 3 ปี ได้เกิดการรวมตัวกันประท้วง และเดินขบวนของกลุ่มคนชนบทและนักศึกษาเรียกร้องให้รัฐบาลขณะนั้นแก้ปัญหาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม ในขณะเดียวกันก็ได้เกิดกลุ่มอุดมการณ์ทางการเมืองฝ่ายขวาขึ้นมาต่อต้านขบวนการนักศึกษา เช่น กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน และอื่น ๆ เกิดการเผชิญหน้ากัน ทำร้ายกันจนถึงขั้นเสียชีวิต บรรดาปัญญาชนหัวก้าวหน้าต่างก็ไม่มีเวลาในการที่จะคิดพัฒนาทฤษฎี และผลิตงานวิชาการมากยิ่งขึ้น พรมแดนความรู้เกี่ยวกับทฤษฎียังคงวนเวียนอยู่กับลัทธิเหมา–สตาลิน

ช่วงที่สอง: พ.ศ. 2524–2532

จนกระทั่งพ้นยุครัฐบาลอนุรักษ์นิยม และทิศทางของการเมืองในยุคนั้นมีแนวโน้มมาทางเสรีขึ้นบ้าง แนวความคิดของ Gramsci ได้เริ่มมีการพูดถึงขึ้นอีกครั้ง โดยสุรพงษ์ ชัยนาม ได้เขียนบทความที่อธิบายแนวคิดของ Gramsci อย่างเป็นระบบ ชื่อ “อันโตนิโอ Gramsci กับทฤษฎีว่าด้วยการครองความเป็นใหญ่” ในปาจารยสาร ปีที่ 8 ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2525 ต่อมา กุลชีพ วรพงษ์ ได้เขียนบทความ “ทำไมใคร ๆ จึงสนใจ Gramsci” ลงในปาจารยสาร ปีที่ 9 ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2525 ด้านงานแปล กาญจนา แก้วเทพ ได้แปลย่อ Gramsci’s Marxism ของ Carl Boggs ลงในบทความ “ลัทธิมาร์กของ Gramsci” วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2526: สมบัติ พิษสะอาด ได้แปล Revolutionary contradictions: Antonio Gramsci and the problem of Intellectuals, ของ Jerome Karabel เป็นหนังสือชื่อ “ความขัดแย้งของการปฏิวัติ: อันโตนิโย Gramsci กับปัญหาของปัญญาชน” งานเขียนเกี่ยวกับ Gramsci ในสองช่วงแรกเรียกได้ว่าเป็นงานที่ถ่ายทอดและพูดถึงแนวคิดของ Gramsci ในปี พ.ศ. 2526 นฤมล–ประทีป นครชัย ได้แปล Viva di Antonio Gramsci ของ Giuseppe Fiori จากภาษาฝรั่งเศสมาเป็นภาษาไทย เป็นหนังสือเกี่ยวกับช่วงเวลาตลอดชีวิตของ Gramsci ชื่อหนังสือ “ชีวิตของอันโตนิโอ Gramsci” ในระหว่างปี พ.ศ. 2524–2526 ถือเป็นช่วงที่มีการพูดถึง Gramsci ในวงวิชาการอย่างมาก หลังจากนั้นก็ขาดหายไปไม่นาน แต่ก็มีการพูดถึงหรืออ้างอิงงานของ Gramsci บ้าง เช่น “ในรัฐ” ของชัยอนันต์ สมุทวณิช (2530) ในบทที่ 2 ที่นำเสนอรัฐในแนวการวิเคราะห์แบบ Hegelian–Marxist: ทฤษฎีของ Gramsci จากนั้นการนำแนวคิดของ Gramsci มาโลดแล่นในวงวิชาการด้านสังคมศาสตร์ของไทยก็ขาดหายไปงานเกี่ยวกับ Gramsci (วรวิทย์ ไชยทอง, 2556) ในวงวิชาการเมืองไทยในช่วงนั้น ถือเป็นระลอกที่สองของวงวิชาการเมืองไทย และมีลักษณะที่เน้นการศึกษาวิเคราะห์ และเผยแพร่ ในเชิงทฤษฎีมากกว่าการนำแนวคิดมาประยุกต์อธิบายสังคม

ช่วงที่สาม: 2540–ปัจจุบัน

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา นับว่าเป็นช่วงที่มีการศึกษาแนวคิด ของ Gramsci อย่างเป็นระบบมากขึ้น มีการนำแนวคิด Gramsci ไปใช้ประยุกต์ในการศึกษาในศาสตร์สาขาอื่น ๆ

มีการพูดถึง Gramsci มากขึ้นในการอธิบายทางการเมืองของนักวิชาการ แนวคิด Gramsci นับว่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและอธิบายสังคมไทยในปัจจุบัน อาทิ เรื่องชนชั้นกับการสื่อสารทางการเมือง ในวงวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ นับว่าสามารถนำแนวคิด ของ Gramsci มาใช้ได้อย่างดียิ่ง โดยเฉพาะการศึกษาการใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางอุดมการณ์ และมีการใช้แนวคิดของ Gramsci ในการไปศึกษาชนชั้นกับการใช้สื่อสารมวลชน เป็นต้น ในประเด็นเรื่องแนวคิดการพยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำของชนชั้นนำไทยนั้น วิทยานิพนธ์ ของชนิดา ชิตบัณฑิตย์ (2547) เรื่อง “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ” เป็นการอธิบายการพยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจ (ชนิดา ใช้คำว่าการสถาปนาพระราชอำนาจนำ) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผ่านโครงการพระราชดำริ พิชญ์ พงศ์สวัสดิ์ (2547) เคยพยายามจะทำความเข้าใจระบอบหนึ่งของไทยโดยการพยายามตั้งคำถามเกี่ยวกับการพยายามครองความคิดจิตใจ (Hegemony) ของนายกรัฐมนตรีคนหนึ่ง จากนั้น ประจักษ์ ก้องกีรติ (2548) ก็ทำงานวิจัยเกี่ยวกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ 14 ตุลา โดยใช้แนวคิดการพยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำเป็นหลัก ในการอธิบายการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาในขณะนั้น

ในปี พ.ศ. 2548 วนัส ปิยะกุลชัยเดช ได้ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับแนวคิดการครองความเป็นใหญ่ ซึ่ง วนัส เลือกอธิบายและวิเคราะห์แนวคิดการครองอำนาจอย่างเป็นระบบ และถือเป็นการอธิบายแนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci ในงานวิชาการภาษาไทยได้ดียิ่งขึ้น จากนั้นนักวิชาการที่โดดเด่นเรื่องการศึกษาแนวคิด Gramsci คือ วัชรพล พุทธรักษา (2549) เป็นผู้ที่ศึกษาแนวคิด Gramsci มาอธิบายการเมืองในวิทยานิพนธ์ของเขาเอง ก็ได้ใช้แนวคิดการพยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ มาอธิบายปรากฏการณ์การบริหารประเทศในยุคที่ศึกษา ปัจจุบัน วัชรพล พุทธรักษา ก็ยังคงมีผลงานวิชาการเกี่ยวกับแนวคิดต่าง ๆ ของ Gramsci และการอธิบายปรากฏการณ์การเมืองร่วมสมัยเรื่อยมาและมีอิทธิพลต่อการศึกษาตามแนวทางของนักวิชาการ รุ่นปัจจุบันยิ่ง ส่วน วรวิทย์ ไชยทอง (2556) ได้ศึกษาเรื่องมาร์กซิสต์เชิงวัฒนธรรมกับการศึกษาโครงสร้างส่วนบน โดยนำเอาแนวคิดของ Gramsci มาชี้ชวนให้เห็นความสำคัญของการวิเคราะห์ปัญหาในมิติเชิงโครงสร้างส่วนบน Gramsci ทำให้เราเห็นว่าโครงสร้างส่วนบน ที่ถูกควบคุมโดยชนชั้นปกครองจะใช้กลไกการกำลังบังคับ (Coercion) ในการจัดการทางการเมือง ซึ่งการใช้กลยุทธ์ดังกล่าวจะมีลักษณะไม่ถาวร และยิ่งใช้มากยิ่งมีการต่อต้านมาก สิ่งที่ชนชั้นปกครองมักเลือกใช้ควบคู่กันไปคือ กระบวนการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) โดยผ่านกลไกการใช้อำนาจรัฐด้านอุดมการณ์ เพื่อแทรกซึมในระดับชีวิตประจำวัน/สามัญสำนึก กับชนชั้นที่ถูกปกครองผ่านประชาสังคม (Civil Society) และสังคมการเมือง (Political Society) โดยรัฐทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องมือการครอบงำทางชนชั้นและคอยอำนวยความสะดวกให้ชนชั้นนายทุนในการกดขี่/ขูดรีดส่วนเกินจากคนชั้นล่าง สมลักษณ์ ศรีราม (2559) ศึกษาเรื่องสมเด็จฮุน เซน

กับการครองอำนาจนำทางการเมืองในกัมพูชา ที่นำเสนอปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในกัมพูชา โดยอาศัยทฤษฎีหรือกรอบแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของ Gramsci เป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์ผ่านผู้นำทางการเมืองอย่างสมเด็จฮุน เซน ซึ่งเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ในฐานะ ที่เป็นผู้ดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำ โดยในทางปฏิบัตินั้นต้องอาศัยกลไกต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการ เช่น การใช้สื่อ และสถาบันต่าง ๆ หรือสิ่งใด ๆ ก็ตามที่สามารถนำมาใช้เพื่อ โน้มน้าว ชักจูง และครอบงำทางความคิดได้ ทั้งนี้กลไกต่าง ๆ นี้จะถูกกลุ่มหรือชนชั้นที่ต้องการครองอำนาจนำมาใช้ในพื้นที่ทางสังคม ที่เรียกว่า ประชาสังคม ควบคู่ไปกับการใช้อำนาจบังคับในสังคมการเมือง เพื่อให้สามารถสร้างสภาวะการครองอำนาจนำได้อย่างเบ็ด เสร็จ ส่วน ศักดิภัท เชาวน์ลักษณ์สกุล และยุพา ปราชญากูล (2561) ได้ทำการศึกษาเรื่อง รัฐประหารกับการเมืองไทย แล้วพบว่าหนึ่งในตัวแบบการรัฐประหารของการเมืองไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า บริบททางการเมืองของไทยตั้งแต่สมยรัฐจารีตรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ถึงยุครัฐสมยใหม่ในปัจจุบัน การรัฐประหารกับการเมืองไทยยังคงวนเวียนเป็นวงจรอุบาทว์จนถึงปัจจุบัน และสามารถสรุปได้ว่าการรัฐประหารของไทยนั้น เกิดจากความขัดแย้งระหว่างชนชนนำของไทยที่ช่วงชิงการครองอำนาจนำระหว่างกันเองใน วิทยานิพนธ์เรื่อง การใช้อำนาจของชนชั้นปกครองที่ปรากฏในวรรณกรรมของ จอร์จ ออร์เวลล์: กรณีศึกษานวนิยายแปลเรื่องแอนิมอล ฟาร์ม และเรื่องหนึ่ง-เก้า-แปด-สี่ ของณัฐพล ชลวนารัตน์ (2561) จากสาขาวิชานวัตกรรมการสื่อสารทางการเมือง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ก็เป็นอีกผลงานหนึ่งที่เป็นที่สนใจในวงกว้างและง่ายต่อการศึกษาทำความเข้าใจในทุกช่วงวัย เป็นอีกแนวทางของงานวิชาการที่ไม่น่าเบื่อ และมองเห็นภาพได้ชัดเจนเกี่ยวกับแนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci ที่อยู่ในวรรณกรรมนั้น หรือแม้แต่งานของกมเลศ โพธิกนิษฐ และธนรัตน์ ทรงสมบูรณ์ (2564) ที่ศึกษาและเปิดเผยความสัมพันธ์เชิงอำนาจของแนวนโยบายการจัดการโรคโควิด–19 ของรัฐไทยกับการเกิดระยะห่างทางชนชั้น และการกลายเป็นกลุ่มผู้มีสถานะรอง ตลอดจนนำเสนอแนวทางการต่อสู้ต่อสภาวะดังกล่าวของกลุ่มผู้ค้าตลาดสดในเขตเทศบาลพิษณุโลก ในช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2563 ซึ่งเป็นเรื่องใกล้ตัวมาก มีความแนบเนียนไปกับชีวิตประจำวันจนแทบไม่รู้สึกตัวว่าแนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci อยู่ใกล้ตัวได้เพียงนี้ ซึ่งผลงานทางวิชาการไทยเกี่ยวกับ Gramsci ในช่วงที่สามจากนักวิชาการรุ่นใหม่ส่วนใหญ่นี้ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตที่เกิดจากการถ่ายทอดแนวคิดการครองอำนาจนำจากนักวิชาการรุ่นที่หนึ่งและสองก่อนหน้าจากรุ่นสู่รุ่น

แนวคิดของ Gramsci ยังสามารถนำมาศึกษาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมได้อีกมากในสังคมที่ผู้คนต้องการแสวงหาคำตอบอย่างรีบร้อนการใช้ชีวิต และวิธีคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของโลกทัศน์แบบทุนนิยม มิหนำซ้ำยังมีรัฐทำหน้าที่ในการกล่อมเกลาให้ประชาชนในรัฐเชื่องช้า ชินชา และปฏิเสธต่อการรู้จักตั้งคำถามกับอำนาจต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับตนเองตั้งแต่เกิด

จนถึงตาย แนวคิดของ Gramsci คงมีส่วนที่ดีในการที่จะทำให้เรารู้จักตั้งคำถามกับอำนาจต่าง ๆ ที่เข้ามาสัมพันธ์กับตัวเราโดยเฉพาะการมุ่งทำความเข้าใจโครงสร้างส่วนบน (Super Structure) ที่พยายามใช้อำนาจในการควบคุมชีวิตของผู้คนในโลกเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยสิ่งที่สำคัญ คือ ฐานคิดของ Gramsci เต็มไปด้วยความหวัง และการปลดปล่อยคนยากจน กรรมกร จากการถูกกดขี่ แนวคิดของ Gramsci มุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนโลก เปลี่ยนสู่ชีวิตที่ดีกว่า เท่าเทียมกว่า และมีความเสมอภาคกว่า ซึ่งสังคมตะวันตกก้าวพ้นกรอบคิดเรื่องอำนาจแบบศักดินามานานแล้ว และพัฒนามาสู่สังคมเสรี สังคมที่เสมอภาคกันทางโอกาสแต่ยังคงเป็นสังคมแห่งการกดขี่ ขูดรีด และได้แผ่ขยายอำนาจไปสู่ประเทศด้อยการพัฒนาอย่างไม่มีสิ้นสุด เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีมีการต่อสู้เพื่อเรียกร้องรัฐสวัสดิการจนหลายประเทศในแถบสแกนดิเนเวีย เป็นรัฐสวัสดิการอย่างทั่งถึงและเท่าเทียม ส่วนสังคมไทยยังคงก้าวไม่พ้นการรบกับอำนาจในระบบสังคมแบบเก่า ที่ยังคงต้องต่อสู้กับอำนาจศักดินาต่อไปอีกนาน ยังคงเป็นสังคมที่ปิดกั้นการแสดงออกทางความคิด การวิพากษ์อย่างเสรี แม้ไม่พูดถึงการเรียกร้องรัฐสวัสดิการ ขอเพียงแค่ความเท่าเทียมในโอกาสของคนทุกชนชั้นก็ยังคงเป็นปัญหาอยู่ ชนชั้นปกครองตามจารีตแบบเก่ายังคงอยู่ในอำนาจ โดยเป็นอำนาจที่ได้สร้างความยินยอมพร้อมใจจากประชาชน ดังแนวคิดของ Gramsci ที่กล่าวมา

แนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) จึงเป็นแนวคิดที่มีพลัง มีเสน่ห์ดึงดูดนักวิชาการด้านต่าง ๆ หลากหลายสาขาให้ทำการศึกษา วิพากษ์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของสังคมไทยได้อย่างน่าสนใจ โดยสามารถนำแนวคิด Gramsci มาศึกษาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองร่วมสมัยได้อย่างหลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าศาสตร์และศิลป์ของการใช้อำนาจนำนั้นมีความน่าสนใจ มีกลไกการทำงานอย่างไรจึงสามารถสร้างการครอบงำที่ชอบธรรมหรือได้รับการยอมรับจากผู้ประชาชน ได้จึงนำมาประยุกต์ใช้กับงานวิจัยนี้เพื่อทำความเข้าใจ กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ในการศึกษาว่าการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐนั้นเป็นอย่างไร มีปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าเป็นอย่างไรบ้าง ซึ่งการนำเอาแนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci มาใช้เป็นกรอบในการศึกษาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม ผู้วิจัยเห็นว่าไม่เพียงแต่ให้อธิบายหรือทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางการเมืองได้เท่านั้น แนวคิดการครองอำนาจนำยังสามารถนำไปใช้กับศาสตร์สาขาอื่น ๆ ได้เช่นกัน อาทิเช่น วงวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ ก็ยังคงมีการนำแนวคิดต่าง ๆ ของ Gramsci ไปศึกษาว่าด้วยการสื่อสารกับกลุ่มพลังชนชั้นต่าง ๆ ของสังคม วงวิชาการสังคมศาสตร์ก็มีการใช้แนวคิด Gramsci การวิพากษ์กระบวนการในการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจของกลุ่มชนชั้นนำในสังคม ดังนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเมื่อแนวคิดของ Gramsci สามารถนำมาปรับใช้และตั้งคำถามกับสถานการณ์ทางสังคม การเมืองการปกครองหรือศาสตร์อื่น ๆ อย่างหลากหลายแล้ว จึงน่าจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาทำความเข้าใจ

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่าได้อย่างมีคุณค่าและมีความน่าสนใจเช่นกัน เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่มีคุณค่าจากการวิจัยในพื้นที่ในการวิเคราะห์วิพากษ์ปรากฏการณ์ทางสังคมอันเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนที่ไม่ได้ดำรงอยู่ตายตัว ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจในเชิงวิชาการเกี่ยวกับการใช้อำนาจนำของรัฐในพื้นที่ประชาสังคมกับสังคมการเมืองเพื่อเข้ายึดครองพื้นที่ทางจิตใจ และเป็นกำลังในการควบคุมเพื่อให้ประชาชนตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐ รวมถึงปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนในลักษณะต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้จากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีต่อกันซึ่งล้วนเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย ต่าง ๆ ที่มีความชอบธรรมและสร้างการยอมรับ การสนับสนุนตลอดจนการนำไปสู่การปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไปได้

2.2 อำนาจ และ ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ

2.2.1 ความหมายของอำนาจ

คนในสังคมคุ้นเคยกับคำว่า “อำนาจ” (Power) กันมานาน โดยเฉพาะอำนาจกดขี่ หรือ อำนาจครอบงำ (Domination) ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่น รวมไปถึงอำนาจควบคุมและปราบปราม (Mode of Subjugation) ในรูปของกฎหมายและองค์อธิปัตย์ (Sovereign) อันเป็นพื้นฐานของอำนาจตามแนวคิดทางการเมืองที่ยึดถือกันมา บางทีก็เป็นอำนาจแบบใช้กำลังทางกายภาพมาบังคับควบคุมให้กระทำหรือละเว้นกระทำการบางอย่าง นอกจากนี้เรายังคุ้นเคยกับอำนาจตัดสินใจเพื่อควบคุมการผลิต การแบ่งปันทรัพยากรและผลประโยชน์ อันเป็นประเด็นทางการเมืองในระดับพื้นฐาน ซึ่งการเมืองในระดับพื้นฐาน หมายถึง กระบวนการต่อสู้แย่งชิงอำนาจในการตัดสินใจเพื่อควบคุมการผลิต การแบ่งปันการจัดสรรทรัพยากร และผลประโยชน์อื่น ๆ ที่มีอยู่ในสังคม (ยศ สันตสมบัติ, 2556) โดย จารุณี วงศ์ละคร (2561) ได้กล่าวว่า อำนาจ ก็เหมือน “สมบัติผลัดกันชม” เพราะเป็นสิ่งที่บุคคลปรารถนาเป็นเจ้าของจึงทำให้เกิดการต่อสู้แย่งชิงเพื่อให้ได้ครอบครอง

“อำนาจ” ปรากฏในหลายโครงสร้างสถาบันสังคม นับตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน สถานที่ทำงาน สถาบันเศรษฐกิจการเมือง รัฐ และกลไกปฏิบัติการของรัฐด้านอุดมการณ์ เช่น สถาบันการศึกษา ความเชื่อศาสนา สื่อต่าง ๆ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ ด้านการบังคับ เช่น ศาล กฎหมาย คุก กองทัพ ตำรวจ และยังพบในความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ เช่น ระหว่างเพศ วัย ชนชั้น ชาติพันธุ์ อาชีพ เป็นต้น ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจดูจะเป็นเรื่องที่อยู่ใกล้ชิดกับเรามาก ปรากฏอยู่ในชีวิตเราทั้งพื้นที่ส่วนตัวและในพื้นที่สาธารณะ เป็นทั้งผู้ใช้อำนาจในทางใดทางหนึ่ง รวมทั้งเป็นผู้รับผลของอำนาจขึ้นอยู่กับบริบทความสัมพันธ์ทางสังคมของใครกับใครและอย่างไรในแต่ละสถานการณ์

นิยามความหมายเรื่องอำนาจนั้นได้รับการโต้แย้งและตีความอยู่ตลอดเวลา มนุษย์โดยทั่วไปดูเหมือนจะรับรู้และรู้จักคำว่า อำนาจ เพราะอำนาจเป็นแง่มุมหนึ่งในชีวิตประจำวันที่รับรู้และซึมซับความหมายไว้โดยปริยาย เช่นเดียวกันกับที่มนุษย์เกิดและเติบโตในวัฒนธรรมหนึ่งๆ ก็จะรู้สึกว่าตนเองเข้าใจและปฏิบัติตามตรรกะของวัฒนธรรมนั้นอย่างอัตโนมัติ โดยที่อาจจะยังไม่สามารถอธิบายเรื่องวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นแนวคิดหรืออย่างเป็นนามธรรมที่ชัดเจนได้ มนุษย์รู้จักและคุ้นเคยกับคำว่า อำนาจ ผ่านการปฏิบัติและประสบการณ์ในชีวิตจริง แต่ก็ยากที่จะอธิบายเรื่องราวและตรรกะของความคิดเรื่องอำนาจให้ชัดเจนอย่างเป็นระบบ หรือสรุปอย่างสากลเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นนามธรรมตายตัวแบบหนึ่งเดียวได้ เนื่องจากความหมายของอำนาจอยู่ในกระบวนการของการประชันกันทางความคิด (Contested Views) เป็นสิ่งที่ถูกสร้างหรือผลิตซ้ำ และตีความใหม่ ๆ โดยกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมอยู่ตลอดเวลา (ถิรนัย อาป้อง, 2554)

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจ (Power) นั้นนับเป็นประเด็นหนึ่งที่อยู่ในความสนใจของนักรัฐศาสตร์ นักสังคมศาสตร์ และนักวิชาการสาขาต่าง ๆ มาโดยตลอด เพราะถือว่าเป็นแนวความคิดหลักที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมือง การปกครอง ขณะเดียวกันก็เป็นแนวความคิดที่นักวิชาการมีความคิดเห็นแตกต่างและขัดแย้งกันมากที่สุดด้วย เพราะเป็นเรื่องที่ต้องตีความหมายกันอยู่ตลอดเวลา เพื่อนำไปใช้สร้างความเข้าใจและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและบริบทของเรื่องที่ศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แต่เมื่อพิจารณาความหมายต่าง ๆ ของอำนาจเท่าที่เคยมีการให้ความหมายมาแล้วจะพบว่า ส่วนใหญ่นั้นจะให้ความหมายแตกต่างกันบนพื้นฐานของมุมมองเกี่ยวกับคุณลักษณะ และรูปแบบของอำนาจกับความสัมพันธ์ทางสังคมด้านอื่น ๆ เป็นสำคัญ สำหรับงานวิจัยนี้ผู้วิจัยเห็นว่าหากศึกษามโนทัศน์ว่าด้วยอำนาจเฉพาะแค่แนวคิดเชิงอภิปรัชญาในทางรัฐศาสตร์คงไม่เพียงพอ จึงจำเป็นจะต้องใช้ศาสตร์อื่นร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ โดยเลือกจากผลงานแนวคิดของ Robert A. Dahl, Karl Marx, Steven Luke, Max weber, Michel Foucault และแนวคิดของ Anthony Giddens มาใช้ประกอบการศึกษาวิจัยครั้งนี้ด้วย ตามลำดับ ดังต่อนี้

Robert A. Dahl (1957) นักรัฐศาสตร์ชื่อดังชาวอเมริกัน เจ้าของผลงาน The concept of power ได้ให้คำนิยามของอำนาจว่าเป็นสภาวการณ์ที่ “A มีอำนาจเหนือ B ในเงื่อนไขที่ว่า A สามารถทำให้ B กระทำบางสิ่งบางอย่างซึ่งปกติแล้ว B จะไม่กระทำ” (อ้างถึงใน สมเกียรติ วันทะนะ, 2557) โดยเมื่อมองในเชิงลบ (Negative Power) ในรูปของอำนาจเหนือ (Power Over) อำนาจจึงมักถูกมองไปในแง่ที่ไม่ดี คือ เป็นการคุกคาม ควบคุม ลิดรอนสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น โดยที่เขามิได้สมัครใจ อำนาจในความหมายนี้จึงมักถูกมองว่ามีลักษณะอนุรักษ์นิยมและเป็นประโยชน์ต่อชนชั้นปกครองหรือชนชั้นที่ได้เปรียบในสังคมมากเกินไป

The concept of power ของ Robert A. Dahl ในมุมมองของผู้วิจัยเห็นว่าความหมายของคำว่าอำนาจในลักษณะเช่นนี้มีความสอดคล้องและสามารถนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยเพื่อทำความเข้าใจกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่าได้ ซึ่งการใช้อำนาจของรัฐตามนโยบายทวงคืนผืนป่าก็มีลักษณะของการที่ รัฐ มีอำนาจเหนือประชาชนผู้ใต้ปกครองและมีสถานะที่เป็นรองในเงื่อนไขที่ว่า รัฐ สามารถสั่งการให้ประชาชนส่งมอบคืนพื้นที่ทำกินโดยที่ประชาชนในบริเวณนั้นยังครอบครองและทำประโยชน์อยู่ก่อนแล้ว ต้องสละการครอบครองและส่งคืนพื้นที่ตามคำสั่ง ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจอีกรูปแบบหนึ่งที่รัฐและประชาชนมีต่อกัน

Karl Marx (1968) มองอำนาจในลักษณะที่เป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยได้อธิบายว่า “ความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relations of Production) นั้นเป็นพื้นฐานที่กำหนดเงื่อนไขให้กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งปวง” (อ้างถึงใน เด่นพงษ์ แสนคำ และ อัครยา สังคจันทร์, 2562) ซึ่งมีรูปธรรมที่ชัดเจน คือ ลักษณะของชนชั้นทางสังคม เช่น ในสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม ก็จะสร้างเงื่อนไขให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นผู้ใช้แรงงาน ที่เป็นเสมือนสภาวะที่เปิดให้นายทุน สามารถมีอำนาจบังคับเหนือผู้ใช้แรงงาน เพราะอยู่ในฐานะของผู้ควบคุมและผู้เป็นเจ้าของ ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงงานหรือทุน ขณะที่ผู้ใช้แรงงานจะอยู่ในฐานะที่ตกเป็นเบี้ยล่างของนายทุน เพราะเป็นชนชั้นที่ไม่ได้ควบคุมหรือเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตใด ๆ เลย นอกจากแรงงานของตนเอง จึงทำให้มีอำนาจต่อรองจำกัด และภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเช่นนี้เอง จะมีความขัดแย้งของอำนาจดำรงอยู่ตลอดเวลา ขณะเดียวกัน หากมองในด้านกลับกัน ความขัดแย้งนั้นเอง ที่กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญผลักดันให้เกิดความพยายามในการปรับความสัมพันธ์ด้วยเช่นกัน ตามนัยดังกล่าว ทำให้เข้าใจได้ว่า Karl Marx ไม่ได้มองอำนาจอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล หากแต่เน้นถึงความสำคัญของความขัดแย้ง จนบางครั้งก็มีผู้เรียกแนวความคิดของ Karl Marx ว่าทฤษฎีความขัดแย้ง ด้วยการที่ Karl Marx จะมองว่าอำนาจนั้นเป็นสภาวะที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ขัดแย้งกันของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยเฉพาะการบังคับครอบงำและการตกเป็นเบี้ยล่างของแต่ละชนชั้น ซึ่งต่างพยายามสร้างเงื่อนไขที่เหนือกว่าให้กับชนชั้นของตนเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ

ดังนั้น Karl Marx จึงมองว่าชนชั้นผู้ใช้แรงงาน แม้จะตกอยู่ในสถานภาพที่เสียเปรียบในความสัมพันธ์ทางการผลิต แต่ก็สามารถสร้างเงื่อนไขให้ต่อรองกับนายทุนได้ด้วยการรวมตัวกันรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้สามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ได้เช่นกัน โดยเฉพาะในกรณีของผู้ใช้แรงงานในสังคมประชาธิปไตย ที่เคารพในเสรีภาพของการแสดงความคิดเห็น ผู้ใช้แรงงานอาจมีอำนาจต่อรองสูงขึ้น ด้วยการสร้างพันธมิตรกับชนชั้นอื่น ๆ ในสังคม เช่น ชนชั้นกลาง เป็นต้น แต่นักคิดในสำนักมาร์กซิสต์รุ่นต่อมา ได้พยายามขยายความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จากเดิมที่มักจะจำกัดอยู่ในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง ไปสู่ความสัมพันธ์ในเชิงอุดมการณ์ของอำนาจมากขึ้น โดยพบว่า

ในบางกรณีชนชั้นผู้ใช้แรงงานก็ดี ชนชั้นกลางก็ดี อาจจะไม่สนใจจะต่อต้านหรือขัดแย้งกับนายทุนเลย แม้จะตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบเพียงใดก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะพวกเขาอาจจะตกอยู่ภายใต้อุดมการณ์ที่ครอบงำของวัฒนธรรมแบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นในลัทธิบริโภคนิยม จนทำให้เกิดความลุ่มหลงและมองข้ามความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งต่าง ๆ ไปหมด ซึ่งอิทธิพลของแนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจของสำนักมาร์กซิสต์นั้น ปรากฏให้เห็นมากมายในงานศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาพร้อม ๆ กับมีความพยายามพัฒนาปรับปรุงให้สามารถนำไปศึกษาสังคมจริง ๆ ได้ดีขึ้นตลอดมา (ชลลดา นาคใหญ่, 2561)

จากที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยได้พบความน่าสนใจจากแนวคิดของ Karl Marx คือชนชั้นที่ถูกปกครองกับการยินยอมพร้อมใจแม้จะตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบเพียงใดก็ตาม และมองข้ามความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งต่าง ๆ ไปหมด ซึ่งมีความสอดคล้องกับปรากฏการณ์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่าที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา โดยประชาชนผู้ถูกปกครองทั้งหลายมีปฏิกิริยาโต้ตอบอย่างไรบ้างเมื่อต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำของรัฐเช่นนี้ ซึ่งปกติแล้วคนเรามักจะต่อต้านตอบโต้เมื่อต้องเผชิญกับสิ่งที่ไม่ชอบใจ หรือไม่พึงประสงค์ แต่ทำไมในสังคมไทยการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับนโยบายทวงคืนผืนป่าจึงเป็นไปอย่างเรียบร้อยและรวดเร็ว ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำแนวทางของ Karl Marx ดังกล่าวนี้ไปประยุกต์ใช้กับการสร้างแบบสอบถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก รวมไปถึงการวิเคราะห์ผลและสรุปผลกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ ต่อไป

ส่วน Steven Luke (2005, Second Edition) กับผลงาน Power a Radical View ว่า อำนาจ คือ การก่อให้เกิดผลที่ตามมา นัยสำคัญ คือ ในฐานะที่เป็นพลังหรือความสามารถที่ก่อให้เกิดผลบางประการ โดย Steven Luke ยังได้แบ่งมิติของอำนาจเป็นมิติที่ 1 อำนาจมิติที่ 2 และอำนาจมิติ 3 โดยอธิบายให้เห็นว่า อำนาจที่ 1 จะมีลักษณะกระจุกตัวอยู่ที่ชนชั้นนำ และการใช้อำนาจจะอยู่ที่ผู้มีอำนาจมากกว่าจะครอบงำอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมีอำนาจน้อยกว่า อำนาจอีกแบบหนึ่ง คือ อำนาจมิติที่ 2 อำนาจแบบนี้มีความสลับซับซ้อน มีลักษณะแฝงไม่แสดงออกมาอย่างชัดเจน แต่ผลของอำนาจมีลักษณะกีดกันผลประโยชน์ของกลุ่มหรือบุคคลออกไปจากความสนใจ ในขณะที่อำนาจแบบหนึ่งที่สำคัญในงานของ Steven Luke คือ อำนาจมิติที่ 3 อำนาจดังกล่าวผู้ตกเป็นเหยื่อจะไม่รู้ตัวเลยว่าผลประโยชน์ของเขาได้ถูกคุกคาม

Steven Luke มองว่า อำนาจเป็นศักยภาพที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคลที่จะเป็นเป้าหมาย ซึ่งจากการมองอำนาจในมิติที่ 1 ของ Steven Luke คือ การมองอำนาจที่ให้ความสำคัญกับการแสดงออกซึ่งอำนาจอย่างเป็นรูปธรรมที่มีความชัดเจน เนื่องจากอำนาจในมิติที่ 1 นี้ จะให้ความสำคัญกับการกระทำหรือพฤติกรรมมากกว่า เช่น การใช้คำสั่ง การใช้กำลังบังคับ การใช้กฎหมาย โดยที่ผู้ที่อยู่ใต้อำนาจหรือผู้มีอำนาจน้อยกว่าจะไม่เต็มใจที่จะกระทำก็ตาม ส่วนการใช้อำนาจในมิติที่ 2 ของ Steven Luke ไม่จำเป็นจะต้องมีการแสดงพฤติกรรม หรือมีการกระทำใด ๆ เลยก็ได้ หรือเป็นอำนาจที่ตัดสินใจว่าจะไม่ตัดสินใจทำอะไร เช่นการเพิกเฉย ไม่ใส่ใจ ไม่ยินดียินร้าย และอำนาจมิติที่ 3 ซึ่งถือ

ว่าเป็นสุดยอดของอำนาจ เพราะผลของอำนาจในมิตินี้จะทำให้ผู้ที่ถูกครอบงำหรืออยู่ในสถานะรองต้องทำในสิ่งที่ผู้ใช้อำนาจต้องการ ด้วยการควบคุมความคิดและความต้องการของผู้ที่ถูกครอบงำหรือผู้มีสถานะรองได้ แต่ปัญหาของการใช้อำนาจในมิติที่ 3 นี้ คือมีความยากในการพิสูจน์ให้เห็นเชิงประจักษ์ได้ เช่น เช่นการใช้อำนาจในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของรัฐ ที่มักจะสร้างให้ประชาชนมองเห็น หรือเชื่อว่านโยบายนั้นเป็นประโยชน์ร่วม มีผลดีต่อคนส่วนรวม แม้ว่าในความเป็นจริงแล้ว อาจเป็นนโยบายที่มีความบิดเบือนคลาดเคลื่อนไปจากประโยชน์ที่แท้จริงก็ได้ ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดเรื่องอำนาจของ Steven Luke นั้นเป็นความคิดที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง โดยสามารถใช้การมองอำนาจในมิติที่ 1 อธิบายว่ารัฐมีวีการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าอย่างไร หรืออำนาจในมิติที่ 2 และมิติที่ 3 นั้นสามารถอธิบายปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าอย่างไรบ้าง ซึ่งสามารถช่วยให้ผู้วิจัยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่าร่วมกับการศึกษาวิเคราะห์ตามแนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci ได้เป็นอย่างดี

ขณะที่ Max Weber (1978) มองอำนาจว่า เป็นความเป็นไปได้ที่บุคคลผู้มีสถานภาพในความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง สามารถควบคุมคนอื่น ควบคุมเหตุการณ์ และทรัพยากรใด ๆ เพื่อให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ ไม่ว่าจะมีอุปสรรคหรือการต่อต้านหรือไม่ก็ตาม (บดินทร์ สายแสง, 2554) ดังนั้น อำนาจจึงมักจะเป็นสิ่งที่ผูกติดอยู่กับสถานภาพของ ตัวบุคคลในภายหลังมีนักวิชาการเรียกแนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจ เช่นนี้ว่าอำนาจเหนือกว่า ซึ่งแสดงนัยของระบบสังคมที่จัดความสัมพันธ์กันในแบบสูงต่ำ และขัดแย้งกันระหว่างผู้มีอำนาจกับผู้ไร้อำนาจ จากความเข้าใจความหมายของอำนาจเช่นนี้เอง ทำให้ Max Weber จำแนกการมองอำนาจออกมา 2 รูปแบบ ตามลักษณะที่มาของอำนาจ กล่าวคือ อำนาจที่ชอบธรรม (Authority) และอำนาจบังคับ (Coercive Power) (รวินท์ ลีละพัฒนะ และชมพูนุท ตั้งถาวร, 2565) โดยอำนาจที่ชอบธรรม หมายถึง อำนาจที่มีความชอบธรรม (Legitimate) เพราะมักจะเกิดจากการยอมรับและการสนับสนุนของผู้อยู่ใต้อำนาจนั้นเอง ขณะที่อำนาจบังคับนั้นขาดความชอบธรรมทางสังคม และตั้งอยู่บนความกลัวและการใช้กำลังในความคิดของ Max Weber แล้ว อำนาจที่ชอบธรรมนั้นเกิดจากพื้นฐานของการบังคับให้เกิดการยอมรับ (Domination) 3 แบบ ซึ่งทำให้สามารถแบ่งลักษณะของอำนาจออกได้ 3 ประเภท คือ อำนาจบังคับตามกฎหมาย (Legal Domination) อำนาจบังคับตามประเพณี (Traditional Domination) และอำนาจบังคับตามบารมี (Charismatic Domination) โดยอำนาจบังคับตามกฎหมาย หมายถึง อำนาจในระบบสังคมที่มีการปกครอง ซึ่งใช้หลักกฎหมายบังคับทุกคนในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน โดยผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมายจะได้รับแต่งตั้งหรือเลือกตั้งขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่รักษาระเบียบตามกฎหมายดังกล่าว ซึ่งทำให้ผู้มีอำนาจตามกฎหมายนั้นดูเสมือนหนึ่งจะมีสถานภาพสูงกว่าคนอื่น ๆ ในความเป็นจริงแล้ว ผู้อยู่ใต้การบังคับของกฎหมายนั้น เพียงแต่ยอมรับสถานภาพของผู้มีอำนาจตามกฎหมาย เพราะพวกเขาเคารพใน

ตัวกฎหมายมากกว่าตัวผู้บังคับใช้อำนาจตามกฎหมายนั้นเอง แต่ก็มักมีความเข้าใจกันผิดผิดเสมอในหลาย ๆ สังคม เช่นสังคมไทยที่ผู้มีอำนาจตามกฎหมายมักจะลุแก่อำนาจ และคิดว่าตนนั้นอยู่เหนือประชาชน ทั้งที่ประชาชนจะสนับสนุนและเคารพเขา ก็ต่อเมื่อเขายังปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของกฎหมายเท่านั้น ภาพของตัวแบบนามธรรม (Ideal Type) ที่ Max Weber ใช้เป็นวิธีวิทยา (Methodology) ในการสร้างจินตนาการทางความคิดเพื่อใช้ในการวิเคราะห์แล้ว Weber จะจัดให้อำนาจตามกฎหมายเป็นลักษณะของอำนาจที่ผูกติดอยู่เฉพาะกับรัฐสมัยใหม่เท่านั้น เพราะถือเป็นรัฐที่มีระบอบการปกครองที่ตั้งอยู่บนหลักเหตุผล โดยมีระบบราชการ (Bureaucracy) ที่ให้ความสำคัญกับความสามารถมากกว่าความสัมพันธ์แบบพวกพ้อง ช่วยเป็นกลไกในการจัดการปกครอง (รวินท์ ลีละพัฒนะ และชมพูนุท ตั้งถาวร, 2565) แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้ว Max Weber ก็ยอมรับอยู่เหมือนกันว่า ไม่มีสังคมใดที่มีอำนาจประเภทใดประเภทหนึ่งที่บริสุทธิ์อยู่เพียงอย่างเดียว เพราะอำนาจ ทั้ง 3 ประเภทอาจผสมผสานกันอยู่ได้ ในกรณีที่มีอำนาจบางประเภทมากเกินไป ก็จะมีผลให้สังคมการเมืองนั้นเกิดการบิดเบือนในการใช้อำนาจไปจากเป้าหมายเพื่อสร้างระเบียบและความเท่าเทียมกัน ก็จะนำไปสู่ความโกลาหล เพราะผู้มีอำนาจมักจะใช้อำนาจ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ของตนเองมากกว่า

ในกรณีของอำนาจบังคับตามประเพณี Max Weber ได้อธิบายว่า เป็นอำนาจ ที่ชอบธรรมตามความเชื่อในอำนาจที่ดำรงอยู่ โดยผู้ใช้อำนาจมีความชอบธรรมในฐานะเป็นผู้สืบทอดอำนาจมาตามประเพณี มักเป็นลักษณะของอำนาจในรัฐแบบจารีตนิยม (Traditional State) ซึ่งเป็นระบบการปกครองที่ใช้กลไกของกลุ่มที่มีความสัมพันธ์และแบบต่าง ๆ เช่น ความภักดีในตัวบุคคล ความผูกพันแบบเครือญาติแบบอุปถัมภ์ และแบบบรรณาการ เป็นต้น แม้ว่า Max Weber จะหมายถึงเฉพาะรัฐในอดีตเท่านั้น เช่น รัฐศักดินา หรือรัฐในยุคฟิวดัลของยุโรป แต่ก็ปรากฏว่ายังมีรัฐในปัจจุบันมากมายที่ยังคงสืบทอดอำนาจประเภทนี้อยู่ ดังเช่นในกรณีของการเมืองของประเทศไทยที่ปัจจุบันนี้ซึ่งยังยึดติดอยู่กับระบบอุปถัมภ์อย่างเหนียวแน่น จนทำให้การปฏิรูปการเมืองที่แท้จริงนั้นเกิดขึ้นได้ด้วยความยากลำบาก การเมืองไทยจึงไม่สามารถสะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนได้อย่างแท้จริง เพราะแม้แต่การเลือกตั้งก็ยังไม่มีความอิสระและถูกครอบงำด้วยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์

ส่วนอำนาจประเภทสุดท้าย คือ อำนาจบังคับตามบารมีนั้น Max Weber ถือว่าเป็นอำนาจในตัวบุคคล ซึ่งมีที่มาตรงกันข้ามกับจารีต เพราะตั้งอยู่บนลักษณะพิเศษของตัวผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เป็นผู้หยั่งรู้อนาคต หรือเป็นวีรชน ที่ทำให้ผู้นำคนนั้น มีบารมีจนเป็นที่ยอมรับทั่วไป (รวินท์ ลีละพัฒนะ และชมพูนุท ตั้งถาวร, 2565) Max Weber อธิบายว่า ผู้นำที่มีอำนาจบารมีนั้นจะปรากฏตัวขึ้นตามธรรมชาติในช่วงวิกฤตของสังคม ทั้งในสังคมของรัฐสมัยใหม่และรัฐจารีตนิยม คำอธิบายความหมายของอำนาจของ Max Weber ดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า Max Weber นั้นเน้นความสำคัญของตัวบุคคลมาก จนบางครั้งก็มองข้ามลักษณะเชิงโครงสร้างไป ทำให้นักสังคมวิทยาในยุคต่อมาพยายาม

ปรับปรุง และแก้ไขข้อจำกัดเช่นนี้ด้วยการหันไปสนใจความหมายของอำนาจในเชิงโครงสร้างทางสังคมมากขึ้น

จะเห็นได้ว่า Karl Marx จะมองอำนาจแตกต่างจาก Max Weber ในประเด็นของการได้มาซึ่งอำนาจและความขัดแย้ง เพราะ Max Weber ให้ความสนใจกับระบบเหตุผลในเชิงสถาบันมากกว่า ในขณะที่ Karl Marx จะมองเรื่องอำนาจเป็นการเอารัดเอาเปรียบที่เกิดจากการผลิตในมิติเศรษฐกิจ แต่มีประเด็นร่วมที่สำคัญ คือ ในระบบความสัมพันธ์นั้นมีความไม่เท่าเทียมกันแฝงอยู่ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าความไม่เท่าเทียมนี้พบได้ในแนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci เช่นกัน ดังนั้นผู้วิจัยสามารถใช้ประโยชน์จากแนวคิดของ Max Weber ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่าร่วมกับการศึกษาวิเคราะห์ตามแนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci โดยเฉพาะในส่วนของการได้มาซึ่งอำนาจและการใช้อำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนได้ และช่วยให้มองเห็นภาพของอำนาจและปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

Michel Foucault นักทฤษฎีสังคมชาวฝรั่งเศส ได้เสนอมุมมองใหม่เกี่ยวกับอำนาจที่สำคัญ 2 ประการด้วยกัน (จารุณี วงศ์ละคร, 2561)

ประการแรก คือ ความเชื่อมโยงระหว่างอำนาจกับความรู้และความจริง ตามนัยดังกล่าว Michel Foucault อธิบายว่า ความรู้กับความจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ขึ้นอยู่กับอำนาจในการสร้างและนิยามความหมายของความผิดนั้นว่าเป็นจริงอย่างไร ไม่ว่าสิ่งนั้นจะจริงหรือไม่ ถ้าเพียงแต่ทุกคนคิดว่าจริง ก็จะมีผลบังคับให้เป็นไปเช่นนั้นได้แล้ว นั่นก็คือความจริงที่สร้างผลกระทบได้จริง แม้ว่าจริง ๆ แล้วจะไม่เคยมีการพิสูจน์ได้ว่าความจริงเป็นอย่างไรก็ตาม Michel Foucault เรียกความจริงในแง่ดังกล่าวนี้ว่า ระบอบของความจริง (Regime of Truth) ซึ่งต่างจากความจริงสัมบูรณ์แท้จริงที่ดำรงอยู่เช่นเดิมทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นความจริงที่เกิดจากวาทกรรมที่สังคมในยุคหนึ่งสร้างและนิยามความหมายขึ้นมาในเชิงอำนาจ เพื่อผูกขาดอำนาจในการอธิบายให้เกิดผลกระทบขึ้นตามที่ต้องการ

ประการที่สอง คือ การดำรงอยู่ของอำนาจในทุกหนทุกแห่ง ซึ่งเป็นการปฏิเสธความคิดเดิม ๆ ที่มักเข้าใจกันว่า อำนาจนั้นกระจายไปในทิศทางเดียวจากบนลงล่าง หรือจากที่มาแหล่งเดียว เช่น จากองค์อธิปัตย์ รัฐ และชนชั้นปกครอง เป็นต้น ในความคิดของ Michel Foucault แล้ว อำนาจไม่เคยผูกขาดอยู่ที่ศูนย์กลางแห่งเดียว แต่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปเหมือนเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจจึงสอดแทรกอยู่ในทุกระดับของการดำรงอยู่ทางสังคม ในทุกแหล่งแห่งที่ของชีวิตทางสังคมทั้งในพื้นที่ส่วนตัวของครอบครัวและการมีปฏิสัมพันธ์เท่า ๆ กับในพื้นที่สาธารณะของการเมือง เศรษฐกิจ และกฎหมาย ลักษณะที่สำคัญยิ่งกว่านั้นของอำนาจในความคิดของ Michel Foucault คือ อำนาจนั้นไม่ได้มีแต่ด้านลบ ในแง่ของการกดดันและควบคุม (Domination) แต่อำนาจยังสร้างสรรค์ผลผลิตไม่ว่าจะเป็นความสุข รูปแบบของความรู้ และวาทกรรมต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นการให้ความหมายที่มีนัยใน

เชิงการเสริมสร้างอำนาจด้วย (Empowerment) เพราะเหตุผลที่ว่า เมื่ออำนาจมีอยู่ในทุกที่ จึงไม่มีใครสามารถผูกขาดอำนาจไว้แต่ผู้เดียวได้ ตรงกันข้ามทุกคนสามารถสร้างสรรค์อำนาจขึ้นมาได้ทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับบริบท และเงื่อนไขต่าง ๆ ว่าจะส่งเสริมมากน้อยเพียงใดเท่านั้น จากความเข้าใจความหมายของอำนาจในลักษณะเช่นนี้ช่วยให้นักวิชาการในปัจจุบัน สามารถนำแนวความคิดเรื่องอำนาจมาศึกษาและวิเคราะห์การดิ้นรนต่อสู้ของผู้คนหลายกลุ่ม ซึ่งถ้ามองจากสายตาของความคิด ในสองกลุ่มแรกอาจจะดูเสมือนหนึ่งไร้อำนาจ เช่น กลุ่มชนที่อยู่ชายขอบสังคมทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็น คนจน ชาวเขา คนพิการ สตรี และแม้แต่กลุ่มเพศทางเลือกก็ดี พวกเขากลับสามารถสร้างสรรค์อำนาจของตนได้ โดยผ่านกระบวนการทางวาทกรรม และการต่อสู้ในชีวิตประจำวัน ที่กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมให้กลุ่มของพวกเขาสามารถแสดงความมีตัวตนได้ ในปัจจุบัน เราเรียกการแสดงออกของอำนาจเช่นนี้ว่าอำนาจชุมชน หรืออำนาจท้องถิ่น (Local Power) บางครั้งการแสดงอำนาจชุมชนก็ได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง และกลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ดังได้กล่าวไว้แล้ว (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2543) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในสังคมไทยปัจจุบันก็มีอยู่มากมาย เช่น การต่อสู้เรียกร้องสิทธิของสมัชชาคนจน การสร้างวาทกรรมของชาวเขาในฐานะผู้อนุรักษ์ป่า และการแสดงอัตลักษณ์ใหม่ของผู้ติดเชื้อโรคเอดส์ที่รวมตัวช่วยเหลือกันโดยไม่ได้หลบ ๆ ซ่อน ๆ หรือรอคอยแต่ความช่วยเหลือจากรัฐอย่างเดียว ทำให้พวกเขามีพลังในการแสวงหาวิธีการรักษาใหม่ ๆ ได้ เป็นต้น

การแสดงออกของอำนาจในลักษณะต่าง ๆ ในปัจจุบันตามที่ได้กล่าวมาแล้วได้ยืนยันความคิดของ Michel Foucault ให้เห็นอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นว่าอำนาจนั้นเกิดขึ้นได้ในทุกที่ แม้แต่ในที่ที่ไร้ซึ่งอำนาจมากที่สุด เพราะอำนาจนั้นมีทั้งด้านที่ครอบงำและด้านที่เป็นพลังสร้างสรรค์จึงช่วยให้เข้าใจได้ว่าไม่สามารถมีอำนาจใดที่จะครอบงำได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดได้ตลอดเวลาในพื้นที่ที่มีการต่อสู้ ความเข้าใจเช่นนี้จะช่วยให้เราหลุดพ้นจากจุดเดิมที่มักยึดติดอยู่กับสถานภาพเก่า และหันมาทำความเข้าใจกับพลวัตของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีประวัติศาสตร์ มีอุดมการณ์ มีความต้องการหรือเป้าหมายร่วมกันได้ดีขึ้น ซึ่งจะมีส่วนสำคัญอย่างมากในการผลักดันให้มีการพัฒนาอำนาจมาใช้ในเชิงสร้างสรรค์มากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจ ของตนเพื่อการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งน่าจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาประเทศไทยแทนการพัฒนาไปในทิศทางเดียวตามที่รัฐกำหนดเท่านั้น และผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวคิดของ Michel Foucault ว่าสามารถทำให้เข้าใจถึงจุดเริ่มต้นและการเปลี่ยนแปลงของขั้วอำนาจ ความเป็นพลวัตที่ไม่มั่นคงถาวรและพร้อมจะเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาที่สอดคล้องต้องกันกับแนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci ได้อย่างเรียบเนียนลื่นไหล เมื่อใดก็ตามที่ผู้คนในสังคมส่วนหนึ่งที่ตระหนักรู้ได้ว่าตน หรือชนชั้นหรือกลุ่มของตนได้ตกอยู่ภายใต้การครองอำนาจนำที่ไม่เป็นธรรมที่ไม่อาจยอมรับ หรือสามารถอดทนได้อีกต่อไป หรือมีทางเลือกที่ดีการยินยอมพร้อมใจอยู่ในสภาพแบบนี้ นั่นคือการแสดงให้เห็นว่าจุดเริ่มต้นของ “อำนาจ คือ ความรู้และความจริง”

ตามแนวคิดของ Michel Foucault และเพื่อผลประโยชน์อย่างอื่นที่ดีกว่า กลุ่มคนที่ตระหนักรู้นี้จะได้แสดงออกหรือเผยให้เห็นถึงการดำเนินการใด ๆ เพื่อเป็นการโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำของชนชั้นผู้ครองอำนาจนำ ซึ่งเป็นการยืนยันว่าจุดเริ่มต้นของอำนาจตามแนวคิดของ Michel Foucault นั้นมาจากทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นใครก็ตามก็สามารถสร้างสรรค์อำนาจของตนได้ โดยผ่านกระบวนการทางวาทกรรม และการต่อสู้ในชีวิตประจำวัน ที่กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมให้กลุ่มของพวกเขาสามารถแสดงความมีตัวตนได้ ทั้งนี้การโต้ตอบดังกล่าวนี้ อาจเป็นไปเพียงเพื่อแสดง ให้ผู้ครองอำนาจนำได้เห็นและรับรู้ว่า อำนาจของตนนั้นถูกท้าทาย หรือแม้การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำหรือเป็นไปเพื่อโค่นล้มกลุ่มผู้ดำเนินการครองอำนาจเก่า และนำไปสู่การก้าวไปเป็นกลุ่มผู้ดำเนินการครองอำนาจนำกลุ่มใหม่ก็เป็นได้เช่นเดียวกันกับแนวคิดของ Gramsci

Giddens (1984) เป็นนักคิดที่มีมุมมองต่างจากนักคิดที่กล่าวมาข้างต้น โดย Anthony Giddens นำเสนออำนาจในมิติของการปฏิสัมพันธ์ของโครงสร้างสังคม (Structure) กับปัจเจกหรือกลุ่มที่มีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจกระทำการ (Agency) โดยเขามองว่าอำนาจประกอบด้วยคุณสมบัติเชิงโครงสร้าง 2 ด้าน คือ ด้านหนึ่งเป็นความสามารถของตัวแทนอำนาจที่จะก่อให้เกิดผลที่มีความแตกต่างไปจากสภาพเดิม อีกด้านหนึ่งเป็นสมบัติ (ทรัพยากร) ของโครงสร้างสังคม นอกจากนั้น Anthony Giddens ยังมีความเชื่ออีกว่า โครงสร้างสังคมไม่ได้เป็นข้อจำกัดหรืออุปสรรคที่มากำหนดการกระทำของปัจเจก แต่กลับส่งเสริมด้วยการจัดหาทรัพยากรที่ปัจเจกสามารถหยิบยกมาใช้เป็นประโยชน์ในการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในสังคม ในขณะเดียวกันการกระทำก็ไม่ได้เป็นสิ่งสะท้อนออกถึงเฉพาะความต้องการของปัจเจกเท่านั้น แต่ยังช่วยให้เกิดการผลิตซ้ำของโครงสร้างสังคม ที่เป็นบริบทให้เกิดการกระทำของปัจเจก ซึ่งตามทัศนะของ Anthony Giddens ได้ชี้ให้เห็นชัดว่า โครงสร้างมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับผู้กระทำหรือการกระทำของมนุษย์ โดยมนุษย์มีอำนาจและเสรีภาพที่จะแสดงตัวตนออกมาภายใต้โครงสร้างของสังคมและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในสังคม ซึ่งอำนาจเป็นทรัพยากรประเภทหนึ่งที่ผูกติดอยู่กับระบบโครงสร้างสังคมและปัจเจกซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้เพื่อเสริมอำนาจให้ตนเอง อำนาจจึงมีอยู่ทั้งสองส่วน คือ อยู่ติดแนบแน่นกับโครงสร้างสังคม และเกาะเกี่ยวอยู่กับปัจเจกและกลุ่มที่อยู่ภายใต้โครงสร้างสังคมนั้น ๆ ด้วย กล่าวโดยสรุปคือ “มนุษย์เป็นผู้สร้างโครงสร้าง แล้วโครงสร้างก็กลับมาควบคุมมนุษย์”

Anthony Giddens ยังให้ความหมายรวมๆ ของอำนาจ คือ ศักยภาพ หรือความสามารถของปัจเจก หรือกลุ่มที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แตกต่างในระบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีนัยที่เชื่อมโยงกับความหมายอำนาจในเชิงพลวัต ความสามารถ หรือศักยภาพ ที่ก่อให้เกิดผลตามทัศนะของ Robert A. Dahl, Karl Marx, Steven Luke, Max weber, Michel Foucault และแนวคิดของ Anthony Giddens ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นมิติของอำนาจที่หลากหลาย เช่น เป็นพลังหรือความสามารถ

ที่จะกระทำการให้บรรลุผล จึงมีนัยของการครอบงำและอาจเป็นพลังกลุ่มที่สร้างอำนาจการต่อรองได้ หรือเป็นทรัพยากรที่คนในสังคม สามารถยึดเอาเป็นคุณสมบัติส่วนตัว เป็นความชอบธรรม (Legitimate Power) เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation) และเป็นวาทกรรมความรู้ ความจริง ที่มีการปฏิบัติการอีกด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นที่มาของอำนาจ และคุณสมบัติเชิงโครงสร้าง 2 ด้าน กล่าวคือ ด้านหนึ่งเป็นความสามารถของตัวแทนอำนาจ ที่จะก่อให้เกิดผลที่มีความแตกต่างไปจากสภาพเดิม อีกด้านหนึ่งเป็นสมบัติ (ทรัพยากร) ของโครงสร้างสังคมที่มีลักษณะของการเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่งตายตัว

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดของ Robert A. Dahl ที่มองอำนาจในแง่ของการคุกคาม บังคับ และลิดรอนสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น กับแนวคิดของ Max Weber ที่มองว่าอำนาจที่พลังมากก็คืออำนาจอันมาจากการยอมรับจึงจะมีความชอบธรรม คือยิ่งให้การยอมรับมากยิ่งมีความชอบธรรมมาก ซึ่งพบความเข้ากันได้กับแนวคิดของ Steven Luke ที่มีความเห็นสอดคล้องกับ Max weber ว่าอำนาจนั้นมักกระจุกตัวอยู่ที่ชนชั้นนำและมีความสลับซับซ้อนทำให้ผู้อยู่ภายใต้อำนาจปฏิบัติไปในทิศทางที่พึงประสงค์ของผู้มีอำนาจ โดยที่บางทีผู้ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจนั้นแทบไม่รู้ตัวด้วยซ้ำ แต่สำหรับ Karl Marx กลับเห็นว่าแม้ว่าฝ่ายที่ที่มีสถานะรอง ในความสัมพันธ์ก็ยังสามารถสร้างเงื่อนไขต่อสู้ต่อรองกับฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าได้ นอกจากนั้น ยังมี Michel Foucault ที่เห็นว่าแท้จริงแล้วอำนาจไม่ได้มีอยู่แค่กับชนชั้นนำ หรือมีทิศทางการใช้อำนาจจากบนลงล่างเท่านั้นแต่ที่จริงแล้วอำนาจไม่เคยผูกขาดและกระจายอยู่ได้ในทุกส่วนของสังคม ซึ่งไม่ใช่แค่มีเพียงด้านลบแบบการมองอำนาจของ Robert A. Dahl เท่านั้น แต่อำนาจยังเป็นพลังสร้างสรรค์ทางบวกได้เช่นกันขึ้นกับบริบทและเงื่อนไขที่มาเกี่ยวข้อง โดยมี Anthony Giddens อีกคนที่เห็นสอดคล้องกับ Karl Marx และ Michel Foucault ว่าอำนาจไม่ได้หยุดนิ่งตายตัวว่าเป็นของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง แต่อำนาจมีความเป็นพลวัตและเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ซึ่งแม้ว่า Anthony Giddens จะมองว่าอำนาจเป็นเรื่องของโครงสร้าง แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธว่าผู้ที่อยู่ใต้อำนาจจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงตัวเองขึ้นมาเป็นผู้ใช้อำนาจบ้างได้ เพราะแท้จริงแล้วมนุษย์เป็นผู้สร้างอำนาจแล้วก็ใช้อำนาจกลับมาควบคุมมนุษย์นั่นเอง จากข้อสรุปเรื่องอำนาจตามที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยสามารถนำไปใช้กับงานวิจัยซึ่งจะช่วยในการหาคำตอบว่ารัฐมีวิธีการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าอย่างไร เมื่อเข้าใจแล้วว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างกฎ ระเบียบ เพื่อใช้กฎ ระเบียบนั้นมาควบคุมมนุษย์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของการผลิตซ้ำวนเวียนสามารถเป็นได้ทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำไปพร้อม ๆ กัน (duality) เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ด้วยกัน และขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ และเลื่อนไหลไปมาบนพื้นที่สังคม ซึ่งนับว่ามีประโยชน์อย่างมากในการนำมาช่วยในการอธิบายปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่าร่วมกับการใช้แนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของ Gramsci ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดหลักในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้

2.2.2 ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นหนึ่งในความสัมพันธ์พื้นฐานที่สุดของสิ่งมีชีวิต สำหรับสิ่งมีชีวิตที่ไม่ใช่มนุษย์ อำนาจมักจะแสดงออกมาในรูปธรรมอย่างง่าย ๆ เช่น หากสัตว์ตัวใดมีความแข็งแรงมากที่สุด สัตว์ตัวนั้นก็มักจะมีอำนาจและกลายเป็นจ่าฝูงของกลุ่มไป แต่สำหรับสังคมมนุษย์แล้ว ปฏิสัมพันธ์อำนาจมักแสดงออกมาในรูปแบบที่หลากหลาย ยิ่งสังคมมนุษย์พัฒนาและมีความซับซ้อนมากเท่าไร รูปแบบของอำนาจก็จะยิ่งมีความซับซ้อนหลากหลายมากยิ่งขึ้น (สมคิด พุทธศรี และ ภาวรรณ ธนาเลิศสมบูรณ์, 2562) ซึ่งในการศึกษาเรื่องอำนาจ หนึ่งในคำถามพื้นฐานที่ผู้สนใจศึกษาคือคำถามที่ว่า ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนหนึ่งหรือกลุ่มคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่งหรือกลุ่มคนหนึ่ง เป็นอย่างไร รูปแบบ ลักษณะความสัมพันธ์ เป็นอย่างไรซึ่งเป็นที่รู้กันดีว่ามนุษย์ไม่ได้ได้เพียงแต่เป็น “ผู้ใช้อำนาจ” เท่านั้น แต่ยังถูกอำนาจ “กระทำด้วย” ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะบอกว่าอำนาจส่งผลต่อผู้ใช้อำนาจหรือผู้ถูกใช้อำนาจอย่างไร เพราะผลเป็นได้อย่างหลากหลายตามความซับซ้อนของสังคมนั่นเอง

ผลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจพบได้ทั้งผลกระทบด้านบวกและผลกระทบ ด้านลบ ซึ่งผลทางด้านบวก เช่น อำนาจทำให้ผู้ที่ใช้มีพฤติกรรมในเชิงรุก มีพลังงานมากขึ้น กระฉับกระเฉงขึ้น แสวงหาโอกาสใหม่ ๆ อยู่เสมอ มักจะใช้อำนาจที่มีในการให้รางวัลมากกว่าทำโทษ รวมไปถึงการมองโลกในแง่ดี ทำให้มีอารมณ์ในด้านบวก มีความสุข ความพอใจ และความรู้สึกพึงพอใจมากยิ่งขึ้น ในทางตรงกันข้าม ผลทางด้านลบของอำนาจก็สามารถนำไปสู่เลวร้ายหรือฉ้อฉลได้ เช่นดังประโยคบรรลือโลกของ John Emerich Edward Dalberg-Acton หรือ ลอร์ดแอกตัน (อ้างถึงใน โตมร สุขปรีชา, 2560) ที่ว่า “Power tends to corrupt, and absolute power corrupts absolutely”

(อำนาจมีแนวโน้มที่จะทำให้คนเสียคน และอำนาจเด็ดขาดจะทำให้คนเสียคนเด็ดขาดยิ่งขึ้น)

เมื่อบุคคลมีอำนาจและได้ใช้อำนาจแล้ว อัตราการใช้อนาจของเขาก็มักจะมีความถี่และบ่อยครั้งหรือเพิ่มความรุนแรงขึ้น หรืออำนาจทำให้ผู้ใช้อำนาจนั้นเข้าใจสังคมและคนอื่นได้ยากมากขึ้น อำนาจอาจส่งผลถึงขั้นที่ทำให้ผู้ใช้อำนาจนั้นลดทอนความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นหรือไปละเมิดผู้อื่น ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่มักเห็นผู้มีอำนาจใช้อำนาจของตนในการกีดกัน กดทับ บังคับ ผู้ที่อยู่ใต้อำนาจของตน ซึ่งการแบ่งประเภทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจว่าเป็นด้านบวกและด้านลบนั้น เป็นเพียงแค่การแบ่งประเภทอย่างกว้างเท่านั้น ซึ่งเป็นคนละเรื่องกับประสิทธิผลและความสำเร็จของการใช้อำนาจ

การใช้อำนาจนั้นผู้ใช้จำเป็นต้องเลือกใช้แบบของอำนาจต่าง ๆ ตามสถานการณ์และความเหมาะสม มีแนวคิดที่สำคัญๆ เกี่ยวกับการใช้อำนาจ ดังต่อไปนี้ (Amitai Etzioni, 1975 อ้างถึงในวาโร เพ็งสวัสดิ์, 2555) ได้แบ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจออกเป็น 3 แบบ คือ

1. อำนาจการบังคับ (Coercive Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจโดยการใช้บังคับการลงโทษให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม

2. อำนาจอรรถประโยชน์ (Remunerative Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกี่ยวกับการควบคุมทรัพยากรที่จะให้ประโยชน์ต่อผู้อื่น และการให้รางวัลผู้อื่น เช่น โบนัส ความดีความชอบ

3. อำนาจปทัสถาน (Normative Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจอันเกิดจากสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับบุคคล เป็นการใช้สัญลักษณ์และค่านิยมเพื่อให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม เช่น การให้เกียรติ การยกย่องชมเชย การให้การรับรองผลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจตามที่กล่าวมานี้ปรากฏใน 3 ลักษณะ คือ

3.1 ปฏิบัติตามอย่างดียิ่ง คือ มีความผูกพัน (Commitment)

3.2 ปฏิบัติตามน้อยมาก คือ แปลกแยก (Alienation)

3.3 ปฏิบัติตามในระดับปานกลาง คือ คาดคะเนผลได้เสีย (Calculation)

ความสอดคล้องกันของความสัมพันธ์ทั้ง 3 แบบ ระหว่างผู้ใช้อำนาจและผู้ที่ถูกใช้อำนาจด้วย ดังแสดงให้เห็นเป็นแผนภูมิต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 ความสอดคล้องกันของความสัมพันธ์ทั้ง 3 แบบ กับการตอบสนอง

		การตอบสนองต่ออำนาจ		
		แปลกแยก	คาดคะเนผลได้เสีย	ความผูกพัน
แบบของอำนาจ	การบังคับ	1	2	3
	อรรถประโยชน์	4	5	6
	ปทัสถาน	7	8	9

จากตารางที่ 2.1 จะเห็นว่าลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามรูปแบบของการใช้อำนาจก่อให้เกิดการตอบสนองได้ 9 แบบ แบบที่สอดคล้องกัน คือ แบบที่ 1, 5 และ 9 อำนาจการบังคับทำให้ผู้ที่ถูกครอบงำเกิดความรู้สึกแปลกแยก ซึ่งหมายถึงยิ่งมีผู้ปฏิบัติตามน้อยเท่าไร ก็ควรเพิ่มการใช้อำนาจบังคับที่เข้มแข็งมากขึ้น ในกรณีมีการปฏิบัติตามในระดับปานกลาง คือ เป็นพวกคาดคะเนผลได้เสีย ผู้ใช้อำนาจนำก็ควรใช้อำนาจจากอรรถประโยชน์ คือ อำนาจที่เกิดจากการควบคุมทรัพยากรที่จะให้ประโยชน์ต่อผู้ที่ภายใต้การครองอำนาจนำ เช่น การให้รางวัล การให้ความดีความชอบแก่ผู้ที่ภายใต้การครองอำนาจนำ ส่วนในกรณีที่ปฏิบัติตามอย่างดียิ่ง คือ เป็นพวกที่มีความผูกพันกับผู้ครองอำนาจ ผู้ครองอำนาจก็จะใช้อำนาจแบบปทัสถาน คือ ใช้ประโยชน์จากอำนาจในการให้รางวัลที่เป็นสัญลักษณ์ เช่น การยกย่องชมเชย จากแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของ Amitai Etzioni ในส่วนนี้นับว่าเป็นประโยชน์ในการคาดเดาพฤติกรรมทั้งในส่วนของผู้ครองอำนาจนำและผู้ถูกครอง

อำนาจนำ ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการวิเคราะห์รูปแบบของความสัมพันธ์และอธิบายผลที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่าต่อไปได้

ส่วน Hoy and Miskel (2001) ได้สรุปผลเกี่ยวกับการศึกษา งานวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

1. อำนาจบังคับ (Coercive Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่บุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายยอมรับหรือทำตามเพื่อพยายามหลีกเลี่ยงจากการถูกลงโทษจากผู้ใช้อำนาจ

2. อำนาจให้รางวัล (Reward Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เป็นที่นิยมมาก เนื่องจากเป็นเงื่อนไขหรือแรงจูงใจให้ผู้อยู่ภายใต้อำนาจต้องการได้รับรางวัลตอบแทนหรือผลงานความดีความชอบถ้าการร้องขอหรือคำสั่งของผู้ใช้อำนาจหรือผู้สั่งสามารถเป็นไปได้หรือเกิดขึ้นได้

3. อำนาจตามกฎหมาย (Legitimate Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่ผู้อยู่ภายใต้อำนาจยินยอมปฏิบัติตาม เนื่องจากยอมรับว่าผู้ใช้อำนาจมีความชอบธรรมในการใช้คำสั่งและจะต้องปฏิบัติตาม ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

4. อำนาจเชี่ยวชาญ (Expert Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจอำนาจ ที่ผู้อยู่ภายใต้อำนาจให้การยอมรับในความรู้ความชำนาญในตัวผู้ครองอำนาจว่ามีความสามารถนำพาไปสู่เป้าหมาย

5. อำนาจอ้างอิง (Referent Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ใช้ประโยชน์จากการอ้างอิงถึงบุคคลหรือสิ่งที่ผู้อยู่ภายใต้อำนาจยอมรับ เคารพ นับถือ เพื่อสร้างการยอมรับ ในตัวผู้ครองอำนาจ

โดยผลการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการสร้างอิทธิพลและการตอบโต้อำนาจนั้น ๆ ของเขาทั้งสองสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 รูปแบบพฤติกรรมเชิงอำนาจและการตอบโต้การใช้อำนาจ

ผลที่เป็นไปได้จากการใช้อำนาจ			
การแสดงออกที่เป็นไปได้			
ชนิดของอำนาจ	ทำด้วยความเต็มใจ (Commitment)	จำยอมทำตาม (Simple Compliance)	ต่อต้านตอบโต้ (Resistance)
อำนาจอ้างอิง	XXX	XX	X
อำนาจความเชี่ยวชาญ	XXX	XX	X
อำนาจตามกฎหมาย	XX	XXX	X

(ต่อ)

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

ผลที่เป็นไปได้จากการใช้อำนาจ			
การแสดงออกที่เป็นไปได้			
ชนิดของอำนาจ	ทำด้วยความเต็มใจ (Commitment)	จำยอมทำตาม (Simple Compliance)	ต่อต้านตอบโต้ (Resistance)
อำนาจให้รางวัล	XX	XXX	X
อำนาจบังคับ	X	XX	XXX

หมายเหตุ XXX เป็นไปได้มาก
XX เป็นไปได้น้อย
X เป็นไปได้น้อยที่สุด

จากตารางที่ 2.2 จะเห็นว่า ผลการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจแต่ละชนิดในการสร้างอิทธิพลและการต่อต้านตอบโต้อำนาจนั้น ๆ จำแนกได้ 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ 1) การยอมรับปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ (Commitment) 2) การจำยอมปฏิบัติตาม (Simple Compliance) และ 3) การต่อต้านตอบโต้ไม่ยอมปฏิบัติตาม (Resistance) และจากข้อสรุปดังกล่าวนี้ผู้วิจัยเห็นว่ามีประโยชน์และสามารถช่วยอธิบายผลที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่าได้ซึ่งจะไปปรากฏในงานวิจัยบทที่ 4–6 ต่อไป

การแบ่งประเภทความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามฐานพลังอำนาจของ French and Raven (1959) ได้จำแนกตามแหล่งที่มาได้ 5 ประเภท ดังนี้

1. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากการให้รางวัล (Reward Power) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจประเภทนี้ขึ้นอยู่กับการมีความสามารถ และทรัพยากรของผู้ที่จะให้รางวัลแก่ผู้อื่น โดยเป้าหมายของความสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับคุณค่าและการยอมรับของสิ่งตอบแทน เพื่อแลกกับการทำสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปตามความต้องการของผู้ให้รางวัล ความสัมพันธ์เชิงอำนาจประเภทนี้มักก่อให้เกิดบุญคุณผูกพัน โดยผู้ได้รับจะชื่นชอบชื่นชม มีความพึงพอใจ และยอมตกอยู่ใต้อำนาจของผู้ให้

2. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากการใช้อำนาจบังคับ (Coercive Power) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจประเภทนี้มักอยู่บนพื้นฐานของความกลัว ผู้มีพลังอำนาจจากการบังคับจะมีความสามารถในการให้โทษผู้อื่น หรือทำให้เกิดความกลัวว่าจะได้รับความเดือดร้อนเสียหายต่าง ๆ หากไม่ปฏิบัติให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ของผู้ใช้อำนาจ เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ตรงข้ามกับการให้รางวัล และเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ถูกนำมาใช้บ่อยครั้งที่สุด แต่ควบคุมได้ยากที่สุด โดยทั่วไปมักพบว่าอยู่

ในรูปแบบของการใช้กำลังหรืออาวุธ การลงโทษ การเสริมแรงที่ไม่พึงประสงค์เพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นไปตามความต้องการของผู้ใช้อำนาจ

3. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามกฎหมาย (Legitimate Power) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจประเภทนี้เกิดจากการให้สิทธิอันชอบธรรมแก่ผู้ที่เป็นตัวแทน หรือสิ่งที่เป็นตัวแทนให้มีอิทธิพลเหนือเขาได้ เช่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดจากตำแหน่งตามกฎหมาย กฎเกณฑ์ หรือระเบียบ คำสั่งต่าง ๆ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจประเภทนี้ล้วนสร้างให้เกิดการยอมรับและเกิดอิทธิพลขึ้นได้แต่ในทางปฏิบัติก็มีปัญหาบ่อยครั้งที่เกิดความสับสนหรือไม่ยอมรับกับช่วงระยะหรือข่ายของอำนาจได้

4. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากการอ้างอิง (Reference Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดจากการที่บุคลิกลักษณะและรสนิยมของผู้มีอำนาจที่มีลักษณะพิเศษที่ผู้อื่นอยากเลียนแบบหรือเคารพยกย่อง มีชื่อเสียง มีคุณงามความดี หรือมีความโหดเหี้ยมชั่วร้าย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจประเภทนี้สามารถเกิดขึ้นเฉพาะบุคคลโดยไม่ต้องอาศัยที่มาจากตำแหน่งก็ได้

5. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากความเชี่ยวชาญ (Expert Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดจากประสบการณ์ ความชำนาญ ความสามารถหรือความรู้ในการดำเนินการ โดยเฉพาะการปฏิบัติงานในแนวที่ไม่อยู่ในลักษณะปกติเช่นที่เคยปฏิบัติ หรืออาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะนี้จะมาจากความรู้และประสบการณ์ที่เหนือกว่าผู้อื่นทำให้เกิดการยอมรับ เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและยอมอยู่ภายใต้อำนาจของผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญการ

จากการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมุมมองของ Hoy and Miskel และ French and Raven พบว่ามีความสอดคล้องต้องกันในการจัดประเภทของความสัมพันธ์ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางกฎหมาย การให้รางวัล การบังคับ การอ้างอิง หรือความเชี่ยวชาญชำนาญการ และเห็นได้ชัดว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ครอบคลุมตำแหน่งหน้าที่กับอำนาจเฉพาะบุคคล ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับเป็นอย่างมาก แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าจะปฏิเสธความสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะอื่น ๆ ที่ได้มีการอธิบายไว้ โดย Hersey and Blanchard (1985) ได้รวบรวมความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่นักวิชาการและนักการศึกษาคิดไว้เพิ่มเติมอีก 2 ประเภทได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากข่าวสารข้อมูล (Information Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นเจ้าของหรือการเข้าถึงข่าวสารข้อมูล ซึ่งบุคคลอื่น ๆ เห็นว่ามีคุณค่าต่อพวกเขา จึงก่อให้เกิดเป็นความสัมพันธ์กับเจ้าของข้อมูลนั้น ๆ เพราะจะได้ใช้ประโยชน์จากข้อมูลเหล่านี้ได้ และอีกประเภทคือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบพึ่งพา (Connection Power) เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาผู้ครองอำนาจที่มีอำนาจการพึ่งพาสูงจะจูงใจให้ผู้อื่นยอมตาม เพราะหวังว่าจะได้รับประโยชน์จากการไปพึ่งพาหรือได้รับการช่วยเหลือจากผู้ครองอำนาจได้ ผู้วิจัยเห็นว่าทั้งแนวคิดของ Etzioni, Hoy and Miskel, French and Raven ตลอดจน Hersey and Blanchard ตั้งอยู่บนฐานหรือแหล่งที่มาของอำนาจที่

ใกล้เคียงสอดคล้องกันจนก่อเกิดเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งการทำความเข้าใจตั้งแต่ฐานหรือแหล่งที่มาของอำนาจนั้นจะทำให้เข้าใจ และอธิบายสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจได้

2.2.3 ความชอบธรรมของอำนาจ (Legitimacy)

ความชอบธรรมของอำนาจ (Legitimacy) ได้มีผู้ให้คำนิยามไว้หลากลายมุมมอง อย่าง Max Weber (1978) ว่าเป็นผลมาจากการยินยอมปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมและกฎหมายที่เป็นทางการ ส่วน Talcott Parsons (1960) มองความชอบธรรมว่าเป็นการยินยอมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน และค่านิยมทางสังคม ซึ่งการนิยามความชอบธรรมทั้งของ Max Weber และ Talcott Parsons ก็เป็นเพียงแค่การให้คำนิยามที่มิได้พรรณนาคุณลักษณะของความชอบธรรมแต่อย่างใด หากแต่เป็นการนิยามในฐานะที่เป็นผลมาจากการกระทำบางอย่างอันเกี่ยวเนื่องกับเงื่อนไขหรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดความชอบธรรมมากกว่า แม้นักทฤษฎีสถาบันนิยมใหม่มีความเห็นร่วมกันว่า การนิยามความชอบธรรมควรเน้นที่คุณลักษณะแต่ก็มีความคิดแตกต่างกันในประเด็นของการเลือกคุณลักษณะที่ผนึกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการนิยาม อย่าง John W Meyer and W Richard Scott (1983) ที่ได้ให้คำนิยามความชอบธรรมของอำนาจว่าเป็นระดับของการสนับสนุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับขอบเขตของอำนาจหน้าที่ พันธกิจ และการดำรงอยู่ โดยที่ไม่มีสิ่งใดมาทำหน้าที่แทนได้ ซึ่งภายใต้การนิยามนี้อำนาจที่มีความชอบธรรมอย่างสมบูรณ์จะไม่ถูกตั้งคำถามจากสังคมหรือผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งหมายถึงเมื่ออำนาจใดมีความชอบธรรมแล้วสังคมจะให้การยอมรับและเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญ มีคุณค่า มีความจำเป็นต่อสังคม มีอัตลักษณ์ที่มีความจำเพาะเจาะจงและสมบูรณ์ในตัวเองซึ่งไม่อาจทดแทนด้วยสิ่งอื่นได้นั่นเอง

ในขณะที่ สมคิด พุทธศรี (2557) เห็นว่าอำนาจที่ชอบธรรมคืออำนาจที่มีฐานมาจากการยอมรับร่วมกันของกลุ่มหรือสังคม โดยกลุ่มหรือสังคมนั้น ๆ จะเป็นผู้กำหนดร่วมกันว่า ใครคือผู้ที่สมควรจะมีอำนาจและกลุ่มหรือสังคมจะยอมเป็นผู้อยู่ใต้อำนาจ ตัวอย่างเช่น ตำรวจจราจรมีอำนาจที่ชอบธรรมในการสั่งให้ผู้ขับรถหยุดรถ หรือให้สัญญาณมือให้เลี้ยวซ้ายเลี้ยวขวา หรือศาลสั่งให้ลงโทษผู้กระทำความผิด เป็นต้น ทั้งนี้โดยทั่วไปแล้ว อำนาจที่ชอบธรรมนั้นยึดโยงอยู่กับหลักการเรื่องความเป็นธรรม (Fair) ความยุติธรรม (Justice) และความถูกต้อง (Righteous) โดยคุณสมบัติเด่นของความชอบธรรม คือ ผู้ที่อยู่ใต้อำนาจที่ชอบธรรมนั้นจะยอมรับอำนาจนั้นอย่างสมัครใจมากกว่าที่จะเกิดจากความกลัวที่จะถูกทำโทษหรือว่าความอยากได้รางวัล ดังนั้น ถ้าความสัมพันธ์ของอำนาจนั้นเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของความชอบธรรมแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอำนาจและผู้อยู่ใต้อำนาจก็จะเป็นไปได้ด้วยดี ในทางตรงกันข้าม ถ้าความสัมพันธ์เชิงอำนาจเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขแบบไม่ชอบธรรม ความสัมพันธ์ก็จะไม่ราบรื่น เพราะผู้อยู่ใต้อำนาจย่อมเกิดความรู้สึกต่อต้านหรือไม่เห็นด้วยกับผู้มีอำนาจ

จากการนิยามข้างต้นทำให้ผู้วิจัยเห็นความหมายของความชอบธรรมในอีกแง่มุมหนึ่ง คือ สภาวะของอำนาจที่ไม่ถูกตั้งคำถามจากสังคม หรือการท้าทายจากสังคมเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของอำนาจ

นั้น ๆ อำนาจนั้นย่อมเปี่ยมด้วยสภาวะของความชอบธรรมสูง ในทางกลับกันหากอำนาจใดถูกตั้งคำถามจากผู้มีส่วนได้เสียหรือจากสังคมในวงกว้างก็มีนัยว่าอำนาจนั้นกำลังประสบปัญหาความชอบธรรม และยิ่งถูกตั้งคำถามมากเท่าไรก็ยิ่งเป็นการสะท้อนว่าอำนาจนั้นกำลังเคลื่อนตัวไปสู่สภาวะวิกฤติของความชอบธรรม

เจตคติที่มีต่อการใช้อำนาจ มักถูกมองว่าอำนาจเป็นสิ่งชั่วร้ายฉ้อฉล เมื่อมีอำนาจก็มักจะกระทำการอะไรเลวร้ายบางอย่าง ทั้งที่ก่อนหน้านี้ไม่เคยทำ

“ Those who have more power are liable to sin more, no theorem in geometry is more certain than that”

(ผู้ซึ่งมีอำนาจมากจะทำบาปมากเป็นเงาตามตัว ไม่มีทฤษฎีใดในวิชาเรขาคณิตที่จะมีความแน่นอนยิ่งกว่านี้)

จากคำกล่าวของลอร์ดแอกตัน (อ้างถึงใน โตมร สุขปรีชา, 2560) เป็นที่ประจักษ์ได้ในหลายสังคมที่มักจะปรากฏผู้นำการเมืองที่ลุแก่อำนาจ ละเมิดหลักนิติธรรม ฉ้อราษฎร์บังหลวง กระทำการขัดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน ผยองในอำนาจ และมีพฤติกรรมที่เกินเลยจากสิ่งที่ควรเป็น จึงต้องหาสิ่งที่คอยกำกับไม่ให้อำนาจส่งผลทางบวกหรือส่งผลในทางลบกับใครคนหนึ่งคนใดหรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไปมากกว่าที่เขาควรได้รับ ซึ่งก็คือ ความชอบธรรมของอำนาจ (Legitimacy) นั่นเอง เพราะเมื่อใดก็ตามที่มีการกล่าวว่าสิ่งใด หรือผู้ใดมีความชอบธรรมแล้วก็จะไม่ค่อยมีการโต้แย้งหรือไม่เห็นด้วยว่าทำไมสิ่งนั้น หรือผู้ใดนั้นถึงเป็นที่ยอมรับได้ หรือไม่ได้ แม้ว่าความชอบธรรมจะเป็นเรื่องของการประเมินค่า (Value Judgement) หรือเป็นการแสดงถึงค่านิยมอะไรบางอย่างที่เป็นที่ยอมรับในสังคมหนึ่ง ณ ห้วงเวลาหนึ่ง เช่น การลงโทษประหารชีวิตด้วยการตัดคอ หรือยิงเป้าเป็นเรื่องที่ชอบธรรมแล้วสำหรับผู้ที่กระทำผิด ต่อมาเห็นว่าวิธีการดังกล่าวเป็นเรื่องป่าเถื่อนไร้มนุษยธรรม การลงโทษประหารชีวิตจึงถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบแตกต่างกันไปตามยุคสมัย ซึ่งปัจจุบันใช้วิธีประหารชีวิตด้วยการฉีดยา การตัดสินว่าอะไรชอบธรรมไม่ชอบธรรมนั้นจึงมีความใกล้เคียงกับการประเมินค่าทางรสนิยมว่าอะไรสวยงามหรืออะไรน่าเกลียด เพียงแต่ว่าความชอบธรรมมักมีพื้นฐานมาจากการที่ใครบางคน บางสิ่งมีอำนาจมากกว่า ซึ่งในแง่นี้ความชอบธรรมจึงมักเป็นประเด็นเพราะใครบางคน หรือบางสิ่งได้อะไรมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง หรือกล่าวได้ว่า ความชอบธรรมจะถูกหยิบยกขึ้นมาอ้างเพราะมีความไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นเกินกว่าที่จะรับได้

ความชอบธรรม (Legitimacy) จึงเป็นเรื่องของการประเมินค่า (Value Judgement) แต่แนวคิดความชอบธรรมในฐานะการประเมินค่าก็เป็นแนวทางที่พยายามจะมีการปฏิเสธกัน ซึ่งเป็นผลพวงจากกรอบแนวคิดที่ต้องการหลีกหนีการประเมินค่าว่าอะไรชอบธรรมไม่ชอบธรรม โดยความชอบธรรมมีพื้นฐานมาจากการที่ใครบางคนมีอำนาจมากกว่าอีกคนหนึ่ง และความชอบธรรมก็จะถูกใช้เป็นหลักประกัน

ถึงความไม่เท่าเทียมกันนั้นทางการเมือง เมื่อใดก็ตามที่มีคำกล่าวว่ารัฐบาลชอบธรรมก็หมายความว่ารัฐบาลในฐานะองค์กรทางการเมืองเป็นองค์กรที่มีอำนาจเหนือปัจเจกชน เมื่อเกิดความชอบธรรมจะไม่มีการโต้แย้งหรือไม่เห็นด้วย การที่รัฐสามารถครอบงำผู้ถูกปกครองให้มีความเชื่อที่อุปถัมภ์โครงสร้างอำนาจรัฐนั้นเป็นความคิดที่ปรากฏอยู่ในหมู่พวกมาร์กซิสและพวกที่เดินตามรอยความคิดของ Weber แต่ความสัมพันธ์ของมนุษย์ไม่ได้เป็นไปในทางใดทางหนึ่งแบบนั้น ในการที่ผู้ถูกปกครองจะยอมเชื่อฟังรัฐก็หมายความว่าจะต้องมีการตอบสนองความต้องการหรือทำอะไรที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานที่ระบุว่าเป็นอะไรที่รัฐพึงกระทำ อะไรเป็นสิ่งที่ควรละเว้น ซึ่งในการที่รัฐปฏิบัติตามบรรทัดฐานเรื่องควรไม่ควรนี้ผู้ถูกปกครองก็มีภาระหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามบรรทัดฐานด้วยเช่นกัน ในแง่นี้ความชอบธรรมของรัฐจึงหมายถึงความสัมพันธ์ที่ต่างฝ่ายตกลงว่าจะทำอะไรบางอย่างให้กัน ต่างฝ่ายต่างตอบแทนกัน (Norm of Reciprocity) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือก็จะต้องมีความยินยอม (Consent) ระหว่างกันอันเป็นหน้าที่ทางศีลธรรมต่อกันระหว่างรัฐกับผู้ถูกปกครอง (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2559)

จากที่กล่าวมาผู้วิจัยเห็นว่าคุณสมบัติของความชอบธรรมข้างต้นนี้เองที่เป็นปัจจัยกำกับว่าผลลัพธ์ของอำนาจนั้นจะเป็นด้านบวกหรือด้านลบ เมื่อความชอบธรรมของอำนาจเป็นตัวกำกับว่าอำนาจจะเปลี่ยนคนอย่างไร จึงไม่แปลกที่เวลาสังคมใดมีปัญหาความขัดแย้งเรื่องความชอบธรรมของผู้มีอำนาจสังคมนั้นมักจะหลีกเลี่ยงความรุนแรงได้ยาก เพราะท่ามกลางความขัดแย้ง อำนาจมีแนวโน้มที่จะชักนำให้ผู้ที่ครอบครองมันแสดงพฤติกรรมแบบกดทับ ข่มขู่ บังคับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับตนอยู่แล้ว ดังนั้นความชอบธรรมจึงจำเป็นต้องมีควบคู่ไปกับความสมเหตุสมผลด้วย ตราบใดก็ตามที่รัฐเรียกร้องให้ผู้คนยอมปฏิบัติตามอำนาจของรัฐตลอดจนมีอำนาจที่ชอบธรรมที่จะบังคับผู้คนที่ไม่ยินยอมให้ยอมตามภายใต้บรรทัดฐานของการต่างฝ่ายต่างตอบแทนกัน ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องปฏิบัติการด้วยการดูแลเอาใจใส่ผู้คนต่าง ๆ ในสังคมอย่างเท่าเทียมและสมเหตุสมผล

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ (2547) ทำการศึกษาเรื่อง โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ (พ.ศ. 2494–2546) ซึ่งโครงการพระราชดำริเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่มีอุดมการณ์บรรจุอยู่ภายใน โดยการปฏิบัติการของโครงการพระราชดำริประกอบไปด้วยการผลิตระบบความคิดและปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมลักษณะเฉพาะของอุดมการณ์และปฏิบัติการทางอุดมการณ์ที่ถูกผลิตขึ้นผ่านโครงการพระราชดำริ แบ่งออกได้เป็น 4 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 ยุคก่อกำเนิด ได้แก่ การดำเนินโครงการพระราชดำริ ในช่วงปี พ.ศ. 2494–2500 ช่วงที่ 2 ยุคการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ในช่วงปี พ.ศ. 2501–2523 ช่วงที่ 3 ยุคกำเนิดองค์กรประสานงาน ในช่วงปี พ.ศ. 2524–2530 และช่วงที่ 4 ยุคกำเนิดองค์กรเอกชนเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานในช่วงปี พ.ศ. 2531–2546

กระบวนการสถาปนาพระราชอำนาจนำ หมายถึง กระบวนการที่พระมหากษัตริย์ทรงสามารถสร้างและรักษาสถานภาพนำเหนือรัฐและชาติ เนื่องจากทรงสามารถแสดงตัวว่าเป็นตัวแทนที่ดำรงสถานภาพสูงสุดในการตอบสนองผลประโยชน์ และความต้องการของชนชั้น หรือกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ นอกจากนี้การสถาปนาพระราชอำนาจนำเป็นเงื่อนไขที่ทรงทำหน้าที่เสมือนเป็นปัญญาชนในฐานะผู้ให้การศึกษา ผู้จัดตั้งเชื่อมโยง และผู้นำ ทั้งในมิติการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมไปถึงแนวความคิดและวิถีทางในการพัฒนา ผ่านการสร้างสายสัมพันธ์กับกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมผ่านปฏิบัติการของโครงการพระราชดำริ ทั้งนี้ กระบวนการในการธำรงรักษาความเหนือกว่าในการครองอำนาจนำนั้น กระทำผ่านการดำเนินการในหลายลักษณะผ่านการสร้างกลุ่มทางประวัติศาสตร์ (Historical Bloc)

การสถาปนาพระราชอำนาจนำ ทางด้านการพัฒนาผ่านการนำเสนอตัวแบบการพัฒนาในอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ตอบโต้กับตัวแบบการพัฒนาที่ทั้งตอบโต้และประสานกับตัวแบบการพัฒนาในระบบ กล่าวคือ อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงชะลอการผลิตเพื่อการค้าและลดการแข่งขันในตลาด ในแง่นี้อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงจึงปะทะกับอุดมการณ์ทุนนิยม ในอีกด้านหนึ่งอุดมการณ์นี้สอดรับกับการเคลื่อนไหวด้านอุดมการณ์ของเอ็นจีโอ และองค์กรชาวบ้านที่หันมาให้ความสำคัญกับการผลิต เพื่อการพึ่งตนเอง และการรักษาวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง ทำงานใน 2 ระดับ คือ ระดับที่ 1 การเปลี่ยนฐานเศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ การเปลี่ยนพลังการผลิต ที่หันไปใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน และระดับที่ 2 การเปลี่ยนแนวคิดและอุดมการณ์เรื่องเป้าหมายของชีวิตของครอบครัว และของประเทศที่จะไปสู่การพึ่งตัวเอง ยังมีความหมายรวมถึงแนวทางที่พระองค์ทรงได้รับฉันทามติจากกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ ให้นำเสนอแนวทางการพัฒนา และการดำเนินกิจกรรมการผลิตในทางเศรษฐกิจให้แก่กลุ่มเกษตรกร โดยการสร้างความยอมรับต่อปัญญาชนทั้งในและนอกระบบราชการ แล้วจึงสร้างระบบการดำเนินโครงการพระราชดำริขึ้นมา เพื่อยึดโยงปัญญาชน

ของทุกกลุ่มชนชั้นเอาไว้ ทำให้อุดมการณ์ที่ส่งผ่านการดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาในโครงการพระราชดำริที่ทรงนำเสนอ สามารถแพร่กระจายไปสู่ปัญญาชนจนกลายเป็นสามัญสำนึกของสังคม ทั้งนี้ บทบาทปัญญาชนของโครงการพระราชดำริ เป็นตัวจักรในการขับเคลื่อนการสถาปนาอำนาจนำของพระองค์ผ่านการดำเนินโครงการพระราชดำริโดยเชื่อมโยงระหว่างพระองค์กับกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ทั้งนี้ การต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดจิตใจของอุดมการณ์โครงการพระราชดำริ จำเป็นต้องมีกระบวนการต่อสู้ทางอุดมการณ์ระหว่างอุดมการณ์หลักที่ครอบครองพื้นที่อยู่ก่อนหน้า กับอุดมการณ์โครงการพระราชดำริ ในกระบวนการต่อสู้ทางอุดมการณ์ประกอบไปด้วยขั้นตอนสำคัญ 2 ประการคือ 1) กระบวนการรื้อโครงสร้างของอุดมการณ์สายหลัก แยกแยะ และวิเคราะห์ บางองค์ประกอบของอุดมการณ์หลัก ตลอดจนวิพากษ์กระบวนการทางสังคมที่อุดมการณ์นั้นดำรงอยู่ (disarticulation) แล้ว 2) สร้างหรือตีความองค์ประกอบของอุดมการณ์นั้นใหม่ (Rearticulating)

ในงานชิ้นนี้ให้ความหมายของอุดมการณ์ ในมิติของโครงการพระราชดำริว่า โครงการพระราชดำริเป็นกิจกรรมด้านการพัฒนาของสถาบันกษัตริย์ ที่มีองค์ประกอบสำคัญ 2 อุดมการณ์ คือ อุดมการณ์กษัตริย์นิยมและอุดมการณ์การพัฒนา ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นคู่ขนานกันในปฏิบัติการทางอุดมการณ์ผ่านโครงการพระราชดำริ และปรากฏร่วมกันในอุดมการณ์กษัตริย์นักพัฒนา เป็นอุดมการณ์ที่เน้นบทบาทด้านการพัฒนาของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้กระทำการในการปฏิบัติการทางอุดมการณ์ผ่านโครงการพระราชดำริ เพื่อชี้ให้เห็นถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักอย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของพสกนิกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเกษตรกรผู้ยากไร้ด้อยโอกาสในชนบทห่างไกล การปฏิบัติการของโครงการพระราชดำริภายใต้อุดมการณ์กษัตริย์นักพัฒนายังมีลักษณะที่เป็นการยืนยันถึงพระราชอัจริยภาพและพระปรีชาสามารถและพระวิสัยทัศน์ที่ทรงมีต่อพสกนิกรและทิศทางการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่สนับสนุนอุดมการณ์หลักของรัฐ คือ อุดมการณ์ชาติศาสน์ กษัตริย์อุดมการณ์ของโครงการพระราชดำริ ยังสอดคล้องกับทัศนะของ Gramsci ที่เสนอว่าอุดมการณ์มีความเป็นอิสระระดับหนึ่ง (The Relative Autonomous of Ideology) จากโครงสร้างเศรษฐกิจ แต่ยังคงเป็นอุดมการณ์ที่มีปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเผยแพร่และจำกัดอุดมการณ์ อุดมการณ์ของโครงการพระราชดำริ เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ผ่านปฏิบัติการในลักษณะของกิจกรรมการพัฒนาที่ถูกผลิตขึ้นมาในนามของโครงการพระราชดำริ ซึ่งเป็นผลมาจากการปะทะ ประสานระหว่างอุดมการณ์ต่าง ๆ ในสังคม ทั้งอุดมการณ์ทางการเมือง อุดมการณ์การพัฒนาเศรษฐกิจ อุดมการณ์รัฐ อุดมการณ์ขบวนการที่ต่อต้านรัฐ และอุดมการณ์พุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามบริบทของสถานการณ์ในขณะนั้น โดยการต่อสู้ระหว่างอุดมการณ์ต่าง ๆ ในแต่ละช่วงชี้ให้เห็นถึงสนามความขัดแย้ง และการปะทะหรือประสานกันระหว่างอุดมการณ์โครงการพระราชดำริกับอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏ ในคู่ความสัมพันธ์

หลากหลายระดับ ทั้งจากความขัดแย้งและประสานกันของชนชั้นในแง่ของความสัมพันธ์ในผู้ผลิตอุดมการณ์และผู้ปฏิบัติการของอุดมการณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทางสังคมที่มีทัศนะและผลประโยชน์ที่แตกต่างกันปรากฏในคู่ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับผู้นำรัฐบาล ข้าราชการ ปัญญาชน ทหาร ตำรวจ ตระเวนชายแดน ราษฎร ซึ่งประกอบด้วยเกษตรกร ชาวเขา หรือขบวนการต่อต้านรัฐ เป็นต้น

ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ เสนอว่า เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้นำเสนอแต่แนวทางในการพัฒนาเท่านั้น แต่ยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นการประสานกันของอุดมการณ์ด้านการพัฒนาของกลุ่มต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ปัญญาชน โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางในการขับเคลื่อน โดยการเติบโตของอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์การพัฒนาในสังคมไทย ที่เป็นผลมาจากบริบททางการเมืองยุคหลังสงครามเย็น และบริบททางเศรษฐกิจหลังวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทต่อการกำหนดทิศทางและนโยบายการพัฒนาในสังคมไทย และยังมีบทบาทสำคัญในการสถาปนาพระราชอำนาจนำของพระองค์ เมื่อนำเอาแนวคิดเรื่องอุดมการณ์และปฏิบัติการทางอุดมการณ์ของกรัมชี่ และแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำวิเคราะห์ พบว่า เศรษฐกิจพอเพียงจัดเป็นปฏิบัติการทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่มีอุดมการณ์ เนื่องจากประกอบด้วยแนวคิด ปรัชญา รวมถึงภาคปฏิบัติการที่ชัดเจน นั่นคือ เกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ (2540) พร้อมกับช่วงนั้นอำนาจของพระมหากษัตริย์มีสถานะสูงสุดในสังคมไทย ทั้งในแง่สังคม การเมือง หรืออุดมการณ์ทำให้การเผยแพร่แนวคิดสู่สังคมได้รับการยอมรับในวงกว้าง และการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ก็จะส่งผลต่อการสร้างบทบาทพระมหากษัตริย์ยุคใหม่ คือ พระมหากษัตริย์นักพัฒนา ซึ่งในแง่นี้อาจมองได้ว่าเป็นการครองอำนาจนำในด้านอุดมการณ์ โดยเฉพาะอุดมการณ์กษัตริย์นิยมในสังคมไทย ส่งผลต่อการเติบโตของอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง สิ่งเหล่านี้ถูกตอกย้ำและผลิตซ้ำโดยสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ สื่อมวลชน ส่งผลให้เศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทต่อการกำหนดอุดมการณ์การพัฒนาประเทศ ประกอบกับเงื่อนไขการเชื่อมประสานของอุดมการณ์การพัฒนาของภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนผ่านแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเริ่มตั้งแต่แผน 5 (พ.ศ. 2525–2529) ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ และแผน 8 เป็นจุดเปลี่ยน ที่สำคัญ เนื่องจากมีการนำเสนอแนวคิดเน้นคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาและวิพากษ์ ทิศทางการพัฒนาประเทศเป็นครั้งแรกในแผน ในแง่ของกระบวนการก็มีการจัดระดมความเห็นจากหน่วยงานราชการ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน องค์กรชุมชน ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ถึงระดับชาติ และในแผนที่ 9 เศรษฐกิจพอเพียงก็ถูกผลักดันให้เป็นยุทธศาสตร์แห่งชาติ ผ่านเครือข่ายปัญญาชน ที่เข้าร่วมในการร่างแผนฯ ต่อเนื่องมาจนถึงแผนที่ 10 โดยรูปธรรมหรือปฏิบัติการของเศรษฐกิจพอเพียงจากพระราชดำรัส ของพระองค์ คือ เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรที่ดำเนินการตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ต้องแบ่งพื้นที่การผลิตออกเป็น 3 ส่วน เพื่อทำการผลิตให้มีกินมีอยู่ ขั้นต่อมา

คือ รวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ พัฒนาการผลิต การตลาดและเติบโตเป็นธุรกิจชุมชนขนาดย่อยต่อไป โดยองค์กรที่มีบทบาทหลักในการเผยแพร่อุดมการณ์ คือ มูลนิธิชัยพัฒนา กรณีศึกษาการเผยแพร่การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ โดนศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ้องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเผยแพร่แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงสู่เกษตรกร ศูนย์ได้จัดตั้งคณะทำงานโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ มีหน้าที่จัดอบรมให้เกษตรกร โดยคัดเลือกเกษตรกรที่อาศัยอยู่รอบ ๆ มาฝึกอบรมแนวคิด ปรัชญา รวมถึงภาคปฏิบัติ โดยคณะทำงานจะประเมินศักยภาพ และถ้าเห็นว่าเหมาะสมจะให้เป็นเกษตรกรตัวอย่างและต้องไปเผยแพร่ให้เกษตรกรคนอื่น ๆ ต่อไป ในแง่นี้ ตัวเกษตรกรจึงถูกพัฒนาให้กลายเป็นผู้เผยแพร่เศรษฐกิจพอเพียงผ่านวิถีชีวิตของตนเอง จากการสัมภาษณ์เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการจำนวน 13 ราย พบว่า ปัจจัยที่ทำให้อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงดำรงอยู่ได้ หรือเป็นภาคปฏิบัติของเกษตรกรได้ มี 6 ประการ คือ การสนับสนุนปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เฉลี่ยครอบครัวละหลายแสน

อุดมการณ์ความเชื่อมั่นของเกษตรกรต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากเกษตรกรต้องต่อสู้กับกลไกตลาด ต้องกระตือรือร้น ไม่ฟุ่มเฟือย จึงเป็นเรื่องยากในสังคมปัจจุบัน ทักษะในการประยุกต์แนวคิดทฤษฎีใหม่มาใช้ในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรและในชีวิตประจำวัน ปัจจัยด้านเงินทุนหมุนเวียน ตลาด และแรงงาน ภาวะหนี้สินของเกษตรกร ถ้าเกษตรกรมีหนี้สินมาก่อนหรือมีเงื่อนไขที่จะทำให้เป็นหนี้สิน เช่น มีลูกมาก ผ่อนบ้าน ผ่อนรถ ฯลฯ ก็ยากที่จะดำรงชีวิตอย่างพอเพียงได้ และปัจจัยเชิงวัฒนธรรม เช่น ต้องไม่สังสรรค์ ไม่กินเหล้า ไม่ร่วมงานบุญ ถ้าหากขาดปัจจัยเหล่านี้ข้อใดข้อหนึ่ง ก็ยากที่จะบรรลุอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง ทำให้พบว่า อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงมีความย้อนแย้งในตัวเองสูง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของสังคมไทย กล่าวคือ อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงในด้านหนึ่งดูเหมือนจะวิพากษ์อุดมการณ์ทุนนิยม แต่ถึงที่สุดแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงก็ไม่ได้นำเสนอให้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการผลิตเหมือนระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ อีกทั้งอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง ยังมีบทบาทเสริมอุดมการณ์รัฐ เนื่องจากอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยอุดมการณ์กษัตริย์นิยม กับอุดมการณ์การพัฒนา ซึ่งตัวอุดมการณ์กษัตริย์นิยมเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์รัฐในแง่ของอุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

จากงานวิจัยของชนิดา ชิตบัณฑิตย์ จะเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นการประสานกันของอุดมการณ์ด้านการพัฒนาของกลุ่มต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ปัญญาชน โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนและส่งต่ออุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์การพัฒนาในสังคมไทย ซึ่งเป็นผลมาจากบริบททางการเมืองยุคหลังสงครามเย็นและบริบททางเศรษฐกิจหลังวิกฤติเศรษฐกิจ ส่งผลให้อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทต่อการกำหนดทิศทางและนโยบายการพัฒนาในสังคมไทย และยังมีบทบาทสำคัญในการสถาปนาพระราชอำนาจนำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งแนวคิดหลักที่ใช้คือแนวคิดเรื่องอุดมการณ์และปฏิบัติการทาง

อุดมการณ์ของ Gramsci และแนวคิดเรื่องอำนาจนำ โดยอธิบายกระบวนการที่ชนชั้นปกครองหรือชนชั้นอื่น สร้างความยอมรับเหนือชนชั้นอื่น ๆ ผ่านกลุ่มปัญญาชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการเผยแพร่แนวคิดหรืออุดมการณ์ในสังคม ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงถูกขานรับจากสังคมภายหลังการพระราชทานพระราชดำรัสในวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง เป็นช่วงที่ประเทศกำลังเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ส่งผลให้บทบาทหรือพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มีสถานะสูงสุดในสังคมไทย ทั้งในแง่สังคม การเมือง หรืออุดมการณ์ การที่ทรงเผยแพร่แนวความคิดต่าง ๆ สู่สังคมย่อมได้รับการยอมรับในวงกว้าง และการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ก็จะส่งผลต่อการสร้างบทบาทพระมหากษัตริย์ยุคใหม่ คือ พระมหากษัตริย์นักพัฒนา ซึ่งจากข้อค้นพบและข้อสรุปนี้เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ศึกษาวิจัยเรื่องปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า โดยสามารถนำไปวิเคราะห์เปรียบเทียบกลไกของปฏิสัมพันธ์และปฏิกิริยาโต้ตอบระหว่างกันจากปรากฏการณ์ทางสังคมอันเกิดจากนโยบายทวงคืนป่าที่มาจากรัฐบาลในขณะนั้นได้

วัชรพล พุทธรักษา (2556) ทำการศึกษาเกี่ยวกับรัฐบาลสมัยหนึ่งกับความพยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ พบว่า สามารถอธิบายการดำเนินการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำของรัฐบาลดังกล่าวได้ด้วยการเริ่มต้นการอธิบายที่การมองรัฐบาลในฐานะซึ่งเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ในที่เป็นกลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำว่าได้มีการดำเนินการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดกับผู้คนในสังคมตลอดระยะเวลา 5 ปี ของการครองอำนาจนำ โดยการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด เพื่อสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ให้เกิดขึ้นดำเนินการโดยอาศัยกลไกต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการยึดกุมพื้นที่ทางสังคมทั้งสอง โดยกลไกที่กลุ่มผู้ดำเนินการครองอำนาจนำหรือรัฐบาลดังกล่าวได้นำมาใช้นั้น ประกอบไปด้วยกลไกสองส่วนด้วยกัน ส่วนแรก กลไกที่ทำหน้าที่ในการก่อให้เกิดการยอมรับจากผู้คนในสังคม และทำให้เกิดความยินยอมพร้อมใจกันโดยดุษฎีเรียกว่า กลไกการครองอำนาจนำ ขณะที่กลไกอีกส่วนหนึ่งเป็นกลไกที่มีลักษณะของการใช้อำนาจบีบบังคับ มีการใช้อำนาจรัฐอย่างเป็นทางการ

กลไกการครองอำนาจนำ ประกอบไปด้วยกลไกหลักคือ กลไกนโยบายและกลไกการจัดการภาพลักษณ์ของผู้นำ โดยกลไกนโยบายจำแนกได้เป็นสองลักษณะที่สำคัญ คือ นโยบายเชิงเศรษฐกิจและนโยบายเชิงสังคม ในส่วนของนโยบายเชิงเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ โครงการพักชำระหนี้เกษตรกร 3 ปี และการลดภาระหนี้ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP ธนาคารคนจน ธนาคารประชาชน/ธนาคาร SME การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 ล้าน และนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน เป็นต้น ส่วนนโยบายเชิงสังคมที่สำคัญ ได้แก่ โครงการประกันสุขภาพถ้วนหน้า (30 บาทรักษาทุกโรค) โครงการบ้าน/คอมพิวเตอร์/แท็กซี่เอื้ออาทร และโครงการเอื้ออาทรอื่น ๆ การประกาศสงคราม 3 อย่างของรัฐบาลเพื่อเอาชนะความยากจน การทุจริต และยาเสพติด การปราบปรามผู้มีอิทธิพล การ

จัดระเบียบสังคม นโยบายแก้ปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการ (ลงทะเบียนคนยากจน) นโยบายเหนือเมฆ SML และปฏิรูปการศึกษา หนึ่งอำเภอ หนึ่งโรงเรียนในฝัน เป็นต้น

ส่วนการจัดการภาพลักษณ์ของผู้นำนั้น เป็นกลไกที่ถูกนำมาใช้เพื่อยึดครองพื้นที่ทางความคิดของผู้คนในสังคม กล่าวคือ เป็นการทำให้ผู้คนทั่วไปมีมุมมอง หรือมีโลกทัศน์ที่มีต่อตัวของผู้นำรัฐบาลตามที่รัฐบาลต้องการ กลไกดังกล่าวได้ดำเนินการใช้เพื่อสร้างให้ประชาชนมองว่านายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นหัวหน้าคณะรัฐบาลในขณะนั้นเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เป็นผู้มีมีตัวตนเรียบง่ายและเป็นกันเอง และเป็นผู้มีภาวะผู้นำสูง นอกจากนี้กลไกการจัดการภาพลักษณ์ของผู้นำยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการบรรเทากระแสกดดัน/โจมตีรัฐบาลจากกรณีปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยการเบี่ยงเบนประเด็นความสนใจจากสังคมอีกด้วย กลไกการจัดการภาพลักษณ์ที่สำคัญที่ถูกนำมาใช้ เช่น การสร้างภาพลักษณ์ของการเป็นนักบริหาร การเป็นเจ้าภาพประชุม APEC เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการจัดงาน และการได้รับการยอมรับจากต่างชาติ การให้ข้อมูลกับประชาชนว่ารัฐบาลในขณะนั้นสามารถชำระหนี้กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ได้ก่อนกำหนด รวมถึงการเดินสายพบปะประชาชน ในพื้นที่ด้วยการจัดทัวร์นกขมิ้น เป็นต้น

ขณะเดียวกันรัฐบาลดังกล่าวก็ได้ดำเนินกลไกการใช้อำนาจรัฐเป็นเครื่องมือ ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่รัฐบาล รวมไปถึงการสร้างความยอมรับจากสังคมด้วยลักษณะของการบังคับ ประกอบไปด้วย การเพิ่มจำนวนที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎรเพื่อเลี่ยงการตรวจสอบการใช้ความเข้มแข็งให้เป็นประโยชน์ในการผ่านร่างกฎหมายและการแทรกแซงองค์กรที่สัมพันธ์กับอำนาจรัฐต่าง ๆ ได้แก่ การแทรกแซงการทำงานขององค์กรอิสระตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ 2540 องค์กรต่าง ๆ การแทรกแซงสื่อมวลชน และการเข้าไปมีบทบาทเหนือระบบราชการ และกองทัพ เป็นต้น รัฐบาลในขณะนั้นได้ดำเนินการใช้กลไกการครองอำนาจนำควบคู่กันไปกับกลไกการใช้อำนาจรัฐเป็นเครื่องมือในการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด เพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่รัฐบาลเอง และสร้างการยอมรับ รวมถึงการสร้างความรู้สึกเห็นพ้องร่วมกันของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคม การครองอำนาจนำที่สมบูรณ์จะเกิดขึ้นได้เมื่อรัฐบาลสามารถสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์หรือสามารถยึดครองสังคมเหนือโครงสร้างสังคมทั้งส่วนบนและส่วนล่างขึ้นมาได้สำเร็จ แต่จากการศึกษาพบว่า รัฐบาลดังกล่าวนั้นไม่สามารถสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำอย่างสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไม่สามารถดำเนินการยึดกุมพื้นที่ประชาสังคมได้อย่างสมบูรณ์ แม้กลไกนโยบายจะสามารถสร้างการยอมรับและครองใจผู้คนในสังคมได้ในระดับหนึ่ง และแม้ว่ารัฐบาลจะสามารถยึดกุมพื้นที่สังคมการเมืองได้ก็ตาม แต่ไม่สามารถสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ได้สำเร็จ เป็นผลให้ภาวการณ์ครองอำนาจนำที่สมบูรณ์ไม่เกิดขึ้นในช่วงเวลาการครองอำนาจของรัฐบาลในขณะนั้น โดยสิ่งบ่งชี้ ที่สำคัญนั้น คือ การปรากฏขึ้นของกลุ่มพลังต่าง ๆ จากชนชั้นที่ต่างกันในสังคมที่ดำเนินการตอบโต้การครองอำนาจนำของรัฐบาลดังกล่าว คือ กลุ่มปัญญาชน นักวิชาการ สื่อมวลชน

กลุ่มการเมือง ภาคประชาชน และกลุ่มการเมืองอื่น ๆ ซึ่งการดำเนินการโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำของกลุ่มพลังต่าง ๆ จากชนชั้นต่าง ๆ นั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่า การดำเนินการใช้กลไกต่าง ๆ ทั้งกลไกการครองอำนาจนำและกลไกการใช้อำนาจรัฐนั้นไม่สมบูรณ์แบบ เพราะยังมีผู้คนอีกจำนวนหนึ่งในสังคมตระหนักรู้ได้ถึงการครอบครองความคิดโดยรัฐบาลดังกล่าว การออกมาแสดงพลังด้วยวิธีการต่าง ๆ จึงเป็นการทำให้รัฐบาลดังกล่าวรู้ได้ว่าในพื้นที่ประชาสังคมนั้นยังสร้างการยอมรับจากประชาชนในประเทศไม่เป็นผลสำเร็จ

ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ (2555) ได้ทำการศึกษา เรื่อง ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และชุมชนในการจัดการป่าชุมชนดงเค็ง อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า การที่คนในชุมชนรอบป่าชุมชนดงเค็ง ลุกขึ้นมาปฏิบัติการต่อสู้ เรียกร้อง รวมถึงตอบโต้ต่อรองกับรัฐและทุนที่ขยายอำนาจเหนือพื้นที่ป่า ผ่านกฎหมายป่าไม้ แนวนโยบายการจัดการป่าและกลไกตลาด เพื่อปกป้องผืนป่าโดยยืนยันระบบการจัดการป่าชุมชน ถือเป็นการปกป้องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่า สำหรับข้อค้นพบเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนที่มุ่งเน้นศึกษาในมิติโครงสร้างและผู้กระทำการถือเป็นการเปิดมุมมองใหม่สำหรับการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชน เพราะตามกรอบทฤษฎี Structuration ของ Anthony Giddens ได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับมนุษย์ผู้กระทำการ ในลักษณะที่ไม่สามารถวิเคราะห์แยกขาดจากกันได้ ซึ่งต่างจากแนวคิดเดิมที่มุ่งเน้นวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับมนุษย์ผู้กระทำการ ที่ให้ความสำคัญกับด้านใดด้านหนึ่งเป็นหลัก เช่น เดิมเชื่อว่าโครงสร้างจะเป็นตัวกำหนดการความคิดและการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ซึ่งเปรียบเป็นตัวแทนกระทำการของโครงสร้าง โครงสร้างจึงมีลักษณะเป็นผู้กระทำ (Subjectivity) และมนุษย์จึงมีลักษณะเป็นผู้ถูกกระทำ (Objectivity) มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้าม (Dualism) แต่เขากลับเสนอมุมมองใหม่ว่าทั้งโครงสร้างและมนุษย์นั้น ต่างก็มีทั้งลักษณะเป็นผู้กระทำและลักษณะเป็นผู้ถูกกระทำไปพร้อมๆ กัน (Duality) กล่าวคือ โครงสร้างกระทำต่อมนุษย์ให้เป็นตัวแทนในการผลิตซ้ำโครงสร้าง ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ใช้โครงสร้างเป็นเครื่องมือในกระบวนการสื่อสารในสังคม ทั้งโครงสร้างและตัวแทนจึงไม่ใช่สิ่งที่มีลักษณะแยกขาดออกจากกัน แต่เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ด้วยกัน และขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ ซึ่งเรียกกระบวนการนี้ว่า ทวิภาวะของโครงสร้าง ซึ่งประเด็นทวิภาวะของโครงสร้าง เมื่อนำมาอธิบายกับข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้ สามารถตีความตามทฤษฎีได้ว่า ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนดงเค็ง เป็นปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม มีลักษณะเป็นพลวัต ไม่หยุดนิ่งตายตัว และมีหลากหลายรูปแบบ โดยแสดงออกในรูปของปฏิบัติการในชีวิตประจำวันและการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่ ๆ ทางสังคม ตัวอย่างเช่น การต่อสู้เรียกร้องสิทธิชุมชนของชาวบ้านรอบป่าดงเค็งซึ่งปฏิบัติการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำการ โดยชาวบ้านรอบป่า ยึดถือจารีตประเพณี และระบบการใช้ประโยชน์ร่วม

เป็นโครงสร้างทางสังคม มีการผลิต และผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่รัฐยึดถือกฎหมาย ที่ยอมรับระบบกรรมสิทธิ์รัฐและกรรมสิทธิ์เอกชน มีแนวนโยบายการจัดการป่าที่มุ่งสู่ความเป็นอุตสาหกรรม ส่วนทุนยึดโครงสร้างระบบทุนนิยมเป็นสำคัญ ซึ่งโครงสร้างเหล่านี้ ได้มีอิทธิพลต่อการกระทำของแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน โดยเฉพาะปรากฏชัดเจนเมื่อแต่ละฝ่ายได้มาปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่ป่าชุมชนดงเค็ง

จึงกล่าวได้ว่า ปฏิบัติการทางสังคมในการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนดงเค็ง ไม่ได้หมายถึงปฏิบัติการโดยทั่วไป แต่เป็นปฏิบัติการเชิงอำนาจ เนื่องจากมีนัยของการผสมผสานหลักคิด แนวคิด คุณค่า และอุดมการณ์ต่าง ๆ ในสถานการณ์ที่แตกต่างกันและแฝงด้วยนัยของการต่อรอง เพื่อให้ยอมรับในความแตกต่าง และเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อนึ่ง การวิเคราะห์มิติผู้กระทำการ กล่าวได้ว่า ชาวบ้านรอบป่าในฐานะผู้กระทำการ ต่างมีระบบเหตุผลและแรงจูงใจในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน คือ ป่าชุมชนเป็นแหล่งอาหารแหล่งใช้สอยในการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย แหล่งพลังงานหรือเชื้อเพลิง แหล่งสมุนไพร ผ่านระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น การที่คนในชุมชนแต่ละคนเชื่อว่า ป่าเป็นของส่วนรวม และเป็นที่สิงสถิตย์ของผี จึงทำให้คนไม่กล้าที่จะตัดไม้ทำลายป่า แต่ได้ร่วมกันรักษาป่า เพื่อเป็นแหล่งใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ดังนั้นระบบคิด ความเชื่อที่ว่าป่ากับคนอยู่ร่วมกันได้ จึงมีอิทธิพลต่อการจัดการป่าของชุมชนอย่างแนบแน่นมาโดยตลอด ส่วนประเด็นการผลิตและผลิตซ้ำทางสังคม สามารถตีความได้ว่า ภายใต้ปฏิบัติการของชาวบ้านกับรัฐ และทุน ในการต่อสู้ เรียกร้อง และตอบโต้ ต่อรองเชิงอำนาจระหว่างกัน ต่างฝ่ายต่างผลิตและผลิตซ้ำโครงสร้างทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นกฎเกณฑ์และทรัพยากรที่เป็นฐานอำนาจของแต่ละฝ่าย เช่น ชาวบ้าน รอบป่ามีการผลิตและผลิตซ้ำความเชื่อ กฎเกณฑ์ จารีตประเพณีของตนในการสื่อสารกับคนในชุมชน และคนภายนอก ซึ่งกฎเกณฑ์และทรัพยากรเหล่านี้คนอื่นก็สามารถรับรู้ได้ และเข้าใจตรงกัน ในขณะที่รัฐก็ผลิตและผลิตซ้ำกฎหมาย แนวนโยบายการจัดการป่าที่มีลักษณะการบังคับ ควบคุม และยอมรับกรรมสิทธิ์เชิงเดี่ยว ส่วนทุนก็ผลิตระบบกลไกตลาดเสรีการผลิต และผลิตซ้ำทางสังคมดังกล่าวนี้ เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของข้อตกลงใหม่ และกฎเกณฑ์ใหม่ที่เป็นการยอมรับทางสังคม ดังจะเห็นได้จากกรณีการจัดการป่าชุมชนดงเค็ง ภายใต้ปฏิบัติการทางสังคมของชาวบ้านรอบป่าที่มีการต่อสู้เรียกร้องสิทธิ์ชาวบ้านผลิตซ้ำโครงสร้างทางสังคมโดยยืนยันอุดมการณ์ป่าชุมชนภายใต้ระบบการใช้ประโยชน์ร่วม เมื่อถูกละเมิดสิทธิ์จึงลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องจนในที่สุดรัฐยอมคืนสิทธิ์และยอมรับการจัดการป่าโดยชุมชน จึงกล่าวได้ว่า การผลิตซ้ำโครงสร้างก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะใหม่ๆ เกิดขึ้นเสมอเมื่อมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการได้เข้าไปมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น กรณีการจัดการป่าชุมชนทั้งสองแห่ง การที่คนในชุมชนได้ลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้อง จึงเท่ากับชุมชนได้ผลิตซ้ำโครงสร้างที่มีอิทธิพลต่อการกระทำของตนมาอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นระบบคิด ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ

เช่น ความเชื่อเรื่องผีปู่ตา ความเชื่อเรื่องป่าช้า และความเชื่อเรื่องป่าวัดป่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีศักยภาพหรือความสามารถในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสำหรับประเด็นผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ เป็นผลพวงของปฏิบัติการทางสังคมที่ที่มีทั้งสำเร็จและล้มเหลว มีทั้งด้านบวกและด้านลบ จากข้อค้นพบ เป็นการสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างที่สุดท้ายแล้วจะกลับมามีอิทธิพลต่อการกระทำทางสังคมของผู้เกี่ยวข้องต่อไป

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนดงเค็ง เป็นการต่อสู้ต่อรองเชิงอำนาจระหว่างชาวบ้านกับบริษัทเอกชนที่ต้องการใช้พื้นที่ป่าดงเค็ง แสวงหาประโยชน์โดยผ่านระบบราชการ แต่ชาวบ้านพากันคัดค้าน จึงล้มเลิกไป แต่เนื่องจากโครงสร้างการจัดการทรัพยากรของรัฐที่มีอำนาจตามกฎหมายป่าดงเค็ง จึงกลายเป็นพื้นที่หนึ่ง ที่รัฐตัดสินใจดำเนินโครงการปลูกป่ายูคาลิปตัส ภายใต้โครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ รัฐใช้กลไกในเชิงนโยบายเป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้ความเข้าใจกับชาวบ้าน จนประสบความสำเร็จ โดยชาวบ้านเห็นชอบกับการเข้ามาดำเนินการของโครงการปลูกป่ายูคาลิปตัส แต่ภายหลังการเข้ามาของโครงการได้นำมาสู่การละเมิดสิทธิ์ของชาวบ้าน เมื่อไม่ยอมให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ใด ๆ ในบริเวณที่ปลูกยูคาลิปตัส ทั้งที่ก่อนหน้านั้น ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ แต่เมื่อชาวบ้านถูกกีดกันการใช้ประโยชน์จึงร้องเรียนผู้นำหมู่บ้าน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แต่ด้วยโครงสร้างอำนาจรัฐที่ให้การยอมรับสิทธิรัฐกับสิทธิเอกชนเท่านั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในฐานะตัวแทนอำนาจรัฐที่ทำหน้าที่ปกครอง ดูแล ได้ปฏิเสธที่จะยอมรับข้อร้องเรียน แต่ให้การยอมรับอำนาจในการดำเนินการของเจ้าหน้าที่โครงการ เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ จึงกลายเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่โครงการ และผู้นำหมู่บ้าน นอกจากนั้น ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เป็นการต่อสู้เรียกร้องสิทธิ์ของชาวบ้าน และมีการตอบโต้จากรัฐในหลายหลายรูปแบบ โดยผ่านปฏิบัติการทางสังคมที่มีขั้นตอนการปฏิบัติการ คือ การยื่นหนังสือร้องเรียนการชุมนุมประท้วง การบุกรื้อถอนต้นยูคาลิปตัสของทางราชการการกดดัน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอก ภายใต้ปฏิบัติการเหล่านี้ ได้เผยให้เห็นยุทธวิธีของชาวบ้านในการต่อสู้ เรียกร้องกับหน่วยงานราชการ เช่น การร้องเรียนตามช่องทางปกติ การชุมนุมเรียกร้อง การดื้อแพ่งการกดดัน และการประนีประนอม

จากงานวิจัยนี้สามารถนำเอาแนวทางการวิจัยมาเป็นต้นแบบการศึกษาวิจัย เรื่องปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า โดยสามารถนำไปวิเคราะห์เปรียบเทียบกลไกองค์ประกอบ จุดเริ่มต้นของปฏิสัมพันธ์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิกิริยาโต้ตอบ หรือใช้ทำความเข้าใจการต่อต้านตอบโต้จากผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าที่มาจากรัฐบาลในขณะนั้นได้เช่นกัน

จากข้อสรุปของงานวิจัยที่เกี่ยวตามที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษานี้พบว่าแม้เป็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีผู้ใช้อำนาจที่แตกต่างกัน แต่ล้วนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการอธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่าได้ทั้งสิ้น งานวิจัยของชนิดา ชิตบัณฑิตย์ จะเห็น

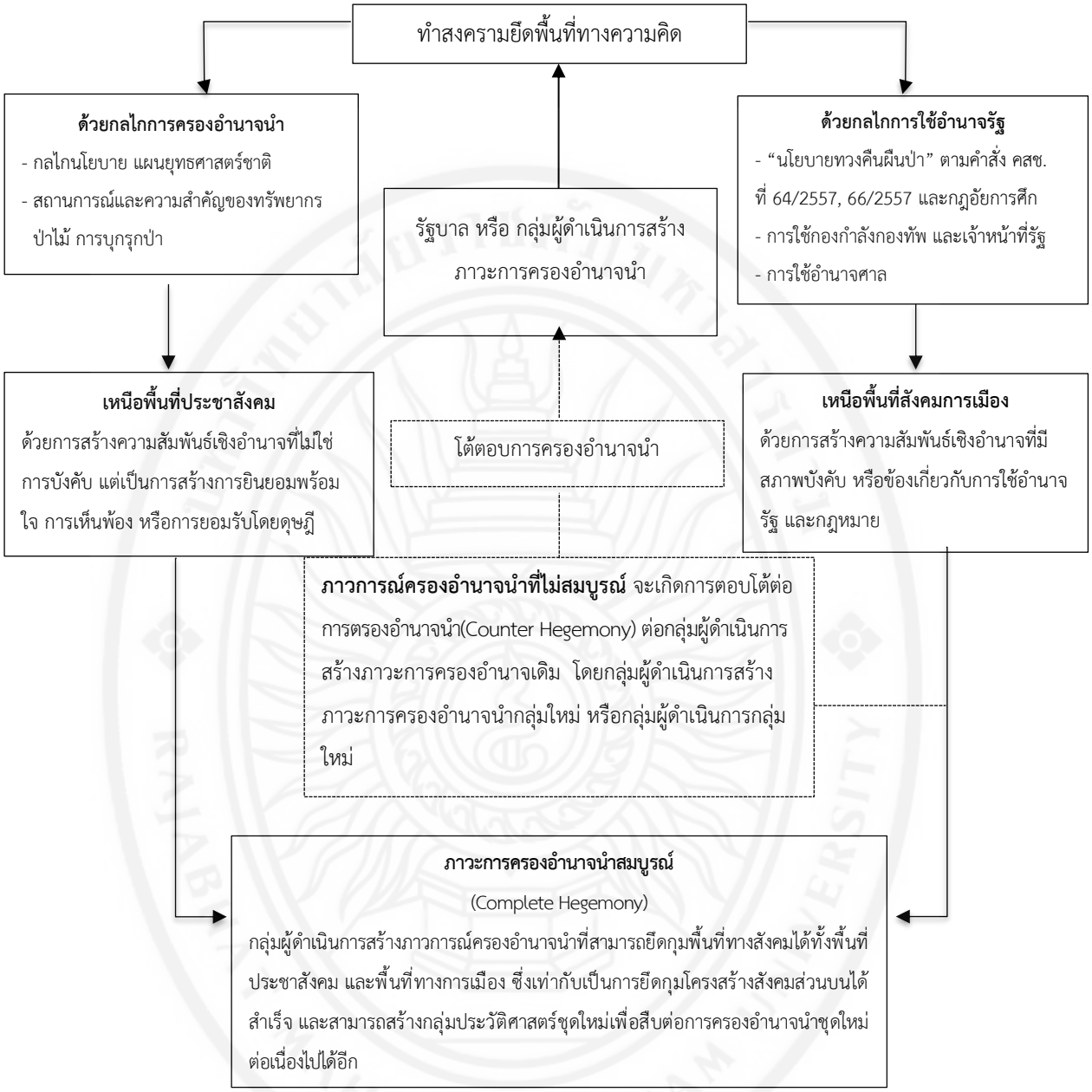
การก่อเกิดของอำนาจว่ามีจุดเริ่มต้นจากการสร้างอุดมการณ์ร่วมของคนในสังคมที่ต้องการจะมีชีวิตที่อยู่ดีมีสุขได้ไม่แร้นแค้นท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศที่กำลังเผชิญอยู่ เมื่อการรวมตัวของผู้ที่มีอุดมการณ์ร่วมกันเกิดขึ้นจึงเป็นการสร้างการยอมรับในผู้มีอำนาจนำเป็นวงกว้าง ซึ่งแนวทางการศึกษาของชนิดา นั้นมีความสอดคล้องกันกับวัชรพล พุทธรักษา ที่ได้อธิบายการดำเนินการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำโดยอาศัยกลไกการครองอำนาจนำต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ในการก่อให้เกิดการยอมรับจากผู้คนในสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง ตามแนวคิด Hegemony ของ Gramsci ที่อธิบายการมองรัฐบาลในฐานะที่เป็นกลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำว่าได้ดำเนินการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดกับผู้คนในสังคมด้วยการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด เพื่อสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ให้เกิดขึ้นดำเนินการโดยอาศัยกลไกต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการยึดกุมพื้นที่ทางสังคมทั้งสอง ซึ่งประกอบด้วยกลไกการครองอำนาจนำที่ทำหน้าที่ในการก่อให้เกิดการยอมรับจากผู้คนในสังคม คือ และกลไกการใช้อำนาจรัฐควบคู่กัน จะช่วยทำให้ผู้วิจัยได้มองเห็นภาพวิธีสร้างความชอบในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าในงานวิจัยนี้ได้ชัดเจนมากขึ้น และเมื่อประกอบแนวทางการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของ ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ ที่ศึกษาตามกรอบแนวคิด Structuration ของ Anthony Giddens ที่ได้ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับมนุษย์ผู้กระทำการ ซึ่งมองว่าทั้งโครงสร้างและมนุษย์นั้นต่างก็มีลักษณะของการเป็นผู้กระทำและผู้ถูกกระทำไปพร้อม ๆ กันและเป็นพลวัตด้วยแล้ว จะทำให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบกลไก องค์ประกอบ จุดเริ่มต้นของปฏิสัมพันธ์ ตลอดจนใช้ทำความเข้าใจปฏิกิริยาการต่อต้านตอบโต้จากผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนป่าที่มาจากรัฐบาลในขณะนั้นได้

2.4 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น งานวิจัยของ ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ เรื่อง โครงการ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ เป็นงานวิจัยหนึ่งที่ใช้แนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยเลือกใช้ร่วมกับแนวคิดเรื่องอุดมการณ์ร่วมกลุ่มประวัติศาสตร์ และบทบาทของปัญญาชนในบริบทเชิงประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ ซึ่งมีขอบเขตของการศึกษาในระหว่างปี 2494 จนถึงปี 2546 นอกจากงานของชนิดา แล้วยังมี วัชรพล พุทธรักษา ที่ทำการศึกษาความพยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำของรัฐบาลหนึ่งโดยอาศัยกลไกการครองอำนาจนำต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการยอมรับจากผู้คนในสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง ตามแนวคิด Hegemony ของ Antonio Gramsci เป็นแนวคิดหลักในการวิจัย ไม่เพียงเท่านั้นยังมีงานของ ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ ที่ได้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และชุมชนในการจัดการป่าชุมชนดงเค็ง อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ภายใต้กรอบแนวคิด Structuration ของ Anthony Giddens ที่ให้ความสำคัญกับ

ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับมนุษย์ผู้กระทำการ อันมีลักษณะของการเป็นผู้กระทำและผู้ถูกกระทำไปพร้อม ๆ กัน จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะใหม่ๆ เกิดขึ้นเสมอ และเป็นพลวัต จะเห็นว่างานวิจัยด้วยกรอบแนวคิดการครองอำนาจนำ ในงานของชนิดาและ วัชรพล นั้น ถูกใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่องอื่น ๆ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายของการนำกรอบแนวคิดไปใช้ที่แตกต่างกัน จึงยังไม่มีการนำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาใช้เป็นแนวคิดหลักในการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน ส่วนงานของทัชชวัฒน์ แม้เป็นการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ แต่ก็อยู่ภายใต้กรอบแนวคิด Structuration เป็นหลัก ร่วมกับการทำความเข้าใจธรรมชาติของอำนาจตามแนวคิดของ Robert A. Dahl, Karl Marx, Steven Luke, Max weber และแนวคิดของ Michel Foucault มาเป็นแนวคิดเสริมช่วยในการทำความเข้าใจและอธิบายปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในงานวิจัยชิ้นนี้

ด้วยเหตุผลดังกล่าวงานวิจัยเรื่อง ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติไทรทอง ชิ้นนี้จึงมีความสำคัญในแง่มุมของการเลือกใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่มีความใหม่ต่อการนำมาใช้ศึกษากรณีปัญหาเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายที่ออกมาโดยรัฐ ซึ่งกรอบแนวคิดหลักในการวิจัยนี้ได้นำมาจากคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยภายใต้แนวคิดการครองอำนาจนำของ Antonio Gramsci มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ซึ่งแนวคิดดังกล่าวประกอบด้วย 1) แนวความคิดเรื่องโครงสร้างส่วนล่าง และโครงสร้างส่วนบน (Super/ Base Structure) กับกลุ่มประวัติศาสตร์ 2) แนวคิดเรื่องประชาสังคม และสังคมการเมือง (Civil and Political Society) กับความยินยอมพร้อมใจ และการใช้อำนาจบังคับ (Consent and Coercion) 3) แนวความคิดเรื่องสงครามขับเคลื่อน และสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Movement and War of Position) 4) กลไกการครองอำนาจ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ (Hegemonic Apparatuses and State Apparatuses) และ 5) การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony) ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน จากนโยบายทวงคืนผืนป่า: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่าว่าการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐเป็นอย่างไร และปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าเป็นอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยได้นำวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มาศึกษาปรากฏการณ์ภายใต้นโยบายทวงคืนผืนป่าและคำสั่ง คสช. ในขณะนั้น จากพื้นที่แห่งหนึ่งในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Studies) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เหมาะสมและครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงมีกระบวนการและวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย
2. การดำเนินการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล
5. การนำเสนอผลการวิจัย
6. ระยะเวลาในการวิจัย
7. การพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

3.1 รูปแบบการวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน วิธีการของรัฐในการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่า การออกกฎหมาย การใช้กำลังเจ้าหน้าที่รัฐควบคุมประชาชน การชักจูง โน้มน้าว กล่อมเกลาให้เกิดการยินยอมพร้อมใจ ตลอดจนปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า จากคำบอกเล่าประสบการณ์ของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่การวิจัย ซึ่งผู้วิจัยเลือกใช้วิธีนี้

เพราะต้องการข้อมูลเชิงลึก (In–depth interview) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ภายใต้นโยบายทวงคืนผืนป่าและคำสั่ง คสช. ในขณะนั้น

3.2 การดำเนินการวิจัย

3.2.1 กลุ่มเป้าหมาย

โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) มีกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 62 คน (Purposive Selection) โดยใช้วิธีการบอกต่อของกลุ่มเป้าหมายของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Snowball Sampling) เพื่อคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายรายบุคคล (Individual) ที่มีคุณสมบัติตรงหรือใกล้เคียงตามที่ผู้วิจัยต้องการ ซึ่งแบ่งหน่วยในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 2 กลุ่ม ตามวิธีคัดเลือกและจัดกลุ่มที่ต่างกัน ดังนี้

3.2.1.1 เป็นประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่หนึ่งของอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 50 คน และตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่แห่งเดียวกันนี้ จำนวน 2 คน ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือก จากผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่และตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ได้ให้การช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในขณะนั้น

3.2.1.2 เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายทวงคืนผืนป่าในขณะนั้น จำนวน 10 คน ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกจากเจ้าหน้าที่รัฐที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่ของการวิจัยครั้งนี้ในขณะนั้น เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ทหาร ตำรวจ อุทยานแห่งชาติไทรทอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เป็นต้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้เทคนิคการวิจัยและอาศัยวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

1) เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก (In–Depth Interview) เป็นการใช้การสนทนามากกว่ารูปแบบที่เป็นทางการ ผู้วิจัยจะเปิดการสัมภาษณ์ด้วยหัวข้อทั่วไปเพื่อดูการตอบสนองของผู้ให้สัมภาษณ์ เพราะในความเป็นจริงของการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นสิ่งที่สำคัญไม่ใช่จากมุมมองของผู้วิจัย แต่เป็นการยอมรับทัศนคติของผู้ให้สัมภาษณ์ เห็นข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ใช้ได้ดีสำหรับการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความรู้สึก ความสนใจ ความคิดเห็น และทัศนคติในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งการสัมภาษณ์เชิงลึกนี้เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้สัมภาษณ์นั้นมีจุดสนใจอยู่แล้ว ในบางครั้งผู้สัมภาษณ์อาจจะไม่ต้องการทราบเหตุผลหรือข้อเท็จจริงในส่วนดังกล่าวทุกขั้นตอน จึงเลือกสัมภาษณ์เฉพาะจุดที่ต้องการข้อมูลหรือที่เกี่ยวข้อง ถามเพื่อเจาะลึกให้ได้คำตอบอย่างละเอียด ครบถ้วนเท่าที่ผู้ให้สัมภาษณ์รู้

การถามนอกจะถามให้อธิบายแล้วจะต้องถามถึงเหตุผลด้วย เพื่อผู้สัมภาษณ์จะได้ใช้ตัดสินว่าข้อความที่ตอบนั้นถูกต้องชัดเจนและน่าเชื่อถือได้เพียงใด ฉะนั้นลักษณะที่สำคัญของการสัมภาษณ์แบบนี้จึงอยู่ที่ว่าผู้สัมภาษณ์จะต้องรู้อยู่ก่อนแล้วว่าต้องการข้อมมูลอะไร ชนิดใด อย่างไร และเมื่อเห็นว่าผู้ถูกสัมภาษณ์พูดนอกเรื่องก็ควรพยายามโยงเข้าหาประเด็นที่ต้องการสัมภาษณ์

2) เทคนิคการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi–Structure Interview) เป็นการใช้คำสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยพอรู้คำตอบแต่ยังไม่แน่ชัด หรือละเอียดไม่พอ การสัมภาษณ์จึงมีลักษณะคล้ายกับการถามนำ จากนั้นจึงให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าความคิดเห็นของตนเองให้สัมภาษณ์ฟัง ผู้วิจัยจะได้คำตอบที่ชัดเจนและมีความลึกซึ้งของข้อมูลมากยิ่งขึ้นจนเพียงพอที่จะหาข้อสรุปได้ แบบสัมภาษณ์สำหรับการสัมภาษณ์แบบนี้ จึงมักไม่มีรูปแบบที่แน่นอน และมีลักษณะผสมผสานระหว่างโครงสร้างข้อคำถามและการกำหนดประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้า โดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างนี้ นิยมใช้กับการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งต้องการความยืดหยุ่นของข้อประเด็นคำถามเพื่อการเก็บข้อมูล ในขณะที่ยังคงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระที่ครอบคลุมประเด็นศึกษาอย่างครบถ้วน

เมื่อสิ้นสุดการเก็บข้อมูลของกลุ่มเป้าหมายแล้ว ผู้วิจัยได้สรุปตัวเลขของผู้ให้ข้อมูลดังปรากฏตามตารางที่ 3.1 ดังนี้

ตารางที่ 3.1 จำนวนผู้ให้ข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย

เครื่องมือ	ประชาชนที่ได้รับผลกระทบ	องค์กรพัฒนาเอกชน	เจ้าหน้าที่รัฐ	รวม
แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด	50	2	-	52
แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง	-	-	10	10

จากตารางที่ 3.1 การสัมภาษณ์ (In–Depth Interview) เป็นรายบุคคล โดยใช้เครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline) มี 2 แบบ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด (Open–Ended Question) ซึ่งใช้กับประชาชนที่ได้รับผลกระทบ จำนวน 50 คน และตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน จำนวน 2 คน ส่วนการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi–Structure Interview) ใช้กับเจ้าหน้าที่รัฐผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายทวงคืนผืนป่าในขณะนั้น จำนวน 10 คน รวมผู้ให้ข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้จำนวน 62 คน ซึ่งมีคุณสมบัติตามที่ปรากฏในตารางที่ 3.2 ดังนี้

ตารางที่ 3.2 คุณสมบัติของกลุ่มเป้าหมาย จำแนกรายบุคคล

รหัส	เพศ	ความสำคัญของกลุ่มเป้าหมาย	วันที่สัมภาษณ์
A101	ช	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	19 มิถุนายน 2564
A102	ช	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	19 มิถุนายน 2564
A103	ช	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	19 มิถุนายน 2564
A104	ช	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	19 มิถุนายน 2564
A105	ญ	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	20 มิถุนายน 2564
A106	ช	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	20 มิถุนายน 2564
A107	ช	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	20 มิถุนายน 2564
A108	ช	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	27 มิถุนายน 2564
A109	ช	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	28 มิถุนายน 2564
A110	ญ	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	28 มิถุนายน 2564
B101	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	19 มิถุนายน 2564
B102	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	19 มิถุนายน 2564
B103	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	20 มิถุนายน 2564
B104	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	20 มิถุนายน 2564
B105	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	20 มิถุนายน 2564
B106	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564
B107	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564
B108	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564
B109	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564
B110	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564
B111	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564
B112	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564
B113	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564
B114	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564
B115	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564

(ต่อ)

ตารางที่ 3.2 (ต่อ)

รหัส	เพศ	ความสำคัญของกลุ่มเป้าหมาย	วันที่สัมภาษณ์
B116	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	26 มิถุนายน 2564
B117		ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	2 กรกฎาคม 2564
B118	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	2 กรกฎาคม 2564
B119	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	2 กรกฎาคม 2564
B120	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	2 กรกฎาคม 2564
B121	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	3 กรกฎาคม 2564
B122	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	3 กรกฎาคม 2564
B123	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	3 กรกฎาคม 2564
B124	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	3 กรกฎาคม 2564
B125	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	3 กรกฎาคม 2564
B126	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	3 กรกฎาคม 2564
B127	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	10 กรกฎาคม 2564
B128	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	10 กรกฎาคม 2564
B129	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	10 กรกฎาคม 2564
B130	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	10 กรกฎาคม 2564
B131	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	10 กรกฎาคม 2564
B132	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	11 กรกฎาคม 2564
B133	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	11 กรกฎาคม 2564
B134	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	11 กรกฎาคม 2564
B135	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	16 กรกฎาคม 2564
B136	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	16 กรกฎาคม 2564
B137	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	17 กรกฎาคม 2564
B138	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	17 กรกฎาคม 2564
B139	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	17 กรกฎาคม 2564
B140	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	17 กรกฎาคม 2564
B141	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	17 กรกฎาคม 2564

(ต่อ)

ตารางที่ 3.2 (ต่อ)

รหัส	เพศ	ความสำคัญของกลุ่มเป้าหมาย	วันที่สัมภาษณ์
B142	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	17 กรกฎาคม 2564
B143	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	24 กรกฎาคม 2564
B144	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	24 กรกฎาคม 2564
B145	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	24 กรกฎาคม 2564
B146	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	24 กรกฎาคม 2564
B147	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	25 กรกฎาคม 2564
B148	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	25 กรกฎาคม 2564
B149	ญ	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	25 กรกฎาคม 2564
B150	ช	ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ	25 กรกฎาคม 2564
B151	ญ	ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน	3 กรกฎาคม 2564
B152	ช	ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน	18 กรกฎาคม 2564

จากตารางที่ 3.2 แสดงคุณสมบัติกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่รัฐ ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ และตัวแทนจากองค์กรพัฒนาซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดบทบาทสมมติในการแสดงข้อมูล และเพื่อเป็นการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย รหัสแทนการแสดงข้อมูลชื่อ-สกุลจริง เพศ ความสำคัญของกลุ่มเป้าหมาย และวันที่ทำการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล

3.2.2 พื้นที่ในการวิจัย

อยู่ในพื้นที่หนึ่งของอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

3.2.3 หน่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตที่เน้นศึกษาประสบการณ์ เหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นจากนโยบายทวงคืนผืนป่าและคำสั่ง คสช. ในขณะนั้น ตามแนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของ Gramsci โดยมีหน่วยในการวิเคราะห์ในการศึกษา คือ ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่หนึ่งของอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 50 คน เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายทวงคืนผืนป่าในขณะนั้น จำนวน 10 คน และองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 คน ซึ่งมีประเด็นในการวิเคราะห์ ดังนี้

3.2.3.1 ศึกษาการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ ทางด้านศาสตร์ในมิติของสังคมการเมือง หรือการออกกฎหมาย การใช้กำลังเจ้าหน้าที่รัฐควบคุมประชาชน

3.2.3.2 ศึกษาการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐทางด้านศิลป์ในมิติของประชาสังคม หรือการชักจูง โน้มน้าว กล่อมเกลาให้เกิดการยินยอมพร้อมใจ

3.2.3.3 ศึกษาปฏิกิริยาตอบโต้ในลักษณะต่าง ๆ ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.1 กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.1.1 การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Data)

การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากปรากฏการณ์จริง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองจากพื้นที่แห่งหนึ่งในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ โดยมีกรอบการศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

1) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า เกี่ยวกับวิธีการที่รัฐใช้ในการสร้างความชอบธรรม

2) ปฏิกิริยาตอบโต้ที่มีต่อเจ้าหน้าที่รัฐในลักษณะต่าง ๆ ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า

3.3.1.2 การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Data)

การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ เช่น บทความวิจัย บทความทางวิชาการ หนังสือ ตำราเรียน รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ออนไลน์ต่าง ๆ

3.3.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล โดยใช้เครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์ มี 2 แบบ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด ซึ่งใช้กับประชาชนที่ได้รับผลกระทบ จำนวน 50 คน และตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน จำนวน 2 คน ส่วนการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างใช้กับเจ้าหน้าที่รัฐผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายทวงคืนผืนป่าในขณะนั้น จำนวน 10 คน ก่อนการเก็บข้อมูลได้มีการขออนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลแล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตีความ และสร้างข้อสรุปในภาพรวม ซึ่งในระหว่างการเก็บข้อมูลนั้นผู้วิจัยได้ยอมรับประเด็นที่เกิดขึ้นใหม่ที่ได้เพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์และได้นำข้อมูลดังกล่าวมาปรับปรุงแนวทางการสัมภาษณ์ให้มีความสอดคล้อง เหมาะสมกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง (ชาย โพธิสิตา, 2550)

3.3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guideline) เป็นเครื่องมือ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีกระนวนการสร้างและวิธีการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทำการค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้นจากแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรม และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดประเด็นหลัก และประเด็นรองในการสร้างข้อคำถาม การวิจัยในแต่ละประเด็น

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดกรอบแนวทางในการสัมภาษณ์และการสร้างแบบสัมภาษณ์ (ฉบับร่าง) เพื่อวิเคราะห์ศาสตร์และศิลป์ของการใช้อำนาจนำ จากการสร้างการครอบงำที่ชอบธรรมของรัฐบาลตามแนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของอันโตนิโอ กรัมชี่ เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า และปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ โดยอาศัยข้อมูลจากขั้นตอนที่ 1 และ 2

ขั้นตอนที่ 4 นำเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ (ฉบับร่าง) ที่ได้สร้างขึ้นไปพบอาจารย์ที่ปรึกษา (Advisor) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและขอคำแนะนำเพิ่มเติม จากนั้นนำไปเสนอผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบตรงความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Validity) และความเหมาะสมของประชากรที่ศึกษาหลังจากนั้นนำเครื่องมือมาปรับปรุงคุณภาพให้มีความสมบูรณ์ และเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 5 นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญเรียบร้อยแล้วไปพบอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง

ขั้นตอนที่ 6 ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยได้นำแบบสอบสัมภาษณ์ไปประยุกต์ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก (Target Group) ในการวิจัย ซึ่งในขณะที่ทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากกลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยได้นำประเด็นที่เกิดขึ้นมาปรับปรุงแนวทางการสัมภาษณ์เพื่อให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์จริงอยู่เสมอ ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยมากที่สุด

3.3.4 การสัมภาษณ์

เนื่องจากในการศึกษาวิจัยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน เงื่อนไขของปฏิสัมพันธ์และผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน จากนโยบายทวงคืนผืนป่า นั้น เป็นเรื่องของข้อเท็จจริง กฎหมาย ระเบียบ คำสั่ง และผลกระทบที่เกิดขึ้นจริง การให้ความหมายหรือการบอกเล่าอธิบายความต่อเรื่องนั้นๆ หรือต่อประเด็นคำถามนั้นยากที่จะวัดได้ในทางปริมาณ การได้มาซึ่งข้อมูลต้องอาศัยความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีโดยผู้วิจัยต้องเข้าไปคลุกคลีกับผู้ให้ข้อมูลด้วยตนเอง รวมทั้งต้องใช้ทักษะในการสัมภาษณ์ การสังเกต การจดบันทึก เพื่อช่วยให้เข้าถึงระบบคิดที่เป็นจริง

ของผู้ให้ข้อมูลได้อย่างลึกซึ้ง สำหรับการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการแนะนำตนเองก่อน การสอบถามตามบริบททั่วไป เริ่มต้นพูดคุยในเรื่องทั่วไปเพื่อให้เกิดความคุ้นเคย และเพื่อไม่ให้เป็นการสร้างความลำบากใจ ความอึดอัดหรือความกลัว โดยไม่เร่งรีบถามคำถามที่เป็นการเจาะลึกเร็วเกินไป ทั้งนี้ เพื่อเป็นการให้เกียรติ สร้างความคุ้นเคยความไว้วางใจและเป็นธรรมชาติมากที่สุด จนกระทั่งเกิดความสนิทสนมพอสมควรแล้วจึงขออนุญาตเก็บข้อมูล

3.3.5 การบันทึกข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัยในภาคสนาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

3.3.5.1 การบันทึกเสียงสัมภาษณ์ เมื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลแล้วจึงขออนุญาตเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยใช้การบันทึกเสียงสนทนาขณะทำการสัมภาษณ์เพื่อเป็นการช่วยเพิ่มความจำ และเก็บรายละเอียดขณะการสัมภาษณ์

3.3.5.2 การบันทึกภาพ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการถ่ายภาพเพื่อนำมาใช้เตือนความจำถึงบริบทขณะทำการเก็บรวบรวมข้อมูล สถานที่ ความเป็นอยู่ ตลอดจนเป็นการบันทึกลักษณะเฉพาะ เช่น สีหน้า แววตา ท่าทางของผู้ให้ข้อมูล

3.3.5.3 การจดบันทึกภาคสนาม โดยทำการจดบันทึกสิ่งที่สังเกตเห็นและคำสัมภาษณ์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บรักษาสมุดบันทึกไว้อย่างดี และเป็นความลับ เพื่อเป็นการเคารพและรักษาสิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล

ในการเก็บบันทึกข้อมูลทั้งการบันทึกเสียงสัมภาษณ์ การบันทึกภาพ การจดบันทึกภาคสนามนี้ ผู้วิจัยได้ขออนุญาตและได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลก่อนแล้ว ซึ่งผู้วิจัยได้แจ้ง ต่อผู้ให้ข้อมูลว่าจะทำลายหลักฐานทันทีเมื่อกระบวนการทางด้านวิจัยมีความสมบูรณ์ตามระเบียบวิธีวิจัย

3.3.6 ขั้นตอนในการเก็บข้อมูล

กระบวนการและขั้นตอนในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

3.3.6.1 ผู้วิจัยได้ขอคำปรึกษา ความเห็นชอบและการอนุมัติให้เก็บข้อมูลภาคสนามจากอาจารย์ที่ปรึกษา พร้อมทั้งการทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามกับฝ่ายประสานงานของบัณฑิตศึกษา คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามก่อรเริ่มทำการลงพื้นที่

3.3.6.2 ผู้วิจัยได้นำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลจากคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม พร้อมทั้งนำเค้าโครงงานวิจัย (ฉบับสมบูรณ์) คำชี้แจงเพื่ออธิบายวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้กับกลุ่มเป้าหมาย และนำใบแสดงความยินยอมให้ทำการวิจัยเพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้กับพื้นที่การวิจัย เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้พิจารณาหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล

3.3.6.3 ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ช่วยวิจัย และอบรมผู้ช่วยนักวิจัยให้เข้าใจถึงลักษณะของกลุ่มเป้าหมายและรายละเอียดในการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์

3.3.6.4 ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยทำการประสานงานและสร้างความรู้จักความคุ้นเคยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล หรือผ่านทางบุคคลที่สามารถเชื่อมประสานงานในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล เช่น นายอำเภอ ปลัดอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เพื่อทำการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลและนัดวันสัมภาษณ์

3.3.6.5 เริ่มดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยลงพื้นที่แนะนำตัวและถามสารทุกข์สุขของผู้ให้ข้อมูล เช่น ถามในเรื่องทั่วไปก่อนเพื่อไม่ให้เกิดความอึดอัดใจหรือทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกว่ากำลังถูกคุกคามหรือไม่ไว้วางใจ ไม่รีบรัดในการถามคำถาม โดยปล่อยให้การสนทนาซักถามดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติ พร้อมกับสังเกตกิริยาท่าทางของผู้ให้ข้อมูล พยายามสร้างความไว้วางใจและความคุ้นเคยให้เกิดขึ้นก่อนอธิบายวัตถุประสงค์และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัย จนกระทั่งแน่ใจและเข้าใจทั้งสองฝ่ายแล้วจึงขออนุญาตบันทึกการสนทนาหรือจดบันทึกข้อความ และเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า บางครอบครัวต้องสูญเสียที่ดินทำกินหรือถูกดำเนินคดี จึงต้องมีความระมัดระวังกิริยาท่าทางที่แสดงออก โดยใช้คำพูดที่สุภาพอ่อนโยน เหมาะสม ยอมรับให้เกียรติ และมีความจริงใจอย่างเสมอต้นเสมอปลาย เพื่อนำไปสู่การสนทนาซักถามพูดคุยอย่างเป็นกันเอง และเป็นการสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นพร้อมๆกัน

3.3.6.6 ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัย และตามแนวทางของผู้สัมภาษณ์ที่ได้กำหนดไว้เป็นขั้นตอน โดยมีผู้วิจัยเป็นเครื่องมือหลักของการศึกษา

3.4 การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ พร้อมทั้งตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

3.4.1 การตรวจสอบข้อมูล

ในการทำวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบและยืนยันข้อมูลอย่างต่อเนื่องตลอดในระหว่างดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล หลังการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลและผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ถูกต้องเที่ยงตรง และมีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ด้วยวิธีการและขั้นตอนดังนี้

3.4.1.1 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล เพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการ ดังนี้

1) บันทึกพรรณนาอย่างละเอียด และนำเสนอให้เห็นภาพทุกแง่ทุกมุม ยิ่งมีการบันทึกได้ละเอียดมากเท่าใดก็จะทำให้การนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำเสนอมีความเชื่อถือมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะส่วนที่ปรากฏในบันทึกภาคสนาม คือ ข้อมูลที่เกิดขึ้นจริงตามที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นหรือสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลมา เป็นส่วนที่ไม่ได้มีการปรุงแต่งหรือใส่ความคิดของนักวิจัยลงไป

2) ให้ผู้ข้อมูล ผู้อยู่ในสนามวิจัย หรือในปรากฏการณ์ที่ศึกษาอ่านข้อมูลเพื่อตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง ว่าข้อมูลตามที่ผู้วิจัยได้รวบรวมและบันทึกข้อมูลและวิเคราะห์ไว้นั้นตรงกับสภาพการณ์ที่เป็นจริงมากน้อยเพียงใด และหากได้รับการยอมรับและยืนยันว่าถูกต้อง ตรงตามความจริงแล้วก็เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูลได้เป็นอย่างมาก

3) ใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) Cohen and Manion (1994, อ้างถึงใน เอื้อมพร หลินเจริญ, 2554) ก่อนทำการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อน เช่นศึกษาคำสั่งต่าง ๆ ที่ออกโดยรัฐ ซึ่งผู้วิจัยได้จรวจสอบข้อมูลร่วมกับผู้ให้ข้อมูลระหว่างการสัมภาษณ์กับข้อมูลเบื้องต้นที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาก่อนว่ามีความสอดคล้องกันหรือไม่ อย่างไร ร่วมกับการสังเกตสีหน้าท่าทางของผู้ให้ข้อมูล หากพบว่าข้อมูลที่ได้ไม่สอดคล้องหรือมีส่วนที่แตกต่างไปจากข้อมูลเบื้องต้นที่ผู้วิจัยมีอยู่ หรือมีเหตุอันชวนสงสัย ผู้วิจัยก็สามารถทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมในประเด็นดังกล่าว การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าสามารถทำในระหว่างการทำการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้อ่านทบทวนเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล หากพบว่าไม่สอดคล้องหรือมีส่วนที่แตกต่างไปจากข้อมูลเบื้องต้นที่ผู้วิจัยมีอยู่ ผู้วิจัยก็สามารถทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมได้ หรือภายหลังจากทำการสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นโดยตรวจสอบความละเอียดถูกต้องและความครบถ้วนของประเด็นที่ต้องการศึกษา หากพบว่ายังขาดตกบกพร่องในประเด็นต่าง ๆ อยู่ก็สามารถเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ให้ข้อมูลได้เช่นกันเพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูล

3.4.1.2 การตรวจสอบข้อมูลหลังเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยนำข้อสรุปที่ค้นพบมาตรวจสอบความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง (Pattern Matching) โดยนำแบบแผนที่ค้นพบดังกล่าวไปตรวจสอบกับข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้ เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงทฤษฎี ว่าแบบแผนที่ค้นพบมีความสอดคล้องกับข้อมูลจริงหรือไม่ เพียงใด เพื่อให้งานวิจัยมีความน่าเชื่อถือ

3.4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นกระบวนงานที่มีความต่อเนื่อง โดยเริ่มตั้งแต่เมื่อเริ่มต้นการเก็บรวบรวมข้อมูล จนถึงสิ้นสุดการเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพอาจแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน (รัตนะ บัวสนธ์, 2551) ได้แก่ 1) การจัดระเบียบข้อมูล 2) การกำหนดรหัสข้อมูลหรือการทำดัชนี 3) การกำจัดข้อมูลหรือสร้างข้อสรุปชั่วคราว 4) การสร้างบทสรุป และ 5) การพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์แต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดระเบียบข้อมูล เพื่อทำให้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้อยู่ในสภาพที่สะดวกและง่ายต่อการนำเอาไปวิเคราะห์ เช่น การจัดเก็บไว้เป็นไฟล์ข้อมูลในคอมพิวเตอร์ การแยกเป็นแฟ้มข้อมูลเอกสาร การแยกข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้สนามวิจัย การแยกข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสาร ตำราวิชาการต่าง ๆ หนังสือสั่งการ ประกาศของทางราชการ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดรหัสข้อมูลและการทำดัชนี เป็นการจัดระเบียบทางเนื้อหาที่เป็นการจัดกลุ่มข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่หรือประเภทตามคุณสมบัติ เกณฑ์ หรือลักษณะเฉพาะของข้อมูล เช่น แยกตามเพศ ความสำคัญของกลุ่มเป้าหมาย แล้วใส่ลำดับชุดข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลเป็นลำดับ เช่น A101 A102 A103 แทนการเรียกชื่อของผู้ให้ข้อมูลเพื่อเป็นการพิทักษ์สิทธิ์ เป็นต้น ส่วนการกำหนดรหัสข้อมูลจะกระทำภายหลังจากที่ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและบันทึกไว้ในบันทึกภาคสนามแล้ว โดยพิจารณาจากการพรรณนาของบันทึกว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร หลังจากนั้นก็กำหนดคำหลัก ซึ่งอาจเป็นวลีหรือข้อความที่มีความหมายหรือมีลักษณะที่เป็นมโนทัศน์แทนข้อมูลข่าวสารชุดดังกล่าว

ขั้นตอนที่ 3 การกำจัดข้อมูลหรือสร้างข้อสรุปชั่วคราว ในขั้นตอนนี้คือการเชื่อมโยงดัชนีคำหลักเข้าด้วยกันภายหลังจากการผ่านกระบวนการทำดัชนีหรือกำหนดรหัสข้อมูลแล้ว ซึ่งการเชื่อมโยงคำหลักเข้าด้วยกันจะเขียนเป็นประโยคข้อความที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคำหลัก และจากการเชื่อมโยงดัชนีคำหลักเข้าด้วยกันแล้วจะเห็นว่าเป็นการทำให้ข้อมูลในส่วนที่เป็นที่มีอยู่เป็นจำนวนมากนั้นถูกลดทอนหรือตัดทิ้งไปจนกระทั่งเหลือเฉพาะประเด็นหลัก ที่นำมาผูกโยงกันเท่านั้น ซึ่งทำให้ข้อมูลมีความกระชับและชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 4 การสร้างบทสรุป ในขั้นตอนนี้จะเป็นการเขียนเชื่อมโยงข้อสรุปชั่วคราวที่ผ่านการตรวจสอบยืนยันแล้วเชื่อมโยงกับข้อสรุปย่อยตามลำดับข้อสรุปจนกลายเป็นบทสรุปสุดท้าย ซึ่งการเชื่อมโยงแต่ละครั้งจะพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่สรุปว่า ข้อมูลชุดใดสัมพันธ์กับข้อมูลชุดใดและสัมพันธ์ในลักษณะ “เป็นส่วนหนึ่ง” หรือ “อยู่ภายใต้” ข้อมูลชุดใด นั่นคือ เป็นการเชื่อมโยงจัดลำดับข้อสรุปและข้อสรุปย่อยเข้าด้วยกันลดหลั่นตามลำดับขั้นความสัมพันธ์ จนกระทั่งผลสุดท้ายจะได้บทสรุปที่มีความสัมพันธ์ครอบคลุมข้อสรุปและบทสรุปย่อย ๆ โดยที่ข้อสรุปนี้สามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์หรือข้อเท็จจริงของเรื่องที่ทำการศึกษาวิจัยได้นั่นเอง

ขั้นตอนที่ 5 การพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้ข้อสรุปแล้ว ซึ่งในขั้นตอนนี้เป็นการพิสูจน์ว่าบทสรุปนั้นสอดคล้องกันหรือไม่ ซึ่งโดยทั่วไปมักเป็นการพิจารณาวิธีการเก็บข้อมูลนั้นมีความน่าเชื่อถือหรือไม่ โดยวิธีการพิสูจน์สามารถกระทำได้โดยตรวจสอบการเป็นตัวแทนที่ดีของข้อมูลว่าได้มาจากแหล่งที่สามารถเป็นตัวแทนของบุคคลส่วนใหญ่ได้หรือไม่ เป็นข้อมูลที่เป็นอิสระปราศจากการชี้นำ มีความเอนเอียงหรืออคติหรือไม่ สามารถพิสูจน์ได้โดยการทำการวิจัยซ้ำในเรื่องเดิม สนามวิจัยเดิม หรือเรื่องเดิมในสนามวิจัยใหม่ เป็นต้น เมื่อได้ข้อสรุป

ที่ผ่านการพิสูจน์ความน่าเชื่อถือแล้วจึงนำข้อสรุปที่ได้มาเรียบเรียงและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลำดับต่อไป

3.5 การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการนำเสนอด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์เพื่ออธิบายข้อเท็จจริงที่ได้ค้นพบ ตลอดจนได้นำเสนอข้อมูลตามกรอบแนวคิด ทฤษฎี เพื่อให้เข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า รัฐมีวิธีสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าอย่างไร จึงทำให้คนในชาติและผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าเกิดการยินยอมพร้อมใจ ตลอดจนปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ จากนโยบายทวงคืนผืนป่า เป็นต้น ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้ด้วยส่วนประกอบสำคัญสองส่วน คือ การบรรยายด้วยถ้อยคำ เช่น การใช้ข้อมูลจากปากคำโดยตรง โดยที่ผู้วิจัยได้นำคำพูดของผู้ให้ข้อมูลมานำเสนอโดยไม่ได้มีการปรับแต่ง โดยแสดงด้วยสัญลักษณ์เครื่องหมายคำพูด หรือยกบทสนทนา เช่น การยกคำพูดหนึ่ง ๆ ที่มีความโดดเด่น สามารถสะท้อนความรู้สึกนึกคิด ที่หลากหลายของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งอาจเป็นไปได้การสนับสนุนหรือขัดแย้งกัน โดยการนำเสนอด้วยการบรรยายด้วยถ้อยคำนี้จะเป็นส่วนหลักในการนำเสนองานวิจัยครั้งนี้ ร่วมกับการนำเสนอด้วยภาพวิเคราะห์ซึ่งเป็นส่วนเสริมให้การนำเสนอมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น (ผ่องพรรณ ตรัยมงคลกูล และสุภาพ ฉัตราภรณ์, 2555) สำหรับงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ลำดับการนำเสนอ ดังต่อไปนี้

1. การสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ ทางด้านศาสตร์ในมิติของสังคมการเมือง หรือการออกกฎหมาย การใช้กำลังเจ้าหน้าที่รัฐควบคุมประชาชน โดยผู้วิจัยได้ศึกษาในประเด็นดังกล่าวนี้เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อ 1 และได้นำเสนอในบทที่ 4 ของงานวิจัย

2. การสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ ทางด้านศิลป์ ในมิติของประชาสังคม หรือการชักจูง โน้มน้าว กล่อมเกลาให้เกิดการยินยอมพร้อมใจ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาในประเด็นดังกล่าวนี้เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อ 1 และได้นำเสนอในบทที่ 5 ของงานวิจัย

3. ปฏิกิริยาตอบโต้ในลักษณะต่าง ๆ ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าของพื้นที่แห่งหนึ่งในอำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาในประเด็นดังกล่าวนี้เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อ 2 และได้นำเสนอในบทที่ 6 ของงานวิจัย

3.6 ระยะเวลาในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใช้เวลาในการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ รวมระยะเวลา 9 เดือน โดยเริ่มต้นในระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2564 ผู้วิจัยได้ทำหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลส่งให้กับกลุ่มเป้าหมายในสนามวิจัย หลังจากได้รับอนุญาตและการตอบรับแล้ว ผู้วิจัยได้ประสานงานและสร้างความรู้จักความคุ้นเคยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ผ่านทางบุคคลที่สามารถเชื่อมประสานงานในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล เช่น นายอำเภอ ปลัดอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เพื่อคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลและนัดวันสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งในการเก็บข้อมูลอยู่ในช่วงที่ศาลจังหวัดชัยภูมิในชั้นฎีกาได้ตัดสินคดีข้อหาบุกรุกป่ากับผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้บางคน อีกทั้งมีองค์กรพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชนต้องการทำข่าวหลายสำนัก จึงไม่สามารถเข้าสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลได้อย่างต่อเนื่องทำให้เกิดความล่าช้า ตลอดจนอยู่ในระหว่างสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid–19) จึงจำเป็นต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ช่วยประสานงานและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมผ่านระบบออนไลน์ด้วย

3.7 การพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ผู้วิจัยได้มีกระบวนการพิทักษ์สิทธิ์ (Protection) ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลหรือผู้ให้สัมภาษณ์ มีการชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการวิจัย ได้ชี้แจงสิทธิ์แก่ผู้ให้สัมภาษณ์ว่าจะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมในการวิจัยครั้งนี้ได้ ผู้ให้ข้อมูลมีอิสระในการให้ข้อมูลและมีสิทธิที่ตอบหรือไม่ตอบคำถามในประเด็นที่ไม่ต้องการเปิดเผยโดยสามารถแจ้งผู้วิจัยได้ตลอดการสัมภาษณ์ในประเด็นที่ไม่สะดวกใจที่จะเปิดเผยข้อมูล สำหรับข้อมูลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะไม่มีการเปิดเผยให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เข้าร่วมการวิจัย โดยผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลในภาพรวมและนำมาใช้ประโยชน์เฉพาะในการศึกษาเท่านั้น เมื่อผู้ให้ข้อมูลอนุญาตแล้วจึงอธิบายวิธีการตอบแบบสัมภาษณ์อีกครั้งเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลเข้าใจก่อนเริ่มการสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะต้องนำเสนอข้อมูลข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาจากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้โดยให้เป็นไปตามความรับผิดชอบและตามหลักจริยธรรม ตลอดจนการตระหนักถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อผู้ให้ข้อมูล ดังนั้นในส่วนของผลการวิจัยผู้วิจัยจึงหลีกเลี่ยงในการเปิดเผยข้อมูลชื่อ ที่อยู่ และสถานที่ของสนามวิจัยเพื่อพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูลหรือผู้ให้สัมภาษณ์ในงานวิจัยครั้งนี้

บทที่ 4
การสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ ในมิติสังคมการเมือง

การศึกษาวิธีการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากับส่วนที่เกี่ยวข้องในมิติของสังคมการเมือง และเชื่อมโยงกับการแนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของ Antonio Gramsci ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลจากประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง และเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายทวงคืนผืนป่า ในขณะนั้น เพื่อจะช่วยให้เข้าใจว่ารัฐมีวิธีสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าอย่างไร โดยนำเสนอความสามารถทางด้านศาสตร์ในมิติของสังคมการเมือง การออกกฎหมาย การใช้กำลังเจ้าหน้าที่รัฐควบคุม ฯลฯ ดังผลการวิจัยต่อไปนี้

4.1 พัฒนาการของการใช้ประโยชน์ในบริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง

พัฒนาการของการใช้ประโยชน์ในบริเวณพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อน อุทยานแห่งชาติไทรทอง แบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคแรกบุกเบิกพื้นที่ (พ.ศ. 2500–2520) พัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่นี้ เกิดขึ้นพร้อมกับการสัมปทานตัดไม้ โดยบริษัทชัยภูมิทำไม้ จำกัด ในช่วงปี พ.ศ. 2510 ซึ่งชาวบ้านได้เข้ามาบุกเบิกทำกินภายหลังการสัมปทานสิ้นสุดลง จากนั้นเริ่มมีชาวบ้านทยอยเข้ามามากขึ้น กระทั่งก่อตั้งเป็นชุมชน หมู่บ้าน ในเวลาต่อมา

ยุคที่สองประกาศเขตอุทยานแห่งชาติและดำเนินการสำรวจการถือครองที่ดินของประชาชน (พ.ศ. 2535–2557) ภายหลังการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง ชาวบ้านในเขตพื้นที่อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ เริ่มได้รับผลกระทบจากการเข้าสำรวจพื้นที่เพื่อจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากร โดยสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่นี้ คือ มีประชาชนอยู่อาศัยและทำประโยชน์อยู่บริเวณคาบเกี่ยวกับแนวป่าอนุรักษ์ และได้มีมติที่ประชุมคณะอนุกรรมการช่วยเหลือราษฎรอันเนื่องมาจากการยกเลิกโครงการจัดสรรที่ดินทำกินแก่ราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) จังหวัดชัยภูมิ ครั้งที่ 4/2536 เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ.2536 ให้ดำเนินการเคลื่อนย้ายราษฎรที่อยู่ภายในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทองออกจากเขตอุทยาน สำหรับราษฎรอาศัยและทำประโยชน์ตามแนวตะเข็บ ได้ปรับแนวเขตและมอบให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ดำเนินการปฏิรูปที่ดิน โดยการตรวจสอบพิสูจน์สิทธิตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน 2541

ซึ่งต่อมามีมาตรการจำกัดสิทธิการทำประโยชน์ที่ดินในพื้นที่มากขึ้นเป็นลำดับ โดยมีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช และกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานที่กำกับดูแลหลัก กับประชาชนผู้อ้างสิทธิในที่ดิน โดยนอกจากรัฐจะอ้างอิงกรอบกฎหมาย นโยบายที่บังคับใช้ในพื้นที่ป่าไม้ประเภทต่าง ๆ แล้ว ยังมีกรอบแนวทางปฏิบัติที่รัฐนำมาใช้ดำเนินการในพื้นที่ ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา แนวทางปฏิบัติดังกล่าว และในที่สุดก็นำมาสู่การละเมิดสิทธิในที่ดิน ที่อยู่อาศัยของชาวบ้านดังที่ปรากฏอยู่ทั่วไป

สาระสำคัญของมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน 2541 ได้พูดถึงเรื่องแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตป่า โดยกำหนดแนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานเป็น 3 ส่วนคือ การสำรวจการถือครองที่ดิน การพิสูจน์สิทธิ์ และการรับรองสิทธิ์ ซึ่งได้กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการในการสำรวจการถือครองที่ดินไว้ คือ ต้องเป็นที่ดินที่ทำกินต่อเนื่องนับจากวันสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก (ยึดตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2481) นั่นหมายถึงว่าหากมีพื้นที่บางส่วนที่ชาวบ้านไม่ได้ทำประโยชน์แม้เพียงปีเดียว เจ้าหน้าที่จะไม่ดำเนินการรังวัดให้ และกันคืนเป็นพื้นที่ป่าไม้ต่อไป ซึ่งถ้าในปีต่อไปเกษตรกรรายนั้นมีการทำประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวอีกครั้ง ก็จะถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย เนื่องจากถือเป็นการบุกรุกขยายพื้นที่เพิ่มเติม ส่วนพื้นที่ที่ผ่านการสำรวจการถือครองที่ดินแล้ว ต้องเข้าสู่ขั้นตอนการพิสูจน์สิทธิ์ โดยใช้หลักฐานภาพถ่ายทางอากาศ (ถ้าไม่มีให้ใช้ภาพถ่ายดาวเทียมของกรมแผนที่ทหาร) ที่ถ่ายไว้เป็นครั้งแรก ภายหลังการประกาศหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าตามกฎหมายป่าไม้ครั้งแรก ซึ่งหมายถึงภาพถ่ายดาวเทียมของกรมแผนที่ทหาร ปี พ.ศ. 2495 เป็นต้นมา เพื่อตรวจสอบการถือครองและทำประโยชน์ที่ดินว่ามีการเปลี่ยนแปลงแค่ไหน อย่างไรบ้าง จนถึงปัจจุบัน

เมื่อผ่านขั้นตอนนี้แล้วก็เข้าสู่กระบวนการพิจารณารับรองสิทธิ์ หากพิสูจน์ได้ว่าที่ดินแปลงนั้นอยู่มาก่อนก็ให้รับรองสิทธิ์ตามกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 16 นั่นคือ การอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ส่วนพื้นที่ที่มีความล่อแหลมสุ่มเสี่ยงต่อระบบนิเวศน์ ถึงแม้จะพิสูจน์ได้ว่าอยู่มาก่อนก็ตาม ให้จัดหาพื้นที่แห่งใหม่รองรับ ทั้งนี้ ไม่ต้องพูดถึงพื้นที่ที่พิสูจน์แล้วว่าอยู่ทีหลัง ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ ให้มีการอพยพออกจากพื้นที่ หากไม่สามารถดำเนินการได้ให้ควบคุมพื้นที่ห้ามมิให้มีการบุกรุกขยายพื้นที่โดยเด็ดขาด เช่น กรณีที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2557 ได้มีเจ้าหน้าที่มาสำรวจรังวัดจับพิกัด GPS อีกครั้ง โดยอ้างว่า จะมาจับพิกัดเพื่อออกเอกสารสิทธิให้ผู้ที่ทำกินในพื้นที่ ทำให้มีชาวบ้านหลายคนได้มายืนยันการเป็นเจ้าของที่ดิน โดยเจ้าของเดิมที่เคยได้รับการรับรองสิทธิ์จากการสำรวจและขึ้นทะเบียนไว้ก่อนหน้าได้มีการแบ่งแยกที่ดินให้กับบุตร ลูกเขย สะใภ้ ญาติพี่น้อง ต่อมากลุ่มบุตร เขย สะใภ้ ดังกล่าว ได้ถูกกล่าวหาว่าเป็นกลุ่มบุคคลใหม่ที่เข้ามาถือครองที่ดิน เนื่องจากข้อมูลมีการเปลี่ยนแปลง จึงกลายเป็นกลุ่มที่ไม่ปรากฏรายชื่อของผู้ที่ผ่านการสำรวจ และรัฐได้ดำเนินการขอคืนพื้นที่โดยทำเป็นบันทึกข้อตกลงขอคืนพื้นที่ของราษฎรที่ได้มีการขยายออกไปจากพื้นที่แปลงสำรวจ

ถือครองตามมติ ครม. 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 หรือแปลง สปก. ให้กับอุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยให้เก็บเกี่ยวผลผลิตในพื้นที่ให้แล้วเสร็จก่อน ไม่เรียกร้องค่าชดเชยใด ๆ จากทางราชการ และไม่ให้เข้าไปทำประโยชน์หรือกิจกรรมใด ๆ ในพื้นที่อีก ซึ่งมีชาวบ้านยินยอมเซ็นเนื่องจากสภาพบังคับในลักษณะเช่นนี้ ประมาณ 77 ราย (เครือข่ายองค์กรประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าและอุทยานแห่งชาติไทรทองทับที่ทำกินและที่อยู่อาศัย, 2559)

ยุคที่สาม ยุคทวงคืนผืนป่า พ.ศ. 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ ได้มีคำสั่งที่ 64/2557 ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2557 เรื่อง การปราบปรามและการหยุดยั้งการบุกรุกทรัพยากรป่าไม้ ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก ยึดถือครอบครอง ทำลายหรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทำให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่า รวมทั้งผู้สมคบและสนับสนุนช่วยเหลือให้ได้ผลอย่างจริงจังในพื้นที่ และคำสั่งฉบับที่ 66/2557 ลงวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2557 เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปราม หยุดยั้งการทำลายทรัพยากรป่าไม้และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้างดำเนินการใด ๆ โดยเจตนารมณ์ของคำสั่งนี้ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้ ผู้ที่มีรายได้น้อยและผู้ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งได้อยู่อาศัยในที่ดินนั้นก่อน ยกเว้นผู้ที่บุกรุกใหม่ คำสั่งนี้มีผลบังคับใช้ ยกเว้นผู้ที่บุกรุกใหม่จะต้องดำเนินการสอบสวน และพิสูจน์ทราบเพื่อกำหนดวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมและดำเนินการขั้นตอนต่อไป สำหรับการดำเนินการเร่งด่วนในปัจจุบัน จังหวัดชัยภูมิ ได้มีคำสั่ง ที่ 2191/2557 ลงวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2557 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า พร้อมทั้งประกาศจังหวัดชัยภูมิ ฉบับลงวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ.2557 เรื่อง การป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้และบุกรุกพื้นที่ป่าชัยภูมิ ท้องที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยในประกาศมีเนื้อหาสาระ คือ แจ้งให้ผู้บุกรุกถือครองพื้นที่ป่าเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง ออกจากพื้นที่และรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างรวมทั้งพืชผลอาสิน ภายใน 15 วัน นับแต่วันประกาศ เมื่อพ้นกำหนดนี้แล้วทางราชการจะเข้าตรวจสอบพื้นที่และดำเนินการตามกฎหมายแก่ผู้กระทำผิดโดยเฉียบขาดต่อไป ยกเวินผู้ได้รับสิทธิ์การถือครองที่ดินตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 ต่อมาจังหวัดชัยภูมิ ได้มีคำสั่ง ที่ 2238/2557 ลงวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2557 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดต้นไม้และบุกรุกพื้นที่ป่า จังหวัดชัยภูมิ (เพิ่มเติม) โดยมีนายอำเภอเป็นหัวหน้าคณะทำงาน ประกอบด้วยผู้แทนสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 7 (นครราชสีมา) ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรท้องที่ หัวหน้าอุทยานแห่งชาติในพื้นที่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท้องที่ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้านท้องที่ ปลัดอำเภอฝ่ายป้องกันอำเภอท้องที่ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานตามแผนปฏิบัติการ และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติไทรทองเป็นคณะทำงานและเลขานุการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอำเภอเป็นคณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ โดยคณะทำงานมีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการทวงคืนผืนป่า การประสานงานกับหน่วยงานราชการ

ที่เกี่ยวข้อง ในการปฏิบัติภารกิจ การขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากต้นสังกัดและสำนักงาน ทสจ. ชัยภูมิ พร้อมสรุปรายงานให้จังหวัดทราบ

คณะทำงานชุดดังกล่าวได้มีการประชุมคณะทำงานตามแผนปฏิบัติการทวงผืนป่าจังหวัดชัยภูมิในพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง และมติที่ประชุมกำหนดแนวทางในการทำงาน คือ ให้ดำเนินการสำรวจพื้นที่ที่ได้รับการรับรองสิทธิ์ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 พ.ศ. 2541 หากพบว่าพื้นที่ครอบครองของราษฎรรายใดกระทำผิดเงื่อนไขของมติคณะรัฐมนตรีจะดำเนินการเจรจาทำความเข้าใจกับราษฎรรายนั้นให้ออกจากพื้นที่ ทำลาย รื้อถอน และดำเนินการอื่น ๆ ส่วนที่เกินออกมา ในส่วนของพื้นที่ที่ตกหล่นไม่ได้รับการรับรองสิทธิ์จากคณะกรรมการของจังหวัดชัยภูมิ ตามคำสั่งจังหวัดชัยภูมิ ที่ 2883/2549 ลงวันที่ 27 ธันวาคม 2559 คณะทำงานก็ได้เปิดโอกาสให้ราษฎรได้ยื่นเอกสาร หลักฐานและข้อโต้แย้ง ร้องขอกับศูนย์ดำรงธรรมอำเภอตามคำสั่ง คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ 64/2557 ลงวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2557 และคำสั่ง คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ 66/2557 ลงวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2557 ตามยุทธศาสตร์การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการให้กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กองกำลังรักษาความสงบเรียบร้อย กองกำลังป้องกันชายแดนของกองทัพบก และกองทัพเรือ ตลอดจนหน่วยงานที่มีภารกิจและอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุกยึดถือครอบครอง ทำลาย หรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทำให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่า รวมทั้งผู้สมคบและสนับสนุนช่วยเหลือให้ได้ผลอย่างจริงจัง ซึ่งการดำเนินการ ตามนโยบายทวงคืนผืนป่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อราษฎรที่อาศัยอยู่และทำประโยชน์ เช่น การบังคับให้ชาวบ้านทำข้อตกลงขอคืนพื้นที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทองโดยไม่ให้เรียกร้องการชดเชยใด ๆ จากทางราชการ ห้ามเข้าไปทำประโยชน์หรือกิจกรรมใด ๆ ในพื้นที่ มีเจ้าหน้าที่ มาตัดฟันทำลายต้นยางพารา และผลอาสินต่าง ๆ การข่มขู่ คุกคาม และการดำเนินคดีกับผู้ที่ครอบครองและทำประโยชน์อยู่ในพื้นที่ ยกเว้น ผู้ที่ได้รับสิทธิ ถือครองตามมติ คณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน ซึ่งหากมีชาวบ้านฝ่าฝืน ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าวนี้ให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนด อุทยานแห่งชาติไทรทองจะดำเนินการระเบียบกฎหมายโดยเฉียบขาด เสมือนหนึ่งผู้บุกรุกพื้นที่รายใหม่

แม้ในปัจจุบัน คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) จะสิ้นสภาพไปแล้ว แต่ผลจากนโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” ตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ฉบับที่ 64/2557 และ 66/2557 นั้นทำให้เกิดคดีพิพาทระหว่างชาวบ้านซับหวาย จ.ชัยภูมิ และอุทยานแห่งชาติไทรทอง ส่งผลทำให้มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งถูกศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาตัดสินจำคุกและถูกปรับหลังไม่ยอมย้ายออกจากที่ดิน โดยถูกฟ้องข้อหาบุกรุกที่ดินในเขตอุทยานแห่งชาติ และหากมองย้อนไปเมื่อปี 2541 คณะรัฐมนตรี (ครม.) มีมติให้กรมป่าไม้และกรมอุทยานฯ สำรวจการถือครองของราษฎรที่ทำมาหากิน

ในป่า โดยใช้แผนที่ที่จัดทำเสร็จในปี 2545 มาตรวจสอบ ซึ่งหากมีการสำรวจตามมตินี้จะผ่อนผันให้ทำกินชั่วคราวได้ โดยอุทยานแห่งชาติไทรทองได้ทำการสำรวจทั้งหมด 3 ครั้ง เมื่อปี 2546, 2549 และ 2553 ทั้งหมด 1,100 แปลง รวมเนื้อที่ประมาณ 28,000 ไร่ โดยผู้ให้ข้อมูล รหัส A101 อธิบายว่าผู้ที่ไม่ได้มีรายชื่ออยู่ในการสำรวจดังกล่าว ให้ถือว่าเป็น "ผู้บุกรุกใหม่" ซึ่งการตรวจสอบพื้นที่ครั้งล่าสุดปี 2557 ทำให้พบว่า มีการขยายพื้นที่ทำกินที่เคยรังวัดตามมติ ครม. 2541 รวมถึงมีคนที่เข้าไปอยู่ใหม่ โดยมีพื้นที่รอทวงคืนทั้งหมดประมาณ 15,000 ไร่ คิดเป็น 1,400 แปลง ที่ครอบครองโดยราษฎรกว่า 800 ราย และมีชาวบ้านที่เซ็นยินยอมคืนพื้นที่แล้ว 237 แปลง รวมเป็น 3,412 ไร่

4.2 นโยบายทวงคืนผืนป่า ใน มิติสังคมการเมือง (Political Society)

แม้แนวความคิดมาร์กซิสต์ดั้งเดิมจะให้ความสำคัญอย่างมากกับโครงสร้างส่วนล่าง ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งหมด Gramsci เป็นนักคิดมาร์กซิสต์คนแรก ๆ ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนบน (Super–Structure) ซึ่งต่างออกไปจากแนวคิดของนักมาร์กซิสต์ดั้งเดิมบางจำพวก ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนล่างในฐานะที่เป็นโครงสร้างหลักในการกำหนดโครงสร้างส่วนบน แต่สำหรับ Gramsci โครงสร้างส่วนบนนั้นเป็นโครงสร้างสังคมที่มีความสำคัญและสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้เช่นกัน โครงสร้างส่วนบนนี้ประกอบด้วยส่วนที่เรียกว่า สังคมการเมือง (Political Society หรือ State) และประชาสังคม (Civil Society) ซึ่งเป็นโครงสร้างของระบบความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ กฎหมาย วัฒนธรรม และอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เฉพาะแค่เพียงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยพื้นที่ในโครงสร้างส่วนบนตามแนวคิดของ Gramsci เป็นพื้นที่ของการสร้างความยินยอม และสามัญสำนึก (Common Sense) หรือมีมุมมองโลกทัศน์ต่อปรากฏการณ์ตามที่ถูกชนชั้นปกครอง หรือกลุ่มผู้พยายามสร้างการครองอำนาจนำไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้นการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากทิศทางของโครงสร้างส่วนบนนี้จึงเป็นสิ่งที่ก้าวไปไกลกว่าการมองเพียงแค่ความสัมพันธ์และพลังในการผลิตเท่านั้น ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่มุมมองในการอธิบายปรากฏการณ์ให้กว้างขวางออกไป และโครงสร้างทางอุดมการณ์ส่วนบนนั้นต่างก็ประกอบไปด้วยกลุ่มทางสังคมกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันแตกต่างกันไป อาทิ กลุ่มที่อยู่ภายในสังคมส่วนล่างนั้นก็มีความสัมพันธ์ในการผลิตและการบริโภคในทางเศรษฐกิจต่อกัน ส่วนกลุ่มที่อยู่ในโครงสร้างสังคมส่วนบนในพื้นที่ประชาสังคมนั้น จะมีความสัมพันธ์กันในเชิงอุดมการณ์ ระบบความคิด และความเชื่อ ขณะที่ภายในพื้นที่สังคมการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มจะเป็นความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ และการใช้อำนาจบังคับต่อกัน กาญจนา แก้วเทพ (ม.ป.ป., อ้างถึงใน กิ่งกาญจน์ เอี่ยมละออ, 2555)

การใช้อำนาจรัฐผ่านกลไกเชิงสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ของรัฐ เช่น กฎหมาย ประกาศ คำสั่ง การใช้กำลังของกองทัพ กองทัพ การบังคับใช้กฎหมายต่าง ๆ เจ้าหน้าที่รัฐ การใช้อำนาจศาลในลักษณะของการใช้อำนาจบังคับ (Coercion) เป็นหลัก เพื่อดำเนินการสร้างและให้ได้มาซึ่งการครอบงำ (Domination) รวมไปถึงการควบคุมผู้คนในสังคมไม่ให้ออกจากกรอบที่รัฐกำหนดไว้ ซึ่งการปรากฏของแนวคิดเรื่องสังคมการเมือง (Political Society) ในปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่านั้น ถูกถ่ายทอดผ่าน คำสั่ง คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) กฎอัยการศึก การใช้กองกำลังกองทัพ เป็นต้น ซึ่งการใช้อำนาจรัฐที่พบในงานวิจัยนี้เป็นไปเพื่อหวังผลสำเร็จในระยะสั้น องค์ประกอบในพื้นที่ส่วนนี้จึงเต็มไปด้วยองค์กร หน่วยงาน หรือสถานบันที่คอยควบคุมและออกฎระเบียบที่มีลักษณะที่ไม่ใช่การปกครอง (Rule) แต่เป็นการควบคุมครอบงำ (Dominant) เป็นหลัก เพื่อให้คงไว้ซึ่งอำนาจของผู้ครองอำนาจในขณะนั้น ดังที่ปรากฏการออกคำสั่งของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ฉบับที่ 64/2557 เรื่อง การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นคำสั่งที่กำหนดให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่มีภารกิจและอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เข้ามาดำเนินการปราบปรามและจับกุม ดำเนินคดีกับผู้บุกรุก ยึดถือ ครอบครอง ทำลาย หรือการกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทำให้เสื่อมสภาพแก่ป่า รวมทั้งผู้สมคบและสนับสนุนช่วยเหลือให้ได้ผลจริงจังทุกพื้นที่ (คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.), 2557: 3 ตอนพิเศษ 115 ง) ดังแสดงในภาพที่ 4.1

หน้า ๓
เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๑๑๕ ง ราชกิจจานุเบกษา ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๗

คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ

ที่ ๖๔/๒๕๕๗

เรื่อง การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้

เพื่อให้การบริหารราชการของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ในการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถลดผลกระทบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ของประเทศโดยรวม คณะรักษาความสงบแห่งชาติจึงมีคำสั่ง ดังต่อไปนี้

๑. ให้กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กองกำลังรักษาความสงบเรียบร้อย กองกำลังป้องกันชายแดนของกองทัพบก และกองทัพเรือ ตลอดจนหน่วยงานที่มีภารกิจและอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก ยึดถือ ครอบครอง ทำลาย หรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทำให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่า รวมทั้งผู้สมคบและสนับสนุนช่วยเหลือ ให้ได้ผลอย่างจริงจังในทุกพื้นที่ รวมทั้งสกัดกั้นการลักลอบตัดไม้มีค่าหรือไม้หวงห้าม การนำเข้าและส่งออกไม้ที่ผิดกฎหมาย ตลอดแนวชายแดนตลอดจนปราบปรามเครือข่ายขบวนการตัดไม้ทำลายป่าในทุกหมู่บ้านและชุมชนทั่วประเทศ

๒. ให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ ควบคุม ตรวจสอบ กิจการการแปรรูปไม้ การตั้งโรงงานแปรรูปไม้ การค้าไม้แปรรูป ตลอดจนการค้าหรือมีไว้ในครอบครองซึ่งไม้หวงห้ามและสิ่งประดิษฐ์ เครื่องใช้หรือสิ่งอื่นใดที่ทำด้วยไม้หวงห้าม หากพบมีการปล่อยปละละเลย หรือมีเจตนาจงใจไม่ปฏิบัติตามระเบียบกฎหมายที่บัญญัติไว้ ให้ดำเนินการลงโทษตามกฎหมายอย่างเด็ดขาดกับเจ้าของหรือผู้ประกอบการโดยทันที

๓. ให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ ติดตามผลคดีป่าไม้และดำเนินการฟื้นฟูพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกทำลายให้คืนสภาพป่าไม้ที่สมบูรณ์ดังเดิม โดยประสานกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งภาคประชาชน และองค์กรชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการดังกล่าวอย่างจริงจัง

๔. เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ใดปล่อยปละละเลย หรือเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดตามกรณีดังกล่าวข้างต้น จะต้องถูกดำเนินการทั้งทางวินัยและทางอาญาอย่างเด็ดขาดโดยทันที

๕. ให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมติดตามผลการดำเนินการตามข้อ ๑ - ๔ และรายงานผลการปฏิบัติให้คณะรักษาความสงบแห่งชาติทราบอย่างต่อเนื่อง

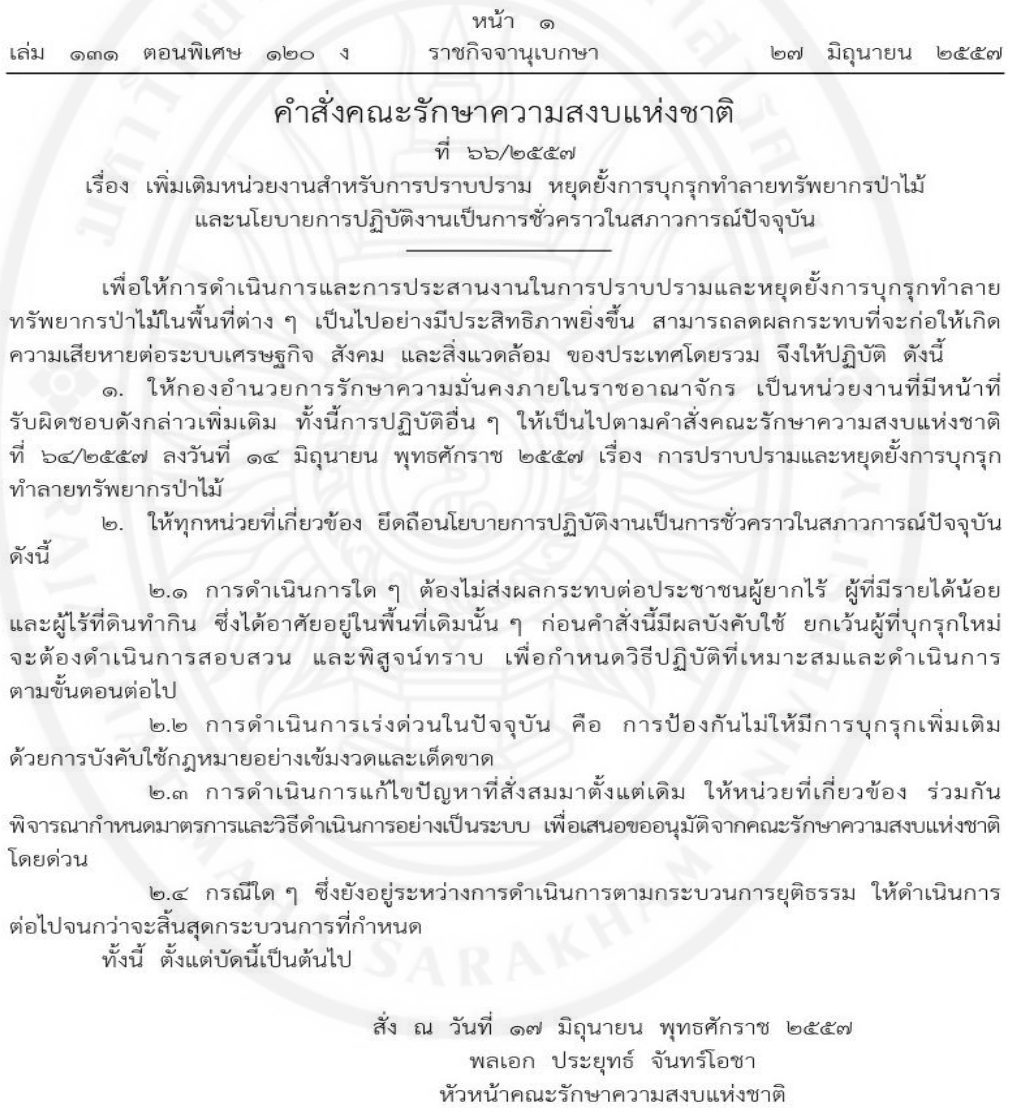
ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๗
พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา
หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ

ภาพที่ 4.1 คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2557

ที่มา คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.). (2557, 20 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา.* (น.3) เล่ม 131 ตอนพิเศษ 115 ง.

หลังจากที่คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) การออกคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 64/2557 เปิดทางให้อำนาจทหาร ตำรวจ และฝ่ายปกครอง สามารถเข้าไปตรวจสอบและยึดที่ดินของชาวบ้านได้ จากเดิมที่อำนาจนี้เป็นของเจ้าหน้าที่ป่าไม้เท่านั้น ต่อมาอีกเพียงสามวันให้หลัง มีการออกคำสั่ง คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ 66/2557 เพื่อเพิ่มกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ให้เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่มีหน้าที่รับผิดชอบตามนโยบายทวงคืนผืนป่า โดยมีการยกเว้นให้ไม่ต้องดำเนินการกับผู้ยากไร้ มีรายได้น้อย หรือไร้ที่ดินทำกิน ที่อาศัยอยู่ที่นั้น ๆ ก่อนที่คำสั่งจะมีผลบังคับใช้ ดังแสดงในภาพที่ 4.2

หน้า ๑
เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๑๒๐ ง ราชกิจจานุเบกษา ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๗

คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ
ที่ ๖๖/๒๕๕๗
เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปราม หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน

เพื่อให้การดำเนินการและการประสานงานในการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สามารถลดผลกระทบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ของประเทศโดยรวม จึงให้ปฏิบัติ ดังนี้

๑. ให้กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบดังกล่าวเพิ่มเติม ทั้งนี้การปฏิบัติอื่น ๆ ให้เป็นไปตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ ๖๔/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๗ เรื่อง การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้

๒. ให้ทุกหน่วยที่เกี่ยวข้อง ยึดถือนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน ดังนี้

๒.๑ การดำเนินการใด ๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้ ผู้ที่มีรายได้น้อย และผู้ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งได้อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมนั้น ๆ ก่อนคำสั่งนี้มีผลบังคับใช้ ยกเว้นผู้ที่บุกรุกใหม่จะต้องดำเนินการสอบสวน และพิสูจน์ทราบ เพื่อกำหนดวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมและดำเนินการตามขั้นตอนต่อไป

๒.๒ การดำเนินการเร่งด่วนในปัจจุบัน คือ การป้องกันไม่ให้มีการบุกรุกเพิ่มเติมด้วยการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดและเด็ดขาด

๒.๓ การดำเนินการแก้ไขปัญหาที่สั่งสมมาตั้งแต่เดิม ให้หน่วยที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันพิจารณากำหนดมาตรการและวิธีดำเนินการอย่างเป็นระบบ เพื่อเสนอขออนุมัติจากคณะรักษาความสงบแห่งชาติโดยด่วน

๒.๔ กรณีใด ๆ ซึ่งยังอยู่ระหว่างการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม ให้ดำเนินการต่อไปจนกว่าจะสิ้นสุดกระบวนการที่กำหนด

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๗
พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา
หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ

ภาพที่ 4.2 คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 66/2557

ที่มา คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.). (2557, 27 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา.* (น.1) เล่ม 131 ตอนพิเศษ 120 ง.

คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มอบให้กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกันกำหนดยุทธศาสตร์และจัดทำ “แผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน” ขึ้นเพื่อรองรับคำสั่งในเรื่องนี้ ซึ่งแผนแม่บทดังกล่าวได้กำหนดเป้าหมาย คือ การพิทักษ์รักษาป่าให้มีสภาพสมบูรณ์ให้ได้พื้นที่ป่าไม้อย่างน้อยโดยให้ได้พื้นที่ป่าไม้อย่างน้อยร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศภายใน 10 ปี ทั้งนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1. เพื่อหยุดยั้งการตัดไม้ทำลายป่า และทวงคืนผืนป่าจากผู้บุกรุก ครอบครอง ให้ได้ตามที่เป้าหมายกำหนด ภายใน 1 ปี

2. เพื่อให้มีระบบการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และยั่งยืน ภายใน 2 ปี

3. เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่ป่าเป้าหมายทั่วทั้งประเทศให้มีสภาพสมบูรณ์ ภายใน 2–10 ปี (กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2557)

โดยแผนแม่บทนี้ได้กำหนดกรอบความคิดในการทำงานตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 64/2557 เรื่องการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และคำสั่งที่ 66/2557 เรื่องเพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปราม และหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และนโยบายปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน โดยกำหนดรายละเอียดในการปฏิบัติ ดังนี้

1. การกระทำใด ๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้ ผู้มีรายได้น้อย และผู้ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมนั้น ๆ ก่อนคำสั่ง คสช. ที่ 66/ 2557 มีผลบังคับใช้ ยกเว้นผู้บุกรุกใหม่จะต้องดำเนินการสอบสวนและพิสูจน์ทราบ เพื่อกำหนดวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสม

2. ดำเนินการเร่งด่วน คือ การป้องกันไม่ให้มีการบุกรุกเพิ่มเติม ด้วยการใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดและเด็ดขาด

3. การดำเนินการแก้ไขปัญหาที่สั่งสมมาแต่เดิม ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันพิจารณากำหนดมาตรการ และวิธีการอย่างเป็นระบบ

4. กรณีใด ๆ ซึ่งอยู่ระหว่างการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมให้ดำเนินการต่อไปจนกว่าจะสิ้นสุดกระบวนการที่กำหนด

สำหรับแนวทางการดำเนินงาน ได้มีการกำหนดให้ใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศสี ปี พ.ศ. 2545 เป็นบรรทัดฐานในการตรวจสอบความสมบูรณ์ของสภาพป่า แล้วนำเอาภาพถ่ายทางอากาศสี ปี พ.ศ. 2554 มาเปรียบเทียบ หากพบว่าโล่งเตียนไปจากปี พ.ศ. 2545 แสดงว่าเป็นพื้นที่บุกรุกใหม่อย่างแน่นอน ให้ดำเนินการตามกฎหมายได้ทันที ซึ่งได้มีการกำหนดแนวทางปฏิบัติในการแก้ไขปัญหา ดังนี้

1. ต้องไม่มีการบุกรุกเพิ่มเติมอีก นับตั้งแต่วันที่คำสั่งมีผลบังคับใช้เป็นต้นไป

2. ให้ดำเนินการตามกฎหมายต่อผู้ที่บุกรุกป่าไม้ ตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 มิถุนายน 2541 และกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้อย่างเคร่งครัด

3. จัดลำดับความเร่งด่วนกับนายทุนหรือผู้บุกรุกรายใหญ่ที่บุกรุกป่าไม้เป็นลำดับแรก แล้วดำเนินการกับรายอื่น ๆ ต่อไป

4. การดำเนินการใด ๆ ต้องไม่กระทบต่อประชาชนที่ใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ที่พิสูจน์แล้วควรได้รับสิทธิในที่ดินตามกฎหมาย หรือผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบาย หรือการดำเนินการของภาครัฐ และจะต้องเป็นการแก้ไขปัญหาทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

จากผลคำสั่ง คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ 64/2557, 66/2557 ดังกล่าว ผู้ให้ข้อมูล รหัส B101 เล่าว่า ในช่วงเดือนพฤษภาคม ปี 2549 หลังจากถูกเลิกจ้างจากโรงงาน เย็บผ้าที่กรุงเทพฯ เธอได้ตัดสินใจกลับมาบ้านเกิดที่อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ โดยได้รับที่ดินทำกินจากมารดาที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จำนวนกว่า 60 ไร่ ซึ่งได้แบ่งที่ดินให้กับผู้ให้ข้อมูล รหัส B102 และน้องสาวอีก 2 คน ทั้งหมดยึดอาชีพทำการเกษตรทำไร่มันสำปะหลัง เพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว

“หลังจากรัฐบาลมีนโยบายทวงคืนผืนป่า เมื่อปี พ.ศ.2557 ประมาณวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2558 ได้มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ประมาณ 25 คน เข้ามาในไร่และบอกว่าครอบครัวของพวกพี่ทำผิดกฎหมาย โดยได้บุกรุกพื้นที่ของอุทยานฯ กับให้แม่พี่ลงชื่อในเอกสารยินยอมคืนพื้นที่ทำกินทั้งหมด ซึ่งเจ้าหน้าที่ข่มขู่ว่าหากไม่ลงชื่อจะถูกจับกุมดำเนินคดีทั้งครอบครัว และจะไม่ให้เก็บเกี่ยวมันสำปะหลังที่ปลูกไว้ ซึ่งในขณะนั้นมีเพียงแม่พี่อยู่บ้านคนเดียว ด้วยความกลัวว่าจะไม่ได้เก็บเกี่ยวผลผลิตและจะทำให้ไม่มีเงินใช้หนี้ แม่เลยตัดสินใจลงชื่อคืนพื้นที่ให้กับอุทยานแห่งชาติไทรทอง และเจ้าหน้าที่ยังได้ให้แม่ลงชื่อในเอกสารคืนที่ดินแทนพี่และน้องสาวอีก 2 คนด้วย รวมเป็น 4 คน ด้วยความกังวลต่ออนาคตของครอบครัวที่จะต้องสูญเสียที่ดินทำกิน รวมทั้งคนในละแวกบ้านก็ถูกเจ้าหน้าที่เข้ามาข่มขู่ให้เซ็นเอกสารในลักษณะเดียวกันรวมกว่า 70 คน”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B101, สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส 101 นี้ ได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่มีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาแจ้งคำสั่งให้ส่งคืนที่ดินทำกินให้รัฐ เพราะเป็นการบุกรุกครอบครองทำประโยชน์ในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติฯ แม้ว่าจะยังไม่เข้าใจการปัญหาเฉพาะหน้าที่กำลังเผชิญอยู่ แต่เพราะเกิดความกลัว ประกอบกับได้ทราบว่ามีชาวบ้านคนอื่นถูกเจ้าหน้าที่เข้ามาบังคับให้ลงชื่อในเอกสารยินยอมส่งมอบพื้นที่เช่นกันจึงได้ลงชื่อยินยอมส่งมอบพื้นที่ไป

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B104 ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเข้ามาอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์ในที่ดินบริเวณนี้ว่า

“ยายอยู่มาตั้งแต่สมัยมาตั้งหมู่บ้านใหม่ๆ สมัย พ.ศ.เท่าใดก็จำไม่ค่อยได้ ตั้งแต่ตอนลูกเกิดจนตอนนี้ลูกอายุ 40–50 ปีแล้ว อยู่มาก่อนจะมีหน่วยงานหรือว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาคุมอีก ยายก็ทำไร่ปลูกมันเรื่อยมาก็ไม่มีอิหยัง มีอยู่ช่วงหนึ่ง แต่ก็หลายปีมาแล้วล่ะ ตาเอารถไถใหญ่มาดันดินก็เลยมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ขี่รถกระบะเข้ามาบอกให้เซา ตาก็เซา เพิ่นกะเห็นซุมเฮาเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน ช่วงนั้นเจ้าหน้าที่ก็บ่ได้จับได้หยังแต่พอเป็นสมัยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) นั่นล่ะ จังมีคนมาโดนคดี”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B104, สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2564)

จากการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล รหัส B104 พบว่า การทำประโยชน์ในที่ดินบริเวณนี้ทางหน่วยงานของรัฐรับทราบดีว่ามีชาวบ้านทำกินมานานแล้ว แต่ไม่มีการดำเนินการผลักดันให้ออกหรือดำเนินคดีตามกฎหมายกับผู้ที่ทำประโยชน์ในพื้นที่บริเวณนี้ มีเพียงการตักเตือนบ้างเมื่อเห็นการใช้รถไถขนาดใหญ่เข้ามาปรับที่เพื่อปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งแตกต่างจากภายหลังที่มีการประกาศคำสั่ง คสช. ที่ 64/2557, 66/2557 การจับกุมดำเนินคดีกับผู้ครอบครองทำประโยชน์ในพื้นที่จึงได้เริ่มต้นขึ้น

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105 กล่าวว่า

“ที่ดินที่อยู่มานี้ อยู่มาตั้งแต่รุ่นพ่อ เข้ามาอยู่ช่วงประมาณ ปี พ.ศ.2520 ก็ทำกินในที่ดินต่อจากพ่อแม่เรื่อยมา ตอนนั้นประมาณปี พ.ศ.2558 เจ้าหน้าที่อุทยานโทรหาให้ไปคุยกันเรื่องที่ดิน จำได้ว่าวันนั้นมีรถของเจ้าหน้าที่ 2 คัน แล้วก็มีเจ้าหน้าที่อยู่เป็นสิบคน เขาบอกว่า คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) มีนโยบายทวงคืนผืนป่า เขามาขอคืนพื้นที่ เขาว่าขอคืนพื้นที่ล่อแหลม ลาดชัน ที่ล่อแหลมหมายถึงว่าที่ที่มีก้อนหินเยอะ ๆ ลาดชัน ที่ที่ทำประโยชน์ไม่ค่อยได้ พี่ก็เข้าไปคุยกับเจ้าหน้าที่ 3 คน ส่วนคนที่เหลือก็ยืนอยู่รอบนอก มีคนสั่งให้ลูกน้องถ่ายภาพรอบ ๆ บริเวณนั้นไปเรื่อย ๆ แล้วก็ให้เซ็นเอกสารคืนพื้นที่ ถ้าไม่เซ็นก็จะจับดำเนินคดี ตอนนั้นพี่อยู่กับหลานแค่สองคนก็เลยกลัว สุดท้ายก็เลยเซ็นคืนพื้นที่ให้เขาไป”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105, สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B106 กล่าวว่า

“ครอบครัวทำกินในนี้มาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2524 ใช้ที่ดินนั้นทำเกษตร ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกปอ และข้าวโพด ตอนมีประกาศเป็นป่าสงวน สมัยนั้นเราอาศัยอยู่ในหมู่บ้านกับน้องสาว ส่วนพ่อกับแม่จะอยู่เฝ้าไร่ นอนไร่ ตอนเขาปิดประกาศว่าเป็นเขตป่าสงวน เป็นอุทยานฯ เขาติดไว้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน เราก็ยังเป็นเด็กส่วนพ่อกับแม่ก็ไม่ได้กลับมาอยู่ในหมู่บ้าน อยู่แต่ในไร่ เอาจริง ๆ ก็ไม่มีใครรู้หรอกว่าที่

ตัวเองเป็นป่าสงวนเป็นอุทยาน แต่พอมีเจ้าหน้าที่มาบอกว่าไม่ให้ทำกิน เราก็ไม่กล้าไปทำ เห็นคนอื่นถูกดำเนินคดีก็กลัวนะ ไม่อยากมีปัญหา”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B106, สัมภาษณ์, วันที่ 26 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105 และ B106 ก็ให้ข้อมูลที่มีความสอดคล้องกันโดยไม่ทราบว่าครอบครัวได้ทำกินในพื้นที่ของอุทยาน แต่พอมีการประกาศใช้คำสั่ง คสช. ที่ 64/2557, 66/2557 และมีเจ้าหน้าที่รัฐมาบอกให้ส่งคืนพื้นที่ไม่เช่นนั้นจะถูกดำเนินคดีก็เกิดความกลัว และลงชื่อในเอกสารยินยอมส่งมอบคืนพื้นที่เช่นกัน

จากข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์ข้างต้นนี้ การใช้อำนาจรัฐ ถูกถ่ายทอดผ่านการบังคับใช้กฎหมายต่าง ๆ โดยอำนาจและเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งมีเป้าหมายควบคุมผู้คนในสังคมไม่ให้ออกจากกรอบที่รัฐกำหนดไว้ ซึ่งเป้าหมายหลักของนโยบายทวงคืนผืนป่า คือ การจัดการยึดพื้นที่คืนจากกลุ่มทุนที่เข้ามาบุกรุกใช้ประโยชน์เพื่อจะนำที่ดินมาฟื้นฟูสภาพป่าหรือดำเนินการจัดที่ทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ในรูปแบบแปลงรวม และตั้งเป้าหมายเพิ่มพื้นที่ป่าให้ได้อย่างน้อย 40% ของพื้นที่ทั้งหมด ตามแผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งแม้ว่ารัฐได้กำหนดว่าการดำเนินการตามนโยบายทวงคืนผืนป่านั้นจะต้องไม่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน ผู้ยากไร้ แต่จากข้อมูลที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมมานี้ กลับพบว่า ชาวบ้านส่วนหนึ่งถูกบังคับออกจากถิ่นฐานโดยไม่มีที่ทำกินรองรับ และจากการสัมภาษณ์พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยอมส่งคืนพื้นที่เพราะความกลัวต่ออำนาจของเจ้าหน้าที่กลัวถูกจับดำเนินคดี บางคนส่งคืนเพราะไม่อยากมีปัญหา ดังนั้นในการดำเนินการในพื้นที่ของส่วนสังคมการเมืองในปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจึงมีลักษณะที่เป็นการใช้อำนาจบังคับและไม่จำเป็นจะต้องแสวงหาความยินยอมจากผู้ที่มีสถานะรองหรือผู้ที่ถูกครอบครองครอบงำ

4.3 การทำสงครามขับเคลื่อน (War of Movement)

สิ่งที่รัฐและเจ้าหน้าที่รัฐกระทำต่อประชาชนในช่วงที่มีคำสั่ง คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ 64/2557, 66/2557 นั้น แม้ไม่ได้ใช้อาวุธที่มีอานุภาพทำลายล้างชีวิตและทรัพย์สิน ของประชาชน แต่ก็เป็นการใช้อำนาจบังคับและการใช้กำลังเจ้าหน้าพร้อมอาวุธแสดงออกในเชิงกายภาพที่รุนแรง เปรียบได้แบบเดียวกันกับการทำสงครามยุทธวิธีทางทหาร (Violent struggle) เพื่อพยายามยึดครองปัจจัยสำคัญให้ได้ เช่น การยึดเมืองหลวง สถานที่สำคัญ หรือทรัพยากรสำคัญ ฐานที่มั่น ฐานบัญชาการ หรือกองกำลังที่สำคัญ หรืออาจหมายถึงความเป็นอิสรภาพในระดับปัจเจกบุคคลหรือของสังคม เป็นต้น

ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้ได้ปรากฏแนวคิดสงครามขับเคลื่อน (War of Movement) ในรูปแบบของการยึดทรัพยากรสำคัญที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตจากกลุ่มผู้มีอิทธิพล นายทุน และประชาชนที่ครอบครองทำประโยชน์ในบริเวณที่พิพาท หรือทับซ้อนกับป่าสงวนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศตลอดจนประชาชนในสนามวิจัยแห่งนี้ ซึ่งจากการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน จากนโยบายทวงคืนผืนป่า โดย คณะรักษาความสงบแห่งชาติ ได้มีคำสั่งที่ 64/2557 ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2557 เรื่อง การปราบปรามและการหยุดยั้งการบุกรุกทรัพยากรป่าไม้ ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก ยึดถือครอบครอง ทำลายหรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทำให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่า รวมทั้ง ผู้สมคบและสนับสนุนช่วยเหลือให้ได้ผลอย่างจริงจังในพื้นที่ และคำสั่งฉบับที่ 66/2557 ลงวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ.2557 เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปรามหยุดยั้งการทำลายทรัพยากรป่าไม้และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน ซึ่งได้มุ่งเป้าไปที่การจัดการปัญหากับกลุ่มนายทุนใหญ่ และผู้มีอิทธิพลที่เข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อสร้างรีสอร์ท โรงแรม ที่พัก หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่หวังผลกำไรในเชิงธุรกิจ ซึ่งหมายความรวมถึงการจับจองพื้นที่ของนายทุนเพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตร และการออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ ยกเว้น ผู้ที่ได้รับสิทธิถือครองตามมติ คณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 ซึ่งหากมีชาวบ้าน ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าวนี้ อุทยานแห่งชาติไทรทองจะดำเนินการระเบียบกฎหมายโดยเฉียบขาด ซึ่งการบังคับใช้กฎหมาย ที่เข้มงวดจริงจังและเด็ดขาดนี้ เป็นกลยุทธ์ที่เสริมสร้างความแข็งแกร่งทางอำนาจให้กับชนชั้นปกครองชาวบ้านต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจบังคับของรัฐ อย่างกรณีการลงชื่อยินยอมออกจากพื้นที่ในช่วงแรกเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ล่อแหลม เป็นพื้นที่แปลงกระโดด คือ อยู่ห่างไกลออกไปจากพื้นที่ทำกินของรายอื่นโดยขอความสมัครใจของเกษตรกรแต่ละรายเพื่อนำพื้นที่มาปลูกฟื้นฟูให้เป็นป่าธรรมชาติ อย่างเช่น กรณีของผู้ให้ข้อมูล รหัส B105 กล่าวว่า

“ที่ดินที่อยู่มานี้ อยู่มาตั้งแต่รุ่นพ่อ เข้ามาอยู่ช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2520 ก็ทำกินในที่ดินต่อจากพ่อแม่เรื่อยมา ตอนนั้นประมาณปี พ.ศ.2558 เจ้าหน้าที่อุทยานโทรหาให้ไปคุยกันเรื่องที่ดิน จำได้ว่าวันนั้นมีรถของเจ้าหน้าที่ 2 คัน แล้วก็มีเจ้าหน้าที่อยู่เป็นสิบคน เขาบอกว่า คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) มีนโยบายทวงคืนผืนป่า เขามาขอคืนพื้นที่ เขาว่าขอคืนพื้นที่ล่อแหลม ลาดชัน ที่ล่อแหลมหมายถึงว่าที่ที่มีก้อนหินเยอะ ๆ ลาดชัน ที่ที่ทำประโยชน์ไม่ค่อยได้ พี่ก็เข้าไปคุยกับเจ้าหน้าที่ 3 คน ส่วนคนที่เหลือก็ยืนอยู่รอบนอก มีคนสั่งให้ลูกน้องถ่ายภาพรอบ ๆ บริเวณนั้นไปเรื่อย ๆ แล้วก็ให้เซ็นเอกสารคืนพื้นที่ ถ้าไม่เซ็นก็จะจับดำเนินคดี ตอนนั้นพี่อยู่กับหลานแค่สองคนก็เลยกลัว สุดท้ายก็เลยเซ็นคืนพื้นที่ให้เขาไป”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105, สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้สัมภาษณ์ให้ข้อมูลตรงกันหลายคนว่าในตอนที่มีเจ้าหน้าที่นำเอกสารมาให้ลงชื่อยินยอมส่งคืนพื้นที่นั้น ไม่มีระบุจำนวนที่ดินที่ส่งคืนในเอกสารซึ่งได้ตกลงยินยอมส่งมอบคืนที่ดิน เพียงบางส่วนด้วยวาจาและลงชื่อไว้ ต่อมาพบว่าการลงชื่อยินยอมในครั้งนั้นเป็นการยินยอมส่งมอบคืนที่ดินทั้งแปลง อีกทั้งในเอกสารยินยอม ได้มีข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมต่อชาวบ้าน เช่น การทำข้อตกลงว่าจะไม่เรียกร้องค่าชดเชยใด ๆ จากทางราชการ จะไม่เข้าไปทำประโยชน์หรือเข้าไปทำกิจกรรมใด ๆ ในพื้นที่ดังกล่าวอีกตลอดจนหากลงชื่อผู้ยินยอมส่งมอบคืนที่ดินจงใจที่จะไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ทำไว้กับอุทยานแห่งชาติไทรทอง ยินดีและยินยอมให้เจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามกฎหมายได้ แม้ในตอนท้ายของบันทึกข้อตกลงทุกฉบับจะมีข้อความลงท้ายว่า ในการจัดทำบันทึกครั้งนี้เป็นการกระทำด้วยความเต็มใจมิได้มีผู้หนึ่งผู้ใดบังคับขู่เข็ญฯ ก็ตามแต่ชาวบ้านที่ได้ลงชื่อยินยอมหาได้รู้สึกเช่นนั้นไม่

“ช่วงประมาณปี 58 มีเจ้าหน้าที่แต่งชุดดำเข้ามาในพื้นที่ประมาณ 25 คน เพิ่นกะมาบอกคนที่ทำกินเลาะเนินเขาใกล้หมู่บ้านว่าให้ออกไปสา บริเวณนี้บ่ได้อนุญาต ให้ชาวบ้านมาทำกิน ก็โดนกันไปหลายคน ที่ติดกันกะโดนคือกัน เพิ่นมีเอกสารยินยอมมาให้เซ็นนำ ว่าเซ็นแล้วสิให้เวลากู้มันอยู่แต่บ่ให้เข้ามาปลูกมันใส่หม่องนี้อีก เพราะว่าเฮายินยอมคืนพื้นที่แล้ว แต่ถ้าบ่เซ็นเพิ่นว่าสิดำเนินคดี ว่าเฮาบุกรุก กะเทิงย่านเทิงเสียใจ เห็นคนอื่นกะเซ็นคือกัน ที่ดินกะมีอยู่ทอนี่ กะได้แต่ถามเพิ่นว่าจะเอาที่ฉันไปหมดเลยเหรอ”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B113, สัมภาษณ์, วันที่ 26 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B113 ได้เล่าถึงเหตุการณ์ครั้งหนึ่งในช่วงปี 2558 เมื่อมีเจ้าหน้าที่ใส่ชุดสีดำกว่า 25 นาย มาที่ไร่มันสำปะหลังตรงเนินเขาใกล้หมู่บ้าน เพื่อมาบอกให้ผู้ให้สัมภาษณ์เซ็นชื่อยินยอมคืนที่ดินซึ่งมีเงื่อนไขว่าผู้ใดเซ็นชื่อยินยอมคืนที่ดินจะให้เวลาเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วหากเข้ามาทำกินต่อจะถูกดำเนินคดี หรือถ้าไม่ยินยอมคืนพื้นที่ก็จะถูกดำเนินคดีเช่นกันด้วยความกลัวว่าจะไม่ได้เก็บเกี่ยวผลผลิตและกลัวถูกดำเนินคดีจึงได้เซ็นชื่อยินยอมคืนพื้นที่ไป ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ทำได้เพียงตั้งคำถามสั้น ๆ ว่าจะเอาที่ดินไปหมดเลยหรืออย่างไร แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ตอบคำถามนี้

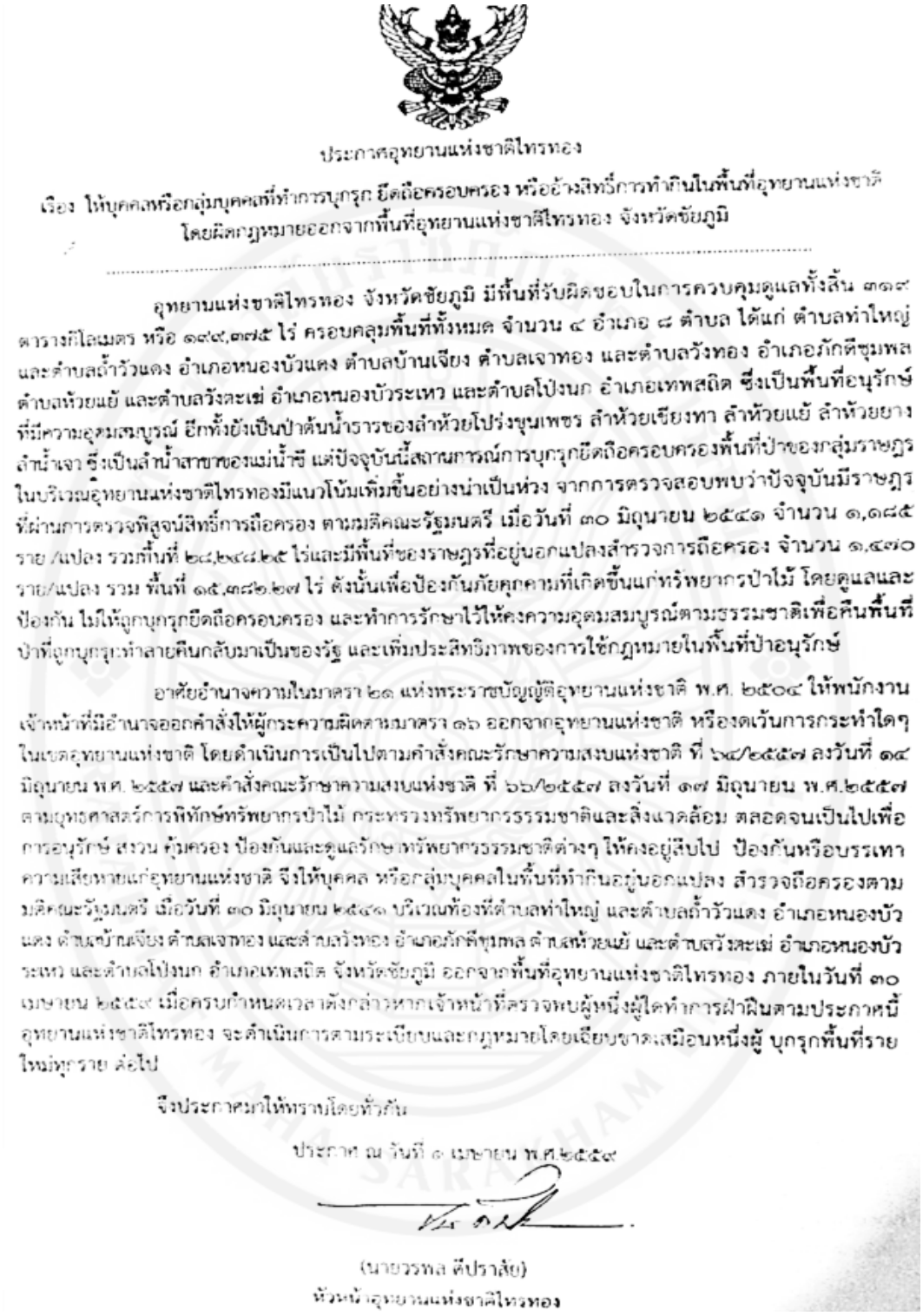
ผู้ให้ข้อมูล รหัส B114 ให้ข้อมูลว่า

“เพิ่นบอกว่าถ้าไม่เซ็น เฮากะสิเข้าไปกู้มันบ่ได้ แล้วกะบอกว่าเดี๋ยวสิมีหมายศาลมา แบบนี้เขาเรียกข่มขู่บ่ล่ะ”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B113, สัมภาษณ์วันที่ 26 มิถุนายน 2564)

ชาวบ้านให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่าเป็นเรื่องที่ต้องอยู่ในสภาพจำยอม เพราะทางเลือกมีจำกัด คือ ถ้าไม่อยากถูกดำเนินคดีก็ต้องเซ็นยินยอมส่งคืนผืนที่ ถ้าต้องการเก็บเกี่ยวผลผลิตในพื้นที่

ของตนเองก็ต้องลงเซ็นยินยอมส่งคืนผืนที่เช่นกัน โดยความจำยอมดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากประกาศอุทยานแห่งชาติไทรทอง เรื่อง ให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ทำการบุกรุก ยึดถือครอบครอง หรืออ้างสิทธิการทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติโดยผิดกฎหมายออกจากพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ ลงวันที่ 1 เมษายน 2559 โดยอ้างถึงปัญหาการบุกรุกยึดถือครอบครองพื้นที่ป่าของชาวบ้านที่มีกว่า 18,382.27 ไร่ จึงอาศัยอำนาจความในมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจออกคำสั่งให้ผู้กระทำความผิดตามมาตร 16 ออกจากอุทยานแห่งชาติ หรืองดเว้นการกระทำใด ๆ ในเขตอุทยานแห่งชาติ โดยดำเนินการเป็นไปตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2557 ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2557 และคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 66/2557 ลงวันที่ 17 มิถุนายน 2557 ตามยุทธศาสตร์การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในพื้นที่ทำกินอยู่นอกแปลงสำรวจถือครองตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 ออกจากพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง ภายในวันที่ 30 เมษายน 2559 หากผู้ใดฝ่าฝืนตามประกาศนี้จะถูกดำเนินการตามระเบียบและกฎหมายโดยเฉียบขาด ตามประกาศอุทยานแห่งชาติไทรทอง เรื่อง ให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ทำการบุกรุก ยึดถือครอบครอง หรืออ้างสิทธิ์การทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติโดยผิดกฎหมายออกจากพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งได้ประกาศ ณ วันที่ 1 เมษายน 2559 ดังปรากฏ ในภาพที่ 4.3

ประกาศอุทยานแห่งชาติไทรทอง

เรื่อง ให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ทำการบุกรุก ยึดถือครอบครอง หรืออ้างสิทธิ์การทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ โดยผิดกฎหมายออกจากพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ

อุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ มีพื้นที่รับผิดชอบในการควบคุมดูแลทั้งสิ้น ๓๑๙ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑๙๙,๓๗๕ ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด จำนวน ๔ อำเภอ ๘ ตำบล ได้แก่ ตำบลท่าใหญ่ และตำบลถ้ำวัวแดง อำเภอหนองบัวแดง ตำบลบ้านเจียง ตำบลเจาทอง และตำบลวังทอง อำเภอภักดีชุมพล ตำบลห้วยแย้ และตำบลวังละเม่ อำเภอหนองบัวระเหว และตำบลโป่งนก อำเภอเทพสถิต ซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ที่มีความอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งยังเป็นป่าต้นน้ำลำธารของลำห้วยโป่งชุนเพชร ลำห้วยเขียงทา ลำห้วยแย้ ลำห้วยยาง ลำน้ำเจา ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำชี แต่ปัจจุบันนี้สภาพการณ์การบุกรุกยึดถือครอบครองพื้นที่ป่าของกลุ่มราษฎรในบริเวณอุทยานแห่งชาติไทรทองมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างน่าเป็นห่วง จากการตรวจสอบพบว่าปัจจุบันมีราษฎรที่ผ่านการตรวจพิสูจน์สิทธิ์การถือครอง ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ จำนวน ๑,๑๘๕ ราย /แปลง รวมพื้นที่ ๒๔,๒๔๔.๒๕ ไร่และมีพื้นที่ของราษฎรที่อยู่นอกแปลงสำรวจการถือครอง จำนวน ๑,๔๗๐ ราย/แปลง รวม พื้นที่ ๑๕,๓๘๖.๒๗ ไร่ ดังนั้นเพื่อป้องกันภัยคุกคามที่เกิดขึ้นแก่ทรัพยากรป่าไม้ โดยดูแลและป้องกัน ไม่ให้ถูกบุกรุกยึดถือครอบครอง และทำการรักษาไว้ให้คงความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติเพื่อคืนพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกทำลายคืนกลับมาเป็นของรัฐ และเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้กฎหมายในพื้นที่ป่าอนุรักษ์

อาศัยอำนาจความในมาตรา ๒๑ แห่งพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจออกคำสั่งให้ผู้กระทำความผิดตามมาตรา ๑๖ ออกจากอุทยานแห่งชาติ หรืองดเว้นการกระทำใดๆ ในเขตอุทยานแห่งชาติ โดยดำเนินการเป็นไปตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๖๗/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๗ และคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๖๖/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๗ ตามยุทธศาสตร์การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเป็นไปเพื่อการอนุรักษ์ สงวน คุ้มครอง ป้องกันและดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ให้คงอยู่สืบไป ป้องกันหรือบรรเทาความเสียหายแก่อุทยานแห่งชาติ จึงให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคลในพื้นที่ทำกินอยู่นอกแปลง สำรวจถือครองตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ บริเวณท้องที่ตำบลท่าใหญ่ และตำบลถ้ำวัวแดง อำเภอหนองบัวแดง ตำบลบ้านเจียง ตำบลเจาทอง และตำบลวังทอง อำเภอภักดีชุมพล ตำบลห้วยแย้ และตำบลวังละเม่ อำเภอหนองบัวระเหว และตำบลโป่งนก อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ออกจากพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง ภายในวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๕๙ เมื่อครบกำหนดเวลาดังกล่าวหากเจ้าหน้าที่ตรวจพบผู้หนึ่งผู้ใดทำการฝ่าฝืนตามประกาศนี้ อุทยานแห่งชาติไทรทอง จะดำเนินการตามระเบียบและกฎหมายโดยเรียบขาดเสมือนหนึ่งผู้ บุกรุกพื้นที่รายใหม่ทุกราย ต่อไป

จึงประกาศมาให้ทราบโดยทั่วกัน

ประกาศ ณ วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๙

(นายวรพล คีปราสัย)
หัวหน้าอุทยานแห่งชาติไทรทอง

ภาพที่ 4.3 ประกาศอุทยานแห่งชาติไทรทอง

ที่มา อุทยานแห่งชาติไทรทอง ตำบลหัวตะเข่ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

อุทยานแห่งชาติไทรทองได้มีหนังสือ ที่ ทส 0917.802/520 เรื่อง ขอความร่วมมือราษฎรที่บุกรุก ยึดถือครอบครองหรือขยายพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง คืนพื้นที่ให้แก่ทางราชการ ลงวันที่ 1 เมษายน 2559 แม้ว่าในชื่อเรื่องจะใช้คำว่าขอความร่วมมือ แต่ได้มีการอ้างถึงคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2557 และส่งคำสั่ง และประกาศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจในการทวงคืนพื้นที่หลายฉบับ ได้แก่ คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 66/2557 ลงวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2557 คำสั่งจังหวัดชัยภูมิ ที่ 2191/2557 ลงวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2557, ประกาศจังหวัดชัยภูมิ ลงวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2557, คำสั่งจังหวัดชัยภูมิ ที่ 2238/2557 ลงวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2557 ประกาศอุทยานแห่งชาติไทรทอง ลงวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2559 คำสั่งหัวหน้าอุทยานแห่งชาติไทรทอง ที่ 19/2559 ลงวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2559 เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของรัฐที่ต้องการทวงคืนผืนป่า โดยสร้างความชอบธรรมด้วยการอ้างมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 หากผิดเงื่อนไขจะต้องส่งมอบพื้นที่คืนและรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างรวมทั้งผลอาสินในพื้นที่ที่ได้บุกรุกยึดถือครอบครองโดยไม่ถูกต้อง หรือที่ได้มีการขยายพื้นที่ทำกินออกจากแปลงที่ได้รับรองสิทธิ์มิเช่นนั้นจะถูกดำเนินการตามกฎหมายโดยเฉียบขาด เพื่อทำให้คนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นว่ารัฐ ได้ดำเนินการเฉพาะกับผู้ที่ทำผิดกฎหมาย ผู้ที่เข้าครอบครองทำประโยชน์โดยมิชอบ เป็นการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐในมิติสังคมการเมือง ซึ่งถือว่าเป็นการทำสงครามขับเคลื่อนในรูปแบบของการยึดทรัพยากรที่สำคัญ นั่นคือที่ดินทำกินของชาวบ้านในพื้นที่พิพาทนี้ ผู้ซึ่งรัฐมองว่าเป็นผู้ที่บุกรุกยึดถือครอบครองหรืออ้างสิทธิการทำกิน ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติโดยผิดกฎหมาย เนื่องจากอยู่นอกแปลงสำรวจถือครองตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 การที่รัฐใช้อำนาจรัฐผ่านคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2557, 66/2557, กฎอัยการศึก, กองกำลังกองทัพ, เจ้าหน้าที่รัฐ การใช้อำนาจศาล ฯลฯ ในการยึดที่ดินทำกินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต รวมไปถึงอิสรภาพในระดับปัจเจกบุคคล หรือของสังคมในการครอบครองปัจจัยการผลิต ซึ่งแม้ไม่ได้มีความรุนแรงถึงขั้นใช้อาวุธทำร้ายประชาชน แต่รัฐก็ได้ใช้อำนาจกระทำสิ่งที่เป็นการละเมิดต่อประชาชนโดยที่ประชาชนไม่สามารถขัดแย้งได้ หรือหากฝ่าฝืนรัฐก็จะใช้มาตรการในระดับต่าง ๆ เช่น การตัดฟันทำลายผลอาสินต่าง ๆ การข่มขู่ คุกคาม ไล่รื้อ และการดำเนินคดีกับผู้ที่ครอบครองทำประโยชน์โดยผิดกฎหมาย ซึ่งจากปรากฏการณ์นี้ได้เป็นการยืนยันว่าปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนในการทำสงครามขับเคลื่อนนั้นไม่จำเป็นต้องแสวงหาความยินยอมจากประชาชน ผู้ที่มีสถานะรองหรือผู้ที่ถูกครอบครองครอบงำแต่อย่างใด ตามที่ปรากฏในภาพที่ 4.4

ที่ ทส ๐๙๑๗.๕๐๒/๕๒๐

อุทยานแห่งชาติไทรทอง
ตำบลวังตะเฆ่
อำเภอหนองบัวระเหว
จังหวัดชัยภูมิ ๓๖๒๕๐

๑ เมษายน ๒๕๕๙

เรื่อง ขอความร่วมมือราษฎรที่บุกรุก ยึดถือครอบครองหรือขยายพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง คืนพื้นที่ ให้แก่ทางราชการ

เรียน ผู้นำกลุ่มชับสเลเต

อ้างถึง คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๖๔/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๗

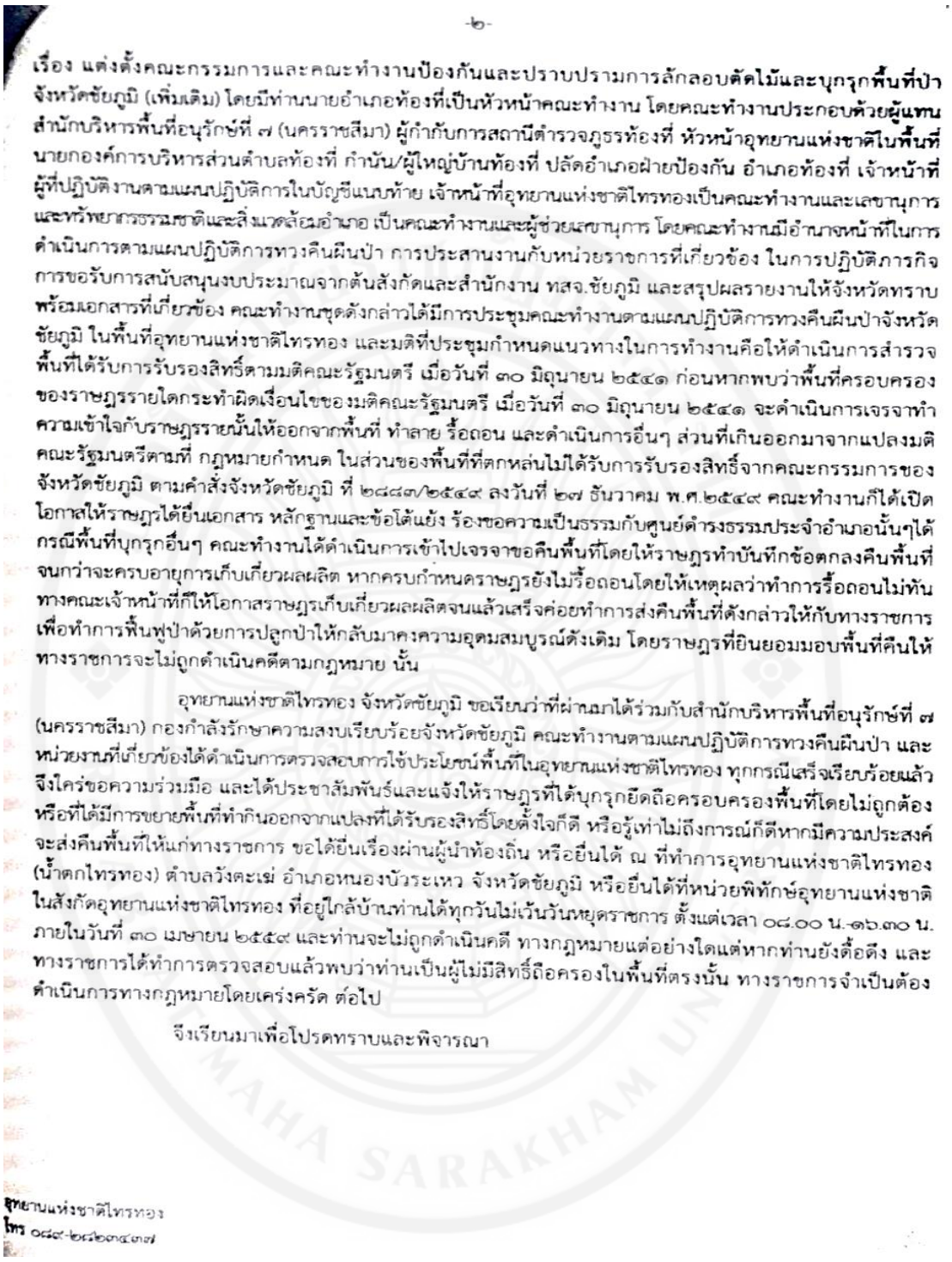
สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. สำเนาคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๖๔/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๗
๒. สำเนาคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๖๖/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๗
๓. สำเนาคำสั่งจังหวัดชัยภูมิ ที่ ๒๑๙๑/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๒๑สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๗
๔. สำเนาประกาศจังหวัดชัยภูมิ ลงวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๗
๕. สำเนาคำสั่งจังหวัดชัยภูมิ ที่ ๒๒๓๘/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๗
๖. สำเนาประกาศอุทยานแห่งชาติไทรทอง ลงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๙
๗. สำเนาคำสั่งหัวหน้าอุทยานแห่งชาติไทรทอง ที่ ๑๙/๒๕๕๙ ลงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๙

ตามที่อ้างถึง คณะรักษาความสงบแห่งชาติ ได้มีคำสั่ง ที่ ๖๔/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๗ เรื่อง การปราบปรามและการหยุดยั้งการบุกรุกทรัพยากรป่าไม้ ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก ยึดถือครอบครอง ทำลายหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการทำให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่ารวมทั้งผู้สมคบและสนับสนุนช่วยเหลือให้ได้ผลอย่างจริงจังในพื้นที่ และคำสั่งฉบับที่ ๖๖/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๗ เรื่องเพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปราม หยุดยั้งการทำลายทรัพยากรป่าไม้ และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการใดๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้ ผู้ที่มีรายได้น้อยและผู้ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งได้อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมนั้นก่อน คำสั่งนี้มีผลบังคับใช้ ยกเว้นผู้ที่บุกรุกใหม่จะต้องดำเนินการสอบสวน และพิสูจน์ทราบเพื่อกำหนดวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมและดำเนินการตามขั้นตอนต่อไป สำหรับการดำเนินการเร่งด่วนในปัจจุบัน จังหวัดชัยภูมิ ได้มีคำสั่ง ที่ ๒๑๙๑/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๗ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าพร้อมทั้งประกาศจังหวัดชัยภูมิ ฉบับลงวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๗ เรื่องการป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้และบุกรุกพื้นที่ป่าชัยภูมิ ท้องที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยในประกาศมีเนื้อหาสาระ คือแจ้งให้ผู้บุกรุกถือครองพื้นที่ป่าเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง ออกจากพื้นที่และรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างรวมทั้งพืชผลอาสินภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันประกาศ เมื่อพ้นกำหนดนี้แล้วทางราชการจะเข้าตรวจสอบพื้นที่และดำเนินการตามกฎหมายแก่ผู้กระทำผิดโดยเฉียบขาดต่อไป ยกเว้นผู้ได้รับสิทธิ์การถือครองที่ดินตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ ต่อมาจังหวัดชัยภูมิ ได้มีคำสั่งที่ ๒๒๓๘/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

/เรื่องแต่งตั้ง...

ภาพที่ 4.4 หนังสือขอความร่วมมือส่งคืนพื้นที่ให้แก่ทางราชการ

ที่มา อุทยานแห่งชาติไทรทอง ตำบลหัวตะเฆ่ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

-๒-

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้และบุกรุกพื้นที่ป่า จังหวัดชัยภูมิ (เพิ่มเติม) โดยมีท่านนายอำเภอท้องที่เป็นหัวหน้าคณะทำงาน โดยคณะทำงานประกอบด้วยผู้แทน สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๗ (นครราชสีมา) ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรท้องที่ หัวหน้าอุทยานแห่งชาติในพื้นที่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท้องที่ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้านท้องที่ ปลัดอำเภอฝ่ายป้องกัน อำเภอท้องที่ เจ้าหน้าที่ ผู้ที่ปฏิบัติงานตามแผนปฏิบัติการในบัญชีแนบท้าย เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติไทรทองเป็นคณะทำงานและเลขานุการ และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอำเภอ เป็นคณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ โดยคณะทำงานมีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการทวงคืนผืนป่า การประสานงานกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง ในการปฏิบัติภารกิจ การขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากต้นสังกัดและสำนักงาน ทสจ.ชัยภูมิ และสรุปผลรายงานให้จังหวัดทราบ พร้อมเอกสารที่เกี่ยวข้อง คณะทำงานชุดดังกล่าวได้มีการประชุมคณะทำงานตามแผนปฏิบัติการทวงคืนผืนป่าจังหวัดชัยภูมิ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง และมติที่ประชุมกำหนดแนวทางในการทำงานคือให้ดำเนินการสำรวจพื้นที่ได้รับการรับรองสิทธิ์ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ ก่อนหากพบว่าพื้นที่ครอบครองของราษฎรรายใดกระทำผิดเงื่อนไขของมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ จะดำเนินการเจรจาทำความเข้าใจกับราษฎรรายนั้นให้ออกจากพื้นที่ ทำลาย รื้อถอน และดำเนินการอื่นๆ ส่วนที่เกินออกมาจากแปลงมติคณะรัฐมนตรีตามที่ กฎหมายกำหนด ในส่วนของพื้นที่ที่ตกหล่นไม่ได้รับการรับรองสิทธิ์จากคณะกรรมการของจังหวัดชัยภูมิ ตามคำสั่งจังหวัดชัยภูมิ ที่ ๒๘๔๓/๒๕๔๙ ลงวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๙ คณะทำงานก็ได้เปิดโอกาสให้ราษฎรได้ยื่นเอกสาร หลักฐานและข้อโต้แย้ง ร้องขอความเป็นธรรมกับศูนย์ดำรงธรรมประจำอำเภอนั้นๆได้ กรณีพื้นที่บุกรุกอื่นๆ คณะทำงานได้ดำเนินการเข้าไปเจรจาขอคืนพื้นที่โดยให้ราษฎรทำบันทึกข้อตกลงคืนพื้นที่ จนกว่าจะครบอายุการเก็บเกี่ยวผลผลิต หากครบกำหนดราษฎรยังไม่รื้อถอนโดยให้เหตุผลว่าทำการรื้อถอนไม่ทัน ทางคณะเจ้าหน้าที่ก็ให้โอกาสราษฎรเก็บเกี่ยวผลผลิตจนแล้วเสร็จค่อยทำการส่งคืนพื้นที่ดังกล่าวให้กับทางราชการ เพื่อทำการฟื้นฟูป่าด้วยการปลูกป่าให้กลับมาคงความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม โดยราษฎรที่ยินยอมมอบพื้นที่คืนให้ทางราชการจะไม่ถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย นั้น

อุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ ขอเรียนว่าที่ผ่านมาได้ร่วมกับสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๗ (นครราชสีมา) กองกำลังรักษาความสงบเรียบร้อยจังหวัดชัยภูมิ คณะทำงานตามแผนปฏิบัติการทวงคืนผืนป่า และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการตรวจสอบการใช้ประโยชน์พื้นที่ในอุทยานแห่งชาติไทรทอง ทุกกรณีเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงใคร่ขอความร่วมมือ และได้ประชาสัมพันธ์และแจ้งให้ราษฎรที่ได้บุกรุกยึดถือครอบครองพื้นที่โดยไม่ถูกต้อง หรือที่ได้มีการขยายพื้นที่ทำกินออกจากแปลงที่ได้รับรองสิทธิ์โดยตั้งใจก็ดี หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ดีหากมีความประสงค์จะส่งคืนพื้นที่ให้แก่ทางราชการ ขอได้ยื่นเรื่องผ่านผู้นำท้องถิ่น หรือยื่นได้ ณ ที่ทำการอุทยานแห่งชาติไทรทอง (น้ำตกไทรทอง) ตำบลวังตะเฆ่ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ หรือยื่นได้ที่หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติในสังกัดอุทยานแห่งชาติไทรทอง ที่อยู่ใกล้บ้านท่านได้ทุกวันไม่เว้นวันหยุดราชการ ตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐ น.-๑๖.๓๐ น. ภายในวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๕๙ และท่านจะไม่ถูกดำเนินคดี ทางกฎหมายแต่อย่างใดแต่หากท่านยังดื้อดึง และทางราชการได้ทำการตรวจสอบแล้วพบว่าท่านเป็นผู้ไม่มีสิทธิ์ถือครองในพื้นที่ตรงนั้น ทางราชการจำเป็นต้องดำเนินการทางกฎหมายโดยเคร่งครัด ต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบและพิจารณา

อุทยานแห่งชาติไทรทอง
โทร ๐๔๔-๒๔๒๓๔๓๗

ภาพที่ 4.4 หนังสือขอความร่วมมือส่งคืนพื้นที่ให้แก่ทางราชการ

ที่มา อุทยานแห่งชาติไทรทอง ตำบลหัวตะเฆ่ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

จากในงานวิจัยนี้ การทำสงครามขับเคลื่อนได้ผลกับชาวบ้านบางส่วนที่เป็น ชนชั้นผู้ถูกปกครองนั้น เลือกที่จะเชื่อหรือถือปฏิบัติภายใต้อุดมการณ์ของผู้ปกครองแต่ไม่รู้ เท่าทันว่ากำลังจะถูกชนชั้นปกครองกดขี่ข่มเหง เอารัดเอาเปรียบ หรือถึงแม้รู้ก็ยอมรับได้อย่างกรณีของการทำบันทึกข้อตกลงยินยอมขอคืนพื้นที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยไม่เรียกร้องค่าชดเชยใด ๆ จากทางราชการ และจะไม่เข้าไปทำประโยชน์หรือเข้าไปทำกิจกรรมใด ๆ ในพื้นที่ดังกล่าวอีก ซึ่งถึงแม้ชาวบ้านจะเห็นด้วยกับเงื่อนไข หรือเห็นว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมกับเงื่อนไขเหล่านี้ แต่ไม่ได้ขัดขืนและลงชื่อในบันทึกข้อตกลงยินยอมคืนพื้นที่กลับคืนให้แก่อุทยานแห่งชาติไทรทอง และเมื่อชนชั้นที่ถูกปกครองถูกกดขี่หรือได้รับผลกระทบจากอุดมการณ์ของชนชั้นปกครองมากขึ้น ได้มีบางส่วนเกิดความรู้สึกที่ไม่พึงพอใจต่อการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐตามนโยบายทวงคืนผืนป่า และไม่ยอมลงชื่อยินยอมขอคืนพื้นที่ให้แก่อุทยานแห่งชาติไทรทอง และขยายการต่อต้านตอบโต้ด้วยความพยายามสร้างพลังอำนาจใหม่ให้เกิดขึ้นในภาคประชาสังคม ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอไว้ในบทต่อไป

บทที่ 5
การสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ ในมิติประชาสังคม

การศึกษาวิธีการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากับส่วนที่เกี่ยวข้องในมิติประชาสังคม ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลจากประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง และเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายทวงคืนผืนป่าในขณะนั้น เพื่อจะช่วยให้เข้าใจว่ารัฐมีวิธีสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าอย่างไร โดยนำเสนอความสามารถทางด้านศิลป์ในมิติประชาสังคม (Civil Society) การใช้กลไกการครองอำนาจนำ (Hegemonic Apparatus) อย่างนโยบายรัฐ แผนยุทธศาสตร์ชาติ สถานการณ์และความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ปัญหาการบุกรุกป่า ฯลฯ ซึ่งเป็นผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์และรวบรวมจากประกาศ คำสั่ง หนังสือสั่งการ นโยบายของรัฐในขณะนั้น

5.1 ชุดอุดมการณ์ “ทวงคืนผืนป่า” กับ นโยบาย “ทวงคืนผืนป่า”

ชุดอุดมการณ์นี้ คือหนึ่งในนโยบายของรัฐบาล คสช. ที่มีเป้าหมายเพื่อ “คืนความสุข” ให้กับประชาชนคนไทย ซึ่งได้มีการเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ.2557 ซึ่ง นโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” เป็นอีกนโยบายที่ได้รับความสนใจจากสังคมเป็นอย่างมาก โดยมีเป้าหมายหลักในการเรียกคืนพื้นที่ป่าไม้ของประเทศ โดยมูลเหตุความสำคัญของ นโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” มาจากสัดส่วนของพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยมีจำนวนลดลงเหลือเพียง 102.49 ล้านไร่ หรือร้อยละ 31.68 ของพื้นที่ประเทศ (ข้อมูล ณ ปี พ.ศ. 2558) (กรมป่าไม้, 2564) รัฐบาล คสช. ในขณะนั้น ผู้เป็นกลุ่มที่ทำหน้าที่ปกครองสังคม จึงได้กำหนดแผนแม่บทการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่มีเป้าหมายในการเพิ่มพื้นที่ป่าให้มากขึ้นอย่างน้อยร้อยละ 40 ภายใน 10 ปี โดยยุทธศาสตร์การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 ผนึกกำลังป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 ปลุกจิตสำนึกรักผืนป่าของแผ่นดิน

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 ปฏิรูประบบการพิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4 ฟื้นฟูและดูแลรักษาป่าอย่างยั่งยืน

ในระยะแรกของการดำเนินการตามนโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” จะมุ่งเป้าไปที่การจัดการปัญหากับกลุ่มนายทุนใหญ่ และผู้มีอิทธิพลที่เข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อสร้างรีสอร์ทที่พัก โรงแรม หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่หวังผลกำไรในเชิงธุรกิจ ซึ่งหมายความรวมถึงการจับจองพื้นที่ของนายทุนเพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตร และการออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ หลังจากได้มีการประกาศนโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” ก็ปรากฏข่าวที่เป็นประเด็นใหญ่ของสังคม เมื่อมีภาพเจ้าหน้าที่รัฐหลายฝ่ายเข้าไปทวงคืนผืนป่าที่มีสภาพเป็นรีสอร์ท ที่พัก โรงแรมตามแหล่งท่องเที่ยวชื่อดัง และออกคำสั่งให้ผู้ประกอบการรื้อถอนที่พักที่เข้าข่ายรุกล้ำพื้นที่ป่าไม้หลายแห่งทั่วประเทศ เช่น บริเวณพื้นที่เขาค้อและภูทับเบิก จังหวัดเพชรบูรณ์ บริเวณพื้นที่วังน้ำเขียวและปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา และตามต่อด้วยการทวงคืนผืนป่าอย่างเข้มข้นทั่วประเทศ โดยมีเป้าหมายเป็นสวนยางพารา ไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลังที่รุกล้ำพื้นที่ป่าไม้ ด้วยการประกาศใช้แผนแม่บทป่าไม้และนโยบายทวงคืนผืนป่าตามคำสั่งที่ 64/2557 เรื่องการปราบปราม หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และคำสั่งที่ 66/2557 เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับปราบปราม หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน (ราชกิจจานุเบกษา, 2557) มาเป็นแนวทางในการดำเนินการตามนโยบายทวงคืนผืนป่าที่เป็นยุทธศาสตร์ในการจัดการอนุรักษ์พื้นที่ป่าของรัฐบาล

ผู้ให้ข้อมูล รหัส A102 ให้ข้อมูลว่า

“เจ้าหน้าที่ใช้แนวทางตามมติ ค.ร.ม. 30 มิถุนายน 2541 ในการพิสูจน์สิทธิโดยเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดินได้นำมาใช้ร่วมกับการใช้ภาพถ่ายทางดาวเทียมในการตรวจเช็คการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่เป็นหลัก เพราะทำให้การทำงานมันง่ายและเป็นเงื่อนไขเดียวกัน ส่วนชาวบ้านที่ทำกินในพื้นที่นี้มานานก่อนจะมีการประกาศแนวเขตบางส่วนที่ได้รับผลกระทบก็เป็นกลุ่มที่ไม่ได้ดำเนินการตามระเบียบเงื่อนไขที่กำหนดไว้ อย่างเช่น ระยะเวลาการสำรวจและขึ้นทะเบียนไม่ได้เป็นตามเงื่อนไข การตกสำรวจ หรือแม้กระทั่งมีการซื้อขายเปลี่ยนมือ”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส A102, สัมภาษณ์, วันที่ 19 กรกฎาคม 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส A102 อธิบายว่าในการดำเนินการตามนโยบายทวงคืนผืนป่านี้ นอกจากจะอ้างอิงระเบียบกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้ว รัฐได้ใช้มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 เป็นเครื่องมือสำคัญ โดยกำหนดแนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานเป็น 3 ส่วน ประกอบไปด้วยการสำรวจการถือครองที่ดิน การพิสูจน์สิทธิ์ และการรับรองสิทธิ์ ซึ่งได้กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการในการสำรวจการถือครองที่ดินไว้ คือ ต้องเป็นที่ดินที่ทำกินต่อเนื่องนับจากวันสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก คือพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2481 ส่วนพื้นที่ที่ผ่านการสำรวจการถือครองที่ดินแล้ว ต้องเข้าสู่ขั้นตอนการพิสูจน์สิทธิ์ โดยใช้หลักฐานภาพถ่ายทางอากาศ (ถ้าไม่มีให้ใช้ภาพถ่าย

ดาวเทียมของกรมแผนที่ทหาร) ที่ถ่ายไว้เป็นครั้งแรก ภายหลังการประกาศหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าตามกฎหมายป่าไม้ครั้งแรก (ภาพถ่ายดาวเทียมของกรมแผนที่ทหาร ปี พ.ศ. 2495 เป็นต้นมา) เพื่อตรวจสอบการถือครองและทำประโยชน์ที่ดิน ว่ามีการเปลี่ยนแปลงแค่ไหน อย่างไรบ้าง จนถึงปัจจุบัน จากนั้นเมื่อผ่านขั้นตอนนี้แล้วก็เข้าสู่กระบวนการพิจารณารับรองสิทธิ์ หากพิสูจน์ได้ว่าที่ดินแปลงนั้น อยู่มาก่อนก็ให้รับรองสิทธิ์ตามกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 16 ซึ่งจากการแนวทางนี้มาใช้ในการดำเนินการช่วยให้เจ้าหน้าที่รัฐทำงานง่ายขึ้นและเป็นเงื่อนไขเดียวกัน สามารถอธิบาย ชี้แจงทำความเข้าใจกับชาวบ้านได้ตามแนวทางและเงื่อนไขเดียวกัน โดยผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินการจะเป็นกลุ่มชาวบ้านที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบเงื่อนไขที่ได้กำหนดไว้ตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 มิถุนายน 2541

ผู้ให้ข้อมูล รหัส A106 ให้ข้อมูลว่า

“มันมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จากที่ที่ผ่านมาถ้ามีปัญหาเรื่องแนวเขต ก็จะมีกฎหมาย มีแนวปฏิบัติมาตลอดเพื่อดำเนินการหรือแก้ไขปัญหาในเรื่องแนวเขต แต่ในทางปฏิบัติเราก็ไม่สามารถดำเนินการได้ยกเว้นในส่วนที่เห็นได้ชัดเจนจริง ๆ ว่าเป็นการบุกรุก เจ้าหน้าที่ลงไปทำความเข้าใจกับชาวบ้านก็กลายเป็นว่าเกิดความขัดแย้งกัน ที่ผ่านมาก็อยู่กันแบบผ่อนผันมาโดยตลอดแต่พอออกเป็นนโยบายทวงคืนผืนป่าแล้วใครที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ชาวบ้านเขาก็รู้ตัวเลย ซึ่งการทวงคืนผืนป่าไม่ได้ทำเฉพาะที่นี่ที่เดียว มีข่าวออกทีวีถึงการดำเนินการ การลงพื้นที่ทำงานของเจ้าหน้าที่ พอชาวบ้านเห็นอย่างนั้นมันก็ง่ายขึ้น ชาวบ้านเขาก็รับรู้จากข่าว”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส A106, สัมภาษณ์, วันที่ 20 กรกฎาคม 2564)

สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูล รหัส A106 ที่บอกว่านโยบายทวงคืนผืนป่าทำให้เจ้าหน้าที่ทำงานได้ง่ายขึ้น สามารถบังคับใช้กฎหมายได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น และเป็นไปในแนวทางเดียวกัน อีกทั้งสื่อต่าง ๆ ในโทรทัศน์ก็มีส่วนช่วยให้ชาวบ้านรับทราบถึงสถานการณ์และทราบแนวทาง ตลอดของผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหรือมีต่อผู้บุกรุก เนื่องจากการทวงคืนผืนป่านั้นเป็นนโยบายที่รัฐบาลให้ความสำคัญและดำเนินการอย่างจริงจังในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ ประกอบกับการรายงานผลการดำเนินการและภาพข่าวทางสื่อต่าง ๆ นั้น นับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้เจ้าหน้าที่สามารถทวงคืนผืนป่าในพื้นที่แห่งนี้ได้สำเร็จ

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B126 ให้ข้อมูลว่า

“อยากให้ทวงกับนายทุน กับ สส. กับนักการเมืองพุ่นล่ะ ชาวบ้านเขาก็แค่มีพอได้เฮ็ดอยู่เฮ็ดกินคนละบ่จักไร่ บ่ได้มีเป็นร้อยไร่เป็นพันไร่คือเพิ่น”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B126, สัมภาษณ์, วันที่ 10 กรกฎาคม 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B126 ค่อนข้างเห็นด้วยกับนโยบายทวงคืนผืนป่า แต่มองว่าปัญหาการบุกรุกป่าไม่ได้เกิดเพราะมีชาวบ้านเข้าไปบุกรุกจับจองทำประโยชน์ เพราะความจริงแล้วชาวบ้านมีที่ดินทำกินครอบครัวละไม่มาก แค่พอทำกิน การดำเนินการตามนโยบายทวงคืนผืนป่านั้นจึงควรงดเว้นให้ส่วนผู้ที่ครอบครองที่ดินจำนวนมาก เช่น นายทุน หรือนักการเมืองที่ไม่ได้มีอาชีพเกษตรกรรม นั้นสมควรที่จะถูกทวงคืน

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B132 ให้ข้อมูลว่า

“นโยบายทวงคืนผืนป่า ข้อดีของมันเหรอ ก็อยากให้ทวงจากคนบุกรุกที่ไม่ใช่ชาวบ้าน พวกนายทุนทำรีสอร์ท โรงแรม ร้านอาหาร ที่เข้าไปในป่าในภูสวย ๆ น่ะทำให้คนไปเที่ยว หรือพวกที่เขาไปบุกรุกทำกินบนภูแบบนั้นน่ะ มันก็ชัดเจนว่าบุกรุกอยู่นะ มันก็ไม่ควรจะไปทำกินรุกล้ำไปในเมื่อคนเราไม่ได้ทำเกษตรในที่ชัน ๆ ขนส่งอะไรก็ลำบาก”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B132, สัมภาษณ์, วันที่ 11 กรกฎาคม 2564)

จากการสัมภาษณ์พบว่า นโยบายทวงคืนผืนป่าก็เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านเช่นกัน โดยผู้ให้ข้อมูลบางคนก็อยากให้รัฐดำเนินการกับกลุ่มนายทุน สส. นักการเมือง เพราะมีที่ดินจำนวนมากเป็นร้อยไร่พันไร่และส่วนมากที่ดินเหล่านั้นไม่ใช่ที่ดินสำหรับทำการเกษตรและมีสภาพไม่เหมาะสม มากกว่านำนโยบายมาบังคับใช้กับชาวบ้านไม่ได้มีที่ดินมากและมีแค่พอทำกินครอบครัวละไม่กี่ไร่สำหรับทำการเกษตรเลี้ยงครอบครัวเท่านั้น

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B146 ให้ข้อมูลว่า

“รู้ว่าการตัดไม้ทำลายป่าเป็นเรื่องไม่ดี ช่วงแรกก็เป็นการบุกเบิกจับจองทำกินธรรมดา หลังๆมาก็มีการซื้อขายที่ดินกันบ้าง ก็ธรรมดานั่นหละ ผู้มีปัญญาทำกินเขาก็ทำไป แต่ว่าไม่มีนายทุนหรอก มีแต่ชาวบ้านทั้งนั้น เขาก็เฮ็ดกินของเขาพอได้อยู่ได้กิน”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B146, สัมภาษณ์, วันที่ 24 กรกฎาคม 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B146 ยอมรับว่ามีการบุกเบิกจับจองที่ดินกันจริงในบริเวณนี้ แต่เป็นการบุกเบิกก่อนที่จะมีประกาศอุทยาน มีการแบ่งขายให้ผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่หรือญาติ พี่ น้อง หรือคนรู้จักเพื่อจะได้ทำกินในพื้นที่ข้างเคียงกันบ้าง ซึ่งผู้ที่อยู่อาศัยทำประโยชน์ในบริเวณนี้ ไม่มีนายทุนแต่อย่างใด มีเพียงชาวบ้านและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในทางเกษตรตามต้นทุน (แรงงาน เงิน เครื่องมือ) ของแต่ละครอบครัว

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B148 ให้ข้อมูลว่า

“ทวงคืนผืนป่า ก็มีทั้งดีและไม่ดี ดีตรงที่ทำให้ชาวบ้านไม่บุกรุกป่าเพิ่ม แต่ก็ไม่ดีตรงที่ทำให้คนที่เขาทำกินอยู่ก่อนหน้าจริง ๆ เขาเดือดร้อน”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B148, สัมภาษณ์, วันที่ 25 กรกฎาคม 2564)

จากข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ที่ยกมานี้ บางส่วนเห็นว่านโยบายทวงคืนผืนป่าเป็นเรื่องดี และทำให้สามารถรักษาผืนป่าของประเทศเอาไว้ได้ แม้ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าเองเป็นผู้ที่สูญเสียที่ดินทำกินจากการส่งคืนผืนที่ให้แก่รัฐก็เห็นว่าเป็นนโยบายที่ดี แต่ข้อเสียคือส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่ทำกินอยู่ก่อนหน้าในพื้นที่ด้วยซึ่งไม่ใช่นายทุน ซึ่งชุดอุดมการณ์ “ทวงคืนผืนป่า” เปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือที่รัฐ ใช้สร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจต่อประชาชน โดย ความชอบธรรม หมายความว่า ความถูกต้องตามกฎหมาย ประเพณี วัฒนธรรม ศีลธรรม หรือ ความนิยมแห่งท้องถิ่น (ลิขิต ธีรเวคิน, 2556) ในทางรัฐศาสตร์ ความชอบธรรม คือ การที่อำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กฎหมายที่ใช้บังคับ หรือระบอบการปกครองในขณะนั้น ที่ได้รับการยอมรับจากประชาชน ในจริยปรัชญา คำว่า “ความชอบธรรม” มักได้รับการตีความอย่างเด็ดขาดว่าเป็นบรรทัดฐานที่ผู้อยู่ใต้ปกครองได้มอบให้ผู้ปกครอง โดยมีความเชื่อว่าคณะผู้ปกครองจะกระทำการทั้งหลายด้วยการใช้อำนาจอย่างเหมาะสม ในขณะเดียวกัน ความชอบธรรมในทางนิติศาสตร์ อาจมีความหมายที่แตกต่างออกไป เพราะการกระทำของผู้ปกครองอาจชอบด้วยกฎหมายแต่ไม่ชอบธรรมก็ได้ (ภูมินทร์ พาลุสุข และอลงกรณ์ อรรคแสง, 2562) ความชอบธรรมทางการเมือง (Political Legitimacy) แตกต่างจากความถูกต้องทางกฎหมาย (Legality) นักกฎหมายมักจะเน้นความถูกต้องตามตัวกฎหมายหรือตามลายลักษณ์อักษร โดยไม่เข้าใจว่าในทางการเมืองและทางรัฐศาสตร์นั้นความถูกต้องตามกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ จะต้องมีความชอบธรรมทางการเมืองด้วย ซึ่งหมายถึงการยอมรับโดยคนทั่วไป ว่าสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายนั้น นอกจากถูกต้องแล้วยังต้องมีเหตุมีผลเป็นที่ยอมรับได้ ประเด็นความชอบธรรมทางการเมืองเป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อน เพราะมีผลโดยตรงกับการคงอยู่ของตัวผู้กุมอำนาจรัฐ ซึ่งอาจส่งผลกระทบในแง่บวกและแง่ลบได้อย่างกว้างขวาง (ลิขิต ธีรเวคิน, 2556)

จากสถานการณ์ทั่วไปที่มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า และบุกรุกครอบครองผืนป่าในหลายพื้นที่ เป็นการทำให้สูญหายหรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นสาธารณสมบัติ ของแผ่นดิน ส่งผลกระทบต่อสภาพดิน น้ำ ลม ฟ้า อากาศ และทางระบบนิเวศวิทยาเป็นอย่างมาก รัฐจึงอ้างความจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์และฟื้นฟูผืนป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่มีคุณภาพดี มีผืนป่าต้นน้ำลำธารที่สมบูรณ์และเพียงพอ ตลอดจนเป็นไปเพื่อการอนุรักษ์ สงวน คุ้มครอง ป้องกันและดูแลทรัพยากรต่าง ๆ เหล่านี้ให้คงอยู่ ส่งผลให้ชุดอุดมการณ์ “ทวงคืนผืนป่า” นั้นกลายเป็นอุดมการณ์ร่วมกันของ

ประชาชนในประเทศได้โดยไม่ยาก โดยชุดอุดมการณ์ “ทวงคืนผืนป่า” ก่อให้เกิดการยินยอมพร้อมใจในการมีอุดมการณ์ร่วมกันกับรัฐบาล เป็นอุดมการณ์ที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลได้เข้าถึงการใช้อำนาจบังคับโดยอาศัยบทบาทหน้าที่ของตน สร้างชุดอุดมการณ์ในการชักจูงให้ประชาชนเกิดความยินยอมพร้อมใจที่จะเห็นด้วยหรือร่วมเป็นหนึ่งในอุดมการณ์ที่รัฐได้สร้างขึ้น และยินยอมปฏิบัติตามแม้จะเป็นไปด้วยความเต็มใจหรือไม่ก็ตาม

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105 กล่าวว่า

“ยายอยู่มาตั้งแต่สมัยมาตั้งหมู่บ้านใหม่ๆ สมัย พ.ศ.เท่าใดก็จำไม่ค่อยได้ ตั้งแต่ตอนลูกเกิดจนตอนนี้ลูกอายุ 40–50 ปีแล้ว อยู่มาก่อนจะมีหน่วยงานหรือว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาคุมอีก ยายก็ทำไร่ปลูกมันเรื่อยมาก็ไม่มีอิหยัง มีอยู่ช่วงหนึ่ง แต่ก็หลายปีมาแล้วล่ะ ตาเอารถไถใหญ่มาดันดินก็เลยมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ขี่รถกระบะเข้ามาบอกให้เซา ตาก็เซา เพิ่นกะเห็นซุมเฮาเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน ช่วงนั้นเจ้าหน้าที่ก็บ่ได้จับได้หยังแต่พอเป็นสมัย คสช. นั่นล่ะ จังมีคนมาโดนคดี"

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B104, สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B104 เป็นอีกคนที่ให้ความยินยอมพร้อมใจและร่วมเป็นส่วนหนึ่งในอุดมการณ์ที่รัฐสร้างขึ้น แม้จะยังไม่เข้าใจถึงการดำเนินการของเจ้าหน้าที่ แต่ยอมปฏิบัติตามเพราะเห็นว่าเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นคำสั่ง ที่ต้องปฏิบัติตาม

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105 กล่าวว่า

“ที่ดินที่อยู่มานี้ อยู่มาตั้งแต่รุ่นพ่อ เข้ามาอยู่ช่วงประมาณ ปี พ.ศ.2520 ก็ทำกินในที่ดินต่อจากพ่อแม่เรื่อยมา ตอนนั้นประมาณปี พ.ศ.2558 เจ้าหน้าที่อุทยานโทรหาให้ไปคุยกันเรื่องที่ดิน จำได้ว่าวันนั้นมีรถของเจ้าหน้าที่ 2 คัน แล้วก็มีเจ้าหน้าที่อยู่เป็นสิบคน เขาบอกว่า คสช. มีนโยบายทวงคืนผืนป่า เขามาขอคืนพื้นที่ เขาว่าขอคืนพื้นที่ล่อแหลม ลาดชัน ที่ล่อแหลมหมายถึงว่าที่ที่มีก้อนหินเยอะ ๆ ลาดชัน ที่ที่ทำประโยชน์ไม่ค่อยได้ พี่ก็เข้าไปคุยกับเจ้าหน้าที่ 3 คน ส่วนคนที่เหลือก็ยืนอยู่รอบนอก มีคนสั่งให้ลูกน้องถ่ายภาพรอบ ๆ บริเวณนั้นไปเรื่อย ๆ แล้วก็ให้เซ็นเอกสารคืนพื้นที่ ถ้าไม่เซ็นก็จะจับดำเนินคดี ตอนนั้นพี่อยู่กับหลานแค่สองคนก็เลยกลัว สุดท้ายก็เลยเซ็นคืนพื้นที่ให้เขาไป”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105, สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105 ก็เป็นอีกคนที่ต้องจำยอมส่งคืนพื้นที่แม้จะไม่ได้เต็มใจ โดยในความเป็นจริงครอบครัวของผู้ให้สัมภาษณ์ได้ครอบครองทำประโยชน์ในที่ดินแปลงนี้ยาวนานมาก่อนที่จะมีประกาศแนวเขตอุทยาน แต่ด้วยเป็นการครอบครองทำประโยชน์แบบรับช่วงต่อจากบิดามารดาซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากกรอบเวลาที่มีการสำรวจการครอบครองทำประโยชน์ของชาวบ้าน ในบริเวณนี้ เมื่อมีการประกาศรายชื่อ

ผู้ที่ได้รับรองสิทธิ์จึงไม่ปรากฏชื่อของผู้ให้ข้อมูล และส่งผลให้กลายเป็นเสมือนผู้บุกรุกใหม่ จึงจำต้องส่งคืนพื้นที่ไปตามนโยบายของรัฐ

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B106 กล่าวว่า

“ครอบครัวทำกินในนี้มาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2524 ใช้ที่ดินนั้นทำเกษตรปลูกมันสำปะหลัง ปลูกปอ และข้าวโพด ตอนมีประกาศเป็นป่าสงวน สมัยนั้นเราอาศัยอยู่ในหมู่บ้านกับน้องสาว ส่วนพ่อกับแม่จะอยู่เฝ้าไร่ นอนไร่ ตอนเขาปิดประกาศว่าเป็นเขตป่าสงวน เป็นอุทยานฯ เขาติดไว้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน เราก็ยังเป็นเด็กส่วนพ่อกับแม่ก็ไม่ได้กลับมาอยู่ในหมู่บ้าน อยู่แต่ในไร่ เอาจริง ๆ ก็ไม่มีใครรู้หรอกว่าที่ตัวเองเป็นป่าสงวนเป็นอุทยาน แต่พอมีเจ้าหน้าที่มาบอกว่าไม่ให้ทำกิน เราก็ไม่กล้าไปทำ เห็นคนอื่นถูกดำเนินคดีก็กลัวนะ ไม่อยากมีปัญหา"

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B106, สัมภาษณ์, วันที่ 26 มิถุนายน 2564)

จากการให้สัมภาษณ์ตามข้อมูลที่ยกมานี้ พบว่า ชุดอุดมการณ์นี้ส่งผลให้ชาวบ้านยินยอมส่งคืนพื้นที่แม้ไม่ได้เต็มใจ หรืออาจส่งคืนเพราะความกลัวจะมีความผิด เพราะชาวบ้านรู้ตัวเองว่าที่ดินทำกินของตนไม่ได้มีเอกสารสิทธิ์เป็นเพียงผู้ที่เข้าทำประโยชน์เท่านั้น เมื่อมีรัฐได้มีประกาศแนวเขตและเรียกคืนพื้นที่ชาวบ้านจึงไม่สามารถคัดค้านได้ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าชุดอุดมการณ์นี้ไม่ได้ให้ความสำคัญเพียงแค่ในมิติที่ชาวบ้านถูกกดขี่ครอบครองครอบงำโดยรัฐเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงการไร้ซึ่งอิสระในการปกครองตนเองด้วยการถูกกดให้อยู่ภายใต้อุดมการณ์ของรัฐบาล การปราศจากอิสระในการใช้ชีวิต การเลือกถิ่นที่อยู่ ต้องยอมรับในสิ่งที่รัฐได้ยัดเยียดให้เชื่อและปฏิบัติตาม แม้จะเป็นไปแบบเต็มใจหรือไม่เต็มใจก็ตาม ประชาชนถูกทำให้เชื่อว่าสิ่งที่ได้รับจากรัฐเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมแล้ว ทั้งนี้เป้าประสงค์หลักของการกดขี่ควบคุมก็คือเพื่อคงไว้ซึ่งอำนาจในการปกครองที่มั่นคง เช่น การแจ้งว่า นโยบาย“ทวงคืนผืนป่า” โดยเจตนารมณ์ของคำสั่งนี้จะไม่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้ ผู้ที่มีรายได้น้อยและผู้ไร้ที่ดินทำกินซึ่งได้อยู่อาศัยในที่ดินนั้นก่อนตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน 2541 ยกเว้นผู้ที่บุกรุกใหม่ ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มองว่าผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือได้รับโทษจากการทำกินในพื้นที่ป่าสงวนคือผู้ที่ได้กระทำความผิดจริง

5.2 นโยบายทวงคืนผืนป่าในมิติประชาสังคม (Civil Society)

สำหรับการวิเคราะห์นโยบายทวงคืนผืนป่าในมิติประชาสังคมนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนที่เกิดจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่ที่ทำการศึกษาร่วมกับการใช้การศึกษาจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการอธิบาย ดังนี้

สังคมการเมือง (Political Society) ดำเนินการสร้างและสืบทอด "อำนาจครอบงำ" (Domination) โดยรัฐและมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย (Legislation) ตลอดจนการมีอำนาจบังคับรองรับ (Coercion) อยู่ด้วย แต่ในส่วนของมิติประชาสังคม (Civil Society) นั้น จะมีการดำเนินการเพื่อสร้าง สืบทอดและรักษาการครองอำนาจนำ โดยอาศัยวิธีการที่แตกต่างไปจากสังคมการเมืองด้วยการใช้วิธีการสร้างความยินยอมพร้อมใจให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน โดยที่ประชาชนไม่รู้สึกว่าเป็นการบังคับ หรือ เป็น "การยินยอมพร้อมใจโดยธรรมชาติ" (Spontaneously Consensus) (โอฬาร อ่องพะ และวัชรพล พุทธรักษา, 2557) ในมิติประชาสังคมจะเป็นการใช้อำนาจนำโดยไม่ใช้กำลังหรือความรุนแรง แต่จะเป็นการครองอำนาจนำในเชิงพื้นที่ (Realm) หรือความคิดในการผลิตทางเศรษฐกิจ และการดำรงชีวิต โดยผ่านทางเครื่องมือหรือกลไกชนิดต่าง ๆ ในแง่นี้โลกทัศน์ของผู้คนในประชาสังคมจะถูก "ครองอำนาจนำ" ทางความคิด ความเชื่อ ทัศนคติโดยกลุ่มผู้ปกครองและโลกทัศน์ที่ถูกครอบงำจะกลายไปเป็น "วัฒนธรรมร่วมของผู้คน" (Popular Culture) และแทรกซึมไปทั่วทั้งประชาสังคม

ภาพที่ 5.1 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ.2560–2564
ที่มา สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2560)

เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วจากการใช้ประโยชน์ที่เกินกว่าศักยภาพในการฟื้นตัวของระบบนิเวศ และการเข้าถึงและการจัดสรรการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติยังไม่เป็นธรรม ก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำ ความขัดแย้ง ข้อพิพาทในระดับพื้นที่ ในขณะที่ความเสี่ยงและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสภาพภูมิอากาศผันผวนมีความรุนแรงมากขึ้น ทำให้กฎเกณฑ์และกฎระเบียบของสังคมที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเข้มงวดมากขึ้น เพื่อสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและยกระดับคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายเพื่อให้มีต้นทุนทางธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่สามารถสนับสนุนการเจริญเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมีความมั่นคงทางอาหาร พลังงาน และน้ำ โดยเพิ่มพื้นที่ป่าให้ได้ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ซึ่งในการดำเนินการของรัฐดังกล่าวได้ส่งผลให้ประชาชนได้รับทราบถึงสถานการณ์และทราบแนวทาง ตลอดของผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหรือมีต่อทรัพยากรป่าไม้ และยอมรับว่ามีการบุกรุก ครอบครองทำประโยชน์จากป่าไม้โดยมิชอบจริง จึงทำให้เกิดความรู้สึกว่าหากรัฐไม่มีการจัดการอย่างจริงจัง ทรัพยากรป่าไม้จะต้องลดลงอย่างต่อเนื่อง อย่างเช่น

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B126 ที่เห็นด้วยกับนโยบายทวงคืนผืนป่าที่มองว่าปัญหาการบุกรุกป่าเกิดจากนายทุน หรือนักการเมืองที่ไม่ได้มีอาชีพเกษตรกรรม

“อยากให้ทวงกับนายทุน กับ สส. กับนักการเมืองพุ่นล่ะ ชาวบ้านเขาก็แค่มีพอได้เฮ็ดอยู่เฮ็ดกินคนละบ่จักไร่ บ่ได้มีเป็นร้อยไร่เป็นพันไร่คือเพิ่น”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B126, สัมภาษณ์, วันที่ 10 กรกฎาคม 2564)

ซึ่งสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูล รหัส B132 ที่มีความต้องการว่า

“อยากให้ทวงจากคนบุกรุกที่ไม่ใช่ชาวบ้าน พวกนายทุนทำรีสอร์ท โรงแรม ร้านอาหาร ที่เข้าไปในป่าในภูสวยๆน่ะทำให้คนไปเที่ยว หรือพวกที่เขาไปบุกรุกทำกินบนภูแบบนั้นน่ะ มันก็ชัดเจนว่าบุกรุกอยู่นะ มันก็ไม่ควรจะไปทำกินรุกล้ำไป”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B132, สัมภาษณ์, วันที่ 11 กรกฎาคม 2564)

ส่วนผู้ให้ข้อมูล รหัส B132 ก็มีความต้องการรัฐเข้าไปดำเนินการกับผู้ที่บุกรุกป่าเช่นกัน โดยมองว่าผู้บุกรุกป่าที่เห็นภาพชัดเจนเป็นกลุ่มนายทุน กลุ่มสถานประกอบการที่เข้ามาครอบครองทำประโยชน์และบุกรุกป่า ซึ่งสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูล รหัส B126

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B146 ให้ข้อมูลว่า

“รู้ว่าการตัดไม้ทำลายป่าเป็นเรื่องไม่ดี ช่วงแรกก็เป็นการบุกเบิกจับจองทำกินธรรมดา หลังๆมาก็มีการซื้อขายที่ดินกันบ้าง”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B146, สัมภาษณ์, วันที่ 24 กรกฎาคม 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B146 เห็นด้วยว่าการตัดไม้ทำลายป่าไม่ดี และยอมรับว่ามีการบุกรุก ครอบครองทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าจริง รวมทั้งมีการซื้อขายที่ดินที่เกิดจากการบุกรุกด้วย

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B148 ให้ข้อมูลว่า

“ทวงคืนผืนป่า ก็มีทั้งดีและไม่ดี ดีตรงที่ทำให้ชาวบ้านไม่บุกรุกป่าเพิ่ม แต่ก็ไม่ดีตรงที่ทำให้คนที่เขาทำกินอยู่ก่อนหน้าจริง ๆ เขาเดือดร้อน”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B148, สัมภาษณ์, วันที่ 25 กรกฎาคม 2564)

ผู้ให้ข้อมูลรหัส B148 ก็ค่อนข้างเห็นด้วยกับนโยบายทวงคืนผืนป่า เพราะทำให้ชาวบ้านไม่บุกรุกป่าเพิ่ม

จากนโยบายรัฐทวงคืนผืนป่าของรัฐ พบว่าปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน จากนโยบายทวงคืนผืนป่า ที่เน้นการผนึกกำลังป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ การปลุกจิตสำนึกรักผืนป่าของแผ่นดิน การปฏิรูประบบการพิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้ และการฟื้นฟูและดูแลรักษาป่าอย่างยั่งยืน และคืนความสุขให้ประชาชนด้วยการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับประเทศด้วยการจัดการยึดคืนที่ดินจากกลุ่มนายทุนที่เข้ามาบุกรุก ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าโดยมิชอบ และนำพื้นที่ที่ได้จากการทวงคืนจากกลุ่มทุนจะนำมาฟื้นฟูสภาพป่าหรือดำเนินการจัดที่ทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ในรูปแบบแปลงรวม นับว่าได้ผลในเรื่องของการสร้างการยอมรับจากประชาชน ซึ่งวิธีที่รัฐใช้สร้างความยินยอมพร้อมใจให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน โดยที่ประชาชนไม่รู้สึกว่าเป็นการบังคับ คือการสร้างการตระหนักรับรู้ การนำเสนอภาพสถานการณ์ความรุนแรงของปัญหาคนรุกรุกป่า ความรุนแรงของผลกระทบจากการที่ป่าไม้ถูกทำลาย โดยกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ได้นำเสนอถึงสาเหตุของการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ว่าเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น การบุกรุกเพื่อขยายพื้นที่ทางการเกษตร การบุกรุกจับจองของนายทุน การออกโฉนดที่ดินหรือเอกสารสิทธิ์ที่ไม่ถูกต้อง การขาดจิตสาธารณะ และการบริหารจัดการต่าง ๆ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขาดประสิทธิภาพ ข้อปัญหาดังกล่าว ก่อให้เกิดผลกระทบด้านสังคม สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต ทั้งทางตรงและทางอ้อมมากมาย

การสร้างภาวะการครองอำนาจนำนี้จะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์แบบไม่ได้ ถ้ากลุ่มผู้ปกครองหรือรัฐจะมุ่งหวังยึดครองแต่เพียงอำนาจรัฐ แต่เพียงอย่างเดียว โดยปราศจากการครองอำนาจนำเหนือระบบความคิด หรืออุดมการณ์ เหนือสังคมส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจนำนั้นจะต้องพยายามที่จะสร้างแนวร่วมและแปรสภาพ อุดมการณ์ของพันธมิตรจากกลุ่มหรือชนชั้นต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยหรืออยู่ฝั่งตรงกันข้ามให้เป็นหนึ่งเดียวกันให้ได้ การสร้างแนวร่วมพันธมิตรระหว่างกลุ่มพลังหรือชนชั้นต่าง ๆ นี้เรียกว่า การสร้าง "กลุ่มประวัติศาสตร์" (Historical Bloc) ให้เกิดขึ้น อย่างเช่นกรณีของการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าซึ่งเป็นหนึ่งในวิธีการรักษาไว้ซึ่งอำนาจของรัฐ โดยทำให้ประชาชนมีความเห็นร่วมกับรัฐ ว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรที่กำลังร่อยหรอ และถูกทำลายลง

จากการบุกรุกตัดไม้ เพื่อเอาประโยชน์จากป่าของคนบางกลุ่ม เป็นการทำลายทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวมสำหรับใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือกรณีของการบุกรุกแผ้วถางครอบครองทำประโยชน์จากที่ดินที่ไม่สนใจกฎหมาย ถือเป็นปัญหาที่ต้องมีการจัดการไม่ให้ขยายวงกว้างออกไปจนเกิดผลเสียต่อระบบนิเวศและการลดลงอย่างต่อเนื่องของพื้นที่ป่าของประเทศ ซึ่งเมื่อมีจำนวนผู้ยอมรับมากเท่าใด ก็จะได้รับความชอบธรรมมากขึ้น จนกลายเป็นการมอบฉันทานุมัติให้รัฐเป็นผู้ดำเนินการกับผู้ที่บุกรุกตัดไม้ทำลายป่า หรือผู้ที่ครอบครองทำประโยชน์ในที่ที่เป็นป่าสงวนต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความเป็นเอกภาพระหว่างผู้ครองอำนาจนำกับผู้ถูกนำ ให้เกิดขึ้นโดยที่ความรู้สึกของประชาชนผู้ถูกนำ/ถูกปกครองนั้น ถูกครอบครองความคิดโดยสมบูรณ์ตามความต้องการของผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจนำ ซึ่งส่งต่ออุดมการณ์นี้ให้เป็นไปในลักษณะของการชักจูง โน้มน้าว กล่อมเกลาความคิดเพื่อก่อให้เกิดการยินยอมพร้อมใจของคนในสังคม ทำให้เกิดโลกทัศน์ที่เป็นแบบเดียวกันตามความต้องการของผู้ที่พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ

เมื่อนำผลการวิจัยมาวิเคราะห์ตามแนวคิดมิติประชาสังคม (Civil Society) ของ Gramsci พบองค์ประกอบสำคัญในการครองอำนาจนำ มีพื้นที่ปฏิบัติการประกอบด้วย โครงสร้างส่วนบน (Super Structure) 2 พื้นที่คือ 1) พื้นที่ประชาสังคม (Civil Society) ซึ่งได้แก่พื้นที่ที่มีการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ใช่การบังคับ แต่เป็นการสร้างความยินยอมพร้อมใจ การเห็นพ้อง หรือการยอมรับโดยดุษฎี และ 2) พื้นที่สังคมการเมือง (Political Society) ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่มีการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีสภาพบังคับ หรือเกี่ยวกับการใช้อำนาจรัฐและกฎหมาย โดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมทั้งสองส่วนนี้ไม่ได้มีสัดส่วนที่ตายตัว แต่ได้ขึ้นอยู่กับสัดส่วนของการใช้อำนาจระหว่างความยินยอมพร้อมใจและการใช้อำนาจบังคับว่าส่วนใดมีอิทธิพลมากกว่ากัน การครองอำนาจนำมีกระบวนการสำคัญตรงพื้นที่ในสองส่วนนี้ หรืออาจกล่าวได้ว่ามันคือพื้นที่ที่ใช้ในการสร้าง Counter Hegemony Influence หรือเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการต่อต้านโครงสร้างเดิม (รัฐกมล ค้อสุวรรณดี, 2558) ดังนั้น แนวคิดเรื่องประชาสังคม (Civil Society) ประชานิยม คือพื้นที่ซึ่งชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมหนึ่งมีการแก่งแย่งเพื่อช่วงชิงการนำ (Leadership) และความยินยอมพร้อมใจ (Consent) เหนือกลุ่มคนในชนชั้นอื่น ๆ ภายในพื้นที่ประชาสังคม ซึ่งจะมีตัวแสดง (Agent) ที่มีหน้าที่ในการสร้างและส่งต่อชุดความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ตามที่ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำตามความต้องการประกอบไปด้วยสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่เป็นแหล่งรวมของความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสื่อมวลชน เป็นต้น (วัชรพล พุทธรักษา, 2557)

ซึ่งหากกลุ่มหรือชนชั้นปกครอง ผู้ต้องการสร้างภาวะการครองอำนาจนำเหนือสังคมใด ๆ ให้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ได้นั้น กลุ่มหรือชนชั้นปกครองจะต้องพยายามยึดกุมพื้นที่เหนือ “ประชาสังคม”

ให้สำเร็จก่อนด้วยการใช้กลไกการครองอำนาจนำต่าง ๆ เพื่อสร้างความยินยอมพร้อมใจให้เกิดขึ้นในสังคมให้ได้ ซึ่งถึงแม้จะต้องใช้เวลานานกว่าการใช้อำนาจหรือใช้กำลังเข้าบังคับยึดกุม แต่ก็มีความจำเป็นต้องยึดประชาสังคมให้ได้ และควรใช้อำนาจหรือใช้กำลังเข้าบังคับยึดกุมควบคู่กันไปตามสมควรตามที่ความพยายามของ คสช. ในการสร้างสภาวะการครองอำนาจนำตามที่ปรากฏในงานวิจัยนี้ ที่ได้ถ่ายทอดผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยอ้างถึงสถานการณ์และความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ปัญหาการบุกรุกป่า การสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อสร้างการตระหนักรับรู้และปลูกจิตสำนึกรักผืนป่าของแผ่นดิน การนำเสนอข่าวหรือภาพภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผลกระทบอันสืบเนื่องมาจากการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าของนายทุน ผู้มีอิทธิพลและชาวบ้าน ที่เข้าไปบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า สู่แผนแม่บทการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามยุทธศาสตร์การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่เน้นการผนึกกำลังป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้การปฏิรูประบบการพิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้ และการฟื้นฟูและดูแลรักษาป่าอย่างยั่งยืน และนำไปสู่การ “คืนความสุขให้ประชาชน” ด้วยการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับประเทศด้วยนโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” ผ่านทางสื่อต่าง ๆ ในการส่งต่ออุดมการณ์เพื่อกล่อมเกลาความคิดและก่อให้เกิดการยินยอมพร้อมใจ (Consent) ของคนในสังคม ให้เป็นแบบเดียวกันตามความต้องการของ คสช. และพยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำร่วมกับการใช้คำสั่ง คสช.ที่ 64/2557, 66/2557 กฎอัยการศึก การใช้กองกำลังกองทัพ เจ้าหน้าที่รัฐ และการใช้อำนาจศาล เพื่อหวังผลสำเร็จในระยะสั้น

5.3 การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position)

การทำสงความยึดพื้นที่ทางความคิด (War of position) คือ การดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งการครองอำนาจนำ ซึ่งแนวคิดนี้เป็นยุทธวิธีทางการเมืองในระดับแนวหน้าเชิงวัฒนธรรมที่ต้องการแทรกซึมและบ่อนทำลายกลไกเชิงอุดมการณ์ โดยเป้าหมายหลักของการยึดครองพื้นที่ทางความคิดให้ประสบความสำเร็จ คือ ตัวการต่าง ๆ ในพื้นที่ประชาสังคม เช่น สื่อมวลชน หน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา ศาสนา ด้วยการสร้างวิถีการเรียนรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ หรือชุดความคิดใหม่ที่เป็นไปตามความต้องการของชนชั้นผู้พยายามสร้างอำนาจนำ ให้เข้าสู่พื้นที่ประชาสังคมจนเกิดเป็นสามัญสำนึกด้วยความยินยอม ด้วยการใช้กลไกการครองอำนาจนำ (Hegemonic Apparatuses) ในการทำหน้าที่สร้างจิตสำนึก (Conscious) ในพื้นที่ประชาสังคมให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเห็นพ้องและยินยอมที่จะปฏิบัติตาม (Consent) ความต้องการของรัฐบาลผู้พยายามถ่ายทอดอุดมการณ์ ซึ่งมีลักษณะการสร้างความตระหนักรับรู้ สร้างค่านิยมการอนุรักษ์ป่าไม้ การทำให้ประชาชนผู้ถูกปกครองเกิดความรู้สึกร่วมหรือเห็นด้วยว่าปัญหาทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายนั้นเกิดจากผู้มีอิทธิพล นายทุนหรือชาวบ้านบางคน

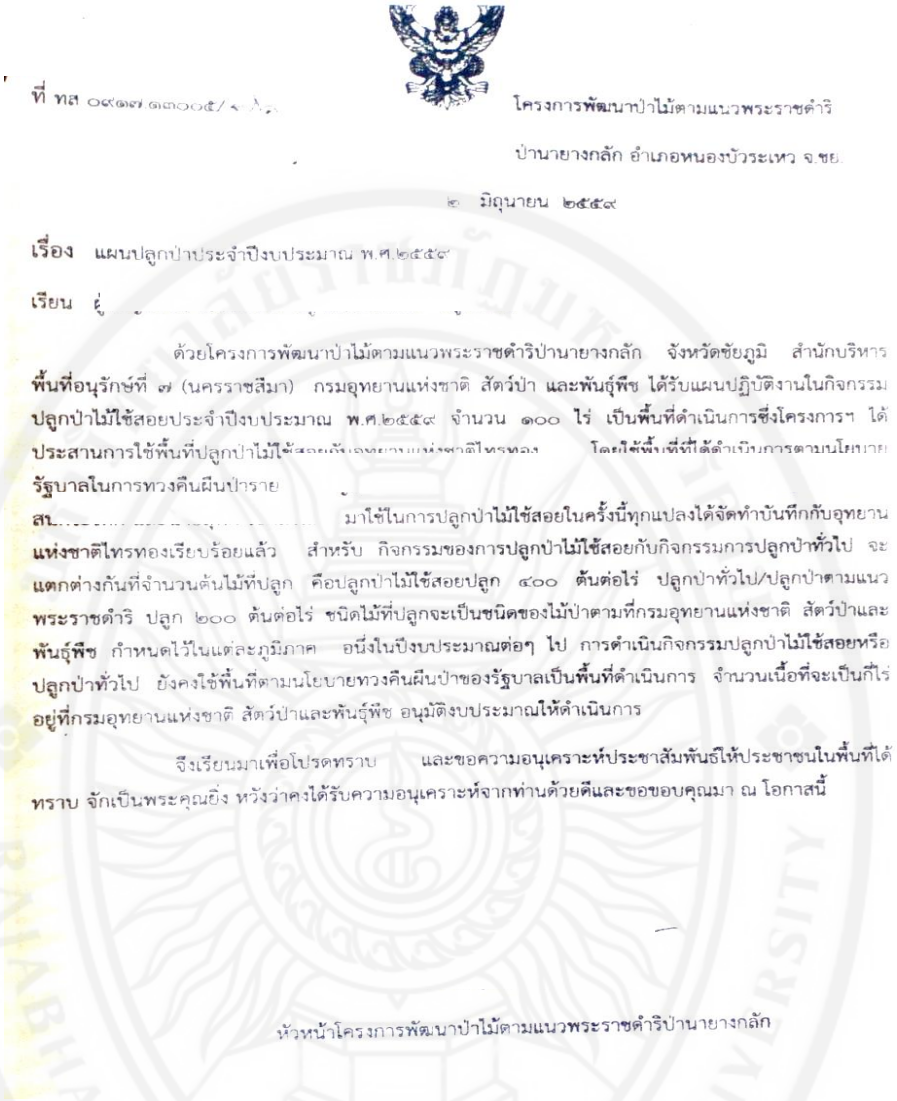
บุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตร หรือเพื่อขายให้นายทุน จึงควรมีการจัดการกับคนที่บุกรุกป่าอย่างเร่งด่วน รัฐได้ดำเนินการสร้างการมีส่วนร่วมโดยอาศัยพลังมวลชนช่วยสร้างการยอมรับ เช่น การทำโครงการร่วมกันปลูกป่าระหว่างภาครัฐกับประชาชน ในโอกาสต่าง ๆ อาทิ “โครงการความสุขจากพ่อสู่ ผืนแผ่นดิน” โดยใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ในการช่วยสร้างการยอมรับ ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องนับจากมีการทวงคืนผืนป่า ที่มีหน่วยงานของรัฐหลายหน่วยงานเป็นผู้จัดทำในรูปแบบกิจกรรมปลูกป่าประชารัฐ ณ อุทยานแห่งชาติไทรทอง ซึ่งอาศัยพลังทุกส่วนของ “ประชาชน” กับทุกส่วนของ “รัฐ” ในลักษณะของจิตอาสามาร่วมกันปลูกป่าซ่อมแซมในพื้นที่ที่มีทวงคืนจากผู้บุกรุกเพื่อสร้างโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้ตระหนัก รับรู้ถึงความเสียหายของพื้นที่ป่าหรือการลดลงการถูกแผ้วทางทำลาย การบุกรุกเข้าจับจองทำประโยชน์ของบุคคลบางกลุ่ม ซึ่งกลไกนี้ช่วยให้ชนชั้นประชาชนรู้สึกว่าผลประโยชน์ของตนได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากรัฐบาล โดยที่ประชาชนไม่รู้สึกหรือสำนึกได้ว่าถูกเอารัดเอาเปรียบหรือไม่มีความเป็นธรรม จึงเป็นการสร้างการครอบครองครอบงำที่มีความชอบธรรม และก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีของรัฐบาล ดังกิจกรรมที่ปรากฏในภาพที่ 5.2

ภาพที่ 5.2 โครงการความสุขจากพ่อสู่ ผืนแผ่นดิน “กิจกรรมปลูกป่าประชารัฐ” ณ อุทยานแห่งชาติไทรทอง

ดังนั้น กลไกการครองอำนาจนำ (Hegemonic Apparatuses) จึงมีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการสร้างภาวะการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นตามเป้าหมายของรัฐพยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำโดยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์ หรือระบบความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยมชุด

หนึ่ง ๆ ตามที่รัฐต้องการ เพื่อสื่อสารไปถึงประชาชนเหนือพื้นที่ประชาสังคมให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเห็นพ้องและยินยอมที่จะปฏิบัติตาม (Consent) ความต้องการของรัฐที่พยายามถ่ายทอดอุดมการณ์ดังที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัยนี้ที่รัฐได้อาศัยกลไกการครองอำนาจนำในการสร้างภาพให้รัฐเป็น “Hero” ผู้พิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้ไว้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อลูกหลาน เพื่ออนาคตของคนในชาติ ประกอบกับในขณะที่กระแสวิพากษ์วิจารณ์นโยบายทวงคืนผืนป่าตามคำสั่ง คสช. นั้นส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้มากกว่ากลุ่มนายทุน และเป็นผู้ที่อยู่อาศัยทำประโยชน์มาก่อนที่ประกาศ คำสั่งใด ๆ ที่เกี่ยวข้องจะมีผลบังคับใช้แต่ติดปัญหาเรื่องการพิสูจน์สิทธิอยู่ส่งผลให้ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบสื่อต่าง ๆ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ เริ่มมีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องและให้พิจารณาทบทวนการบังคับใช้กฎหมาย รวมถึงการหาทางออกทางแก้ของปัญหาข้อพิพาทเรื่องแนวเขตที่ดินทับซ้อนกันนั้น กองกำลังรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะที่เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการตามนโยบายรัฐบาลก็ได้มีการปรับแผนการทำงานใหม่เพื่อความเหมาะสมและลดความรุนแรงของกระแสต้านต่าง ๆ โดยเปลี่ยนจาก “นโยบายทวงคืนผืนป่า” มาเป็น “นโยบายพลิกฟื้นผืนป่าสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” และเปลี่ยนภาพการข่มขู่ คุกคาม ไล่รื้อ ฯลฯ มาเป็นการกิจกรรมปลูกป่าทดแทนในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งได้แก่การวิธีการเรียบง่ายและประหยัดในการดำเนินงานตลอดเป็นการส่งเสริมระบบวงจรป่าไม้ในลักษณะ อันเป็นธรรมชาติดั้งเดิมโดยการนำเอาพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตรมาใช้หลายโครงการ เช่น พระราชดำริการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ซึ่งเป็นกลยุทธ์ในการรักษาป่าที่เรียบง่าย ประหยัด โดยการอาศัยหลักวงจรธรรมชาติเพียงคนไม่เข้าไปรบกวน ทำลายเพื่อให้ต้นไม้ฟื้นตัว ขยายพันธุ์เกิดระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิตที่เกื้อกูลเป็นละดับชั้นจนเกิดป่าที่สมบูรณ์อีกครั้ง และพระราชดำริการปลูกป่าในใจคน ที่มุ่งเน้นไปที่การปลูกจิตสำนึกในการรักษา ดูแลทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่รอบตัวให้ได้เสียก่อน เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมและเป็นผู้ช่วยรักษา ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ให้ดำรงอยู่ซึ่งมีหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชนหมู่บ้านร่วมดำเนินการซึ่งโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ จึงได้จัดทำแผนปลูกป่าประจำปีงบประมาณรายปีเพื่อปลูกต้นไม้ในพื้นที่ที่มีการทวงคืนผืนป่าขึ้น

ที่ ทส ๐๙๑๗.๓๓๐๕/ [illegible] โครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ

ป่านายางกลัก อำเภอหนองบัวระเหว จ.ชย.

๒ มิถุนายน ๒๕๕๙

เรื่อง แผนปลูกป่าประจำปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๙

เรียน [illegible]

ด้วยโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริป่านายางกลัก จังหวัดชัยภูมิ สำนักบริหาร พื้นที่อนุรักษ์ที่ ๗ (นครราชสีมา) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้รับแผนปฏิบัติงานในกิจกรรม ปลูกป่าไม้ใช้สอยประจำปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๙ จำนวน ๑๐๐ ไร่ เป็นพื้นที่ดำเนินการซึ่งโครงการฯ ได้ ประสานการใช้พื้นที่ปลูกป่าไม้ใช้สอยกับอุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยใช้พื้นที่ที่ได้ดำเนินการตามนโยบาย รัฐบาลในการทวงคืนผืนป่าราย สน[illegible] มาใช้ในการปลูกป่าไม้ใช้สอยในครั้งนี้ทุกแปลงได้จัดทำบันทึกกับอุทยาน แห่งชาติไทรทองเรียบร้อยแล้ว สำหรับ กิจกรรมของการปลูกป่าไม้ใช้สอยกับกิจกรรมการปลูกป่าทั่วไป จะ แตกต่างกันที่จำนวนต้นไม้ที่ปลูก คือปลูกป่าไม้ใช้สอยปลูก ๔๐๐ ต้นต่อไร่ ปลูกป่าทั่วไป/ปลูกป่าตามแนว พระราชดำริ ปลูก ๒๐๐ ต้นต่อไร่ ชนิดไม้ที่ปลูกจะเป็นชนิดของไม้ป่าตามที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและ พันธุ์พืช กำหนดไว้ในแต่ละภูมิภาค อนึ่งในปีงบประมาณต่อๆ ไป การดำเนินกิจกรรมปลูกป่าไม้ใช้สอยหรือ ปลูกป่าทั่วไป ยังคงใช้พื้นที่ตามนโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐบาลเป็นพื้นที่ดำเนินการ จำนวนเนื้อที่จะเป็นกี่ไร่ อยู่ที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช อนุมัติงบประมาณให้ดำเนินการ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ และขอความอนุเคราะห์ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในพื้นที่ได้ ทราบ จักเป็นพระคุณยิ่ง หวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

หัวหน้าโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริป่านายางกลัก

ภาพที่ 5.3 แผนปลูกป่าประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559

ที่มา โครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริป่านายางกลัก อำเภอหนองบัวละเหว จังหวัดชัยภูมิ

จากภาพที่ 5.3 โครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริป่านายางกลัก จังหวัดชัยภูมิ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 7 (นครราชสีมา) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้จัดทำแผนปลูกป่าประจำปีงบประมาณรายปี โดยประสานการใช้พื้นที่ปลูกป่ากับอุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยได้ใช้พื้นที่ที่ได้ดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาลในการทวงคืนผืนป่าเป็นพื้นที่ดำเนินการเพื่อปลูกป่าไม้ใช้สอยและปลูกป่าทั่วไป

เมื่อรัฐบาลได้สร้างภาพของความเป็น “Hero” ในพื้นที่ประชาสังคมจนเกิดการยอมรับในบทบาทหน้าที่ผู้พิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้ และเกิดความรู้สึกร่วมในการเห็นพ้องและยินยอมที่จะปฏิบัติตาม (Consent) จนกลายเป็นความชอบธรรมในที่สุด ดังนั้น การสร้างความชอบธรรมของรัฐนี้เองจึงเป็นการแสดงเพื่อทำให้ทั้ง Base กับ Superstructure (โครงสร้างส่วนล่าง–โครงสร้างส่วนบน) เป็นกลุ่มก้อนที่มี “สภาวะ” (Moment) ร่วมกัน หรือมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน (Historical Bloc) ซึ่งการมีประสบการณ์หรือได้อยู่ในสถานการณ์เดียวกันในงานวิจัยนี้ คือ “การทำให้เห็นว่าเรากำลังมีผู้มีอิทธิพล นายทุน และประชาชนกลุ่มหนึ่งที่บุกรุกตัดไม้ทำลายป่าเป็นศัตรูร่วมกัน และกำลังเอาประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้หรือที่ดินที่ควรเป็นของส่วนรวมอยู่ฝ่ายเดียว” จึงจำเป็นที่จะต้องมีใครสักคนก้าวเข้ามาจัดการปัญหานี้ และรัฐบาลในขณะนั้นคือผู้ที่ได้เข้ามาจัดการปัญหาส่งผลให้เกิดการยอมรับว่ารัฐบาลได้เป็นผู้สร้างสิ่งดีงามให้เกิดขึ้นแก่สังคมด้วยการเป็นผู้พิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไว้จากผู้มีอิทธิพลนายทุนและจากประชาชนที่บุกรุกตัดไม้ทำลายป่าอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งของชาติเอาไว้เพื่อประโยชน์ของส่วนรวมต่อไป

บทที่ 6
ปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า

ขณะที่รัฐบาลได้รับฉันทานุมัติจากประชาสังคมให้ดำเนินการในบทบาทหน้าที่ผู้พิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้และที่ดินอยู่ระยะเวลาหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่ปลดปล่อยผู้คนจากความสัมพันธ์อันมีผู้มีอิทธิพล นายทุนและจากประชาชนบางกลุ่มผูกขาดการเป็นเจ้าของที่ดิน ให้หลุดพ้นไปสู่สังคมที่เป็นธรรมกว่า คือ การได้ผืนป่าและที่ดินกลับคืนมาเพื่อประโยชน์ส่วนรวมที่สามารถใช้ร่วมกันได้โดยการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าด้วยกลไกการครองอำนาจนำร่วมกับกลไกการใช้อำนาจรัฐ แต่เมื่อเวลาผ่านไปได้เกิดเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่บั่นทอนความชอบธรรมและลดทอนความรู้สึกยินยอมพร้อมใจของผู้มีสถานะรอง (Subaltern) ส่งผลให้รัฐมีสภาวะที่ไม่สามารถครองอำนาจนำเหนือพื้นที่ประชาสังคมและสังคมการเมืองได้อย่างมั่นคง หรือสามารถสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำได้เพียงระดับหนึ่ง จึงนำไปสู่การต่อต้านตอบโต้ต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony) ที่มีระดับความรุนแรงแตกต่างกัน ซึ่งอาจเกิดขึ้นเพียงแค่การแสดงออกว่ามีข้อสงสัย หรือการแสดงออกเพื่อให้ชนชั้นผู้ปกครองหรือรัฐรับรู้ได้ว่าผู้ถูกปกครองกำลังตอบโต้อำนาจจนกระทั่งการขึ้นล้มผู้ปกครองเพื่อยึดครองอำนาจเสียเอง (รัฐกมล ค้อสุวรรณดี, 2558)

จากผลการศึกษาปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าได้ปรากฏแนวคิดเรื่องการตอบโต้ต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony) ขึ้น โดยผู้วิจัยได้นำมาจัดกลุ่มตามความความรู้สึกนึกคิด พฤติกรรมและการแสดงออกของผู้ได้รับผลกระทบดังปรากฏในงานวิจัย ซึ่งแบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การยินยอมพร้อมตาม 2) การเพิกเฉย 3) การต่อต้านตอบโต้ โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

6.1 การยินยอมพร้อมตาม

ผลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบนี้ มีลักษณะที่ชนชั้นผู้ถูกปกครอง หรือ subaltern ปฏิบัติตนต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากชนชั้นปกครองด้วยการยินยอมพร้อมตาม และเลือกที่จะเชื่อหรือถือปฏิบัติภายใต้อุดมการณ์ของชนชั้นปกครองโดยเห็นว่าเป็นไปตามอุดมการณ์ที่ตนเองต้องการ แต่ไม่รู้เท่าทันว่ากำลังจะถูกชนชั้นปกครองกดขี่ข่มเหง เอารัดเอาเปรียบ หรือถึงแม้รู้ก็ยอมรับได้ อย่างกรณีของการทำบันทึกข้อตกลงยินยอมขอคืนพื้นที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยไม่เรียกร้องค่าชดเชยใด ๆ จากทางราชการ และจะไม่เข้าไปทำประโยชน์หรือเข้าไปทำ

กิจกรรมใด ๆ ในพื้นที่ดังกล่าวอีก ซึ่งถึงแม้ชาวบ้านจะเห็นด้วยกับเงื่อนไข หรือเห็นว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมกับเงื่อนไขเหล่านี้ แต่ไม่ได้ขัดขืนและลงชื่อในบันทึกข้อตกลงยินยอมคืนพื้นที่กลับคืนให้แก่อุทยานแห่งชาติไทรทอง

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B107 กล่าวว่า

"พี่เป็นชาวบ้านซับหวาย มีที่ดินทำกินอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง แต่เดิมที่ดินนี้เป็นของยาย ยายทำกินมาทั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2523 ก็ปลูกมันสำปะหลังเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ เคยมีการสำรวจรังวัดตามมติ ครม. ปี พ.ศ. 2541 พอปี พ.ศ. 2545 ยายก็ตาย แล้วแม่เป็นคนทำกินต่อจากยาย ก็มาปลูกมันสำปะหลังเหมือนกัน ประมาณปี พ.ศ.2551 พี่ก็ลาออกจากงานที่กรุงเทพฯ มาอยู่ที่บ้าน มาทำไร่ช่วยแม่ แม่ก็เลยแบ่งที่ให้ทำเองด้วยประมาณ 6–7 ไร่ ต่อมาปี พ.ศ. 2557 มีเจ้าหน้าที่มาประมาณ 20–30 มาสำรวจและรังวัดอีกรอบ ให้พี่และแม่ไปดู เขาบอกพวกเราว่านี่จะเป็นการรังวัดครั้งสุดท้ายแล้วนะ ถ้าใครอยากมีที่ทำกินก็ให้มาลงชื่อ ซึ่งตอนนั้นพี่ได้บ้านเลขที่แล้วก็เลยไปลงชื่อสำรวจที่ดินทำกินกับเขาเป็นชื่อของตนเอง หลังจากนั้นก็มีเจ้าหน้าที่มาบอกว่าพื้นที่และรายชื่อของพี่ไม่ได้อยู่ในมติ ครม. ปี พ.ศ. 2541 คือ ไม่มีสิทธิอยู่ในพื้นที่ตรงนั้น ต้องเซ็นคืนพื้นที่และออกจากพื้นที่ หากไม่เซ็นคืนพื้นที่และไม่ออกไปก็จะมีหมายศาลมาหาที่บ้าน ด้วยความกลัวและไม่มีความรู้กฎหมาย พี่ก็เลยเซ็นยินยอมคืนพื้นที่ไป ตอนนั้นก็ถามเจ้าหน้าที่เค้าคืนเหมือนกันว่าเรามีที่ดินแค่ 6–7 ไร่เท่านี้ ถ้าเอาคืนไปจะให้ไปอยู่ไหนล่ะ จะเอาที่ไหนทำกิน ที่ดินก็มีเท่านี้ เขาก็บอกว่า เขาไม่ได้มีหน้าที่จัดสรรที่ดินทำกินให้กับใคร นายเขาสั่งให้มาทำ มาขอคืนพื้นที่ เจ้าหน้าที่อ้างคำสั่ง คสช. เรื่องทวงคืนผืนป่า บอกว่าเราไม่มีสิทธิ เราไม่มีชื่อในมติ ครม. ซึ่งมติดังกล่าวทำการสำรวจตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2545 แต่พี่เพิ่งมีบ้านเลขที่ตอนปี พ.ศ. 2556 เอง มันจะไปมีชื่อในนั้นได้ยังไงล่ะ แต่แม่พี่ไม่โดนนะเพราะมีชื่อเป็นผู้ทำกินมาตั้งแต่ตอนสำรวจตามมติ ครม. ปี พ.ศ. 2541 มาก่อนหน้าแล้ว"

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B107, สัมภาษณ์, วันที่ 26 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูลรายนี้ได้บอกเล่าถึงเหตุผลของการส่งคืนพื้นที่ให้แก่รัฐ โดยเมื่อทราบว่าเป็นคำสั่งของราชการ แม้ไม่ได้เต็มใจแต่ก็ยินยอมส่งคืนพื้นที่ และยอมรับเหตุผลที่เจ้าหน้าที่อ้างว่าทำตามมติตามมติ ครม. 30 มิถุนายน พ.ศ.2541 เนื่องจากเป็นเกณฑ์มาตรฐานที่บังคับใช้เป็นการทั่วไป แม้ข้อเท็จจริงผู้ให้ข้อมูลและครอบครัวจะครอบครองมาก่อนหน้าจะมีมติ ครม. แล้วก็ตาม แต่ได้ยอมรับว่าไม่ได้มีการดำเนินการยื่นขอสำรวจและแจ้งเปลี่ยนแปลงสิทธิทำกินในพื้นที่ดังกล่าวให้ถูกต้องตามระยะเวลาที่กำหนด

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B137 กล่าวว่า

“ผมมีที่ดินอยู่ประมาณ 18 ไร่กว่า อยู่บริเวณป่าหินกูบ ก็ทำกินมาเป็นสิบ ๆ ปี แล้ว เคยมีเจ้าหน้าที่มาสำรวจอยู่แต่มาไม่ถึงที่ผม คิดว่าเขาจะมาใหม่วันหลังแต่ก็ไม่มีใครมาก็เงียบ ๆ ไป ต่อมาก็มีเจ้าหน้าที่กับผู้ใหญ่บ้านมาบอกว่าพื้นที่ทำกินของผมและรายชื่อผมตกสำรวจไม่ได้อยู่ในมติ ครม. ปี พ.ศ. 2541 ต้องเซ็นคืนพื้นที่และออกจากพื้นที่ ใจผมก็ไม่อยากเซ็นหรอก แต่ที่ข้าง เคียงเขาเซ็นหมดแล้ว ผมเลยเซ็น”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B137, สัมภาษณ์, วันที่ 17 กรกฎาคม 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B149 กล่าวว่า

“มีที่ดินอยู่ทางป่าหินดาดม่วง เนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ พ่อแม่แบ่งให้ทำกินมาหลายปีแล้ว ต่อมาได้บุกเบิกเพิ่มเติมเพื่อปลูกข้าวโพดทางด้านทิศใต้ของแปลง ที่ดินทั้งหมดนี้ยังไม่มีเอกสารอะไร พอมีเจ้าหน้าที่บอกว่าที่ดินที่ทำกินอยู่เป็นที่ดินตกสำรวจ ไม่ได้รับการยกเว้นตามมติ ครม. จึงต้องคืนพื้นที่ให้อุทยาน รู้สึกเสียใจ เสียดาย แต่ทำอะไรไม่ได้ ยังดีที่มีที่อีกแปลงหนึ่งของพ่อตาแบ่งให้พอให้ปลูกมันทำกิน”

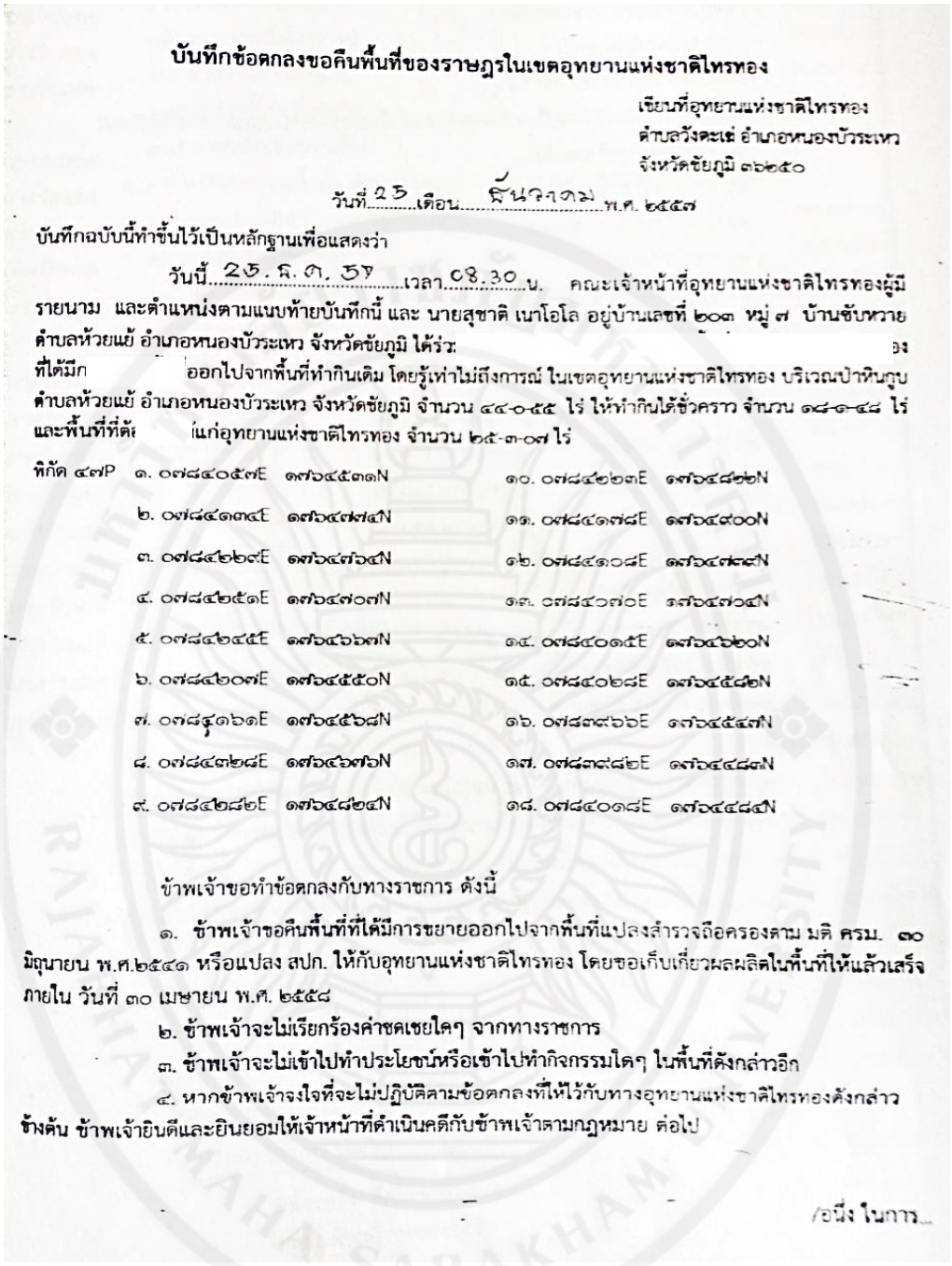
(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B149, สัมภาษณ์, วันที่ 25 กรกฎาคม 2564)

“เมื่อตอนผมอายุ 10 ขวบ ครอบครัวของผมก็ถูกไล่ออกจากที่ทำกินที่อยู่ในเขตอุทยานเหมือนกัน พอมีนโยบายนี้มาก็ฮู้สึกสองด้านครับ คนเคยถึกมาคือกัน ขั้นบ่มีที่ทำกินกะเสียใจนำคือกัน แต่ว่าผมกะขัดคำสั่งเบื้องบนบ่ได้”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส A109, สัมภาษณ์วันที่ 28 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูลรหัส B137 และ B149 ต่างก็ให้ข้อมูลที่ไปในทิศทางเดียวกัน คือ ยอมรับว่าที่ดินทำกินของตนเองไม่มีเอกสารสิทธิ เมื่อทางการแจ้งว่าในการทวงคืนผืนป่าให้ยึดแนวทางตามมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 ก็จำเป็นต้องส่งคืนพื้นที่ให้อุทยาน ส่วนด้านของเจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติตามนโยบายทวงคืนผืนป่า รหัส A109 ที่ทำงานเป็นสายตรวจป่าไม้ที่อุทยานแห่งชาติไทรทองได้ให้ข้อมูลว่าครอบครัวผู้ให้ข้อมูลก็เป็นอีกครอบครัวที่ต้องส่งคืนพื้นที่เช่นกัน เนื่องจากไม่ได้เป็นผู้มีรายชื่อตามมติ ครม. 2541 แม้เป็นเจ้าหน้าที่รัฐก็ไม่ได้รับการยกเว้น และผู้ให้ข้อมูลเป็นเจ้าหน้าที่รัฐด้วยแล้วยิ่งต้องปฏิบัติตามระเบียบ กฎหมาย อย่างเคร่งครัด ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ ได้พบว่าปัจจัยความสำเร็จของนโยบายทวงคืนผืนป่าประการหนึ่ง คือ ความชัดเจนของแนวปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานและบังคับใช้เป็นการทั่วไป เมื่อผู้ครอบครองทำประโยชน์ที่ดินไม่ได้อยู่ในเงื่อนไขที่เป็นผู้ที่ได้รับการยกเว้นตามมติ ครม. 2541 ก็ต้องส่งผืนพื้นที่ทั้งหมดให้แก่รัฐอย่างเท่าเทียม จึงทำให้เกิดการยอมรับและปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ ซึ่งในระหว่างที่ได้ดำเนินนโยบายทวงคืนผืนป่าได้มีการนำเอกสารบันทึกข้อตกลงขอคืนพื้นที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทองมาให้ชาวบ้านที่ได้ครอบครองทำประโยชน์อยู่ในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติไทรทองที่ไม่ได้รับการยกเว้นตามมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 เพื่อลงชื่อส่งคืนพื้นที่ และได้ทำข้อตกลงกับทางราชการ 4 ข้อ คือ 1) ส่งคืนพื้นที่ที่ได้มีการขยายออกไปจากพื้นที่แปลงสำรวจถือครองตามมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 หรือแปลง สปก. ให้กับอุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตให้เสร็จสิ้นตามระยะเวลาที่ระบุไว้ในเอกสารบันทึกข้อตกลง 2) ส่งคืนผืนที่โดยไม่เรียกร้องค่าชดเชยใด ๆ จากทางราชการ 3) ไม่กลับเข้าไปทำประโยชน์ใด ๆ ในพื้นที่ดังกล่าวอีก 4) หากจงใจไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ให้ไว้กับทางอุทยานแห่งชาติไทรทอง ยินดีและยินยอมให้เจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามกฎหมาย ดังมีรายละเอียดบันทึกข้อตกลงฯ ปรากฏในภาพที่ 6.1

บันทึกข้อตกลงขอคืนพื้นที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง

เขียนที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง
ตำบลวังตะเฆ่ อำเภอหนองบัวระเหว
จังหวัดชัยภูมิ ๓๖๒๕๐

วันที่ 25 เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

บันทึกฉบับนี้ทำขึ้นไว้เป็นหลักฐานเพื่อแสดงว่า

วันนี้ 25 มี.ค. 57 เวลา 08.30 น. คณะเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติไทรทองผู้มีรายนาม และตำแหน่งตามแนบท้ายบันทึกนี้ และ นายสุชาติ เนาโอโล อยู่บ้านเลขที่ ๒๐๓ หมู่ ๗ บ้านซับหวาย ตำบลห้วยแย้ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ได้ร่ว[illegible] ซึ่ง ที่ได้มีก[illegible]ออกไปจากพื้นที่ทำกินเดิม โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง บริเวณป่าหินกูบ ตำบลห้วยแย้ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ จำนวน ๔๔-๐-๕๕ ไร่ ให้ทำกินได้ชั่วคราว จำนวน ๑๘-๑-๔๘ ไร่ และพื้นที่ที่ดิ[illegible]แก่อุทยานแห่งชาติไทรทอง จำนวน ๒๕-๓-๐๗ ไร่

พิกัด ๔๗P	๑. ๐๗๘๔๐๕๗E	๑๗๖๔๕๓๑N	๑๐. ๐๗๘๔๒๖๓E	๑๗๖๔๘๒๒N
	๒. ๐๗๘๔๑๓๔E	๑๗๖๔๗๗๔N	๑๑. ๐๗๘๔๑๗๘E	๑๗๖๔๙๐๐N
	๓. ๐๗๘๔๒๖๗E	๑๗๖๔๗๖๔N	๑๒. ๐๗๘๔๑๐๘E	๑๗๖๔๗๘๗N
	๔. ๐๗๘๔๒๕๑E	๑๗๖๔๗๐๗N	๑๓. ๐๗๘๔๐๗๐E	๑๗๖๔๗๐๔N
	๕. ๐๗๘๔๒๔๕E	๑๗๖๔๖๖๗N	๑๔. ๐๗๘๔๐๑๕E	๑๗๖๔๖๒๐N
	๖. ๐๗๘๔๒๐๗E	๑๗๖๔๕๕๐N	๑๕. ๐๗๘๔๐๒๘E	๑๗๖๔๕๘๒N
	๗. ๐๗๘๔๑๖๑E	๑๗๖๔๕๖๘N	๑๖. ๐๗๘๓๘๖๖E	๑๗๖๔๕๔๗N
	๘. ๐๗๘๔๓๒๘E	๑๗๖๔๖๗๖N	๑๗. ๐๗๘๓๘๘๒E	๑๗๖๔๔๘๗N
	๙. ๐๗๘๔๒๘๒E	๑๗๖๔๘๒๔N	๑๘. ๐๗๘๔๐๑๘E	๑๗๖๔๔๘๔N

ข้าพเจ้าขอทำข้อตกลงกับทางราชการ ดังนี้

๑. ข้าพเจ้าขอคืนพื้นที่ที่ได้มีการขยายออกไปจากพื้นที่แปลงสำรวจถือครองตาม มติ ครม. ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๑ หรือแปลง สปก. ให้กับอุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยขอเก็บเกี่ยวผลผลิตในพื้นที่ให้แล้วเสร็จภายใน วันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๘

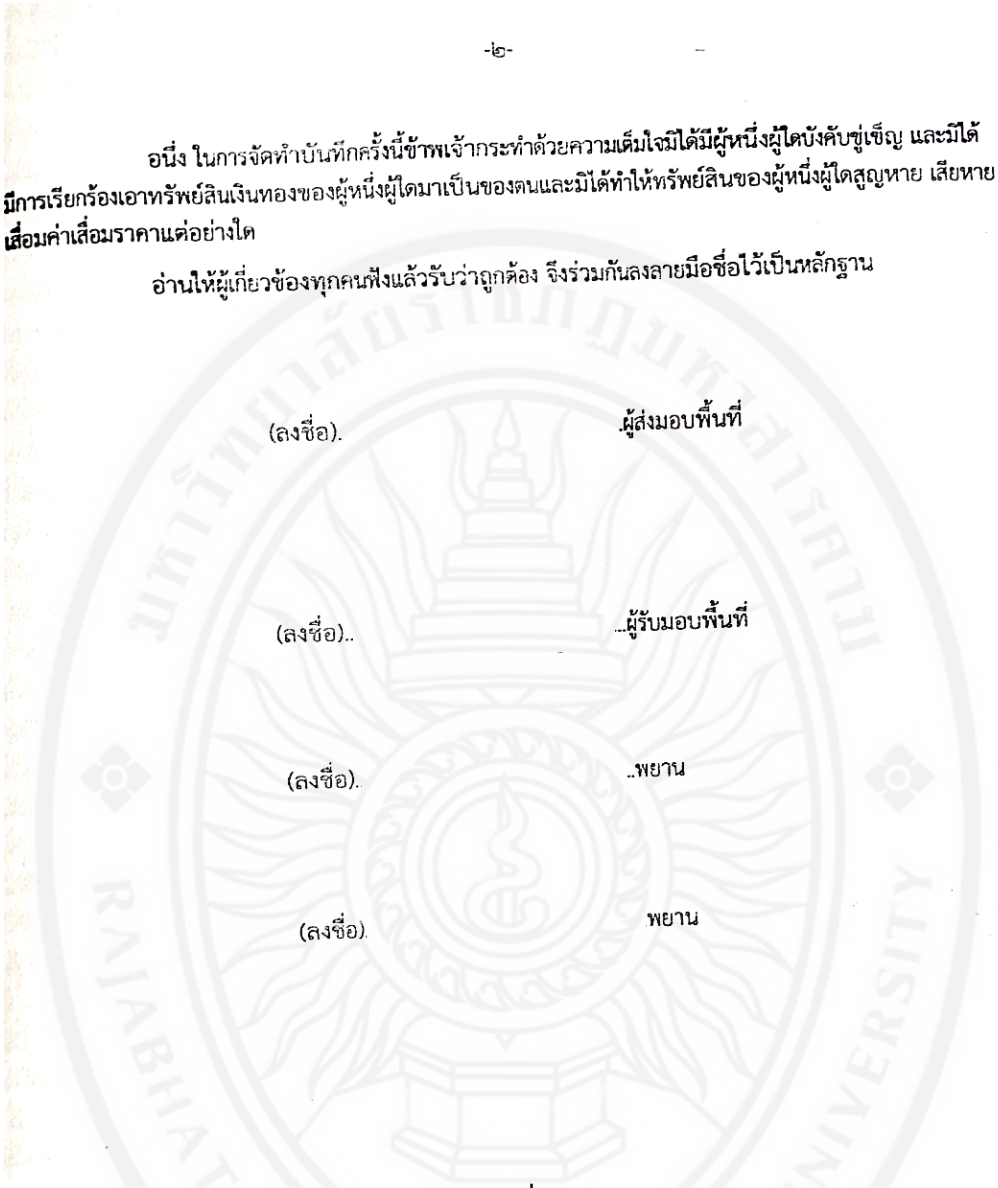
๒. ข้าพเจ้าจะไม่เรียกร้องค่าชดเชยใดๆ จากทางราชการ

๓. ข้าพเจ้าจะไม่เข้าไปทำประโยชน์หรือเข้าไปทำกิจกรรมใดๆ ในพื้นที่ดังกล่าวอีก

๔. หากข้าพเจ้าจงใจที่จะไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ให้ไว้กับทางอุทยานแห่งชาติไทรทองดังกล่าวข้างต้น ข้าพเจ้ายินดีและยินยอมให้เจ้าหน้าที่ดำเนินคดีกับข้าพเจ้าตามกฎหมาย ต่อไป

/อนึ่ง ในการ...

ภาพที่ 6.1 บันทึกข้อตกลงขอคืนพื้นที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง
ที่มา อุทยานแห่งชาติไทรทอง ตำบลหัวตะเฆ่ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

-๒-

อนึ่ง ในการจัดทำบันทึกครั้งนี้ข้าพเจ้ากระทำด้วยความเต็มใจมิได้มีผู้หนึ่งผู้ใดบังคับขู่เข็ญ และมิได้มีการเรียกร้องเอาทรัพย์สินเงินทองของผู้หนึ่งผู้ใดมาเป็นของตนและมิได้ทำให้ทรัพย์สินของผู้หนึ่งผู้ใดสูญหาย เสียหาย เสื่อมค่าเสื่อมราคาแต่อย่างใด

อ่านให้ผู้เกี่ยวข้องทุกคนฟังแล้วรับว่าถูกต้อง จึงร่วมกันลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐาน

(ลงชื่อ)..... ผู้ส่งมอบพื้นที่

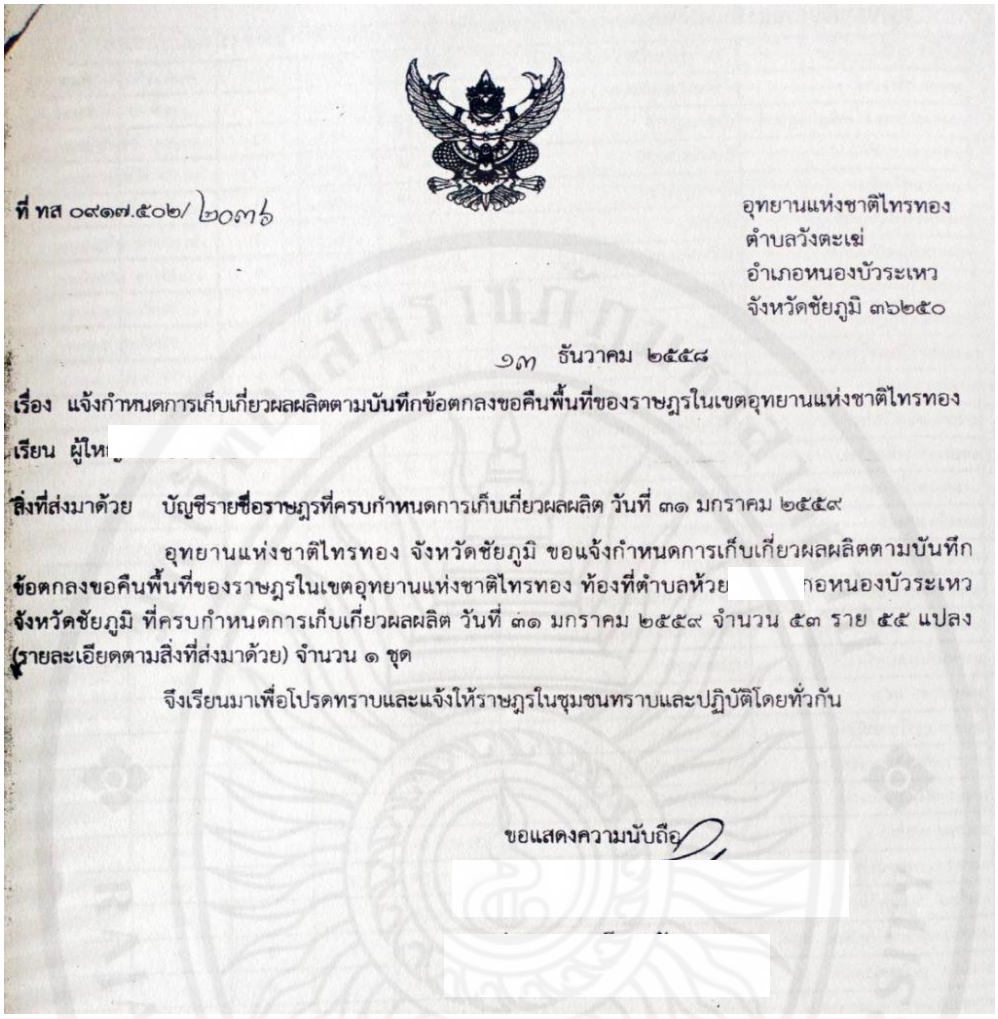
(ลงชื่อ)..... ผู้รับมอบพื้นที่

(ลงชื่อ)..... พยาน

(ลงชื่อ)..... พยาน

ภาพที่ 6.1 (ต่อ)

เมื่อได้ทำบันทึกข้อตกลงกับทางอุทยานแห่งชาติไทรทองแล้ว ทางอุทยานแห่งชาติไทยทองจะทำบัญชีรายชื่อราษฎรที่ครบกำหนดการเก็บเกี่ยวผลผลิตตามบันทึกข้อตกลงขอคืนผืนที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง

ที่ ทส ๐๙๑๗.๕๐๒/๒๐๗๖

อุทยานแห่งชาติไทรทอง
ตำบลวังตะเฆ่
อำเภอหนองบัวระเหว
จังหวัดชัยภูมิ ๓๖๒๕๐

๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๘

เรื่อง แจ้งกำหนดการเก็บเกี่ยวผลผลิตตามบันทึกข้อตกลงขอคืนพื้นที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง

เรียน ผู้ใหญ่

สิ่งที่ส่งมาด้วย บัญชีรายชื่อราษฎรที่ครบกำหนดการเก็บเกี่ยวผลผลิต วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๙

อุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ ขอแจ้งกำหนดการเก็บเกี่ยวผลผลิตตามบันทึกข้อตกลงขอคืนพื้นที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง ท้องที่ตำบลห้วย อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ที่ครบกำหนดการเก็บเกี่ยวผลผลิต วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๙ จำนวน ๕๓ ราย ๕๕ แปลง (รายละเอียดตามสิ่งที่ส่งมาด้วย) จำนวน ๑ ชุด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบและแจ้งให้ราษฎรในชุมชนทราบและปฏิบัติโดยทั่วกัน

ขอแสดงความนับถือ

ภาพที่ 6.2 หนังสือแจ้งกำหนดการเก็บเกี่ยวผลผลิตตามบันทึกข้อตกลงขอคืนผืนที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง

ที่มา อุทยานแห่งชาติไทรทอง ตำบลหัวตะเฆ่ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลพบว่า ชาวบ้านส่วนหนึ่งให้ความยินยอมส่งคืนพื้นที่ทำกินแก่อุทยานแห่งชาติไทรทองแม้มีความรู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรม แต่ด้วยเพราะจำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎหมายและยอมรับเงื่อนไขหรืออุดมการณ์ของรัฐที่อนุญาตให้ผู้อาศัยในที่ดินนั้นก่อนตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน 2541 และได้ขึ้นทะเบียนไว้ได้สิทธิการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต่อ หรือกลุ่มที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนในระยะเวลาดังกล่าวที่ต้องส่งคืนผืนที่ให้ดำเนินการทำบันทึกตกลงยินยอมส่งคืนผืนที่ให้แก่อุทยานจะสามารถเข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิตตามระยะเวลาที่กำหนดให้ก่อน และหากเป็นผู้ที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามมติ ค.ร.ม. หรือเป็นผู้ที่เข้ามาทำกินภายหลังจากมีประกาศแล้วไม่ส่งคืนพื้นที่ ก็จะไม่สามารถเข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิตหรือทำประโยชน์ในที่แปลงนั้นได้

ซึ่งผู้ให้ข้อมูลข้างต้นนี้ไม่ได้เป็นนายทุน หรือมีฐานะร่ำรวย ส่วนมากได้รับที่ดินทำกินต่อมาจากครอบครัวมีบางคนซื้อที่ดินต่อมาจากคนรู้จักกัน และบางรายยอมรับว่าได้มีการบุกเบิกทำกินเพิ่มเติมจากที่ที่ตนมี แต่เมื่อเจ้าหน้าที่มาแจ้งให้คืนพื้นที่ หรือ อ้างคำสั่งจากเบื้องบน ก็ไม่ได้ขัดขืน และลงชื่อในบันทึกข้อตกลงยินยอมคืนพื้นที่กลับคืนให้แก่อุทยานแห่งชาติไทรทอง

6.2 การเพิกเฉย

ผลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบนี้ มีลักษณะที่ผู้ถูกปกครอง หรือ subaltern ไม่ให้ความสำคัญหรือสนใจเงื่อนไขหรืออุดมการณ์ของชนชั้นปกครองที่อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือส่งผลกระทบต่อตนเอง จากผลการวิจัยไม่ปรากฏว่าชาวบ้านในส่วนนี้ได้มีการติดตามเรื่อง หรือไปยื่นคำร้องขอให้มีเจ้าหน้าที่มารังวัดสอบเขตที่ดินของตนภายหลังจากที่ไม่ได้แสดงตนยืนยันสิทธิ ดังเช่นที่ผู้ให้ข้อมูลบางรายให้สัมภาษณ์ไว้ ว่า

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B107 กล่าวว่า

"มีแม่ยายของเจ้าหน้าที่อุทยานคนหนึ่ง ได้รับใบที่ดิน สปก. จากการอนุมัติตามมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ.2541 สมัยนายกชวน หลีกภัย หลังจากได้รับแล้วก็ถางป่าเพิ่มเติมเพื่อทำไร่ปลูกข้าวโพด แต่กลับไม่ถูกตั้งข้อหาใด ๆ ทั้ง ๆ ที่ก็อยู่ติดกัน รวมทั้งไม่ได้รับแจ้งให้ออกจากพื้นที่เหมือนชาวบ้านคนอื่น ๆ ตัวเองก็เห็นว่าที่ดินก็อยู่ด้วยกัน เขาก็ยังไม่ได้ออก ก็เลยไม่ออก”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B107, สัมภาษณ์วันที่ 26 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้สัมภาษณ์ รหัส B107 ได้แสดงออกถึงการเพิกเฉย โดยเมื่อเห็นว่ามีผู้ที่ตนเองเห็นว่าได้ทำกินในเขตพื้นที่อุทยานเหมือนกัน แต่ไม่ได้รับแจ้งให้ออกจากพื้นที่อุทยาน จึงไม่ได้ออกจากพื้นที่

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B122 กล่าวว่า

"เคยมีเจ้าหน้าที่มาเดินสำรวจรังวัดในบริเวณนี้ แต่วันนั้นไม่ได้อยู่ดู ก็รอดูว่าคนอื่นเขาจะทำอย่างไร แต่ก็เห็นเงียบ ๆ ไป จนมีเจ้าหน้าที่มาบอกให้คืนที่นี่แหละ เขาบอกว่าเราไม่มีรายชื่อเป็นผู้ได้รับการยกเว้น"

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B122, สัมภาษณ์วันที่ 3 กรกฎาคม 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B123 กล่าวว่า

"เจ้าหน้าที่เพิ่นเคยมาเดินสำรวจรังวัดเลาะนี้ล่ะ แต่มาไม่ถึงที่แม่ดอกเพราะค่ำก่อน มื่อนั้นทางเจ้าหน้าที่เพิ่นกะบอกให้ทำกินไปโลด บ่มีอิหยัง มาจับ GPS เฉย ๆ"

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B123, สัมภาษณ์วันที่ 3 กรกฎาคม 2564)

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล รหัส B123 พบว่าการที่ชาวบ้านแสดงออกถึงความเพิกเฉยส่วนหนึ่งเกิดจากความไม่ชัดเจนของเจ้าหน้าที่ที่ไม่ได้สื่อสารสร้างความเข้าใจกับประชาชนดีพอ

เมื่อมีประกาศให้ส่งคืนพื้นที่ มีชาวบ้านที่เพิกเฉยเนื่องจากไม่เข้าใจ และเห็นว่าการทำกินในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทองไม่ได้เป็นเรื่องผิดกฎหมายร้ายแรง

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B138 กล่าวว่า

"ตัวเองมีที่อยู่ไกลหมู่บ้านหน่อย ซื้อต่อมาจากญาติ ๆ ข้างกัน ยามปลูกมันเสียบมันแล้วกะมาเอาหญ้าออกแหน่ แล้วมาเบิ่งมันเป็นระยะเอา กะเลยไม่รู้ว่าเค้ามาสำรวจรังวัดเมื่อไหร่"

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B138, สัมภาษณ์, วันที่ 17 กรกฎาคม 2564)

ผู้ให้ข้อมูลรหัส B138 เป็นอีกคนที่แสดงความเพิกเฉยต่อประกาศของอุทยานเพราะไม่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และไม่ทราบประกาศของทางอุทยาน จึงไม่มีการติดตามเรื่อง เมื่อมีการประกาศให้ประชาชนที่ทำกินในพื้นที่อุทยานทำบันทึกส่งมอบคืนพื้นที่จึงมิได้มาแสดงตัวว่าเป็นผู้ทำประโยชน์ในพื้นที่รวมทั้งไม่ได้ทำบันทึกส่งมอบ

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B140 กล่าวว่า

"วันที่พวกเจ้าหน้าที่เข้ามา ไม่ได้ดูกับเขาหรอก ให้ลูกไปแทนเพราะลูกไปทำไร่อยู่ที่นั่น ได้ยินแต่มีคนเขาบอกว่านโยบายนี้จะไม่ส่งผลกระทบต่อคนจน เขามาจัดการกับพวกนายทุนรุกป่า เราก็คนจนเนาะ ไม่ใช่นายทุน ที่ดินก็มีไม่กี่ไร่แค่พอได้ทำกิน ก็คิดว่าไม่มีอะไร"

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B140, สัมภาษณ์, วันที่ 17 กรกฎาคม 2564)

ผู้ให้ข้อมูลรหัส B140 คิดว่านโยบายทวงคืนผืนป่าเป็นนโยบายที่มีเพื่อจัดการกับนายทุนนักการเมืองที่บุกรุกครอบครองทำประโยชน์จากป่าขนาดพื้นที่เป็นร้อยเป็นพันไร่ไม่ได้ดำเนินการกับคนจน และจากในคำสั่ง คสช.ที่ 66/2557 ข้อ 2.1 ได้ระบุว่าการดำเนินการใด ๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้ ผู้ที่มีรายได้น้อย และผู้ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งได้อาศัยอยู่ในพื้นเดิมที่นั้น ๆ ก่อนคำสั่งนี้มีผลบังคับใช้ ยกเว้น ผู้ที่บุกรุกใหม่จะต้องดำเนินการสอบสวนและพิสูจน์ทราบเพื่อกำหนดวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมและดำเนินการตามขั้นตอนต่อไป ซึ่ง ผู้ให้ข้อมูลรหัส B140 บอกว่าได้ครอบครองทำประโยชน์ที่ดินบริเวณดังกล่าวจำนวนไม่มาก รวมทั้งครอบครัวมีฐานะยากจน จึงคิดว่าจะได้รับการยกเว้นตามประกาศ

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B102 กล่าวว่า

"ช่วงแรกที่ชาวบ้านได้รับคำสั่งให้ออกจากพื้นที่ทำกิน ก็ได้มีการไปขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐหลายแห่ง ทั้งศูนย์ดำรงธรรมอำเภอและศูนย์ดำรงธรรมจังหวัด ไปหาผู้ว่าฯ ก็ไป จนนายนิพนธ์ สาธิตสมิตพงษ์ รองผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิ ได้สัญญาว่าจะแต่งตั้งกรรมการ

เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้าน แล้วก็บอกว่าไม่ต้องสนใจหนังสือจากทางอุทยาน ก็เลยพากันอุ่นใจว่าเจ้านายได้เห็นปัญหาแล้ว และกำลังให้การช่วยเหลือ แล้วก็พากันทำกินกันตามปกติ”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B102, สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B102 ได้เล่าว่าภายหลังจากที่ชาวบ้านได้รับคำสั่งให้ออกจากพื้นที่ทำกิน ได้ไปร้องทุกข์ขอความเป็นธรรมจากหน่วยงานของรัฐหลายแห่ง เมื่อหน่วยงานรัฐรับทราบเรื่องและได้แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้านแล้วจึงเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ต่อ เพราะเชื่อว่าเจ้าหน้าที่และหน่วยงานของรัฐเหล่านั้นจะช่วยแก้ไขปัญหาให้

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105 กล่าวว่า

“เราไม่คิดว่ามันจะเร็วและใหญ่โต เพราะว่าเรื่องที่ทำกินน่าจะผ่อนผันได้ก็เลยรอดูว่าคนอื่นเค้าจะทำอะไรยังไง จนสุดท้ายเจ้าหน้าที่ก็เอาเอกสารมาให้เซ็นให้ออกนี่ล่ะ”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105, สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B105 ก็มีความคิดคล้ายกับผู้ให้ข้อมูล รหัส B140 โดยคิดว่านโยบายทวงคืนผืนป่าเป็นนโยบายที่มีเพื่อจัดการกับนายทุน นักการเมืองที่บุกรุกป่าแต่สำหรับชาวบ้านที่มีที่ดินจำนวนไม่มากซึ่งได้ทำกินในพื้นที่มานานโดยที่ทางอุทยานฯ รับทราบการเข้าทำประโยชน์ในบริเวณดังกล่าวไม่น่าเป็นกลุ่มเป้าหมายของรัฐในการทวงคืนผืนป่าครั้งนี้ จึงรอดูว่าชาวบ้านอื่นจะดำเนินการอย่างไร

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B133 กล่าวว่า

“แต่ก่อนก็เคยมีโครงการจัดสรรที่ดินทำกินให้กับราษฎร ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2534 รัฐได้ทำการอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย ตั้งใจจะให้ไปอยู่ที่ทาง ต.ท่ากูบ อ.จัตุรัส (อำเภอซับใหญ่ในปัจจุบัน) แต่ว่าพากันไปแล้ว ที่ทำกินไม่เพียงพอ และไม่สามารถจัดหาพื้นที่รองรับได้ จึงให้ย้ายกลับมายังพื้นที่เดิม ก็ไม่รู้ว่าหลวงคิดอะไร เดี๋ยวให้ไปเดี๋ยวก็ให้มา ไปไปมามาก็คงคือเก่านั่นล่ะ ตอนนั้นคิดอย่างนั้น มัน(สำปะหลัง)ก็ปลูกไว้แล้ว อีกไม่นานก็พอขายก็เลยทำกินต่อในที่เดิม ไม่ได้ออกไปตามที่เขาแจ้งให้ออก”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B133, สัมภาษณ์, วันที่ 11 กรกฎาคม 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B150 กล่าวว่า

“พื้นที่ที่ผมทำกินอยู่นี้เคยมีการทำสัมปทานป่า 2 ครั้ง พื้นที่จึงมีลักษณะโล่งเตียนไม่เหลือสภาพป่าแล้ว ชาวบ้านจึงเข้าไปทำกิน ต่อมามรโครงการ คจก. ได้อพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ไป

อยู่บ้านซับสมบูรณ์ ตำบลท่ากูบ อำเภอซับใหญ่ ต่อมามีมติ ครม. 3 กรกฎาคม 2535 ก็เลยพากันอพยพคืนมาอยู่ที่เดิมเนื่องจากไม่มีที่ทำกิน อยู่มาก็ปรากฏว่ากลายเป็นคนไม่มีชื่อที่ผ่านการสำรวจตามมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 อีกทั้งที่ดินแปลงเดียวกันแต่ได้แบ่งให้ลูกหลานทำกิน พอมีการสำรวจรอบใหม่จึงได้กลายเป็นคนไม่มีชื่อไป ส่วนตัวผมว่าผลการสำรวจตามมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 นั้นไม่น่าเชื่อถือ ไม่น่านำมาประกอบการขอคืนพื้นที่ ก็เลยทำกินต่อและเห็นว่าทางจังหวัดกำลังหาทางช่วยเหลือ เพื่อจะมีแนวทางผ่อนผันให้เหมือนที่ผ่านมา ”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B150, สัมภาษณ์, วันที่ 25 กรกฎาคม 2564)

ส่วนผู้ให้ข้อมูล รหัส B133 และ รหัส B150 ได้ให้สัมภาษณ์ว่าเคยมีเหตุการณ์ในลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นมาแล้วเมื่อประมาณปี 2534 ที่รัฐได้ให้ชาวบ้านที่ทำกินในบริเวณนี้ออกจากพื้นที่ โดยให้ไปอยู่ที่ตำบลท่ากูบ อำเภอซับใหญ่ จังหวัดชัยภูมิ เมื่อชาวบ้านไปแล้วกลับไม่มีที่ดินรองรับชาวบ้านจึงได้อพยพกลับมาทำกินในที่ดินเดิม ซึ่งในครั้งนั้นการเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวนี้ไม่ได้มีการดำเนินคดี และเมื่อไม่มีพื้นที่ใหม่รองรับรัฐก็ให้กลับมาอาศัยครอบครองทำประโยชน์ในพื้นที่เดิมต่อไปได้ จึงคิดว่าสำหรับนโยบายทวงคืนผืนป่าคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ในปี 2534 ประกอบกับในขณะนั้นทางจังหวัดชัยภูมิรับปากชาวบ้านว่ากำลังหาทางช่วยเหลือจึงคิดว่ารัฐจะผ่อนผันให้ทำกินเช่นเดิมอีกครั้ง

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในส่วนนี้พบว่ามีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่ต้องสูญเสีย ที่อยู่อาศัย เนื่องจากไม่ได้ลงชื่อในเอกสารข้อตกลงใด ๆ เกิดจากการขาดความเข้าใจในประกาศและคำสั่งของรัฐ การสื่อสารที่ไม่ทั่วถึงเพียงพอ จึงมีชาวบ้านบางส่วนเข้าใจคลาดเคลื่อนไปจากวัตถุประสงค์ของนโยบายทวงคืนผืนป่า ประกอบกับชาวบ้านต่างจำได้ว่าเคยมีเหตุการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นแล้วในช่วงปลายปี พ.ศ.2534 รัฐบาลทหารในสมัยนั้น ได้ทำการอพยพชาวบ้านหินรูออกจากพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย ตามโครงการจัดสรรที่ดินทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเสื่อมโทรม (คจก.) โดยใช้พื้นที่รองรับที่บ้านซับสายออ ต.ท่ากูบ อ.จัตุรัส (อำเภอซับใหญ่ในปัจจุบัน) แต่ไม่สามารถจัดหาพื้นที่รองรับได้ จึงต้องกลับมายังพื้นที่เดิม และเมื่อมีการนำนโยบายทวงคืนผืนป่าซึ่งมีความคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ในสมัยนั้นมาใช้อีก จึงมีชาวบ้านบางส่วนที่เพิกเฉย หรือคิดว่าไม่มีอะไร ผู้ให้ข้อมูลข้างต้นนี้ ไม่ปรากฏว่าชาวบ้านในส่วนนี้ได้มีการติดตามเรื่อง หรือไปยื่นคำร้องขอให้มีเจ้าหน้าที่มารังวัดสอบเขตที่ดินของตนภายหลังจากที่ไม่ได้แสดงตนยืนยันสิทธิ ผู้วิจัยพบว่าเมื่อมีจำนวนผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์มากเท่าไหร่ ความตื่นตัวหรือมีแนวโน้มจะดำเนินการใดที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือตัวเองจะน้อยลง ชาวบ้านแสดงการเพิกเฉยมากขึ้นเมื่อมีผู้อื่นได้รับ

ผลกระทบจากเหตุการณ์เดียวอยู่ด้วย รวมทั้งการรอคอยว่าจะผู้หนึ่งผู้ใดเป็นตัวแทนหรือเป็นแกนนำในการดำเนินการแทน หรือ “รอดูว่าคนอื่นเขาจะทำอย่างไร” แล้วค่อยตัดสินใจอีกที

6.3 การต่อต้านตอบโต้

จากการศึกษาข้อมูลจากผู้ถูกปกครอง หรือ subaltern หรือผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในพื้นที่นี้ในด้านของความเป็นอยู่และความรู้สึกของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากอุดมการณ์ของรัฐ ซึ่งผลจากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบนี้ เห็นได้จากการที่ชาวบ้านบางส่วนที่ไม่ยอมลงชื่อยินยอมขอคืนพื้นที่ให้แก่อุทยานแห่งชาติไทรทอง หรือการเกิดความรู้สึกที่ไม่พึงพอใจต่อการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐตามนโยบายทวงคืนผืนป่า การดำเนินการต่อต้านตอบโต้ต่อชนชั้นผู้ปกครองแสดงให้เห็นว่า ชุดอุดมการณ์นี้ไม่ได้มีสภาวการณ์ครองอำนาจนำโดยสมบูรณ์แบบ เพราะยังมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ตระหนักรู้ได้ถึงการถูกครอบครองครอบงำ ถูกกดขี่ข่มเหงโดยรัฐ การออกมาเรียกร้องหรือแสดงพลังด้วยวิธีต่าง ๆ จึงเป็นการสื่อสารให้ชนชั้นผู้ปกครองหรือรัฐรู้ได้ว่ายังสร้างการยอมรับโดยดุษฎีจากประชาชนไม่สำเร็จ

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B101 กล่าวว่า

"ตอนนั้นก็ถามเจ้าหน้าที่เค้าคืนเหมือนกันว่า เรามีที่ดินแค่ 6–7 ไร่เท่านี้ ถ้าเอาคืนไปจะให้ไปอยู่ไหนล่ะ จะเอาที่ไหนทำกิน ที่ดินก็มีเท่านี้ เขาก็บอกว่า เขาไม่ได้มีหน้าที่จัดสรรที่ดินทำกินให้กับใคร นายเขาสั่งให้มาทำ มาขอคืนพื้นที่ เจ้าหน้าที่อ้างคำสั่ง คสช. เรื่องทวงคืนผืนป่า บอกว่าเราไม่มีสิทธิ เราไม่มีชื่อในมติ ครม. ซึ่งมติดังกล่าวทำการสำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ.2545 แต่พี่เพิ่งมีบ้านเลขที่ตอนปี พ.ศ.2556 เอง แล้วมันจะไปมีชื่อในนั้นได้ยังไงล่ะ"

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B101, สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B101 ได้เล่าว่ารู้สึกไม่พอใจอย่างยิ่งที่ต้องสูญเสียที่ดินทำกินซึ่งมีจำนวนเพียงไม่กี่ไร่ ที่ใช้ทำกินเลี้ยงดูคนทั้งครอบครัว ไม่พอใจคำพูดและการกระทำของเจ้าหน้าที่ ที่ไม่ได้มีการแจ้งเตือนหรือผ่อนผันเยียวยาให้กับชาวบ้าน รวมถึงไม่พอใจในแนวทางดำเนินการทวงคืนผืนป่าที่อ้างตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 มิถุนายน 2541 ซึ่งในปีดังกล่าวผู้ให้ข้อมูลยังเป็นเด็กอยู่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ต่อมาได้รับแบ่งที่ดินทำกินต่อจากบิดามารดาและเพิ่งจะมีบ้านเลขที่ของตนเองเมื่อปี พ.ศ. 2556 ซึ่งล้วนเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจาก ที่มีการสำรวจผู้เข้าครอบครองทำประโยชน์ในพื้นที่อุทยาน

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B107 กล่าวว่า

“ถ้าเราไม่ต่อสู้เอา เราจะทำกินที่ไหน มันเป็นที่ดินที่พ่อแม่ทำกินมาก่อน เราก็ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่ ต่อมาเป็นที่ของเรา ก็ต้องสู้เพื่อที่ของเรา”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B107, สัมภาษณ์, วันที่ 26 มิถุนายน 2564)

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B107 ไม่เพียงแต่แสดงความไม่พอใจ ไม่ยินยอม ยังเป็นหนึ่งในตัวแทนของชาวบ้านที่ร่วมแสดงพลังต่อต้านต่อนโยบายทวงคืนผืนป่า เนื่องจากไม่เห็นด้วยที่รัฐจะยึดเอาที่ดินทำกินซึ่งได้รับมรดกจากพ่อแม่คืนไป จึงต้องออกมาต่อสู้เรียกร้องและทวงสิทธิในที่ดินที่เป็นของตนเองคืน

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B116 กล่าวว่า

"บอกว่าไม่ให้กระทบผู้ยากไร้ แต่ศาลระบุว่าคำสั่งที่ 64/2557 เป็นเงื่อนไขหลักที่ต้องทวงคืน ขณะที่คำสั่งที่ 66/2557 ศาลกล่าวว่าชาวบ้านที่โดนคดีไม่สามารถได้รับประโยชน์ เนื่องจากคนเหล่านี้ไม่ใช่ผู้ยากไร้ บางคนมีที่ดิน 2-3 แปลงแล้ว แต่เป็นผู้มาอยู่ใหม่เนื่องจากไม่มีรายชื่อในการสำรวจตามมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 ซึ่งผมมองว่าเหตุผลนี้มันดูไม่เข้าท่า บางคนพ่อแม่เพิ่งแบ่งที่ดินให้ภายหลังจากที่มีการสำรวจก็จะมีสภาพเป็นผู้มาอยู่ใหม่ ทั้งที่ทำกินช่วยเหลือพ่อแม่มานานกว่าจะพ่อแม่จะแบ่งที่ดินให้ แม้จะมีที่ดินมาก่อนหน้าจากการทำงานเก็บเงินซื้อ จากน้ำพักน้ำแรงเรา แต่จะไม่ให้เรามีเลยหรือ บางคนทำงานมานานมีเงินซื้อรถซื้อรา ปลูกมันขายมันมาหลายปีจากที่ตรงนี้ ก็จะไม่ให้เรามีเลยหรือ คำว่าคนจน หรือผู้ยากไร้ มันคืออะไร ต้องเป็นขอทานงานการไม่มีทำไม่มีบ้านอยู่แค่นั้นหรือ ถึงจะเรียกว่าคนจน คนยากไร้ พวกผมก็ไม่ได้มีใครรวยนะ ไม่ได้เป็นนายทุน บ้านก็มีพอได้อยู่ ก็อย่างที่เห็นนี่ล่ะ ดูแล้วบ้านผมเหมือนบ้านคนมีเงินอยู่บ่ "

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B116, สัมภาษณ์, วันที่ 2 กรกฎาคม 2564)

ส่วนผู้ให้ข้อมูล รหัส B116 ก็ได้อ้างถึงคำสั่ง คสช.ที่ 66/2557 ข้อ 2.1 เช่นกัน ว่าการดำเนินการใด ๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้ ผู้ที่มีรายได้น้อย และผู้ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งได้อาศัยอยู่ในพื้นเดิมที่นั้น ๆ ก่อนคำสั่งนี้มีผลบังคับใช้ เนื่องจากชาวบ้านที่ต้องคดีบุกรุกป่านั้นไม่ได้รับประโยชน์ตามคำสั่ง คสช. ที่ 66/2557 ข้อ 2.1 เลย เพราะไม่ได้เป็นผู้ยากไร้ตามเกณฑ์ที่รัฐกำหนด หรือเพิ่งได้รับแบ่งที่ดินจากพ่อแม่ภายหลังจากการสำรวจตามมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 จึงเข้าข่ายเป็นผู้ที่มาอยู่ใหม่ทั้งที่ข้อเท็จจริงผู้ครอบครอง ทำประโยชน์รายนั้นเกิดและเติบโตในที่ดินแปลงดังกล่าว หรือกรณีของการไม่ได้เป็นคนจน คนยากไร้ตามเกณฑ์ ซึ่งใช้เกณฑ์ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) หรือข้อมูลในระดับครัวเรือนที่แสดงถึงสภาพความจำเป็นพื้นฐานของคนในครัวเรือนในด้านต่าง ๆ

เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่ได้กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำเอาไว้ ว่าคนควรจะมีคุณภาพชีวิตในแต่ละเรื่องอย่างไรในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ เป็นตัวชี้วัดคนจนคนรวย ซึ่งผู้ให้ข้อมูล รหัส B116 เห็นว่าการเป็นเป็นผู้มีความเป็นอยู่ที่ดี ไม่ได้ตกเกณฑ์ จปฐ. ส่วนหนึ่งเกิดจากความขยันทำงาน หารายได้ และการมีความเป็นอยู่ที่ดีนี้มิได้แปลว่าร่ำรวย การเป็นนายทุนหรือไม่นั้นให้พิจารณาจากสภาพบ้าน จากสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริง

จากการที่ถูกกดขี่หรือได้รับผลกระทบจากอุดมการณ์ของชนชั้นปกครอง ที่ไม่เป็นธรรม ทำให้ผู้ให้ข้อมูลรายนี้ได้ลุกขึ้นมาเป็นแกนนำชาวบ้าน และได้เข้าร่วมกิจกรรมกับขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (พีมูฟ) และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ พร้อมกับเข้ายื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีผ่านผู้อำนวยการสำนักงานปลัดนายกรัฐมนตรี พร้อมกับเดินทางไปยื่นหนังสือที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ รวมทั้งเข้ายื่นหนังสือต่อหน่วยงานภาครัฐ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์เขต 7 (นครราชสีมา) และศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดชัยภูมิ เพื่อปกป้องสิทธิในที่ดินทำกินของตนและของเพื่อนบ้าน ซึ่งต่างได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติไทรทองทับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยเช่นกัน เข้ายื่นหนังสือชี้แจงข้อเท็จจริง และร้องเรียนต่อหน่วยงานรัฐให้มีกระบวนการแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างถูกต้องเป็นธรรม เพื่อไม่ให้เจ้าหน้าที่ขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ทำกิน

ผู้ให้ข้อมูล รหัส B101 กล่าวถึง เหตุที่เกิดขึ้นทำให้ต้องสู้เพื่ออนาคตเพื่อสิทธิในที่ดินทำกินว่า

“ถ้าไม่ต่อสู้เรียกร้อง ก็ต้องอพยพออกจากพื้นที่และกลายเป็นคนไร้ที่ดินทำกิน ชีวิตในอนาคตของครอบครัวต้องกลับไปเป็นลูกจ้างแรงงานทั้งหมดอีกนั้นหรือ”

(ผู้ให้ข้อมูล รหัส B101, สัมภาษณ์, วันที่ 2 กรกฎาคม 2564)

ครอบครัวของผู้ให้ข้อมูล รหัส B101 เป็นครอบครัวแรกที่ได้รับหมายเรียกให้เข้าพบพนักงานสอบสถานีตำรวจภูธรวังตะเฆ่ ตำบลวังตะเฆ่ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ เมื่อวันที่ 18 ก.ค. 2559 เพื่อรับทราบข้อหา ตามที่เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง แจ้งความร่วมกันบุกรุกเขตพื้นที่อุทยานเข้ายึดถือครอบครองเพื่อตนเองหรือผู้อื่น มีความผิดตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ ต่อมาเมื่อวันที่ 23 ต.ค. 2559 ประชาชนถูกแจ้งข้อหาเพิ่มอีก 9 คน และเมื่อวันที่ 25 ต.ค.2559 มีประชาชนถูกแจ้งข้อหาอีก 2 คน รวมทั้งสิ้น 14 คน ทั้งหมดได้เข้าพบพนักงานสอบสวน เพื่อแสดงตนและรับทราบข้อกล่าวหา พร้อมทั้งให้การปฏิเสธโดยยืนยันในความบริสุทธิ์ เนื่องจากประชาชนอาศัยทำกินมาก่อนประกาศเป็นเขตอุทยาน หลังจากถูกฟ้องดำเนินคดี ครอบครัวของผู้ให้ข้อมูล รหัส B101 ได้ร่วมเดินทางไปยื่นหนังสือขอความเป็นธรรมต่ออัยการจังหวัดชัยภูมิ และได้ขออนุญาตให้เลื่อนระยะเวลาในการยื่นส่งฟ้องศาล

ออกไปถึง 3 ครั้ง กระทั่งวันที่ 20 ก.ค.2560 อัยการจังหวัดชัยภูมิ ได้ยื่นฟ้องต่อศาลจังหวัดชัยภูมิ จำนวน 14 ราย 18 คดี (ครอบครัวของสมาชิกในครอบครัวของผู้ให้ข้อมูล รหัส B101 จำนวน 2 คน ถูกฟ้องคนละ 2 คดี) และผู้ถูกดำเนินคดีทั้งหมดได้เดินทางไปยังศาลจังหวัดชัยภูมิ เพื่อยื่นหลักประกันเป็นเงินสดจำนวน 1,900,000 บาท ที่ได้รับการช่วยเหลือจากสำนักงานกองทุนยุติธรรมจังหวัดชัยภูมิ ศาลจึงได้มีคำสั่งอนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราวจำเลยทั้ง 14 ราย ในระหว่างการพิจารณาคดี

ภายหลังจากมีชาวบ้านได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า จังหวัดชัยภูมิ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิเป็นประธานได้จัดประชุมคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงและแก้ไขปัญหา กรณีการทับซ้อนของที่ดินระหว่างอุทยานแห่งชาติไทรทองกับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของราษฎร อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ที่ประชุมมีมติเห็นชอบแผนการจัดการที่ดินและทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จนมีข้อสรุปในวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2561 ว่าชาวบ้าน ผู้เดือดร้อนชุมนุมในนามขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม มีบันทึกข้อตกลงร่วมกับคณะขับเคลื่อนและปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน คณะที่ 5 (กขป. 5) โดยกรณีปัญหาอุทยานแห่งชาติไทรทอง ให้ชะลอการดำเนินคดีกับราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า และให้ดำเนินการตามนัยคำสั่ง คสช. ที่ 66/2557 ที่เน้นย้ำว่าการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่จะต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนผู้ยากไร้ และให้มีกระบวนการเจรจา เพื่อหาทางแก้ไขปัญหา ในกรณีที่มีความสืบเนื่องต่อกันมา แต่เนื่องจากมาตรการหลักของคำสั่ง คสช. คือ การใช้กำลังเข้าจับกุม และทวงคืนพื้นที่เป็นหลัก ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตป่าและกำลังอยู่ในระหว่างกระบวนการแก้ไขปัญหากับภาครัฐได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งจากผลการดำเนินการของเจ้าหน้าที่รัฐตามนโยบายนี้ส่งผลให้ราษฎรในพื้นที่อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ หลายครอบครัวต่างก็ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ซึ่งชาวบ้านเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาระดับนโยบาย แต่ยังไม่คืบหน้า ส่งผลให้มีราษฎรจากสองตำบลนี้ถูกขับออกจากที่ดินของตนเอง และมีราษฎรอย่างน้อย 14 คน รวมทั้งหมด 19 คดี ถูกจับกุมดำเนินคดี

หลังจากมีกรณีพิพาทเกิดขึ้น ทำให้เครือข่ายภาคประชาสังคมกว่า 83 องค์กร ร่วมกับสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับสำนักงานข้าหลวงใหญ่ เพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งองค์การสหประชาชาติ (UNOHCHR) และมูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม วิทยาลัยนวัตกรรมสังคมมหาวิทยาลัยรังสิต จัดเสวนาวิชาการเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2562 ในหัวข้อ ปฏิบัติการทวงคืนผืนป่ากับผลกระทบต่อคนจน : กรณีอุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากนโยบาย มาตรการทวงคืนผืนป่า ตามคำสั่งคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2557 ประกอบคำสั่ง ที่ 66/2557 ที่ส่งผลกระทบความเดือดร้อนอย่างหนักหน่วงต่อราษฎร เช่น กรณีที่เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง เข้ามาปฏิบัติการจับกุมและยื่นฟ้องดำเนินคดีกับชาวบ้านในอำเภอหนองบัวระเหว

จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 14 ราย 19 คดี ซึ่งสถานภาพทางคดีนั้น ศาลอุทธรณ์พิพากษาจำคุกจำเลยครบทั้งหมด 14 ราย จึงทำให้เกิดเวทีเสวนานี้ขึ้น เพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรมให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ โดยมีตัวแทนจากหลากหลายองค์กรเข้าร่วมเวทีเสวนาในครั้งนี้ด้วย

ในงานเสวนา ตัวแทนจากสำนักงานข้าหลวงใหญ่ เพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งองค์การสหประชาชาติ (UNOHCHR) ได้กล่าวนำการจัดงานในครั้งนี้ว่า การปกป้องสิทธิมนุษยชนทั่วโลกการเข้าถึงที่ดินเป็นหนึ่งในหลักการที่สำคัญที่สุดขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งที่ผ่านมา UN ได้ทำงานกับชุมชนหลากหลายพื้นที่ในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นในพื้นที่แก่งกระจาน พื้นที่ชุมชนคลองไทรที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี และพื้นที่ชุมชนไทรทอง เพื่อให้มั่นใจว่าสิทธิในการเข้าถึงที่ดินของประชาชนได้รับการคุ้มครองโดยรัฐ อย่างไรก็ตามประเด็นเรื่องการถือครองที่ดินในประเทศไทยเป็นประเด็นซับซ้อนและมีปัญหาโดยเฉพาะเรื่องการถือครองที่ดินที่การกระจุกตัวของที่ดินตกอยู่ในปัจเจกไม่กี่คนและกลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีความรุนแรง ทั้งนี้จากการศึกษาของคณะเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ระบุสัดส่วนการถือครองที่ดินในประเทศไทยว่าที่ดิน 30 เปอร์เซ็นต์ในประเทศไทย เป็นของโดยเอกชน ส่วนที่เหลือเป็นเจ้าของโดยรัฐ กรมป่าไม้และกรมที่ดิน และที่ดิน 20 เปอร์เซ็นต์ในสิทธิครอบครองของเอกชนเป็นพื้นที่ 80 เปอร์เซ็นต์ของเอกชนทั้งหมด มีชาวไร่ชาวนาเกษตรกรเพียง 29 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่ได้ครอบครองที่ดิน ส่วนใหญ่อยู่ในมือของนักธุรกิจและนักการเมือง การกระจายที่ดินอย่างไม่เท่าเทียม ทำให้ชาวบ้านเรียกร้องให้เกิดการแบ่งสรรที่ดินให้เกิดความเป็นธรรมความพยายามของรัฐไทยในการกำจัดการถางไม้ทำลายป่า คือ การประกาศ พรบ.อุทยานแห่งชาติ พรบ.ป่าไม้ ทำให้การแก้ปัญหาที่ดินในประเทศไทยมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

จากการรัฐประหารปีพ.ศ.2557 ทำให้เกิดคำสั่งของ คสช.ที่ส่งผลกระทบร้ายแรงต่อการเข้าถึงที่ดินทำกิน ทำให้การต่อสู้ของชุมชนเพื่อมีที่ดินทำกินยากลำบากมากยิ่งขึ้น คำสั่งของคสช. ได้จำกัดสิทธิในการแสดงออก สิทธิในการรวมตัวกันอย่างสันติจำกัดความสามารถของชุมชนในการรวมตัวกันในการแสดงออกทางความคิดข้อกังวลต่าง ๆ ทั้งนี้ถึงแม้ข้อพิพาททางด้านที่ดินระหว่างรัฐกับชุมชนดำเนินมาหลายทศวรรษแต่ คสช.ได้ออกคำสั่งที่เมื่อนำไปปฏิบัติเป็นธรรมแล้วทำให้เกิดความรุนแรงขึ้นและสวนทางกับมาตรฐานด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ตั้งแต่เดือนมิถุนายนปี พ.ศ. 2557 ได้รับรายงานเกี่ยวกับกับการนำคำสั่ง คสช.ที่นำไปสู่การบังคับคดีในเรื่องที่ดิน ที่ไม่เป็นไปตามมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศหลากหลายคดี โดยการนำคำสั่งคสช. ไปปฏิบัติไม่ได้นำประเด็นสิทธิชุมชนเข้ามาพิจารณาในการดำเนินการด้วย นอกจากนี้ประเทศไทยเองได้ลงนามในสนธิสัญญาระหว่างประเทศหลากหลายฉบับ ที่พูดเรื่องการปกป้องสิทธิชุมชนและการเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถทำมาหากินหรือหาอาหารและเครื่องนุ่งห่ม เพื่อปากท้องของตนเองได้ ซึ่งในเรื่องของอาหารนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับที่ดิน และการเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถนำเสนอ

ประเด็นของตนในพื้นที่สาธารณะได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับที่ดิน นอกจากนี้ในอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ CEDAW ที่ไทยได้ลงนามได้ระบุในอนุสัญญาอย่างชัดเจนว่า ให้รัฐไทยเปิดโอกาสให้สตรีมีส่วนร่วมในการปกป้องตนเองและท้องถิ่นได้ แต่ในข้อเท็จจริง นักปกป้องสิทธิมนุษยชน ที่ทำงานในเรื่องที่ดินและชุมชนยังต้องเผชิญกับความเสี่ยงต่าง ๆ เพราะยังมีนักปกป้องสิทธิมนุษยชน 33 คนที่เป็นเหยื่อและเป้าหมายจากการฆาตกรรมและอุ้มหาย ในจำนวนนั้นมีนักปกป้องสิทธิมนุษยชน 27 คน ที่ถูกฆาตกรรมในเรื่องที่ดินและชุมชนในรอบสิบปีที่ผ่านมา ขณะที่ทางการไม่สามารถนำผู้กระทำผิดมาลงโทษได้ และไม่มีมาตรการดูแลในเรื่องนี้ นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า การตัดสินคดีที่เกี่ยวข้องของศาลไทย ไม่ได้เป็นไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านเลย และความรุนแรงต่อนักปกป้องสิทธิก็ยังคงดำเนินต่อไป

ด้านตัวแทนเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน กล่าวว่า กรณีข้อพิพาทระหว่างอุทยานแห่งชาติไทรทองและชาวบ้าน แม้จะมีการยกเลิกประกาศของ คสช. ฉบับที่ 64 ในการทวงคืนผืนป่าไปแล้ว แต่ 6 ปีที่ผ่านมา บาดแผลของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบในพื้นที่อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิก็ยังคงอยู่ ซึ่งทั้ง 14 ราย มี 3 รายที่ได้รับการสำรวจตามมิติคณะรัฐมนตรี แต่ยังถูกลงโทษตามคำพิพากษา นำมาซึ่งการขอพื้นที่คืน ในกระบวนการการดำเนินคดี ชาวบ้านแจ้งว่ามีการให้เซ็นยินยอม ถ้าไม่เซ็น ก็จะถูกดำเนินคดีทางกฎหมายโดยอ้างถึงมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 ทำให้ชาวบ้านหวาดกลัว จนต้องเซ็นยินยอม ทั้งการประกาศใช้มติคณะมนตรี รวมไปถึงการประกาศใช้นโยบายการทวงผืนป่าของ คสช. ถือเป็นระบบการใช้อำนาจนิยม หรือการผูกขาดในระบบราชการก่อให้เกิดผลกระทบต่อชาวบ้าน นำมาซึ่งการจับกุมคุมขัง จากกรณีชาวบ้านจังหวัดชัยภูมิ มีบทเรียน คือ 1) ความผิดพลาดและบกพร่องในระดับปฏิบัติการที่ใช้ฐานจากมติคณะรัฐมนตรี เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2541 มาสำรวจพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านเดิมกลายเป็นผู้บุกรุกรายใหม่และหลายครอบครัวยังตกสำรวจอีกด้วย 2) ปัญหาทางปฏิบัติด้านเทคนิคสารสนเทศเกี่ยวกับพื้นที่ทับซ้อน โดยไม่รู้ว่าใครบุกรุกใคร แต่คนแบกรับปัญหากลายเป็นชาวบ้านต้องเผชิญหน้ากัน และ 3) ความล่าช้าของการแก้ปัญหาในระดับนโยบาย ทั้งที่มีการตั้งคณะกรรมการและมีแผนงานร่วมระดับจังหวัดแล้ว ทำให้ไม่สามารถ ปลดล็อกคดีความระหว่างที่อัยการยังไม่สั่งฟ้องชาวบ้านได้ ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้น สะท้อนการจัดการทรัพยากรในลักษณะอำนาจนิยม ผูกขาดการตัดสินใจโดยระบบราชการตลอดมา และปัจจุบันทุกอย่างรวมอยู่ที่ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 ที่เพิ่งประกาศใช้ โดยหวังว่าบทเรียนกรณีไทรทอง น่าจะทำให้ทุกฝ่ายช่วยกันพิจารณาหาแนวทางแก้ไขร่วมกันให้ได้ทางออกที่ดีที่สุด

จากการสัมภาษณ์กลุ่มแกนนำชุมชน อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ ได้ข้อสรุปว่า หลังจากมีนโยบายทวงคืนผืนป่ามีการดำเนินการเข้ามาแย่งยึดที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของประชาชนคนยากจน สร้างความเดือดร้อนต่อประชาชนทั่วภูมิภาค รวมทั้งในพื้นที่อุทยานแห่งชาติไทรทอง

มากกว่า 6 หมู่บ้าน ได้รับผลกระทบหนักขึ้น เช่น ห้ามมิให้เข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ และถูกบังคับให้เซ็นยินยอมออกจากพื้นที่ ซึ่งชาวบ้านก็ต้องยอมเซ็นไปก่อนเนื่องจากกลัวเพราะเจ้าหน้าที่มาเยอะและประกบตัวต่อตัว จึงได้รวมกลุ่มกันเดินทางเข้ายื่นหนังสือร้องทุกข์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้เร่งพิจารณาแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม แต่หลังจากได้มีการตั้งคณะกรรมการทำงานแก้ไขปัญหาร่วมกัน และมีการลงตรวจสอบพื้นที่ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับตัวแทนชาวบ้านมาหลายครั้ง แต่ปัญหายังไม่ได้รับการแก้ไข ซึ่งถือว่าเป็นความล่าช้าในการแก้ไขปัญหาของภาครัฐ ส่งผลให้ชาวบ้านถูกคุกคาม และถูกดำเนินคดีมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งตนมองว่าหากกระบวนการแก้ไขปัญหายังคงล่าช้าไปมากกว่านี้ จะมีชาวบ้านถูกฟ้องดำเนินคดีตามมาอีกหลายราย โดยมองว่า ปัญหานั้นเกิดจากความผิดพลาดของการจับพิกัด, ตีแปลง จากการอิงตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 มิถุนายน 2541 ที่เกิดพื้นที่ทับซ้อนทั้งระหว่างชาวบ้านกับอุทยาน และระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง บางรายพบว่าแผนที่คลาดเคลื่อนหรือแผนที่ห่างออกไปเป็น 10 กิโลเมตร ทำให้ประชาชนต้องสูญเสียที่ดินทำกินและมีบางคนที่ถูกดำเนินคดีแม้เป็นเจ้าของใช้ประโยชน์ ในที่ดินต่อเนื่องนานมาก็ตาม

ทางด้านกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้ชี้แจงกรณีการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐว่า เครือข่ายองค์กรประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า เรียกร้องให้รัฐบาลยุตินโยบายทวงคืนผืนป่า หยุดแย่งที่ดินชุมชน เนื่องจากแผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน หรือนโยบายทวงคืนผืนป่าเป็นนโยบายที่มุ่งบังคับใช้กับเอกชนหรือนายทุน แต่ในระดับปฏิบัติกลับส่งผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อย จึงเกิดเป็นข้อพิพาทของรัฐในหลายกรณี เช่น ชุมชนเก้าบาท อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ชุมชนโคกยาว และชุมชนบ่อแก้ว อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ บ้านจัดระเบียบ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร อุทยานแห่งชาติไทรทอง อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ บ้านคำป่าหลาย อำเภอเมืองมุกดาหาร โดยเฉพาะกรณีล่าสุดคือ ชุมชนบ้านบ่อแก้ว อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ที่ถูกปิดหมายบังคับคดีและมีกำหนดรื้อถอนในวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2562 แม้จะมีข้อยุติในกระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริงแล้วว่าสวนป่าคอนสาร ทับที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของราษฎร และมีการจัดสรรที่ดินทำกินให้ผู้เดือดร้อนทั้ง 277 ราย ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2548 เครือข่ายองค์กรประชาชน จึงขอให้รัฐบาลเร่งแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยทบทวนมติคณะรัฐมนตรี 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562 และแก้ไข พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 พ.ร.บ. ป่าชุมชน พ.ศ. 2562 พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 รวมถึงแก้ไขคู่มือปฏิบัติการแนวทางแก้ไขปัญหาที่ดิน ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยเปิดให้มีการรับฟังความเห็นของประชาชน พร้อมให้รัฐบาลหามาตรการคุ้มครองนักปกป้องสิทธิ์ในที่ดินทำกินนั้น

การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของราษฎรในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ได้ดำเนินการตามนโยบายแนวทางมติคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ.2561 ซึ่งเห็นชอบในหลักการตามมติคณะกรรมการ

นโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2561 ในพื้นที่เป้าหมายและกรอบมาตรการแก้ไขปัญหาการอยู่อาศัย และทำกินในพื้นที่ป่าไม้ (ทุกประเภท) โดยราษฎรผู้อยู่อาศัยในเขตป่าอนุรักษ์ก่อนและหลังมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 ให้มีการสำรวจเตรียมความพร้อมของชุมชน ก่อนที่จะมีการดำเนินการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ได้ตามกฎหมาย ภายหลังที่พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2562 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2562 มีผลใช้บังคับ เพื่อให้สามารถอนุญาตให้ราษฎรอยู่อาศัย และใช้ประโยชน์อย่างเกื้อกูลธรรมชาติ ภายในเขตป่าอนุรักษ์ได้อย่างสมบูรณ์และยั่งยืน โดยยึดหลักการและแนวทาง ดังนี้

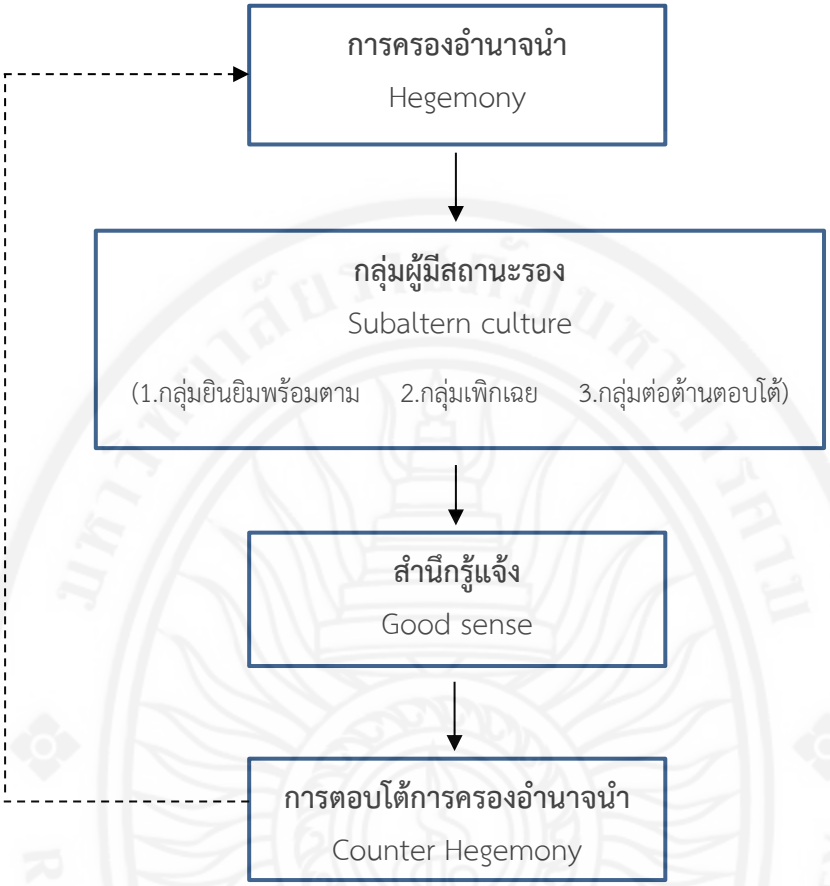
1. หลักการจัดการพื้นที่ เพื่อให้คงเจตนารมณ์ของการกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนที่จะได้รับการพิจารณาต้องเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยเดิม ไม่มีการจัดที่ดินให้แก่บุคคลภายนอกพื้นที่ ต้องมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ทำกินที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน และเป็นการให้สิทธิ์ทำกินมิให้เอกสารสิทธิ์

2. แนวทางการดำเนินการจัดการพื้นที่ ประกอบด้วย 2 ขั้นตอนหลัก คือ การสำรวจการครอบครองที่ดิน และการบริหารจัดการพื้นที่ (Zoning) เพื่อให้ได้ข้อตกลงแนวเขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในรูปแบบการประชาคมของชุมชน โดยมีคณะทำงาน/คณะกรรมการดำเนินการ 2 ระดับ ที่แต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการจังหวัด คือ คณะทำงานสำรวจการครอบครองที่ดินระดับพื้นที่ และคณะกรรมการพิจารณาผลการสำรวจการครอบครองที่ดิน สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ หรือสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์สาขาพิจารณาให้ความเห็นชอบผลการดำเนินงานของคณะทำงานฯ ให้ได้ข้อยุติก่อนรายงานกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เพื่อพิจารณาต่อไป

3. เมื่อพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2562 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 มีผลบังคับใช้แล้ว กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช จะนำเขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์ ที่ได้รับความเห็นชอบร่วมกันแล้ว พร้อมแผนผังแปลงที่ดินและบัญชีรายชื่อราษฎร มาจัดทำเป็นโครงการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เสนอให้คณะกรรมการอุทยานแห่งชาติ หรือคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า แล้วแต่กรณี และเสนอคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบก่อนที่จะตราเป็นพระราชกฤษฎีกา มีระยะเวลาโครงการฯ ตามพระราชกฤษฎีกาคราวละไม่เกิน 20 ปี เพื่อให้ราษฎรสามารถอยู่อาศัย และทำกินภายในเขตป่าอนุรักษ์ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย (ตามมาตรา 64 แห่งพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และมาตรา 121 แห่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562)

จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน จากนโยบายทวงคืนผืนป่าได้ปรากฏการตอบโต้ต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony) โดยผู้วิจัยได้นำผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนมาจัดกลุ่มตามความความรู้สึกนึกคิด พฤติกรรมและการแสดงออกของผู้ได้รับ

ผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ซึ่งแบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การยินยอมพร้อมตาม 2) การเพิกเฉย 3) การต่อต้านตอบโต้ โดยความสัมพันธ์แบบการยินยอมพร้อมตามนี้พบว่าชาวบ้านให้ความยินยอม แม้มีความรู้สึกว่าถูกรัฐกดขี่ข่มเหง เอารัดเอาเปรียบ หรือรู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรม แต่ด้วยเพราะยอมรับเงื่อนไขหรืออุดมการณ์ของรัฐ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลข้างต้นนี้ไม่ได้เป็นนายทุน หรือมีฐานะร่ำรวย ส่วนมากได้รับที่ดินทำกินต่อมาจากครอบครัว มีบางคนซื้อที่ดินต่อมาจากคนรู้จักกัน และมีบางคนยอมรับว่าได้มีการบุกเบิกทำกินเพิ่มเติมจากที่ที่ตนมี แต่เมื่อมีเจ้าหน้าที่มาแจ้งให้คืนพื้นที่ก็ไม่ได้ขัดขืนและลงชื่อในบันทึกข้อตกลงยินยอมคืนพื้นที่กลับคืนให้แก่อุทยานแห่งชาติไทรทอง ส่วนผลลัพธ์อีกแบบคือการเพิกเฉย ซึ่งผลลัพธ์มีลักษณะที่ชนชั้นผู้ถูกปกครอง ไม่ให้ความสำคัญหรือสนใจเงื่อนไขหรืออุดมการณ์ของชนชั้นปกครองที่อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือส่งผลกระทบต่อตนเอง จากผลการวิจัยไม่ปรากฏว่าชาวบ้านในส่วนนี้ได้มีการติดตามเรื่อง หรือไปยื่นคำร้องขอให้มีเจ้าหน้าที่มารังวัดสอบเขตที่ดินของตนภายหลังจากที่ไม่ได้แสดงตนยืนยันสิทธิชาวบ้านบางกลุ่มที่ต้องสูญเสียที่อยู่อาศัยเนื่องจากไม่ได้ลงชื่อในเอกสารข้อตกลงใด ๆ เพราะคนในชุมชนต่างจำได้ว่าเคยมีเหตุการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นแล้ว และเมื่อมีการนำนโยบายทวงคืนผืนป่าซึ่งมีความคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตมาใช้อีก จึงมีชาวบ้านบางส่วนที่เพิกเฉยหรือคิดว่าไม่มีอะไร และเมื่อมีจำนวนผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์มากเท่าไหร่ ความตื่นตัวหรือมีแนวโน้มจะดำเนินการใดที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือตัวเองจะน้อยลง ชาวบ้านแสดงการเพิกเฉยมากขึ้นเมื่อมีผู้อื่นได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์เดียวอยู่ด้วย รวมทั้งการรอคอยว่าจะผู้หนึ่งผู้ใดเป็นตัวแทนหรือเป็นแกนนำในการดำเนินการแทน หรือ “รอดูว่าคนอื่นเขาจะทำอย่างไร” ซึ่งมีความแตกต่างจากกลุ่มที่สามคือกลุ่มที่แสดงการต่อต้านตอบโต้ โดยผลจากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบนี้ เห็นได้จากการ ที่ชาวบ้านบางส่วนที่ไม่ยอมลงชื่อยินยอมขอคืนพื้นที่ให้แก่อุทยานแห่งชาติไทรทอง หรือการเกิดความรู้สึกที่ไม่พึงพอใจต่อการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐตามนโยบายทวงคืนผืนป่า การใช้สิทธิต่อสู้ในชั้นศาลจนถึงขั้นฎีกา การใช้สื่อมวลชนและองค์กรอิสระทั้งในประเทศและระดับโลกเข้ามาร่วมเสริมกำลัง ดังสรุปตามภาพที่ 6.3

ภาพที่ 6.3 พลวัฏของปฏิกิริยาตอบโต้การครองอำนาจนำ

พลวัฏของการครองอำนาจนำจึงมีลักษณะที่วนเป็นวัฏจักรโดยมีการเปลี่ยนแปลงตัวแสดงจากเดิมที่มีรัฐบาล คสช. ในขณะนั้นทำหน้าที่เป็น hero ผู้ซึ่งได้รับฉันทานุมัติจากประชาสังคมให้ดำเนินการในบทบาทหน้าที่ผู้พิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้และที่ดินอยู่ในระยะเวลาหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่ปลดปล่อยผู้คนจากความสัมพันธ์อันมีผู้มีอิทธิพล นายทุนและจากประชาชนบางกลุ่มผูกขาดการเป็นเจ้าของที่ดิน ให้หลุดพ้นไปสู่สังคมที่เป็นธรรมกว่า คือ การได้ผืนป่าและที่ดินทำกินของตนกลับคืนมาตลอดจนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ที่สามารถใช้ร่วมกันได้ มาเป็นกลุ่มชาวบ้านที่เกิดสำนึกรู้แจ้ง ว่าถูกกดขี่คุกคาม หรือแย่งยึดที่ไม่เป็นธรรมจากนโยบายทวงคืนผืนป่าเป็นแกนนำ โดยร่วมกับสื่อมวลชนและองค์กรอิสระ ทั้งในประเทศและระดับโลก ที่ได้รับฉันทานุมัติจากกลุ่มที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน ให้เป็น hero เพื่อมาช่วยดำเนินการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยผู้มีสถานะรองที่ถูกครอบงำ กดขี่ จากรัฐบาลหรือมาตรการของรัฐที่ไม่เป็นธรรมในเรื่องการจัดการกับผู้ที่ครอบครองที่ดินในพื้นที่พิพาทวน หากทำสำเร็จจะกลายเป็นกลุ่มอำนาจใหม่ต่อไป

บทที่ 7
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน จากนโยบายทวงคืนผืนป่า: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของอันโตนิโอ Gramsci มาเป็นกรอบในการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ด้วยการวิเคราะห์จากประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครอง เพื่อศึกษาการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ และปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ดังมีสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะต่อไปนี้

7.1 สรุป

งานวิจัยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ 2) เพื่อศึกษาปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า ผู้วิจัยขอนำสรุปผลการวิจัยตามลำดับดังนี้

7.1.1 การสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐ

การศึกษา พบความสามารถด้านศาสตร์ในมิติสังคมการเมือง (Political Society) ในการสร้างความชอบธรรมจากการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าด้วยการใช้กลไกการใช้อำนาจรัฐ (State Apparatus) ควบคุมครอบงำ (Domination) โดยรัฐมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย (Legislation) ตลอดจนการมีอำนาจบังคับรองรับ (Coercion) อยู่ด้วย จึงมีลักษณะที่เป็นการใช้อำนาจบังคับและไม่จำเป็นจะต้องแสวงหาความยินยอม (Consent) จากผู้ที่มีสถานะรอง (Subaltern) ด้วยการทำสงครามขับเคลื่อน (War Of Movement) ยึดที่ดินทำกินจากกลุ่ม ผู้มีอิทธิพล นายทุน และประชาชน ที่ครอบครองทำประโยชน์ในบริเวณที่พิพาท หรือทับซ้อน กับป่าสงวนในพื้นที่ด้วยกลไกรัฐเหนือพื้นที่สังคมการเมืองที่มีการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในสภาพบังคับ หรือเกี่ยวข้องกับการออกกฎหมาย การใช้กำลังเจ้าหน้าที่รัฐควบคุม การใช้อำนาจศาล ควบคู่ไปกับการใช้ความสามารถทางด้านศิลป์ในมิติประชาสังคม (Civil Society) การใช้กลไกการครองอำนาจนำ (Hegemonic Apparatus) อย่างนโยบายรัฐ แผนยุทธศาสตร์ชาติ สถานการณ์และความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ในการถ่ายทอดอุดมการณ์ ซึ่งมีลักษณะการสร้างความตระหนักรับรู้สร้าง

ค่านิยมการอนุรักษ์ป่าไม้ การทำให้ประชาชนผู้ถูกปกครองเกิดความรู้สึกร่วมหรือเห็นด้วยว่าปัญหาทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายนั้นเกิดจากนายทุนบุกรุกป่า หรือชาวบ้านบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตรหรือประโยชน์อย่างอื่น จึงควรมีการจัดการกับคนที่บุกรุกป่าอย่างเร่งด่วน มีความรู้สึกร่วม เห็นพ้องและยินยอมที่จะปฏิบัติตาม (Consent) จนกลายเป็นความชอบธรรมให้รัฐเป็นผู้ดำเนินการในบทบาทหน้าที่ผู้พิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน เพื่อทำหน้าที่ปลดปล่อยผู้คนจากความสัมพันธ์การผลิตแบบทุนนิยม อันมีผู้มีอิทธิพล นายทุนและจากประชาชนบางกลุ่มเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต (ที่ดิน) ให้หลุดพ้นไปสู่สังคมที่เป็นธรรมกว่า คือ การได้ผืนป่าและที่ดินกลับคืนมาเพื่อประโยชน์ส่วนรวมที่สามารถใช้ร่วมกันได้

7.1.2 ปฏิกิริยาตอบโต้ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า

ในขณะที่รัฐบาลได้รับฉันทานุมัติจากประชาสังคมให้ดำเนินการในบทบาทหน้าที่ผู้พิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้และที่ดินอยู่ระยะเวลาหนึ่ง ผู้วิจัยค้นพบจิตสำนึกที่ผิดพลาด ที่ของผู้ถูกปกครองหรือผู้มีสถานะรอง เช่น การยอมรับการถูกกดให้อยู่ภายใต้อุดมการณ์ของรัฐ โดยขัดกับความยุติธรรมและความต้องการของตัวเองที่แท้จริง ทั้งที่ผู้ถูกปกครองนั้นมีศักยภาพ มีสติปัญญาเท่าเทียมกับผู้ปกครอง แต่ไม่ตระหนักรักษา และไม่สามารถเรียกร้องผลประโยชน์ของตนได้ ตลอดจนการเกิดสำนึกรู้แจ้งในปฏิสัมพันธ์ ซึ่งแบ่งเป็น 3 รูปแบบ ตามข้อค้นพบดังต่อไปนี้

7.1.2.1 การยินยอมพร้อมตาม ผลของปฏิกิริยาตอบโต้ในรูปแบบนี้มีลักษณะ ที่ผู้ถูกปกครองปฏิบัติตนต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากการใช้อำนาจรัฐด้วยการยินยอมพร้อมตาม และเลือกที่จะเชื่อหรือถือปฏิบัติภายใต้อุดมการณ์ของรัฐโดยเห็นว่าเป็นไปตามอุดมการณ์ที่ตนเองต้องการ แต่ไม่รู้เท่าทันว่ากำลังจะถูกชนชั้นปกครองกดขี่ข่มเหง เอารัดเอาเปรียบ หรือถึงแม้รู้ก็ยอมรับได้ อย่างกรณีของการทำบันทึกข้อตกลงยินยอมขอคืนพื้นที่ของราษฎรในเขตอุทยานแห่งชาติไทรทอง โดยไม่เรียกร้องค่าชดเชยใด ๆ จากทางราชการ และจะไม่เข้าไปทำประโยชน์หรือเข้าไปทำกิจกรรมใด ๆ ในพื้นที่ดังกล่าวอีก ซึ่งถึงแม้ชาวบ้านจะเห็นด้วยกับเงื่อนไข หรือเห็นว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมกับเงื่อนไขเหล่านี้ แต่ไม่ได้ขัดขืน และลงชื่อในบันทึกข้อตกลงยินยอมคืนพื้นที่กลับคืนให้แก่อุทยานแห่งชาติไทรทอง

7.1.2.2 การเพิกเฉย ผลของปฏิกิริยาตอบโต้ในรูปแบบนี้ มีลักษณะที่ผู้ถูกปกครองไม่ให้ความสำคัญหรือสนใจเงื่อนไขหรืออุดมการณ์ของผู้ปกครองที่อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือส่งผลกระทบต่อตนเอง จากผลการวิจัยไม่ปรากฏว่าชาวบ้านในส่วนนี้ได้มีการติดตามเรื่องหรือไปยื่นคำร้องขอให้มีเจ้าหน้าที่มารังวัดสอบเขตที่ดินของตนภายหลังจากที่ไม่ได้แสดงตนยืนยันสิทธิ อีกทั้งเมื่อมีจำนวนผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์มากเท่าไหร่ ความตื่นตัวหรือมีแนวโน้มจะดำเนินการใดที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือตัวเองจะน้อยลง ชาวบ้านแสดงการเพิกเฉยมากขึ้น

เมื่อมีผู้อื่นได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์เดียวอยู่ด้วย รวมทั้งการรอคอยว่าจะผู้หนึ่งผู้ใดเป็นตัวแทนหรือเป็นแกนนำในการดำเนินการแทน หรือ “รอดูว่าคนอื่นเขาจะทำอย่างไร”

7.1.2.3 การต่อต้านตอบโต้ ผลของปฏิกิริยาตอบโต้ในรูปแบบนี้ เห็นได้จากการที่ชาวบ้านบางส่วนเกิดสำนึกรู้แจ้งและไม่ยอมลงชื่อยินยอมขอคืนพื้นที่ให้แก่อุทยานแห่งชาติไทรทอง หรือการเกิดความรู้สึกที่ไม่พึงพอใจต่อการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐตามนโยบายทวงคืนผืนป่า รวมเป็นกลุ่มก้อนคนที่มี “สภาวะ” (Moment) ร่วมกัน หรือมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน (Historical Bloc) และแสดงออกถึงการต่อต้านตอบโต้ต่อผู้ปกครองด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น เป็นแกนนำโดยร่วมกับสื่อมวลชนและองค์กรอิสระทั้งในประเทศและระดับโลก เพื่อมาช่วยดำเนินการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยตนเองและผู้มีสถานะรองที่ถูกครอบงำ กดขี่ จากรัฐบาลหรือมาตรการของรัฐ ที่ไม่เป็นธรรมในเรื่องการจัดการกับผู้ครอบครองทำประโยชน์ในที่ดินพิพาทนี้

7.2 อภิปรายผล

ภายใต้การบริหารประเทศของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ตามที่ได้มีคำสั่งที่ 64/2557 และ 66/2557 ในขณะนั้น โดยมีเนื้อหาของคำสั่งที่มุ่งเน้นไปที่การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต่าง ๆ และให้อำนาจกับเจ้าหน้าที่รัฐได้ดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก ซึ่งเป้าหมายมุ่งเน้นไปที่ผู้มีอิทธิพล นายทุน และผู้ที่บุกรุกทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าสงวนทั่วประเทศ แต่ที่สุดแล้วพบว่าผลที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่กลับกลายเป็นชาวบ้านธรรมดาคนยากคนจนที่มีวิถีชีวิตและทำมาหากินในเขตพื้นที่ชายป่าซึ่งเป็นที่ทับซ้อนเป็นส่วนใหญ่ และไม่ว่าชาวบ้านเหล่านั้นจะคัดค้านทัดทานด้วยเหตุผลใดก็ตามก็ไม่เพียงพอที่จะได้รับสิทธิทำกินต่อ ถูกรัฐแย่งยึดคืนที่ดินทำกินในรูปแบบต่าง ๆ ถูกดำเนินคดี ซ้ำยังถูกตราหน้าจากผู้คนส่วนหนึ่งในสังคมว่าเป็นมอดไม้เป็นพวกบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชาติ จึงถูกต้องและชอบธรรมแล้วที่บุคคลที่บุกรุกป่าเหล่านี้ต้องได้รับโทษตามกฎหมาย เมื่อรัฐผู้ซึ่งต้องการสร้างภาวะการครองอำนาจนำจึงหาแนวร่วมพันธมิตรระหว่างกลุ่มพลังหรือชนชั้นต่าง ๆ นี้ เป็น "กลุ่มประวัติศาสตร์" (Historical Bloc) เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพระหว่างผู้ครองอำนาจนำกับผู้ถูกนำให้เกิดขึ้นโดยที่ความรู้สึก (Feelings) ของประชาชน ผู้ถูกปกครองนั้นถูกครอบครองความคิดโดยสมบูรณ์ตามความต้องการของผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจนำ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องอำนาจที่มีความชอบธรรม (Legitimate) 1 ใน 3 รูปแบบ ของ Max Weber (1978) คือ อำนาจบังคับตามกฎหมาย (Legal Domination) โดยการออกกฎหมายกำหนดพื้นที่ป่าและห้ามมิให้ประชาชนบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า

หรือเข้าไปแสวงหาและใช้ประโยชน์จากป่าโดยมิชอบ จึงทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรับรู้ร่วมกันว่าการฝ่าฝืนข้อกำหนดของกฎหมายเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง

การศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องในมิติของสังคมการเมือง (Political Society) เพื่อทำความเข้าใจว่ารัฐมีวิธีสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่า โดยนำเสนอความสามารถทางด้านศาสตร์ในมิติของสังคมการเมืองที่ใช้กลไกการใช้อำนาจรัฐ (State Apparatus) ควบคุมครอบงำ โดยรัฐมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย เช่น คำสั่งที่ 64/2557 และ 66/2557 ตลอดจนการมีอำนาจบังคับรองรับ (Coercion) อยู่ด้วย จึงมีลักษณะที่เป็นการควบคุมตลอดจนมีการออกฎระเบียบที่มีลักษณะที่ไม่ใช่การปกครอง (Rule) แต่เป็นการควบคุมครอบงำ (Dominant) เป็นหลักเพื่อสร้างและคงไว้ซึ่งอำนาจของผู้ครองอำนาจในขณะนั้น ซึ่งการดำเนินการด้วยวิธีดังกล่าวนี้เป็นการใช้อำนาจบังคับเป็นหลัก จึงไม่จำเป็นจะต้องแสวงหาความยินยอม (Consent) จากผู้ที่มีสถานะรอง (Subaltern) ด้วยการทำสงครามขับเคลื่อน (War of Movement) ยึดที่ดินทำกินจากกลุ่มผู้มีอิทธิพลนายทุน และประชาชนที่ครอบครองทำประโยชน์ในบริเวณที่พิพาทหรือทับซ้อนกับป่าสงวนในพื้นที่ด้วยกลไกรัฐเหนือพื้นที่สังคมการเมือง เช่น เมืองที่มีการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสภาพบังคับหรือเกี่ยวข้องกับการออกกฎหมาย การใช้กำลังเจ้าหน้าที่รัฐควบคุม การใช้อำนาจศาล ทั้งนี้เข้าครอบครองครอบงำ ที่หวังผลในระยะสั้น เช่นเดียวกันกับงานวิจัยของวัชรพล พุทธรักษา (2556) ที่ได้ทำการศึกษารัฐบาลหนึ่งกับความพยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ ซึ่งผลการวิจัยสามารถอธิบายการดำเนินการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำของรัฐบาลที่ทำการศึกษานั้นได้ใช้วิธีการดำเนินกลไกรัฐเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่รัฐบาล รวมไปถึงการสร้างความยอมรับจากสังคมด้วยลักษณะของการบังคับ ประกอบไปด้วย การเพิ่มจำนวนที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎรเพื่อเลี่ยงการตรวจสอบการใช้ความเข้มแข็งให้เป็นประโยชน์ในการผ่านร่างกฎหมาย และการแทรกแซงองค์กรที่สัมพันธ์กับอำนาจรัฐต่าง ๆ เช่น การแทรกแซงการทำงานขององค์กรอิสระตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ 2540 องค์กรต่าง ๆ การแทรกแซงสื่อมวลชน และการเข้าไปมีบทบาทเหนือระบบราชการ และกองทัพ เป็นต้น ส่งผลให้รัฐบาลที่ทำการศึกษานั้นได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรวมกัน 248 คน ซึ่งมีจำนวนมากสุด และมีเสถียรภาพมาก จนสามารถอยู่บริหารประเทศได้ครบ 4 ปี จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า แม้ว่าการใช้กลไกการใช้อำนาจรัฐ (State Apparatus) ควบคุมครอบงำ (Domination) โดยรัฐมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย (Legislation) จะทำให้ผู้พยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำประสบผลสำเร็จในระยะสั้น อย่างไรก็ตาม Gramsci ก็ย้ำว่าในการใช้การบังคับเช่นนี้อาจได้ผลสำเร็จเพียงชั่วคราวไม่ยั่งยืนถาวร เพราะยิ่งมีการใช้อำนาจบังคับมากเท่าไรก็ยิ่งจะมีขบวนการต่อต้านมากขึ้นไปด้วย

ซึ่งในการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน จากนโยบาย ทวงคืนผืนป่านี้ก็เช่นกัน ได้พบว่ามีการใช้ความสามารถทางด้านศิลป์ในมิติประชาสังคม (Civil Society) โดยการใช้กลไกการครองอำนาจนำ (Hegemonic Apparatus) อย่างนโยบายรัฐแผนยุทธศาสตร์ชาติ สถานการณ์และความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ในการถ่ายทอดอุดมการณ์ ซึ่งมีลักษณะการสร้างความตระหนักรับรู้ สร้างค่านิยมการอนุรักษ์ป่าไม้ การทำให้ประชาชนผู้ถูกปกครองเกิดความรู้สึกร่วมหรือเห็นด้วยว่าปัญหาทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายนั้นเกิดจากนายทุน บุกรุกป่า หรือชาวบ้านบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตรหรือประโยชน์อย่างอื่น จึงควรมีการจัดการกับคนที่บุกรุกป่าอย่างเร่งด่วน สร้างการมีส่วนร่วม สร้างการมีความรู้สึกร่วม เห็นพ้องและยินยอมที่จะปฏิบัติตามจนกลายเป็นความชอบธรรมให้รัฐเป็นผู้ดำเนินการในบทบาทหน้าที่ผู้พิทักษ์ รักษาทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน เพื่อทำหน้าที่ปลดปล่อยผู้คนจากความสัมพันธ์การผลิตแบบทุนนิยมอันมีผู้มีอิทธิพล นายทุน และจากประชาชนบางกลุ่มเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตให้หลุดพ้นไปสู่สังคมที่เป็นธรรมกว่า คือ การได้ผืนป่าและที่ดินกลับคืนมาเพื่อประโยชน์ส่วนรวมที่สามารถ ใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของชนิดา ชิตบัณฑิตย์ (2547) ที่ทำการศึกษาเรื่อง โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ (พ.ศ. 2494–2546) พบว่า โครงการพระราชดำริเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่มีอุดมการณ์บรรจุอยู่ภายในความเชื่อมั่นของเกษตรกรต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากเกษตรกรต้องต่อสู้กับกลไกตลาด จึงสอดคล้องกับทัศนะของ Gramsci ที่เห็นว่าอุดมการณ์มีความเป็นอิสระระดับหนึ่ง (The Relative Autonomous of Ideology) จากโครงสร้างเศรษฐกิจ แต่ยังคงเป็นอุดมการณ์ที่มีปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมร่วมด้วย โดยชนิดา ชิตบัณฑิตย์ ได้พบว่าอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์การพัฒนาในสังคมไทยที่เป็นผลมาจากบริบททางการเมืองยุคหลังสงครามเย็น และบริบททางเศรษฐกิจหลังวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทต่อการกำหนดทิศทางและนโยบายการพัฒนาในสังคมไทย และยังมีบทบาทสำคัญในการสถาปนาพระราชอำนาจนำซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงถูกขานรับจากสังคมภายหลังพระมหากษัตริย์ได้พระราชทานพระราชดำรัสในวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรงและเป็นช่วงที่ประเทศกำลังเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ส่งผลให้บทบาทหรือพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มีสถานะสูงสุดในสังคมไทยทั้งในแง่สังคม การเมืองหรืออุดมการณ์ การที่ทรงเผยแพร่แนวความคิดต่าง ๆ สู่สังคมย่อมได้รับการยอมรับในวงกว้าง และการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ก็จะส่งผลต่อการสร้างบทบาทพระมหากษัตริย์ยุคใหม่ คือ พระมหากษัตริย์นักพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของพสกนิกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเกษตรกรผู้ยากไร้ด้อยโอกาสในชนบทห่างไกลให้ดีขึ้น

สอดคล้องกับ วัชรพล พุทธรักษา (2556) ที่พบว่าการครองอำนาจนำของรัฐบาลหนึ่งที่ทำการศึกษานั้นเริ่มจากที่ได้มีการดำเนินการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด กับผู้คนในสังคมตลอดระยะเวลา 5 ปีของการครองอำนาจนำ เพื่อสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ ให้เกิดขึ้น และดำเนินการโดยอาศัยกลไกต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการยึดกุมพื้นที่ทางสังคม เพื่อก่อให้เกิดการยอมรับจากผู้คนในสังคม เช่น การทำนโยบายเชิงเศรษฐกิจและนโยบาย เชิงสังคมมาใช้ ตลอดจนการจัดการภาพลักษณ์ของผู้นำเพื่อใช้ยึดครองพื้นที่ทางความคิดของผู้คนในสังคม กล่าวคือ เป็นการทำให้ผู้คนทั่วไปมีมุมมอง หรือมีโลกทัศน์ที่มีต่อตัวของผู้นำรัฐบาลตามที่รัฐบาลต้องการ กลไกดังกล่าวได้ดำเนินการใช้เพื่อสร้างให้ประชาชนมองว่ารัฐบาล ที่ทำการศึกษานั้นผู้มีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เป็นผู้มีตัวตนเรียบง่ายและเป็นกันเอง และเป็นผู้มีภาวะผู้นำสูง ได้รับการยอมรับจากต่างชาติการให้ข้อมูลกับประชาชนว่ารัฐบาลนั้นสามารถชำระหนี้กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ได้ครบก่อนกำหนด รวมถึงการเดินสายพบปะประชาชนในพื้นที่ด้วยการจัดทัวร์นกขมิ้น เป็นต้น ซึ่งนำไปสู่การยอมรับการชื่นชมชื่นชอบและเกิดการยินยอมพร้อมใจในหมู่ประชาชนในขณะนั้น

กลไกการครองอำนาจนำ (Hegemonic apparatuses) และกลไกการใช้อำนาจรัฐ (State Apparatuses) ทั้งสองกลไกนี้นับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นตามเป้าหมายของกลุ่มหรือชนชั้นที่พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ โดยกลไกการครองอำนาจนำ (Hegemonic apparatuses) ทำหน้าที่สร้างจิตสำนึก (Conscious) ความเห็นพ้องและชักจูงโน้มน้าวหรือกล่อมเกลาความรู้ รวมถึงความคิดของผู้คนเป็นหลักเพื่อให้เกิดความยินยอมพร้อมใจในขณะที่กลไกการใช้อำนาจรัฐ (State apparatuses) โดยผ่านทางสถาบันทางการเมือง รวมถึงการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ของรัฐ เช่น กฎหมาย ประกาศ คำสั่ง การใช้กำลังของกองทัพ กองทัพการบังคับใช้กฎหมายต่าง ๆ เจ้าหน้าที่รัฐ การใช้อำนาจศาล เพื่อทำหน้าที่บังคับควบคุมทุกคนในสังคมไม่ให้ออกจากกรอบที่รัฐกำหนดไว้

การศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืน ผืนป่านี้ ในขณะที่รัฐบาลได้รับฉันทานุมัติจากประชาสังคมให้ดำเนินการในบทบาทหน้าที่ผู้พิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้และที่ดินอยู่ระยะเวลาหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่ปลดปล่อยผู้คนจากความสัมพันธ์อันมีผู้มีอิทธิพล นายทุนและจากประชาชนบางกลุ่มผูกขาดการเป็นเจ้าของที่ดินให้หลุดพ้นไปสู่สังคมที่เป็นธรรมกว่า คือ การได้ผืนป่าและที่ดินกลับคืนมาเพื่อประโยชน์ส่วนรวมที่สามารถใช้ร่วมกันได้ โดยการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าด้วยกลไกการครองอำนาจนำร่วมกับกลไกการใช้อำนาจรัฐแต่เมื่อเวลาผ่านไปได้เกิดเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่บั่นทอนความชอบธรรมและลดทอนความรู้สึกยินยอมพร้อมใจของประชาชนผู้มีสถานะรอง (Subaltern) ส่งผลให้รัฐมีสภาวะที่ไม่สามารถครองอำนาจนำเหนือพื้นที่ประชาสังคมและสังคมการเมืองได้อย่างมั่นคงหรือสามารถสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำได้

เพียงระดับหนึ่ง อาจเกิดจิตสำนึกรู้แจ้ง (Good sense) และนำไปสู่การต่อต้านตอบโต้ต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony) ที่มีระดับความรุนแรงแตกต่างกัน ซึ่งเกิดขึ้นเพียงแค่การแสดงออกว่ามีข้อสงสัย หรือการแสดงออกเพื่อให้ชนชั้นผู้ปกครองหรือรัฐ รับรู้ได้ว่าผู้ถูกปกครองกำลังตอบโต้อำนาจจนกระทั่งการขึ้นล้มผู้ปกครอง เพื่อยึดครองอำนาจเสียเองเพื่อทำหน้าที่ปลดปล่อยผู้คนไปสู่สังคมที่เป็นดีกว่าอีกครั้ง แต่สำหรับการวิจัยครั้งนี้แม้ว่าฝั่งผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า รวมทั้งประชาชนส่วนหนึ่งจะเกิดจิตสำนึกรู้แจ้ง และมีการรวมพลังจากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อมาช่วยดำเนินการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าที่ถูกครอบงำกดขี่จากรัฐบาล หรือมาตรการของรัฐที่ไม่เป็นธรรมในเรื่องการจัดการกับผู้ที่ครอบครองที่ดินแต่ยังมีอำนาจไม่เพียงพอที่จะปลดปล่อยหรือพาผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าทั้งหลายให้หลุดพ้นจากการสูญเสียที่ดินทำกินและความไม่เป็นธรรมของกฎหมายได้ เนื่องจากไม่สามารถทำสงครามขับเคลื่อนในพื้นที่สังคมการเมือง เช่น การแก้ไขกฎหมายส่วนที่ไม่เป็นธรรม หรือการกำหนดเงื่อนไขข้อยกเว้นต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ถูกทวงคืนพื้นที่ เป็นต้น รวมทั้งไม่สามารถทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดเหนือพื้นที่ประชาสังคมอย่างการทำให้ผู้คนในสังคมเกิดการยอมรับว่าการทำประโยชน์ในที่ดินบริเวณดังกล่าวทั้งของคนที่มีฐานะยากจนหรือร่ำรวย คนมีชื่อเสียง คนที่สร้างประโยชน์ต่อสังคมเป็นเรื่องถูกต้องชอบธรรมหรือยอมรับได้ ด้วยเพราะ ชุดความคิด ค่านิยม บรรทัดฐานสังคมที่ว่าการตัดไม้ทำลายป่า การบุกรุกป่า เป็นเรื่องไม่ดี ทั้งผิดกฎหมายและส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสังคมในที่สุด เช่น เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติต่าง ๆ ขาดแหล่งน้ำแหล่งอาหาร ขาดแหล่งผลิตอากาศดี ขาดสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ จากที่กล่าวมานี้แม้จะมีการต่อต้านตอบโต้จากผู้มีสถานะรองอยู่ แต่ยังมีอำนาจไม่เพียงพอที่จะโค่นล้มอำนาจรัฐได้กฎหมายเดิมยังคงถูกบังคับใช้ ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบยังถูกแย่งยึดคืนที่ดินแก่รัฐและผู้บุกรุกหรือทำประโยชน์ที่ไม่เป็นไปตามกฎหมาย ในพื้นที่พิพาทนี้ยังคงได้รับโทษตามกฎหมาย ตลอดจนการไม่ได้รับการยอมรับจากประชาสังคม ว่าการทำประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นความชอบธรรม แม้ว่าผู้จะได้ผลกระทบส่วนหนึ่งจะเป็นเพียงชาวบ้านธรรมดาและได้ทำประโยชน์มาก่อนที่จะมีกฎหมายบังคับใช้ก็ตามการครองอำนาจนำของรัฐบาลนี้แม้ปัจจุบันคำสั่ง คสช.ที่ 64/2557 และ 66/2557 จะถูกยกเลิกไป และไม่มีรัฐบาล คสช. แล้ว แต่ในพื้นที่ประชาสังคมยังคงมีฉันทานุมัติให้รัฐบาลชุดต่อมานั้น ทำหน้าที่ เป็น hero และดำเนินการในบทบาทหน้าที่ผู้พิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้และที่ดินอยู่ และเรียกร้องให้เพิ่มความเข้มข้นรุนแรงกับผู้ที่ครอบครองทำประโยชน์กับผู้ที่บุกรุกป่ามากยิ่งขึ้น เช่น นักการเมือง ข้าราชการ ผู้มีอิทธิพล นายทุนต่าง ๆ เพื่อรักษาทรพยากรป่าไม้ไว้ใช้ประโยชน์ร่วมกันต่อไป

ในขณะที่งานวิจัยของ ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ (2547) เห็นว่าอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องยากในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากทักษะในการประยุกต์แนวคิดทฤษฎีใหม่มาใช้ในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรและในชีวิตประจำวัน ปัจจัยด้านเงินทุนหมุนเวียน ตลาด และแรงงาน ภาวะหนี้สินของเกษตรกร ถ้าเกษตรกรมีหนี้สินมาก่อน หรือมีเงื่อนไขที่จะทำให้เป็นหนี้สิน เช่น มีลูกก็ยากที่จะดำรงชีวิตอย่างพอเพียงได้ และปัจจัยเชิงวัฒนธรรม เช่น ต้องไม่สังสรรค์ ไม่กินเหล้าไม่ร่วมงานบุญ ถ้าหากขาดปัจจัยเหล่านี้ข้อใดข้อหนึ่ง ก็ยากที่จะบรรลุอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง ทำให้พบว่า อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงมีความย้อนแย้งในตัวเองสูง อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงในด้านหนึ่งดูเหมือนจะวิพากษ์อุดมการณ์ทุนนิยม แต่ถึงที่สุดแล้วเศรษฐกิจพอเพียงก็ไม่ได้นำเสนอให้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการผลิตเหมือนระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ ในขณะที่วัชรพล พุทธรักษา (2556) พบว่า รัฐบาลหนึ่งที่ทำการศึกษานั้นนั้นไม่สามารถสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำอย่างสมบูรณ์เช่นกัน ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไม่สามารถดำเนินการยึดกุมพื้นที่ประชาสังคมได้อย่างสมบูรณ์ แม้กลไกนโยบายจะสามารถสร้างการยอมรับและครองใจผู้คนในสังคมได้ในระดับหนึ่ง และสามารถยึดกุมพื้นที่สังคมการเมืองได้ก็ตาม แต่รัฐบาลที่ทำการศึกษานั้นไม่สามารถสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ได้สำเร็จ เป็นผลให้ภาวการณ์ครองอำนาจนำที่สมบูรณ์ ไม่เกิดขึ้นในช่วงเวลาการครองอำนาจของรัฐบาลที่ทำการศึกษานั้นได้ โดยมีสิ่งบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ การปรากฏขึ้นของกลุ่มพลังต่าง ๆ จากชนชั้นที่ต่างกันในสังคมที่ดำเนินการตอบโต้การครองอำนาจนำของรัฐบาลที่ทำการศึกษานั้น คือ กลุ่มปัญญาชน นักวิชาการ สื่อมวลชน กลุ่มการเมืองภาคประชาชน และกลุ่มการเมืองอื่น ๆ ซึ่งการดำเนินการโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำของกลุ่มพลังต่าง ๆ จากชนชั้นต่าง ๆ นั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่าการดำเนินการใช้กลไกต่าง ๆ ทั้งกลไกการครองอำนาจนำและกลไกการใช้อำนาจรัฐนั้นไม่สมบูรณ์แบบ เพราะยังมีผู้คนอีกจำนวนหนึ่งในสังคมตระหนักรู้ได้ถึงการครอบครองความคิดโดยรัฐบาลที่ทำการศึกษานั้น และออกมาแสดงพลังต่อต้านตอบโต้ด้วยวิธีการต่าง ๆ

การแสดงออกของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการยืนยันให้เห็นชัดเจนว่าอำนาจนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกที่ แม้ในที่ซึ่งไร้อำนาจมากที่สุด เพราะอำนาจนั้นมีทั้งด้านที่ครอบงำและด้านที่เป็นพลังสร้างสรรค์ และช่วยทำให้เข้าใจว่าไม่มีอำนาจใดที่จะครอบครองครอบงำได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดได้ตลอดเวลาในพื้นที่ที่มีการต่อสู้ ซึ่งจากการเกิดความเข้าใจเช่นนี้จะช่วยให้เรามีความหวังและนำไปสู่การหลุดพ้นจากจุดเดิมที่มักยึดติดอยู่กับสถานภาพเก่า เมื่อได้ทำความเข้าใจพลวัตของส่วนต่าง ๆ ซึ่งล้วนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันให้มีการพัฒนาอำนาจมาใช้ในเชิงสร้างสรรค์มากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการใช้อำนาจของตนเพื่อการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งน่าจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาประเทศไทยแทนการพัฒนาไปในทิศทางเดียวตามที่รัฐกำหนดเท่านั้น ผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวคิดของ Michel

Foucault เรื่อง knowledge–power (1991, อ้างถึงใน จารุณี วงศ์ละคร, 2561) ว่าสามารถทำให้เข้าใจถึงจุดเริ่มต้นและการเปลี่ยนแปลงของขั้วอำนาจ ความเป็นพลวัตที่ไม่มั่นคงถาวรและพร้อมจะเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และการดำรงอยู่ของอำนาจไม่จำเป็นจะต้องผูกขาดอยู่ในส่วนใดส่วนของสังคม แต่กระจัดกระจายและสอดแทรกอยู่ในทุกระดับของการดำรงอยู่ทางสังคม และมีปฏิสัมพันธ์อยู่ในทุกพื้นที่ และเมื่ออำนาจมีอยู่ในทุกที่จึงไม่มีใครสามารถผูกขาดอำนาจไว้แต่เพียงผู้เดียวหรือส่วนเดียวได้ ตรงกันข้ามทุกคนสามารถสร้างสรรค์อำนาจขึ้นมาได้ทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับบริบท และเงื่อนไขต่าง ๆ ว่าจะส่งเสริมมากน้อยเพียงใดเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกันกับแนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci ได้อย่างเรียบเนียนลื่นไหล เมื่อใดก็ตามที่ผู้คนในสังคมส่วนหนึ่งที่ตระหนักรู้ได้ว่าตนหรือชนชั้นหรือกลุ่มของตนได้ตกอยู่ภายใต้การครองอำนาจนำที่ไม่เป็นธรรมซึ่งไม่อาจยอมรับหรือสามารถอดทนได้อีกต่อไป หรือมีทางเลือกที่ดีการยินยอมพร้อมใจอยู่ในสภาพแบบนี้ นั่นคือการแสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของ “อำนาจ คือ ความรู้และความจริง” ตามแนวคิดของ Michel Foucault (และเพื่อผลประโยชน์อย่างอื่นที่ดีกว่า กลุ่มคนที่ตระหนักรู้นี้จะได้แสดงออกหรือเผยให้เห็นถึงการดำเนินการใด ๆ เพื่อเป็นการโต้ตอบต่อผู้ครองอำนาจนำ ซึ่งเป็นการยืนยันว่าจุดเริ่มต้นของอำนาจนั้นมาจากทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม ก็สามารถสร้างสรรค์อำนาจของตนได้ โดยผ่านกระบวนการทางวาทกรรม และการต่อสู้ในชีวิตประจำวันที่กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมให้กลุ่มของพวกเขาสามารถแสดงความมีตัวตนได้ ทั้งนี้การโต้ตอบดังกล่าวนี้อาจเป็นไปเพียงเพื่อแสดงให้ผู้ครองอำนาจนำได้เห็นและรับรู้ว่าอำนาจของตนนั้นถูกท้าทาย หรือแม้การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ หรือเป็นไปเพื่อโค่นล้มกลุ่มผู้ดำเนินการครองอำนาจเก่า และนำไปสู่การก้าวไปเป็นกลุ่มผู้ดำเนินการครองอำนาจนำกลุ่มใหม่ก็เป็นได้เช่นเดียวกันกับแนวคิดของ Gramsci

จากที่กล่าวมานี้เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับแนวคิดของ Max Weber (1978, อ้างถึงใน รวินท์ ลีละพัฒนะ และชมพูนุท ตั้งถาวร, 2565) ที่จำแนกอำนาจออกเป็น 2 รูปแบบตามลักษณะที่มาของอำนาจ คือ อำนาจที่ชอบธรรม (Authority) และอำนาจบังคับ (Coercive power) ทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ อำนาจบังคับตามกฎหมาย (Legal Domination) อำนาจบังคับตามประเพณ (Traditional Domination) และอำนาจบังคับตามบารมี (Charismatic Domination) พบว่าอำนาจที่มาจากการยอมรับจะมีความชอบธรรมและมีพลังมาก คือยิ่งมีการยอมรับจากประชาชนมากยิ่งมีความชอบธรรมมาก อย่างไรก็ตามในกรณีที่มีอำนาจบางประเภทมากเกินไปก็จะมีผลให้สังคมนั้นเกิดการบิดเบือนในการใช้อำนาจไปจากเป้าหมายเพื่อสร้างระเบียบและความเท่าเทียมกัน ซึ่งมักนำไปสู่ความโกลาหล เกิดการต่อต้านตอบโต้เพราะผู้มีอำนาจมักจะใช้อำนาจเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ของตนมากกว่า และผู้วิจัยเห็นด้วยกับ Steven Luke (2005) ว่าอำนาจนั้นมักกระจุกตัวอยู่ที่ชน

ชั้นนำและมีความสลับซับซ้อนทำให้ผู้อยู่ภายใต้อำนาจปฏิบัติไปในทิศทางที่พึงประสงค์ของผู้มีอำนาจ โดยที่บางทีผู้ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจนั้นแทบไม่รู้ตัวด้วยซ้ำ แต่เมื่อใดก็ตามที่ผู้อยู่ภายใต้อำนาจตกอยู่ในสภาวะที่ไม่อาจทนได้ ความขัดแย้ง กดขี่หรือควบคุมครอบงำเหล่านี้จะกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ผลักดันให้เกิดความพยายามในการปรับความสัมพันธ์ ซึ่ง Karl Marx (1968, อ้างถึงใน เด่นพงษ์ แสนคำ และ อัครยา สังคจันทร์, 2562) มองว่าแม้ว่าฝ่ายที่ที่มีสถานะรองในความสัมพันธ์นั้นก็ยังสามารถสร้างเงื่อนไขต่อสู้ต่อรองกับฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าได้ ด้วยเพราะ Karl Mark เห็นว่าอำนาจนั้นเป็นสภาวะที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ขัดแย้งกันของความสัมพันธ์เชิงอำนาจจนบางครั้งก็มีผู้เรียกแนวความคิดของ Karl Marx ว่าเป็นทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) นอกจากนั้น เฉกเช่นเดียวกันกับ Anthony Giddens (1984) ซึ่งเป็นอีกคนที่เห็นสอดคล้องกับ Karl Marx และ Michel Foucault ว่าอำนาจไม่ได้หยุดนิ่งตายตัวว่าเป็นของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง แต่อำนาจมีความเป็นพลวัตและเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ซึ่งแม้ว่า Anthony Giddens จะมองว่าอำนาจเป็นเรื่องของโครงสร้าง แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธว่าผู้ที่อยู่ใต้อำนาจจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงตัวเองขึ้นมาเป็นผู้ใช้อำนาจบ้างได้ เพราะแท้จริงแล้วมนุษย์เป็นผู้สร้างอำนาจ แล้วก็ใช้อำนาจกลับมาควบคุมมนุษย์เช่นกัน

จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่านี้ ครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นด้วยว่าหนทางการไปสู่การครองอำนาจนำไม่ได้มีแค่หนึ่งเดียวด้วยภายใต้การครอบงำของโครงสร้างอำนาจใด ๆ ก็ตาม มนุษย์ในฐานะปัจเจกผู้กระทำการนั้น มีอิสระระดับหนึ่งที่จะสร้างตัวเลือกให้กับชีวิตตนเอง ส่งผลให้การครองอำนาจนำเป็นกระบวนการที่ไม่สิ้นไม่สุด ที่ไม่มีชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง หรือชุดความคิดใดชุดความคิดหนึ่ง สามารถผูกขาดสถานะนำได้ตลอดเวลา ดังนั้นที่ใดก็ตามที่มีการถือครองอำนาจหรือมีการครองอำนาจนำ (Hegemony) ที่นั่นมักจะต้องมีการท้าทายหรือการต่อต้านสถานการณ์ครองอำนาจนำ (Counter–Hegemony) อยู่เสมอ ซึ่งการใช้แนวคิดของ Gramsci กับการศึกษาในครั้งนี้นอกจากจะช่วยให้เข้าใจกลไกของอำนาจของชนชั้นปกครองที่มาควบคุม ครอบงำชีวิตของผู้ถูกปกครองมากขึ้น ยังทำให้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาโครงสร้างส่วนบนที่มีผลต่อการกำหนดวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ผ่านกลไกหลายๆ ด้าน ในการกล่อมเกลาให้ผู้คนมีอุดมการณ์ มโนทัศน์ วัฒนธรรม ที่เอื้อต่อการคงอยู่ของอำนาจ โดยเฉพาะในสังคมไทย ซึ่งเห็นได้ว่าวิธีคิดแบบ Gramsci นั้นสามารถเข้าถึงและสามารถให้อธิบายหรือทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางการเมืองได้ แม้จะเกิดต่างยุค อยู่ต่างสมัย ต่างพื้นที่ ต่างอุดมการณ์และวัฒนธรรม ซึ่งต้องไม่ลืมว่าอุดมการณ์หรือวัฒนธรรมนั้นมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตายและทำให้ประวัติศาสตร์โลกพลิกไปมาได้ โดยฐานคิดของ Gramsci ตั้งอยู่บนความเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ คนยากจน กรรมาชีพ และมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การปฏิวัติเพื่อสังคมที่ดีกว่า มีความเสมอภาค ไม่มีการกดขี่ขูดรีดข่มเหงอย่างไร้ความเป็นธรรมทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ยิ่งไปกว่านั้น

งานของ Gramsci นั้นยังบอกอีกว่าตัวเขาไม่เคยหมดความหวังต่อการเปลี่ยนแปลง เฉกเช่นเดียวกันกับผู้วิจัยที่เห็นว่าแนวคิดการครองอำนาจนำของ Gramsci นั้นไม่เคยล้าสมัยและยังคงสามารถใช้ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของอำนาจทางการเมือง หรือของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นคงอยู่ และเปลี่ยนไปได้เสมอ

7.3 ข้อเสนอแนะ

7.3.1 การครองอำนาจนำตามแนวคิดของ Gramsci ด้วยการสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐนั้นสามารถสร้างการครองอำนาจนำได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยที่รัฐสามารถเอาชนะสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดได้ด้วยการยึดครองเหนือพื้นที่ประชาสังคมและสังคมการเมืองได้ ผู้คนในสังคมดำเนินชีวิตอย่างปกติโดยไม่เกิดความสงสัย หรือตั้งคำถามต่อการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐ และไม่มีการดำเนินการใด ๆ เพื่อแสดงความคิดที่ขัดแย้งต่อความคิดหลักหรืออุดมการณ์หลัก จนเมื่อได้รับผลกระทบด้านลบที่มากเกินไปจากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือเมื่อรัฐเริ่มหมดความชอบธรรมในการใช้อำนาจนั้น ๆ ผู้คนในสังคมส่วนหนึ่งที่ตระหนักรู้ได้ว่าตน หรือชนชั้นหรือกลุ่มของตนได้ถูกดำเนินการครองอำนาจนำ เพื่อผลประโยชน์ของรัฐหรือชนชั้นผู้ครองอำนาจนำ กลุ่มคนที่ตระหนักรู้นี้จะได้แสดงออก หรือเผยให้เห็นถึงการดำเนินการใด ๆ เพื่อเป็นการโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำของรัฐ หรือการเกิดสำนึกรู้แจ้ง (Good Sense) ซึ่งส่งผลให้เกิดการต่อต้านตอบโต้ต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony) ที่มีระดับความรุนแรงแตกต่างกัน ที่อาจเกิดขึ้นเพียงแค่การแสดงออกว่ามีข้อสงสัย หรือการแสดงออกเพื่อให้ชนชั้นผู้ปกครองหรือรัฐรับรู้ได้ว่าผู้ถูกปกครองกำลังตอบโต้อำนาจ จนกระทั่งการขึ้นล้มผู้ปกครองเพื่อยึดครองอำนาจเสียเอง แต่ทุกการเกิดสำนึกรู้แจ้งนั้น ไม่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสู่สังคมที่ดีขึ้นได้เสมอไป จึงควรทำการศึกษาเพิ่มเติมถึงกระบวนการ ปัจจัยที่เกิดขึ้นภายหลังจากการเกิดสำนึกรู้แจ้งที่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง สู่สังคมที่เป็นธรรมหรือดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อทำความเข้าใจในกระบวนการการทำสงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง รวมถึงลักษณะ รูปแบบที่ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลง

7.3.2 ผลการวิจัยเป็นการเก็บข้อมูลจากผู้ได้รับผลกระทบเป็นหลัก ซึ่งการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้ชัดเจนและสามารถคาดเดาหรือพยากรณ์แนวโน้มของสิ่งที่จะเกิดขึ้นในสังคมต่อไปได้นั้นย่อมมีกลไกหรือกิจกรรมมากระทบต่อกระบวนการของการพยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำที่กำลังดำเนินอยู่ จึงควรทำการศึกษาเพิ่มเติมให้ครบทั้งโครงสร้างส่วนบนและโครงสร้างส่วนล่าง รวมทั้งปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ด้วย

7.3.3 อุทยานแห่งชาติไทรทองควรทำการสำรวจรังวัดแนวเขตหลังการประกาศบังคับใช้กฎหมายแล้วค่อยกำหนดระยะเวลาการบังคับใช้กฎหมายหลังการสำรวจเป็นช่วง ๆ ไป เพื่อประชาชนจะได้มีโอกาสให้การแจ้งยืนยันและพิสูจน์สิทธิ์ รวมถึงการกำหนดแนวเขตที่มีความชัดเจนทั้งต่อการทำความของใจของประชาชนและของเจ้าหน้าที่ ผ่านกระบวนการจัดทำแนวเขตที่ดินแบบ One Map ที่ต้องเปิดเผยข้อมูลทั้งหมด และให้มีกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อหลีกเลี่ยงเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความขัดแย้งที่ไม่เป็นธรรมหรือการบุกรุกที่ดินที่ผิดกฎหมาย เพราะปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจจะเกิดขึ้นในลักษณะรูปแบบใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขการกระทำของฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งเป็นสำคัญ และเมื่อมีการพิสูจน์สิทธิในที่ดินของประชาชนเรียบร้อยแล้วให้รีบดำเนินการจัดสรรพื้นที่ให้กับประชาชนตามสิทธิเดิมที่ประชาชนพึงมี เช่น ถ้าสิทธิในที่ดินของประชาชนที่ได้รับการพิสูจน์แล้วอยู่ในพื้นที่ที่สามารถออกโฉนดได้ก็ควรดำเนินการออกโฉนดให้กับประชาชนตามสิทธิที่ประชาชนพึงมี

7.3.4 อุทยานแห่งชาติไทรทองควรดำเนินการพัฒนาระบบสารสนเทศที่ดินสำหรับการตรวจสอบสิทธิในที่ดินขึ้น เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนให้ประชาชนและหน่วยงานของรัฐสามารถใช้งานระบบดังกล่าวในการตรวจสอบที่ดินของตนเองว่ามีการทับซ้อนกับหน่วยงานรัฐหรือประชาชนรายใด โดยสามารถยื่นคำร้องขอรับการตรวจสอบสิทธิในที่ดินผ่านระบบรวมถึงการติดตามคำร้องในการตรวจสอบสิทธิในที่ดินได้

7.3.5 นอกจากการออกเอกสารสิทธิให้กับประชาชนที่ได้มีการพิสูจน์สิทธิตามที่กล่าวไปแล้วในข้อ 3 แล้ว รัฐบาลควรพัฒนาหลักการสิทธิในที่ดินที่รัฐบาลจะยอมรับหรือจัดสรรให้ เช่น หลักการสิทธิชุมชนในการถือครองที่ดิน ที่ต้องร่วมอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ หรือการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานและการลงทุนต่าง ๆ ที่จะช่วยให้การใช้สิทธิในที่ดินของประชาชนมีความมั่นคงและสามารถสร้างรายได้ให้กับประชาชนได้เพิ่มมากขึ้น และยั่งยืนยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กมเลศ โพธิกนิษฐ และธนรัตน์ ทรงสมบูรณ์. (2561). *การเว้นระยะห่างทางสังคม ระยะห่างทางชนชั้น กับการกลายเป็นกลุ่มผู้มีสถานะรอง: กรณีศึกษากลุ่มผู้ค้าในตลาดสดในเขตเทศบาลพิษณุโลก. คลังข้อมูลจดหมายเหตุดิจิทัลโควิด–19*. สืบค้นจาก https://db.sac.or.th/

กรมป่าไม้. (2535). *พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535*. สืบค้นจาก http://www.forest.go.th

กรมป่าไม้. (2557). *คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2557 เรื่อง การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุก ทำลายทรัพยากรป่าไม้*. สืบค้นจาก http://www.forest.go.th

กรมป่าไม้. (2557). *คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 66/2557 เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปราม หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน*. สืบค้นจาก http://www.forest.go.th.

กรมป่าไม้. (2560). *ยุทธศาสตร์กรมป่าไม้ระยะ 20 ปี พ.ศ.2560–2579*. สืบค้นจาก https://www.forestinfo.forest.go.th.

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2560). *55 ปี อุทยานแห่งชาติไทย*. สืบค้นจาก https://www.park.dnp.go.th.

กรมป่าไม้. (2564). *ยุทธศาสตร์กรมป่าไม้ระยะ 20 ปี พ.ศ.2560–2579*. สืบค้นจาก https://www.forestinfo.forest.go.th.

กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2557). *แผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารจัดการทรัพยากร ธรรมชาติอย่างยั่งยืน.* สืบค้นจาก https://4occ.isoc.go.th/.

กิ่งกาญจน์ เอี่ยมลออ. (2555). *การแข่งขันในการครองอำนาจนำทางความคิดระหว่างพรรคเพื่อไทยและพรรคประชาธิปัตย์ในการหาเสียงเลือกตั้งวันที่ 3 กรกฎาคม 2554*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กิตติพงศ์ สนธิสัมพันธ์. (2561). *นโยบายทวงคืนผืนป่ากับภาพสะท้อนอำนาจนิยม.* สืบค้นจาก https://themomentum.co/reforestation-authoritarianism/.

เกษียร เตชะพีระ. (2558). *มาร์กซ: ความรู้ฉบับพกพา*. กรุงเทพฯ: open worlds.

เกียรติขจร ไชยแสงสุขกุล. (2544). *รัฐสัตว์: วรรณกรรมเทพนิยาย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ข่าวไทยพีบีเอส. (2562). *ทวงคืนผืนป่าจากนายทุน 8 แสนไร่ เร่งช่วยคนจนได้รับผลกระทบ*. สืบค้นจาก https://www.news.thaipbs.or.th.

คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.). (2557). *ราชกิจจานุเบกษา.* เล่ม 131 ตอนพิเศษ 115 ง.

คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.). (2557). *ราชกิจจานุเบกษา.* เล่ม 131 ตอนพิเศษ 120 ง.

เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอิสาน. (2562). *ไล่เรียงข้อเท็จจริง กรณีอุทยานแห่งชาติไทรทองทับที่ดินของชาวบ้าน.* สืบค้นจาก https://www.ilaw.or.th.

จอร์จ ออร์เวลล์. (2557). *แอนิมอล ฟาร์ม: การเมืองเรื่องสรรพสัตว์*. แปลจาก ANIMAL FARM: A FAIRY STORY โดย สรวงอัปสร กสิกรานันท์. กรุงเทพฯ: แอร์โรว์ คลาสสิคบุ๊คส์.

จารุณี วงศ์ละคร. (2561). อำนาจชีวะในทัศนะของมิเชล ฟูโกต์. *วารสารวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา.* 14(1), 136–162.

ชลลดา นาคใหญ่. (2561). *แนวคิดเรื่องเสมอภาคในปรัชญาของคาร์ล มาร์กซ์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชนิดา ชิตบัณฑิตย์. (2550). *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2530). *ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2549). *วาทกรรมการพัฒนา อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.

ถิรนัย อาป้อง. (2554). *อำนาจ: ว่าด้วยมโนทัศน์ทางแนวคิดและทฤษฎี*. ชมรมนักศึกษาเพื่อการพัฒนา (ชนพ.) มหาวิทยาลัยขอนแก่น. สืบค้นจาก http://chornorpor.blogspot.com.

ณัฐพล ชลวนารัตน์ และคณะ, (2561). *การใช้อำนาจของชนชั้นปกครองที่ปรากฏในวรรณกรรมของจอร์จ เออร์เวล: กรณีศึกษานวนิยายแปลเรื่องแอนิมอลฟาร์มและเรื่อง หนึ่ง-เก้า-แปด-สี่*. การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9. สืบค้นจาก http://journalgrad.ssru.ac.th.

เดชรัตน์ สุขกำเนิด. (2564). ป่าทับคน คนทับป่า: จะแก้ปัญหาให้อยู่ร่วมกันได้อย่างไร. สืบค้นจาก https://think.moveforwardparty.org/article/environment-and-resources/1632/.

เด่นพงษ์ แสนคำ และ อัครยา สังคจันทร์. (2562). ปรัชญาสังคมของคาร์ล มาร์กซ์: บทวิเคราะห์ว่าด้วยปัญหาความเสมอภาค. *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม,* 7(1), 74–83.

โตมร สุขปรีชา. (2560). P*owerism*. กรุงเทพฯ: Salmon Book.

ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ และคณะ. (2555). ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และชุมชนในการจัดการป่าชุมชนดงเค็ง อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด. *ว.มรม. (มนุษศาสตร์และสังคมศาสตร์).* 6(2), 49–60.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2559). *ความสมเหตุสมผลของความชอบธรรม (การครอบงำ)* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ.

บดินทร์ สายแสง. (2554). *แมกซ์ เวเบอร์: การปกครองที่ชอบธรรม และจริยธรรมทางการเมือง.* วารสารสังคมและมนุษยศาสตร์, 37(1), 34–46. สืบค้นจาก http://information.soc.ku.ac.th/.

บัญชา สุวรรณนนท์. (2558). *แอนิมอล ฟาร์ม: สงครามกบฏของสรรพสัตว์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หนังสือใต้ฝุ่น.

บัณฑิต ไกรวิจิตร. (2559). การเผชิญกับภาพแทนของกะเหรี่ยงโผล่วในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร (ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2548). *การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปริญญารัตน์ เลี้ยงเจริญ. (2561). *ดูแลป่าอนุรักษ์ไทย จัดสรรการเงินการคลังอย่างไร ให้สมดุล.* สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย (TDRI). สืบค้นจาก https://tdri.or.th/2018/02/forest-conservation-budget.

ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. (2555). บทวิจารณ์หนังสือ: ROB STONES. STRUCTURATION THEORY. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 8(3), 191–200.

ผ่องพรรณ ตรัยมงคลกูล และสุภาพ ฉัตราภรณ์. (2555). *การออกแบบวิจัย (Research Design)* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. (2547). *ทักษิณนิยม*. กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์

ภาณุวัฒน์ ปานแก้ว. (2564). มาตรการทางกฎหมายในการจัดการทรัพยากรในเขตอุทยานแห่งชาติโดยภาครัฐและประชาชนผู้ครอบครองการทำประโยชน์บนที่ดิน. *วารสารนิติศาสตร์และสังคมท้องถิ่น,* 5(1), 177–195.

ภูมินทร์ พาลุสุข และอลงกรณ์ อรรคแสง. (2562). *ผลกระทบจากนโนบายทวงคืนผืนป่าที่มีต่อชาวบ้านในภาคอีสาน: กรณีศึกษาในจังหวัดสกลนคร*. 8(2), 186–202.

มฑณ ยนต์ดัน. (2562). เขาใหญ่: การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและกลุ่มทุน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 10(1), 42–59.

มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. (2563). *รายงานสถานการณ์ป่าไม้ไทย ประจำปี 2562–2563*. สืบค้นจาก https://www.seub.or.th.

ยศ สันตสมบัติ. (2556). *มนุษย์กับวัฒนธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รวินท์ ลีละพัฒนะ และชมพูนุท ตั้งถาวร. (2565). *มุมมองใหม่ต่อการกระทำทางรัฐบาลในประเทศไทย: ศึกษาผ่านประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญ.* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

รัฐกมล ค้อสุวรรณดี. (2558). *การครองอำนาจนำของพรรคการเมืองในพื้นที่ประชาสังคม : ศึกษากรณีพรรคไทยรักไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2544 2554* (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

รัตนะ บัวสนธ์. (2551). *การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมการศึกษา.* พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

รุ่งอรุณ หน่อคำ และคณะ. (2562). แนวทางการพัฒนาการอยู่ร่วมกันของชุมชนกับป่าในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี*, 7(2),1–20.

ลิขิต ธีรเวคิน. (2556). *ความถูกต้องตามกฎหมาย ความชอบธรรมทางการเมืองและธรรมแห่งอำนาจ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วนัส ปิยกุลชัยเดช. (2550). จากอุดมการณ์ที่ถูกวิพากษ์ สู่การครองความเป็นใหญ่: การครองความเป็นใหญ่แบบกรัมชี่. *วารสารรัฐศาสตร์สาร*, 28(1), 28–156.

วัชรพล พุทธรักษา. (2549). *รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ* (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: รัฐศาสตร์จุฬาลงการณ์มหาวิทยาลัย.

วัชรพล พุทธรักษา. (2550). *แนวคิดการครองอำนาจนำ* (Hegemony) *ของกรัมชีบททดลองเสนอในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ.

วัชรพล พุทธรักษา. (2551). *กลุ่มประวัติศาสตร์ ปัญญาชน การครองอำนาจนำ และการโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ: แนวความคิดของอันโตนิโอ กรัมชีกับการอธิบายการเมืองไทยร่วมสมัย*. ในการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 9.

วัชรพล พุทธรักษา. (2553). นีโอกรัมเชี่ยน (NEO-GRAMSCIANISM): ข้อควรพิจารณาในฐานะทฤษฎีการเมืองระหว่างประเทศ. *นิตยสารวิภาษา,* 3(24), 67–70.

วัชรพล พุทธรักษา. (2557). *บทสำรวจความคิดทางการเมืองของ อันโตนิโอ กรัมชี่*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ.

วัชรพล พุทธรักษา. (2561). *อันโตนิโอกรัมชี่ กับการจัดวางความคิดทางการเมือง ปรัชญาปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการปลดปล่อยมนุษย์.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ.

วรวิทย์ ไทยทอง. (2556). *อันโตนิโอ กรัมชี่: มาร์กซิสเชิงวัฒนธรรมกับการศึกษาโครงสร้างส่วนบน*. สืบค้นจาก https://armworawit.wordpress.com.

วาโร เพ็งสวัสดิ์. (2555). การวิจัยเกี่ยวกับการใช้พลังอำนาจของผู้บริหาร. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร,* 4(7), 1–10.

ศักดิภัท เชาวน์ลักษณ์สกุล และยุพา ปราชญากูล. (2561). รัฐประหารกับการเมืองไทย. *วารสารบริหารธุรกิจและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง,* 1(3),17–34.

สงกรานต์ ป้องบุญจันทร์. (2563). *Rule by Law กับการบังคับการตามนโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐบาล คสช.* สืบค้นจาก https://prachatai.com/journal/2018/02/75535.

สมคิด พุทธศรี และภาวรรณ ธนาเลิศสมบูรณ์. (2562). *เศรษฐศาสตร์การเมืองไทยในกระแสเศรษฐศาสตร์การเมืองโลก*. สืบค้นจาก https://www.the101.world/thai-political-economy-thanee-interview/.

สมเกียรติ วันทะนะ. (2557). *ทฤษฎีอำนาจ=Theories of power*. กรุงเทพฯ: สมาคมรัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์.

สมลักษณ์ ศรีราม. (2559). สมเด็จฮุน เซน กับการครองอำนาจนำทางการเมืองในกัมพูชา. *วารสารศิลปะศาสตร์ มหาวิยาลัยแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่*, 4(2), 94–112.

สมหญิง สุนทรวงศ์. (2557). *ป่าชุมชนกับสังคมไทย.* สืบค้นจาก https://archive.recoftc.org/country/thailand/basic-page.

สุภางค์ จันทวานิช. (2552). *ทฤษฎีสังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักจัดการที่ดินป่าไม้. (2560). *บทสรุปสำหรับผู้บริหาร โครงการจัดทำข้อมูลสภาพพื้นที่ป่าไม้ ปี พ.ศ.2559–2560.* สืบค้นจาก https://www.forestinfo.go.th.

สำนักงานการแก้ไขปัญหาบุกรุกที่ดินของรัฐ. (2556). *คู่มือในการปฏิบัติงานด้านการอ่านแปล ตีความภาพถ่ายทางอากาศของอนุกรรมการภาพถ่ายทางอากาศ*. สืบค้นจาก https://www.oic.go.th.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). สืบค้นจาก https://www.nesdc.go.th/.

เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. (2536). *ป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนา เล่ม 1-3*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โอหาร อ่องหะ และวัชรพล พุทธรักษา. (2557). *รัฐองค์รวม (Integral State) กับการศึกษาเชิงวิพากษ์ของการจัดการทรัพยากร ป่าไม้และที่ดิน หลังพฤษภาคม 2557* (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

เอื้อมพร หลินเจริญ (2554). *การพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องการศึกษาชุมชนเพื่อสืบค้นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.

Bobbio Norberto. (1979). *Gramsci and The Conception of Civil Society, In Gramsci and Marxist Theory*, ed.

Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (2000). *The discipline and practice of qualitative research In N.K. Denzin, and Y.S. Lincoln (Eds.)*. Handbook of Qualitative Research. (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

French, John R. P., and Raven, Bertram H. (1959). *The base of social power in D. Cartwright, Studies power*. Michigan: University of Michigan Institute for Social Research.

Giddens Antony. (1984). The constitution of Society: Outline of Theory of Structuration. UK: Polity Press.

Hersey, Paul, and Blanchard, Kenneth H. (1985). *Management of Organization Behavior Utilizing Human Resources*. Forth Edition. New Delhi: Prentice-Hall of India.

Hoy, Wayne K. and Cecil G. Miskel. (2001). Educational Administration Singapore: McGrawHill.

Mouffe Chantal. (1979). Gramsci and Marxist Theory. London: Routledge & Kegan Paul.

Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith. (1971). *Selection From The Prison Notebooks of Antonio Gramsci.* New York: International Publishers.

Parson, Talcott. (1960). *Administrative Science Quarterly. Effective of Size, Complexity and Ownership in Administrative Intensity*. New York: Holt, Rinchart & Winston.

Robert A Dahl. (1957). *The Concept of Power*.
Retrieved From http://wellcomtore.files.wordpress.com

Steven Luke. (2005). *Power a radical view*. Retrieved From
HTTPS://VOIDNETWORK.GR/WP-CONTENT/UPLOADS/2016/09/POWER-A-RADICAL-VIEW-STEVEN-LUKES.PDF.

Tom Bottomore. (2001). *A Dictionary of Marxist Thought*. Oxford: Blackwell Reference.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเฉพาะบุคคล ชุดที่ 1

เรื่อง ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า : กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ

.....

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants): เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ปฏิบัติงานตามนโยบายทวงคืนผืนป่า

ส่วนที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ชื่อ - สกุล .....

ตำแหน่งปัจจุบัน .....

ประสบการณ์/ความเชี่ยวชาญ .....

ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ .....

E–mail / เบอร์โทรศัพท์ .....

ส่วนที่ 2 ประเด็นคำถามหลักในการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1. งานที่ปฏิบัติมีความเกี่ยวข้องกับ “นโยบายทวงคืนผืนป่า” อย่างไร

2. “นโยบายทวงคืนผืนป่า” มีผลต่อทรัพยากรป่าไม้และชาวบ้านในพื้นที่นี้อย่างไร

3. ปัญหาและอุปสรรคในการนำกฎหมายมาบังคับใช้กับประชาชนตาม “นโยบายทวงคืนผืนป่า” มีอะไรบ้าง

4. กฎหมายที่รัฐนำไปบังคับใช้ในการควบคุม ดูแล การใช้ประโยชน์จากป่าในพื้นที่ที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่นี้มีความสอดคล้อง เหมาะสมแล้วหรือไม่ อย่างไร

5. ประชาชนจะสามารถอาศัยอยู่ร่วมกับป่าได้หรือไม่ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ได้หรือไม่

6. วิธีใดบ้าง ที่รัฐกับประชาชนจะสามารถควบคุม ดูแล การใช้ประโยชน์จากป่าในพื้นที่ร่วมกันได้

7. หน่วยงานใดของรัฐที่เข้ามาให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการควบคุม ดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อน

8. หน่วยงานใดของรัฐที่เข้ามาทำหน้าที่เกี่ยวกับการควบคุม ดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อน

9. หน่วยงานของรัฐ เข้ามาควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อนอย่างไร

10. ในอดีตพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อน บริเวณนี้มีสภาพเป็นอย่างไร

11. นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ประชาชนมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในลักษณะใด

12. มีกฎเกณฑ์ ข้อตกลงร่วมกันในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่หรือไม่

13. กฎหมาย ประกาศ คำสั่ง แผนยุทธศาสตร์ชาตินโยบายของรัฐเกี่ยวกับการจัดการเรื่องทรัพยากรป่าไม้ที่เกี่ยวข้องพื้นที่นี้อย่างไรบ้าง

14. มีการใช้กองกำลังทหาร เจ้าหน้าที่รัฐ หรือการใช้อำนาจของศาลในการจัดการเรื่องทรัพยากรป่าไม้พื้นที่นี้อย่างไรบ้าง

15. มีผู้ใด องค์กร หน่วยงานใดบ้าง ที่มีส่วนช่วยเหลือประชาชนในการตอบโต้ ต่อสู้ ต่อรองอำนาจรัฐ จากนโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” และให้การช่วยเหลืออย่างไร

16. รัฐ ได้มีแนวทาง หรือข้อเสนอต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านในพื้นที่พิพาท เช่น ข้อเสนอ ข้อแลกเปลี่ยน เพื่อเป็นการสร้างความยินยอมพร้อมใจ การเห็นพ้อง หรือการยอมรับเงื่อนไขต่าง ๆ ของรัฐหรือไม่

17. การสร้างความยินยอมพร้อมใจ การเห็นพ้อง หรือการยอมรับเงื่อนไขต่าง ๆ ของรัฐ กับการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด ตาม “นโยบายทวงคืนผืนป่า” แบบใดมีประสิทธิผลมากกว่ากันในพื้นที่นี้

18. นโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” ส่งผลกระทบต่อประชาชนเมื่อใด มีการยอมรับหรือคัดค้านหรือไม่อย่างไร

19. กระแสการคลื่อนไหวเรื่องสิทธิมนุษยชนมีส่วนทำให้ประชาชนลุกขึ้นมาตอบโต้ ต่อสู้ต่อรองกับรัฐอันเนื่องมาจาก “นโยบายทวงคืนผืนป่า” หรือไม่ อย่างไร

20. ท่านเห็นด้วยกับนโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” หรือไม่ และนโยบายนี้สามารถแก้ไขปัญหาและเป็นที่ยอมรับเพียงใด

21. แนวทางที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหา “คนบุกรุกป่า” และ “ป่าบุกรุกคน” เป็นอย่างไร

รหัสผู้ให้การสัมภาษณ์ ลำดับที่ .....

ผู้สัมภาษณ์ .....

ผู้บันทึกข้อมูล .....

วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. 2564

เวลา .....

สถานที่ .....

ผู้ตรวจสอบข้อความ .....

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่านที่ตอบแบบสอบถาม

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเฉพาะบุคคล ชุดที่ 2

เรื่อง ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนจากนโยบายทวงคืนผืนป่า : กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติไทรทอง จังหวัดชัยภูมิ

.....

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) : ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบาย “ทวงคืนผืนป่า”

ส่วนที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ชื่อ - สกุล .....

อาชีพ .....

ประสบการณ์/ความเกี่ยวข้อง .....

ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ .....

E–mail/เบอร์โทรศัพท์ .....

ส่วนที่ 2 ประเด็นคำถามหลักในการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1. หน่วยงานของรัฐใดบ้าง ที่เข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับการควบคุม ดูแล การใช้ประโยชน์จากป่าพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อน

2. เมื่อก่อนชาวบ้านมีความเป็นอิสระในการใช้ประโยชน์จากป่า รวมถึงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อน ในปัจจุบันยังเป็นเช่นนั้นอยู่หรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

3. หน่วยงานของรัฐใดบ้างที่เข้ามาแทรกแซง ควบคุม ดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อน

4. หน่วยงานของรัฐเข้ามาแทรกแซง ควบคุม ดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อน อย่างไร

5. รัฐดำเนินการอย่างไรบ้าง ในการเข้ามาแทรกแซง ควบคุม ดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อน และส่งผลกระทบอย่างไร

6. ในอดีตพื้นที่พิพาท/พื้นที่ทับซ้อน บริเวณนี้มีสภาพเป็นอย่างไร

7. นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ประชาชนมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในลักษณะใด

8. มีกฎเกณฑ์ ข้อตกลงร่วมกันในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่หรือไม่

9. กฎหมาย ประกาศ คำสั่ง แผนยุทธศาสตร์ชาตินโยบายของรัฐเกี่ยวกับการจัดการเรื่องทรัพยากรป่าไม้ที่เกี่ยวข้องพื้นที่นี้อย่างไรบ้าง

10. มีการใช้กองกำลังทหาร เจ้าหน้าที่รัฐ หรือการใช้อำนาจของศาลในการจัดการเรื่องทรัพยากรป่าไม้พื้นที่นี้อย่างไรบ้าง

11. มีผู้ใด องค์กร หน่วยงานใดบ้าง ที่มีส่วนช่วยเหลือประชาชนในการตอบโต้ ต่อสู้ ต่อรองอำนาจรัฐ จากนโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” และให้การช่วยเหลืออย่างไร

12. รัฐ ได้มีแนวทาง หรือข้อเสนอต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านในพื้นที่พิพาท เช่น ข้อเสนอ ข้อแลกเปลี่ยน เพื่อเป็นการสร้างความยินยอมพร้อมใจ การเห็นพ้อง หรือการยอมรับเงื่อนไขต่าง ๆ ของรัฐหรือไม่

13. การสร้างความยินยอมพร้อมใจ การเห็นพ้อง หรือการยอมรับเงื่อนไขต่าง ๆ ของรัฐ กับการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด ตามนโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” แบบใดมีประสิทธิผลมากกว่ากันในพื้นที่นี้

14. นโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” ส่งผลกระทบต่อประชาชนเมื่อใด มีการยอมรับหรือคัดค้านหรือไม่อย่างไร

15. กระแสการคลื่อนไหวเรื่องสิทธิมนุษยชนมีส่วนทำให้ประชาชนลุกขึ้นมาตอบโต้ ต่อสู้ ต่อรองกับรัฐอันเนื่องมาจาก “นโยบายทวงคืนผืนป่า” หรือไม่ อย่างไร

16. ท่านเห็นด้วยกับนโยบาย “ทวงคืนผืนป่า” หรือไม่ และนโยบายนี้สามารถแก้ไขปัญหา และเป็นที่ยอมรับเพียงใด

17. แนวทางที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหา “คนบุกรุกป่า” และ “ป่าบุกรุกคน” เป็นอย่างไร

รหัสผู้ให้การสัมภาษณ์ ลำดับที่ .....

ผู้สัมภาษณ์ .....

ผู้บันทึกข้อมูล .....

วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. 2564

เวลา .....

สถานที่ .....

ผู้ตรวจสอบข้อความ .....

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่านที่ตอบแบบสอบถาม

ภาคผนวก ข

คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2557

หน้า ๓
เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๑๑๕ ง ราชกิจจานุเบกษา ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๗

คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ

ที่ ๖๔/๒๕๕๗

เรื่อง การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้

เพื่อให้การบริหารราชการของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ในการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถลดผลกระทบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ของประเทศโดยรวม คณะรักษาความสงบแห่งชาติจึงมีคำสั่ง ดังต่อไปนี้

๑. ให้กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กองกำลังรักษาความสงบเรียบร้อย กองกำลังป้องกันชายแดนของกองทัพบก และกองทัพเรือ ตลอดจนหน่วยงานที่มีภารกิจและอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก ยึดถือ ครอบครอง ทำลาย หรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทำให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่า รวมทั้งผู้สมคบและสนับสนุนช่วยเหลือ ให้ได้ผลอย่างจริงจังในทุกพื้นที่ รวมทั้งสกัดกั้นการลักลอบตัดไม้มีค่าหรือไม้หวงห้าม การนำเข้าและส่งออกไม้ที่ผิดกฎหมาย ตลอดแนวชายแดนตลอดจนปราบปรามเครือข่ายขบวนการตัดไม้ทำลายป่าในทุกหมู่บ้านและชุมชนทั่วประเทศ

๒. ให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ ควบคุม ตรวจสอบ กิจการการแปรรูปไม้ การตั้งโรงงานแปรรูปไม้ การค้าไม้แปรรูป ตลอดจนการค้าหรือมีไว้ในครอบครองซึ่งไม้หวงห้ามและสิ่งประดิษฐ์ เครื่องใช้หรือสิ่งอื่นใดที่ทำด้วยไม้หวงห้าม หากพบมีการปล่อยปละละเลย หรือมีเจตนาจงใจไม่ปฏิบัติตามระเบียบกฎหมายที่บัญญัติไว้ ให้ดำเนินการลงโทษตามกฎหมายอย่างเด็ดขาดกับเจ้าของหรือผู้ประกอบการโดยทันที

๓. ให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ ติดตามผลคดีป่าไม้และดำเนินการฟื้นฟูพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกทำลายให้คืนสภาพป่าไม้ที่สมบูรณ์ดังเดิม โดยประสานกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งภาคประชาชน และองค์กรชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการดังกล่าวอย่างจริงจัง

๔. เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ใดปล่อยปละละเลย หรือเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดตามกรณีดังกล่าวข้างต้น จะต้องถูกดำเนินการทั้งทางวินัยและทางอาญาอย่างเด็ดขาดโดยทันที

๕. ให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมติดตามผลการดำเนินการตามข้อ ๑ - ๔ และรายงานผลการปฏิบัติให้คณะรักษาความสงบแห่งชาติทราบอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๗
พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา
หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ

ภาคผนวก ค

คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 66/2557

หน้า ๑
เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๑๒๐ ง ราชกิจจานุเบกษา ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๗

คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ

ที่ ๖๖/๒๕๕๗

เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปราม หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน

เพื่อให้การดำเนินการและการประสานงานในการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สามารถลดผลกระทบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ของประเทศโดยรวม จึงให้ปฏิบัติ ดังนี้

๑. ให้กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบดังกล่าวเพิ่มเติม ทั้งนี้การปฏิบัติอื่น ๆ ให้เป็นไปตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๖๔/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๗ เรื่อง การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้

๒. ให้ทุกหน่วยที่เกี่ยวข้อง ยึดถือนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน ดังนี้

๒.๑ การดำเนินการใด ๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากไร้ ผู้ที่มีรายได้น้อย และผู้ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งได้อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมนั้น ๆ ก่อนคำสั่งนี้มีผลบังคับใช้ ยกเว้นผู้ที่บุกรุกใหม่จะต้องดำเนินการสอบสวน และพิสูจน์ทราบ เพื่อกำหนดวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมและดำเนินการตามขั้นตอนต่อไป

๒.๒ การดำเนินการเร่งด่วนในปัจจุบัน คือ การป้องกันไม่ให้มีการบุกรุกเพิ่มเติมด้วยการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดและเด็ดขาด

๒.๓ การดำเนินการแก้ไขปัญหาที่สั่งสมมาตั้งแต่เดิม ให้หน่วยที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันพิจารณากำหนดมาตรการและวิธีดำเนินการอย่างเป็นระบบ เพื่อเสนอขออนุมัติจากคณะรักษาความสงบแห่งชาติโดยด่วน

๒.๔ กรณีใด ๆ ซึ่งยังอยู่ระหว่างการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม ให้ดำเนินการต่อไปจนกว่าจะสิ้นสุดกระบวนการที่กำหนด

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๗
พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา
หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ

ภาคผนวก ง

มติ ค.ร.ม. 30 มิถุนายน 2541

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ กรมป่าไม้ สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ โทร. ๐๒๕๖๑.๔๒๗๒ ต่อ ๕๗๘๕ โทรสาร ๐๒๕๗๙.๕๕๗๔

ที่ ทส ๑๖๐๓.๗/ ๑๔๗๘๓ **วันที่** ๒๓ กันยายน ๒๕๕๙

เรื่อง การชี้แจงข้อเท็จจริงและการปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑

เรียน รองอธิบดีกรมป่าไม้ทุกท่าน
ผู้ตรวจราชการกรมป่าไม้ทุกท่าน
ผู้อำนวยการสำนักทุกสำนัก
ผู้อำนวยการสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ ๑- ๑๓
ผู้อำนวยการสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้สาขาทุกสาขา
ผู้อำนวยการกลุ่มพัฒนาระบบบริหาร
หัวหน้ากลุ่มตรวจสอบภายใน

กรมป่าไม้ขอส่งสำเนาหนังสือสำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ ทส ๐๒๐๑.๖/ว ๒๘๔๙ ลงวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๙ เรื่อง การชี้แจงข้อเท็จจริงและการปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ มาเพื่อทราบและถือปฏิบัติ

(นายสมชัย มาเสถียร)
รองอธิบดี รักษาราชการแทน
อธิบดีกรมป่าไม้

MAHA SARAKHAM UNIVERSITY

สำเนา

ส่วนจัดการสิทธิการใช้ที่ดินป่าไม้ เลขรับ ๔๑๐๕ วันที่ ๒๕ ส.ค. ๕๙ เวลา

๒๓ ส.ค. ๒๕๕๙

กรมป่าไม้ รับที่ 31814 วันที่ 4-7 ส.ค. 2559 เวลา

ส่วนราชการ สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โทร. ๐ ๒๒๖๕ ๖๒๘๗

ที่ ทส ๐๒๐๑.๖/๑ ๒๘๔๕ ๒๒๘๔๙ วันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๙

เรื่อง การชี้แจงข้อเท็จจริงและการปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑

ห้องรองอธิบดีกรมป่าไม้ (นายสมชัย มาลเลียร) รับที่ ๕๙๖๙ วันที่ ๒๒ ส.ค. ๒๕๕๙ เวลา

เรียน อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช
อธิบดีกรมป่าไม้
อธิบดีกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ เลขรับ ๔๒๐๔ วันที่ ๒๓ ส.ค. ๒๕๕๙ เวลา ๑๔.๒๗

ด้วยเป็นที่ปรากฏว่าในการชี้แจงข้อเท็จจริง หรือข้อร้องเรียนเกี่ยวกับการปฏิบัติงานป้องกันและปราบปรามการบุกรุกที่ดินป่าไม้ของส่วนราชการที่รับผิดชอบ บ่อยครั้งได้มีการกล่าวอ้างมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ เพื่อการผ่อนผัน หรือละเว้นการดำเนินการตามอำนาจหน้าที่และกฎหมายของเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบว่า "ราษฎรได้รับการผ่อนผันให้อยู่อาศัยทำกินในพื้นที่..... ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ ....จึงมิได้บังคับใช้กฎหมาย" ทั้งที่โดยแท้จริงแล้ว มติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวเป็นการให้ความเห็นชอบใน "มาตรการและแนวทางแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ และให้ดำเนินการต่อไปได้ ตามมติคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ" มิได้มีข้อความใดระบุให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจผ่อนผัน หรือละเว้นไม่ต้องดำเนินการตามกฎหมายกับผู้บุกรุกถือครองพื้นที่ป่าไม้แต่อย่างใด ซึ่งการชี้แจงหรือกล่าวอ้างลักษณะเช่นนี้ อาจส่งผลให้เกิดการเข้าใจที่คลาดเคลื่อนต่อสาธารณชน องค์กรทั้งภาครัฐ และเอกชนอื่นได้ว่า รัฐบาลสนับสนุนให้ผู้ละเมิดกฎหมายบุกรุกที่ดินของรัฐได้รับประโยชน์ หรือเป็นกรณีเจ้าหน้าที่ของรัฐละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายโดยมิชอบ

ฉะนั้น เพื่อให้การดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีในเรื่องดังกล่าว เป็นไปอย่างถูกต้องตามนโยบายและเจตนารมณ์ของทางราชการอย่างแท้จริง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงขอให้ทุกส่วนราชการที่รับผิดชอบ ตรวจสอบทำความเข้าใจในสาระสำคัญ และเจตนารมณ์ของมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ อีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งพิจารณาดำเนินการให้เป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวโดยเคร่งครัด เสมอภาค และเท่าเทียมกันในทุกพื้นที่ ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาการร้องเรียน และการตีความเพิ่มเติมจนเกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนต่อประชาชน หรือองค์กรเอกชน รวมทั้งหน่วยงานของรัฐอื่น ซึ่งอาจส่งผลทำให้เกิดการบุกรุกถือครองพื้นที่ป่าไม้เพิ่มมากขึ้นได้

จึงเรียนมาเพื่อทราบและปฏิบัติ

(นายเกษมสันต์ จิณณวาโส)
ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(นายสุขุม มิตต้สสา)
ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง
๑๗ ส.ค. ๒๕๕๙

ส่วนจัดการสิทธิการใช้ที่ดินป่าไม้

(นายภูษิต พรหมมาณพ)
นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ
ทำหน้าที่ผู้อำนวยการส่วนจัดการสิทธิการใช้ที่ดินป่าไม้
รักษาราชการแทนผู้อำนวยการสำนักจัดการที่ดินป่าไม้

สำเนาถูกต้อง
(นายอุดมศักดิ์ สงวนศิริธรรม)
นักวิชาการป่าไม้ชำนาญ

๒๒ ส.ค. ๒๕๕๙
(นายสมชัย มาลเลียร)
รองอธิบดี ปฏิบัติราชการแทน
อธิบดีกรมป่าไม้

มติ ค.ร.ม. 30 มิ.ย. 2541

ด่วนที่สุด
ที่ นร ๐๖๐๔/ ๘๑๒๕

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี
ทำเนียบรัฐบาล กท ๑๐๓๐๐

๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๑

เรื่อง การแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้

เรียน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

อ้างถึง หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ด่วนที่สุด ที่ นร ๐๖๐๔/ว(ล) ๖๑๖๖
ลงวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๐

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. สำเนาหนังสือคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ปกปิด ด่วนที่สุด
ที่ กษ ๐๔๐๒.๒/๑๐๙ ลงวันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๔๑
๒. สำเนาหนังสือสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ที่ นร ๐๑๐๕.๗๒/๕๔๒๘
ลงวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๔๑

ตามที่ได้มีมติคณะรัฐมนตรีเห็นชอบผลการเจรจาแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจนกลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน มาเพื่อทราบ ความละเอียดแจ้งแล้ว นั้น

คณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติและรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรี (นายอำนวย ปะติเส) กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการประสานงานการติดตามการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจนได้เสนอเรื่อง การแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ มาเพื่อคณะรัฐมนตรีพิจารณา ความละเอียดปรากฏตามสำเนาหนังสือที่ส่งมาด้วยนี้

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ ลงมติว่า

๑. เห็นชอบหลักการ มาตรการและแนวทางแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ และให้ดำเนินการต่อไปได้ ตามมติคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ

๒. ให้กรมป่าไม้รับข้อสังเกตของคณะรัฐมนตรีไปพิจารณา ดังนี้

๒.๑ ปัญหาที่เกิดขึ้นมีสาเหตุหนึ่งเนื่องจากไม่มีแนวเขตป่าไม้ที่ชัดเจน กรมป่าไม้ควรจัดทำแนวเขตให้ชัดเจน เพื่อสะดวกในการพิสูจน์และป้องกันการรุกล้ำโดยไม่มีเจตนา

๒.๒ พื้นที่บางแห่งอยู่ภายใต้กฎหมายหลายฉบับ พื้นที่บางแห่งมีหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลหลายหน่วย เช่น ที่ดินบางแห่งเป็นทั้งป่าไม้และที่สงวนหวงห้ามของทางราชการทหาร พื้นที่บางแห่งเป็นทั้งป่าไม้และที่ราชพัสดุ พื้นที่บางแห่งเป็นป่าไม้และที่สาธารณประโยชน์ เป็นต้น กรมป่าไม้ควรประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อตรวจสอบและดำเนินการจำแนกแยกแนวให้ชัดเจน เช่น พื้นที่บริเวณจังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

/๒.๓ ...

๒.๓ สาเหตุการตัดไม้ทำลายป่าประการหนึ่งเนื่องจากการอนุญาตให้ทำไม้ได้ป่า เช่น ในบริเวณต้นน้ำ หรือเขื่อนต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดโอกาสที่จะตัดไม้บริเวณอื่นมาสวมแทน กรมป่าไม้ควรระงับการอนุญาตทำไม้ดังกล่าว

๒.๔ กรณีที่มีราษฎรร้องเรียนเกี่ยวกับการปลูกป่าในพื้นที่ที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) เช่าจากกรมป่าไม้ว่า ปลูกป่าทับที่ของราษฎร กรมป่าไม้ควรประสานกับ อ.อ.ป. ให้ระงับการปลูกป่าในพื้นที่ที่มีข้อพิพาทไว้ก่อนจนกว่าจะได้ข้อยุติ และหากพิสูจน์ได้ว่า อ.อ.ป. ปลูกป่าทับที่ราษฎรจริงควรมีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนว่าไม้ที่ได้ปลูกไปแล้วจะดำเนินการอย่างไร

๒.๕ ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ที่มีราษฎรอยู่อาศัยมาก่อน ราษฎรมักจะร้องขอให้ทางราชการจัดสาธารณูปโภคพื้นฐานหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้ กรมป่าไม้ควรพิจารณาด้วยความรอบคอบว่าการจัดสาธารณูปโภคพื้นฐานหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในพื้นที่นั้น ๆ สมควรหรือไม่ และจะเป็นการยั่วยุให้เกิดการบุกรุกหรือตัดไม้ทำลายป่าเพิ่มขึ้นหรือไม่

๓. ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ป่าไม้ในภาคเหนือ คือ การบุกรุก แผ้วถางและเผาป่า ซึ่งทำให้ที่ดินบริเวณนั้นเสื่อมโทรมและต้องใช้เวลานานในการฟื้นฟู และปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งในเรื่องนี้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีคำสั่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ ๑๙/๒๕๔๑ ลงวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๑ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการป้องกันการบุกรุกและแผ้วถางป่า ขึ้นมากำกับดูแล ติดตามป้องกันแล้ว แต่ขณะนี้ปรากฏว่าผู้บุกรุก แผ้วถางและทำลายป่าส่วนหนึ่งเป็นผู้อพยพมาจากประเทศใกล้เคียงหรือลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย จึงมอบให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับไปประสานกับคณะกรรมการ ฯ และสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติพิจารณาหามาตรการและดำเนินการเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่อไปด้วย

ทั้งนี้ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้ยกเลิกความลับ ตั้งแต่วันที่คณะรัฐมนตรีมีมติแล้ว ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๓๔

จึงเรียนยืนยันมา ได้แจ้งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องตามบัญชีแนบท้ายทราบด้วยแล้ว

ขอแสดงความนับถือ

(นายวิษณุ เครืองาม)
เลขาธิการคณะรัฐมนตรี

สำนักบริหารการประชุมคณะรัฐมนตรี
โทร. ๒๘๒๘๑๖
โทรสาร ๒๘๑๐๖๒๓

ปกิโภ

ด่วนที่สุด

ที่ กษ 0712.2/ 317

คณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ
61 ถนนพหลโยธิน เขตจตุจักร
กทม.10900

11 มิถุนายน 2541

เรื่อง การแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้

เรียน เลขาธิการคณะรัฐมนตรี

อ้างถึง 1. หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ด่วนที่สุด ที่ นร 0205/5859 ลงวันที่ 29 เมษายน 2540
2. หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ด่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว (ล) 5462 ลงวันที่ 18 เมษายน 2540
3. หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ด่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว (ล) 6126 ลงวันที่ 1 พฤษภาคม 2540 และหนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ด่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว (ล) 6977 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2540
4. หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ด่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว (ล) 6001 ลงวันที่ 30 เมษายน 2540

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารประกอบการพิจารณา จำนวน 100 ชุด

เรื่องเดิม

1. ตามหนังสือที่อ้างถึง 1 - 4 สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีส่งมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ ให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์พิจารณาดำเนินการต่อไป ดังนี้

1.1 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2540 เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่ป่าไม้ในภาพรวมทั้งประเทศ จำแนกเป็นพื้นที่ 5 ประเภท คือ (1) ป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี (2) ป่าสงวนแห่งชาติ (3) ป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี (4) ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และป่าอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1, ชั้นที่ 2 และ (5) พื้นที่อื่นๆ เช่น สวนป่า ในกรณีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และป่าอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1, ชั้นที่ 2 ให้มีการตรวจสอบพิสูจน์และรับรองสิทธิการอยู่อาศัย/ทำกิน ในรูปแบบให้สิทธิทำกิน

/1.2 มติคณะ...

ปกิโภ

ปกิปก

1.2 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2540 เกี่ยวกับการให้ความเห็นชอบผลการเจรจาแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน ท้องที่ภาคเหนือ กรณีป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี (พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2) ระบุว่า ให้มีการพิสูจน์สิทธิโดยให้รับรองสิทธิที่มั่นคงในการอยู่อาศัย/ทำกิน โดยให้สิทธิดังกล่าวตกทอดทางมรดกแก่ทายาท และห้ามจำหน่าย จ่ายโอน

1.3 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 เกี่ยวกับการให้ความเห็นชอบผลการเจรจาแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน กรณีป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี (พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2) ท้องที่ภาคเหนือ ในเรื่องหลักเกณฑ์การพิสูจน์สิทธิ ให้ใช้วิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ เอกสารราชการ ร่องรอยการทำประโยชน์ สิ่งปลูกสร้าง ไม้ผล ไม้ยืนต้น ปากคำพยานบุคคลในชุมชน ส่วนท้องที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก ในเรื่องการตรวจสอบเพิกถอนแนวเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี (พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2) แล้วออกเอกสาร ส.ป.ก. 4-01

1.4 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2540 เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลาน จังหวัดนครราชสีมา ในเรื่องให้ปรับแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน แล้วรับรองสิทธิการอยู่อาศัย/ทำกิน โดยออกเอกสาร ส.ป.ก. 4-01

2. มติคณะรัฐมนตรีข้างต้น ในเรื่องเกี่ยวกับป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี (พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2) บางฉบับ ขาดความชัดเจนในทางปฏิบัติและบางฉบับขัดแย้งกัน ในลักษณะเสือกปฏิบัติไม่ให้ความเป็นธรรมต่อราษฎรทุกคน ทุกกลุ่ม โดยเท่าเทียมกัน ดังนี้

2.1 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2540 เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในภาพรวมทั้งประเทศ ไม่ได้กำหนดหลักเกณฑ์การพิสูจน์สิทธิให้ชัดเจน, มีปัญหาการตีความว่าลักษณะใดเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่าใหม่ ก่อให้เกิดช่องว่างเป็นข้ออ้างบุกรุกทำลายป่าเพิ่มมากขึ้น

2.2 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2540 ขาดความชัดเจนในเรื่องรูปแบบเอกสารสิทธิที่มั่นคง

2.3 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 กรณีปัญหาท้องที่ภาคเหนือ หลักเกณฑ์การพิสูจน์สิทธิไม่สมบูรณ์ ตามวิธีการที่ทางราชการถือปฏิบัติ กล่าวคือ ไม่กำหนดให้ใช้ภาพถ่ายทางอากาศตรวจสอบร่องรอยการทำประโยชน์ กรณีปัญหาท้องที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ

/ภาค...

ปกปิด

ภาคตะวันออก กำหนดให้เพิกถอนแนวเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี (พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2) แล้วออกเอกสาร ส.ป.ก. 4-01 ซึ่งขัดกับมติคณะรัฐมนตรี ตามข้อ 2.1

2.4 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2540 กรณีการเพิกถอนแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน จังหวัดนครราชสีมา แล้วให้ออกเอกสาร ส.ป.ก. 4-01 ขัดกับมติคณะรัฐมนตรี ตามข้อ 2.1

3. กลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ ได้เรียกร้องให้ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พิจารณาทบทวนมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2540 เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน ในภาพรวมทั้งประเทศ โดยขอให้ทบทวนการปฏิบัติ เพื่อมิให้มีการให้ที่ดินแก่ผู้อยู่อาศัยทำกินในเขตป่าอนุรักษ์

4. ข้อเท็จจริง ในเรื่องราษฎรอยู่อาศัยทำกินในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จากการตรวจสอบเบื้องต้น ปรากฏว่า

4.1 หลังจากมีพระราชกำหนดปิดป่า เมื่อปี พ.ศ. 2532 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีนโยบายให้กรมป่าไม้คัดเลือกและประกาศจัดตั้งพื้นที่ป่าธรรมชาติที่เคยให้สัมปทานแก่เอกชนทำไม้ (ส่วนใหญ่ประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติแล้ว) ที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่า ให้เป็นป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย การรีบเร่งดำเนินการดังกล่าวทำให้การประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายครอบคลุมพื้นที่ที่ราษฎรอยู่อาศัย/ทำกินแล้ว จากการสำรวจเบื้องต้น เมื่อปี พ.ศ. 2538 พบว่า พื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายมีคนอยู่อาศัย/ทำกิน ประมาณ 62,870 ครอบครัว 201,114 คน เนื้อที่ 1,459,895.47 ไร่

4.2 เกี่ยวกับการกำหนดพื้นที่ลุ่มน้ำ มีหลักเกณฑ์กำหนดจากปัจจัยกายภาพซึ่งมีผลต่อกระบวนการทางอุทกวิทยา และมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงได้อาทิ โดยพิจารณาจากสภาพภูมิประเทศ ระดับความลาดชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเล ลักษณะทางธรณีวิทยา ลักษณะของปฐพีวิทยา, และสภาพป่าไม้ที่เหลือในปี พ.ศ. 2525 ดังนั้น พื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำ บางพื้นที่จึงเป็นพื้นที่ที่มีราษฎรอยู่อาศัย/ทำกินแล้ว และพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 ส่วนใหญ่จะถูกกำหนดเป็นพื้นที่ป่าไม้ เช่น ป่าเพื่อการอนุรักษ์ของป่าสงวนแห่งชาติต่างๆ, อุทยานแห่งชาติ, เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น

4.3 ก่อนที่จะมีมติคณะรัฐมนตรี เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ข้างต้น กรมป่าไม้ยังไม่มีมาตรการและแนวทางที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหาราษฎรในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ลุ่มน้ำชั้นที่ 1, ชั้นที่ 2 แต่มีกระแสเรียกร้องให้เพิกถอนแนวเขตดังกล่าว เพื่อออกเอกสารสิทธิ หรือให้ ส.ป.ก. เข้าไปดำเนินการปฏิรูปที่ดิน หากทางราชการอนุโลมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องดังกล่าวจะทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงไปอีกเป็นอันมาก

/ความเห็น...

ปกปิด

ปกิปัก

ความเห็นคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ

5. จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ได้มีการนำเสนอคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติพิจารณาทบทวนมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งคณะกรรมการฯ มีความเห็น ในเรื่องเกี่ยวกับการพิสูจน์การครอบครองที่ดินของราษฎร ให้ใช้ภาพถ่ายทางอากาศเป็นหลักร่วมกับหลักฐานอื่น และการกำหนดมาตรการการอยู่อาศัยในพื้นที่ป่าไม้ ไม่ให้ขยายพื้นที่เพิ่มเติม มติคณะกรรมการฯ โดยสรุป ให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กรมป่าไม้) พิจารณาปรับปรุงมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ โดยเฉพาะมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 เมษายน 2540, วันที่ 22 เมษายน 2540 และวันที่ 29 เมษายน 2540 โดยให้ใช้แนวทางมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 22 เมษายน 2540 เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้ในภาพรวมทั้งประเทศ เป็นฐานในการปรับปรุง และนำความเห็นของคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติไปประกอบการพิจารณาด้วย

รายละเอียดเรื่องเสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา

6. คณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ขอเรียนว่า เรื่องดังกล่าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้พิจารณาดำเนินการและนำเสนอคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติพิจารณาให้ความเห็นชอบแล้ว โดยจัดทำเป็นมาตรการและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ รายละเอียดปรากฏตามเอกสารประกอบการพิจารณา ตามสิ่งที่ส่งมาด้วย จึงขอเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาให้ความเห็นชอบหลักการ มาตรการและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ และอนุมัติให้ดำเนินการต่อไปได้

ผลกระทบการมีมติคณะรัฐมนตรี

7. หากคณะรัฐมนตรีมีมติให้ความเห็นชอบ และอนุมัติตามเสนอแล้ว สามารถวิเคราะห์ผลกระทบได้ ดังนี้

7.1 ผลดี

7.1.1 คงพื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นพื้นที่ป่าไม้ต่อไป มีผลต่อเนื่องในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8

7.1.2 การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่ป่าไม้มีมาตรการและแนวทางที่ชัดเจนในรูปแบบเดียวกัน ไม่เลือกปฏิบัติ ให้ความเป็นธรรมราษฎรทุกพื้นที่โดยเท่าเทียมกัน มีแนวทางดำเนินการถูกต้องตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

/7.1.3 สอดคล้อง...

ปฏิบัติ

7.1.3 สอดคล้องกับความต้องการของราษฎรส่วนใหญ่ที่เห็นคุณค่าและความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ราษฎรมีความมั่นใจในการดำเนินงานของรัฐบาล ให้ความร่วมมือกับรัฐบาล อันเป็นผลให้เสถียรภาพของรัฐบาลมั่นคง

7.1.4 ทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ระดับพื้นที่ มีความชัดเจนและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันเป็นผลดีทางด้านเศรษฐกิจของราษฎร ให้มีสภาพความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิม ลดความเหลื่อมล้ำของบุคคลในทางเศรษฐกิจในแต่ละท้องถิ่น อาจส่งผลดีให้ความยุ่งยากทางเศรษฐกิจของประเทศลดลงไปได้เป็นอย่างมาก

7.2 ผลเสีย

ทำให้ราษฎร นักการเมือง หรือผู้เสียประโยชน์ บางกลุ่ม ไม่เห็นด้วย และไม่ให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ป่าไม้ อาจส่งผลให้เสถียรภาพของรัฐบาลไม่มั่นคง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณานำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(นายปัญจะ เกสรทอง)
รองนายกรัฐมนตรี
ประธานคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ

กรมป่าไม้
ส่วนทรัพยากรที่ดินและป่าไม้
โทร. 579 - 5414 โทรสาร 579 - 5574

ปรับปรุง

เอกสารประกอบการพิจารณา

ตามมติคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ
ครั้งที่ 3/2541 เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2541

เรื่อง
การแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้

หลักการ

1. เพื่อเป็นการสงวนคุ้มครองป้องกันพื้นที่ป่าไม้ของชาติที่เหลืออยู่ไว้ให้ได้ จึงกำหนดมาตรการและแนวทางการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ป่าไม้ เป็น 2 ด้าน คือ

1.1 ด้านการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ โดยจำแนกเป็นพื้นที่ 3 ประเภท [1/] คือ

1.1.1 ป่าสงวนแห่งชาติ [2/]

(1) พื้นที่ป่าที่เหมาะสมต่อการเกษตร และพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจที่เสื่อมสภาพ

(2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติม

1.1.2 ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี (พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่1, ชั้นที่ 2 และเขตอนุรักษ์ป่าชายเลน) [3/]

1.1.3 พื้นที่อื่นๆ ที่สงวนหรืออนุรักษ์ไว้เพื่อกิจการป่าไม้ [4/]

1.2 ด้านการป้องกันพื้นที่ป่าไม้ และอื่นๆ

1/ เดิมมติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540 กำหนดไว้ 5 ประเภท คือ ป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และป่าอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1, ชั้น 2 พื้นที่อื่นๆ เช่น พื้นที่สวนป่า ขอปรับปรุงใหม่เป็น 3 ประเภท โดยระบุรื่อและจัดใหม่ให้ถูกต้องตามประเภท ตัดป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรีออก เนื่องจากมีการปฏิบัติอยู่แล้วโดยกรมพัฒนาที่ดิน

2/ กำหนดใหม่โดยแบ่งพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติออกเป็นส่วนตามผลการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตามมติ ค.ร.ม. เมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535 ซึ่งแบ่งออกเป็นพื้นที่ป่าที่เหมาะสมต่อการเกษตร พื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ และพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ (ประกอบด้วย พื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายและมติ ค.ร.ม. กับพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติม)

3/ มติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540 กำหนดไว้ไม่ชัดเจน จึงกำหนดใหม่ให้เขตพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1, ชั้นที่ 2 และเขตอนุรักษ์ป่าชายเลน ซึ่งมีมติคณะรัฐมนตรีกำหนดการจัดการเฉพาะพื้นที่ เป็นประเภทป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี รวมไว้กับกลุ่มป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย ตลอดคล้องกับมติ ค.ร.ม. 10 และ 17 มีนาคม 2535

4/ ปรับปรุงถ้อยคำ เพื่อให้มีขอบเขตครอบคลุมยิ่งขึ้น

2. ให้ยกเลิกมติคณะรัฐมนตรี ที่มีข้อความ ขัด หรือแย้ง กับมติคณะรัฐมนตรีฉบับนี้ คือ

2.1 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2540 เรื่อง ผลการประชุมเจรจาแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน เกี่ยวกับแนวทางแก้ไขปัญหาการอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ภาคเหนือ จำนวน 19 กรณี 107 หมู่บ้าน ในประเด็น ดังนี้

(1) การพิสูจน์สิทธิว่าอยู่ก่อนการประกาศป่าอนุรักษ์ (อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตลุ่มน้ำชั้น 1) หรือไม่ ถ้าพิสูจน์ได้ว่าอยู่มาก่อนให้ทำการรับรองสิทธิที่มั่นคง ในการอยู่อาศัย และ/หรือทำกินโดยให้สิทธิดังกล่าวตกทอดทางมรดกแก่ทายาทและห้ามจำหน่ายจ่ายโอนไปยังบุคคลอื่น

(2) ในระหว่างดำเนินการตาม ข้อ (1) ให้ยุติการจับกุมราษฎรไว้ก่อน

(3) ถ้ามีการกระทำการใดอันเป็นการบุกรุกพื้นที่ใหม่ หรือเป็นการทำลาย หรือกระทบกระเทือนต่อการรักษาป่าและสิ่งแวดล้อม จะมีการดำเนินการตามกฎหมายอย่างจริงจัง

2.2 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2540 เรื่อง มาตรการและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน และการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติในภาพรวมทั้งประเทศ ในประเด็น ข้อ 1 - ข้อ 5

2.3 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2540 เรื่อง มาตรการและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน และการบุกรุกป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติในจังหวัดนครราชสีมา ในประเด็น ข้อ 1.1 และ ข้อ 1.2

2.4 มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 เกี่ยวกับผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 37 เรื่อง ในประเด็น ดังนี้

เรื่องที่ 1 ป่าเขาเตียนและป่าเขาเขื่อนลั่น กับ ป่าป่ากช่อง และป่าหมู่สี (บ้านเขายายเที่ยง) อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

เรื่องที่ 2 ป่าดงพญาเย็น (บ้านซับศิลาทอง) อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

เรื่องที่ 4 - 22 กรณีป่าอนุรักษ์ภาคเหนือ (เขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า) และพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 รวมทั้งหมด 19 กรณี ในประเด็น ข้อ 3.2 และ 3.3

เรื่องที่ 23 - 34 กรณีป่าอนุรักษ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งหมด 12 กรณี

เรื่องที่ 37 กรณีอุทยานแห่งชาติตาพระยา อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว

3. ให้ใช้มติคณะรัฐมนตรีฉบับนี้แทนข้อความในมติคณะรัฐมนตรีฉบับที่ยกเลิกข้างต้น สำหรับ การดำเนินการใดๆ ซึ่งได้ดำเนินการไปแล้ว และสอดคล้องกับมติคณะรัฐมนตรีฉบับนี้ให้ดำเนินการต่อไป ส่วนที่อยู่ในระหว่างดำเนินการก็ให้ดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีฉบับนี้ด้วย

มาตรการและแนวทาง

ด้านการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้

1. ป่าสงวนแห่งชาติ

1.1 พื้นที่ป่าที่เหมาะสมต่อการเกษตร และพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจที่เสื่อมสภาพ กรมป่าไม้ได้มอบพื้นที่ดังกล่าวให้ ส.ป.ก. นำไปดำเนินการปฏิรูปที่ดินตามนโยบายรัฐบาล เมื่อปี พ.ศ. 2536 แล้ว ดังนั้น เพื่อให้นโยบายการปฏิรูปที่ดินของรัฐบาลสัมฤทธิ์ผล จึงให้ดำเนินการดังนี้

(1) ให้กรมป่าไม้ และ ส.ป.ก. ปฏิบัติตามข้อตกลง ว่าด้วยแนวทางปฏิบัติในการกันพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกลับคืนกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2538 โดยเร่งรัดดำเนินการให้แล้วเสร็จทุกป่าโดยเร็ว [5/22/]

(2) พื้นที่ที่ไม่สมควรนำไปปฏิรูปที่ดิน ให้กรมป่าไม้ดำเนินการตามหน้าที่และความรับผิดชอบ และเพื่อเปิดโอกาสให้ราษฎรในพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างเป็นรูปธรรม ให้กรมป่าไม้พิจารณาตามความเหมาะสมจัดการพื้นที่ที่มีสภาพป่าแปลงเล็ก แปลงน้อย ในพื้นที่ราบและมิใช่เป็นพื้นที่ที่ควรสงวนรักษาไว้เพื่อคุ้มครองระบบนิเวศ และสภาพแปลงดังกล่าวจะต้องไม่ติดกับป่าผืนใหญ่ โดยร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลท้องที่ และ ส.ป.ก. [6/] กรณีนี้ให้พิจารณาจัดทำเป็นพื้นที่ทดลองจัดการเป็นบางแห่งก่อน

(3) ให้ ส.ป.ก. นำผลการปฏิบัติตามบันทึกข้อตกลงไปเร่งรัดกำหนดเขตปฏิรูปที่ดิน เมื่อมีเขตปฏิรูปที่ดินแล้วให้ ส.ป.ก. เร่งรัดดำเนินการต่อไป และให้กำหนดเป็นเงื่อนไขการใช้ที่ดิน ส.ป.ก. ให้ราษฎรปลูกไม้ผลและ/หรือไม้ยืนต้นอย่างน้อย ร้อยละ 20 ของเนื้อที่ที่ได้รับ กรณีเป็นที่ดินที่ติดกับเขตป่าไม้จะต้องปลูกไม้ผลและ/หรือไม้ยืนต้นเป็นแนวกันชน และให้นำเอาวิธีการจัดรูปแปลงที่ดินให้มีขนาดเหมาะสมเพื่อใช้แก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินอยู่อาศัย / ทำกินของราษฎรในเขตป่าไม้ด้วย [7/]

5/22/ หลักการเป็นไปตามมติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540 และปรับข้อความให้กระชับขึ้น

6/ ปรับปรุงเพิ่มเติมจากมติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540 สำหรับพื้นที่ที่ได้ผ่านการตรวจสอบกันพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกลับคืนกรมป่าไม้แล้ว อาจจะมีพื้นที่ที่เป็นป่าแปลงเล็กแปลงน้อย สมควรเปิดโอกาสให้ราษฎรในพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมโดยกรมป่าไม้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล และส.ป.ก. จึงได้กำหนดข้อความขึ้นนี้

7/ ปรับปรุงจากมติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540 และเพิ่มเติมข้อความกำหนดให้ผู้ได้รับที่ดิน ส.ป.ก. ปลูกไม้ผลและ/หรือไม้ยืนต้นในที่ดินที่ได้รับอย่างน้อย ร้อยละ 20 ของเนื้อที่ รวมทั้งปลูกเป็นแนวกันชนกรณีที่ดินติดเขตป่า และให้นำเอาวิธีการจัดรูปแปลงที่ดินให้มีขนาดเหมาะสม เพื่อให้มีที่ดินเพียงพอกับจำนวนราษฎรที่มีปัญหาที่ดินอยู่อาศัย/ทำกินในเขตป่าไม้

1.2 พื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติม [8/] ตามผลการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535 ซึ่งกำหนดไว้ว่า เมื่อดำเนินการในพื้นที่ให้กรมป่าไม้ปรับแนวเขตได้ตามสภาพข้อเท็จจริงและความเหมาะสมในภูมิประเทศ ผลจากการปรับแนวเขตให้ดำเนินการ ดังนี้

(1) บริเวณพื้นที่ที่ปรับออกเป็นพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ หากมีราษฎรอยู่อาศัย / ทำกิน ให้กรมป่าไม้พิจารณาดำเนินการตามความเหมาะสม [9/]

(2) พื้นที่ที่ผ่านการตรวจสอบและมีความเหมาะสมที่จะกำหนดไว้เป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์ ให้กรมป่าไม้กำหนดเป็นป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายตามความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ ให้กรมป่าไม้จัดทำแนวเขตที่ชัดเจน และป้องกันดูแลคุ้มครองอย่างเข้มงวด ไม่ให้ราษฎรบุกรุกเข้าไปยึดถือครอบครองอยู่อาศัยทำกิน หากมีการบุกรุกเข้าไปยึดถือครอบครองให้ดำเนินการตามกฎหมายอย่างเฉียบขาด [10/22/]

2. <u>ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี(พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 และเขตอนุรักษ์ป่าชายเลน)</u>

เนื่องจากเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้กำหนดขึ้น เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ที่มีคุณค่า หายาก เพื่อการป้องกันภัยธรรมชาติ เช่น อุทกภัยและการพังทลายของดิน รวมตลอดถึงเพื่อประโยชน์ด้านการศึกษา วิจัย บันทนาการของประชาชนและความมั่นคงของชาติ ดังนั้น

2.1 ยืนยันนโยบายของรัฐที่จะไม่นำพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี ไปดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม [11/]

2.2 ให้กรมป่าไม้สำรวจพื้นที่ที่มีการครอบครองให้ชัดเจน และขึ้นทะเบียนผู้ครอบครอง เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการจัดการเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน [12/22/]

8/ พื้นที่ป่าที่จะดำเนินการในลักษณะนี้ คือ พื้นที่ตามผลการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตามมติ ค.ร.ม. 10 และ 17 มีนาคม 2535 ซึ่งระบุว่า "พื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติม" จึงปรับปรุงแก้ข้อความตาม ข้อ 1.3 ป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี ของ มติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540 เป็นข้อความใหม่

9/ กำหนดแนวทางปฏิบัติสำหรับพื้นที่ที่ปรับออกเป็นพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจให้สามารถดำเนินการได้กว้างขึ้นตามความเหมาะสมของพื้นที่ เช่น การอนุญาตให้ใช้พื้นที่ การรับรองสิทธิในรูปแบบต่างๆ

10/22/ หลักการเป็นไปตามมติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540

11/ กำหนดใหม่เพิ่มเติมขึ้นเพื่อคุ้มครองพื้นที่ป่าอนุรักษ์

12/22/ หลักการเป็นไปตามมติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540

2.3 ให้กรมป่าไม้ประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตรวจสอบพิสูจน์การครอบครองที่ดินของราษฎร โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร (หากไม่มีให้ใช้ภาพถ่ายดาวเทียม) ซึ่งถ่ายภาพพื้นที่นั้นไว้เป็นครั้งแรกหลังวันสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก [13/] ตรวจสอบร่องรอยการทำประโยชน์ต่อเนื่องมาก่อนวันสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก และต้องพิจารณาร่วมกับพยานหลักฐานอื่น ซึ่งแสดงว่าได้มีการครอบครองทำประโยชน์ต่อเนื่องมาก่อนวันสงวนหวงห้ามนั้นๆ ด้วย

2.4 กรณีผลการตรวจพิสูจน์ พบว่า ราษฎรอยู่อาศัย / ทำกิน มาก่อน [14/] ให้กรมป่าไม้จัดทำขอบเขตบริเวณที่อยู่อาศัย / ทำกินให้ชัดเจน ห้ามขยายพื้นที่เพิ่มเติมโดยเด็ดขาด และดำเนินการตามกฎหมายเพื่อให้ราษฎรอยู่อาศัย / ทำกิน ตามความจำเป็นเพื่อการครองชีพ แต่ถ้าเป็นพื้นที่ล่อแหลมคุกคามต่อระบบนิเวศ พื้นที่ที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการคุ้มครองดูแลพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายและมติคณะรัฐมนตรี ให้พิจารณาดำเนินการช่วยเหลือราษฎรตามความเหมาะสมเพื่อให้หาที่อยู่อาศัย/ทำกินแห่งใหม่ หรือดำเนินการเคลื่อนย้ายราษฎรออกมาจากบริเวณนั้นไปอยู่อาศัย/ทำกินในพื้นที่ที่เหมาะสม โดยในพื้นที่รองรับให้มีการสนับสนุนด้านสาธารณูปโภค การพัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม รวมทั้งพิจารณารับรองสิทธิในที่ดินตามระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง พื้นที่ที่ราษฎรได้เคลื่อนย้ายออกไปแล้ว ให้ทำการปลูกฟื้นฟูสภาพป่าต่อไป

2.5 กรณีผลการตรวจพิสูจน์พบว่า ราษฎรอยู่อาศัย/ทำกินหลังวันประกาศสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก ให้กรมป่าไม้พิจารณาดำเนินการ ดังนี้ [15/]

(1) ให้เคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์นั้น แล้วทำการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม การเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ให้เตรียมแผนการรองรับในพื้นที่ที่เหมาะสม โดยสนับสนุนด้านสาธารณูปโภค การพัฒนาคุณภาพชีวิต และส่งเสริมอาชีพทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม รวมทั้งการพิจารณารับรองสิทธิในที่ดินตามระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

(2) หากยังไม่สามารถเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ได้ทันที ให้ดำเนินการควบคุมขอบเขตพื้นที่มิให้ขยายเพิ่มเติมโดยเด็ดขาด และในระหว่างรอการเคลื่อนย้ายให้จัดระเบียบที่อยู่อาศัย/ทำกินให้เพียงพอกับการดำรงชีพ

13/ การสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก หมายถึง ให้พิจารณาว่า บริเวณที่ดินนั้น ได้รับการประกาศกำหนดตามกฎหมายให้เป็นพื้นที่สงวนหวงห้ามประเภทใดเป็นครั้งแรก ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ให้ถือวันที่ประกาศกำหนด เป็นตัวชี้การอยู่ก่อน - หลัง

14/ กำหนดขึ้นใหม่เพื่อช่วยเหลือราษฎร

15/ กำหนดขึ้นใหม่เพื่อคุ้มครองพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี รวมทั้งวิธีการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจน

2.6 การดำเนินการตาม 2.4 และ 2.5 จะต้องกำหนดเงื่อนไขการใช้พื้นที่ให้เป็นไปในรูปแบบของการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน เพื่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ และ/หรือสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

2.7 ให้ทุกส่วนราชการที่ดำเนินการพัฒนาพื้นที่สูง ทำการพัฒนาเฉพาะความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีพ [16/]

3. <u>พื้นที่อื่น ๆ ที่ยังมิได้อนุรักษ์ไว้เพื่อกิจการป่าไม้</u>

กรณีที่มีราษฎรร้องเรียนเสนอปัญหา ให้จังหวัดดำเนินการตั้งคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริง โดยให้มีทั้งฝ่ายราชการและราษฎรฝ่ายละเท่าๆ กัน การตรวจสอบข้อเท็จจริงให้พิสูจน์การอยู่อาศัยครอบครองทำประโยชน์ในพื้นที่ให้ชัดเจนว่ามีมาก่อนหรือไม่ ราษฎรเดือดร้อนอย่างไร เคยได้รับการช่วยเหลือจากทางราชการมาแล้วหรือไม่ แล้วเสนอมาตรการหรือแนวทางแก้ไขปัญหาให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาตามมาตรการและแนวทางของแต่ละพื้นที่ที่เป็นปัญหา ทั้งนี้ ให้หน่วยงานผู้รับผิดชอบให้ความเป็นธรรมกับราษฎรให้มากที่สุด

<u>ด้านการป้องกันพื้นที่ป่าไม้ และอื่น ๆ</u>

1. ถ้ามีการกระทำการใดๆ อันเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่าใหม่และ/หรือขยายพื้นที่อยู่อาศัย/ทำกินเพิ่มเติม หรือเป็นการทำลาย หรือกระทบกระเทือนต่อการรักษาป่าและ/หรือสิ่งแวดล้อม ให้ดำเนินการตามกฎหมายโดยเฉียบขาด และเพื่อป้องกันมิให้มีการยึดถือครอบครองพื้นที่ ให้ผู้มีอำนาจหน้าที่สั่งให้ผู้กระทำผิดออกจากพื้นที่ ทำลาย รื้อถอน และ/หรือ ดำเนินการอื่นๆ ตามที่กฎหมายกำหนด [17/]

2. ให้คณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ กำกับดูแลให้หน่วยงาน หรือคณะกรรมการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ประสานการปฏิบัติกันอย่างสอดคล้องและมีเอกภาพ เพื่อความมีประสิทธิภาพ และสัมฤทธิ์ผลในการป้องกันรักษาทรัพยากรป่าไม้ของชาติ [18/]

3. ให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมกับกระทรวงมหาดไทยโดยจัดให้องค์กรปกครองท้องถิ่น เช่น อบต. หรือสภาตำบล และชุมชนเข้ามาร่วมดูแลรักษาสภาพป่าไม้ มิให้มีการบุกรุก ทำลาย หรือกระทำการใดอันเป็นการกระทบกระเทือนต่อการรักษาป่าและ/หรือสิ่งแวดล้อม [19/22/]

16/ กำหนดขึ้นใหม่เพื่อคุ้มครองพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และสนับสนุนการแก้ไขปัญหาราษฎรที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์

17/ กำหนดขึ้นใหม่เพื่อระบุพื้นที่และการปฏิบัติให้ชัดเจนขึ้น

18/ กำหนดขึ้นใหม่เพื่อผลในการป้องกันรักษาทรัพยากรป่าไม้ของชาติ

19/22/ หลักการเป็นไปตามมติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540

4. ให้กรมป่าไม้ดำเนินการตามแผนการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ระดับพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย แผนงาน 4 ด้าน คือ (1) ด้านการป้องกันพื้นที่ (2) ด้านการควบคุมพื้นที่ (3) ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ (4) ด้านการติดตาม - ประเมินผล และระบบข้อมูล โดยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือดำเนินการให้เป็นไปตามแผนการจัดการฯ อันจะทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ เป็นไปอย่างเป็นระบบ ยั่งยืน และเกิดความชัดเจนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ [20/22/]

5. ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พิจารณาดำเนินการแก้ไขปัญหาการออกหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินที่ออกโดยมิชอบในพื้นที่ป่าไม้ ให้แล้วเสร็จเป็นรูปธรรมโดยเร็ว [21/]

6. ให้สำนักงบประมาณพิจารณาสนับสนุนงบประมาณแผนดินให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินกิจกรรมตามนโยบาย มาตรการและแนวทางแก้ไขปัญหาในแต่ละประเภทพื้นที่ รวมถึงการดำเนินการแผนการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ในระดับพื้นที่ตามความจำเป็นและเหมาะสม โดยให้เสนอขอตั้งงบประมาณเป็นปีๆ ไป [22/22/]

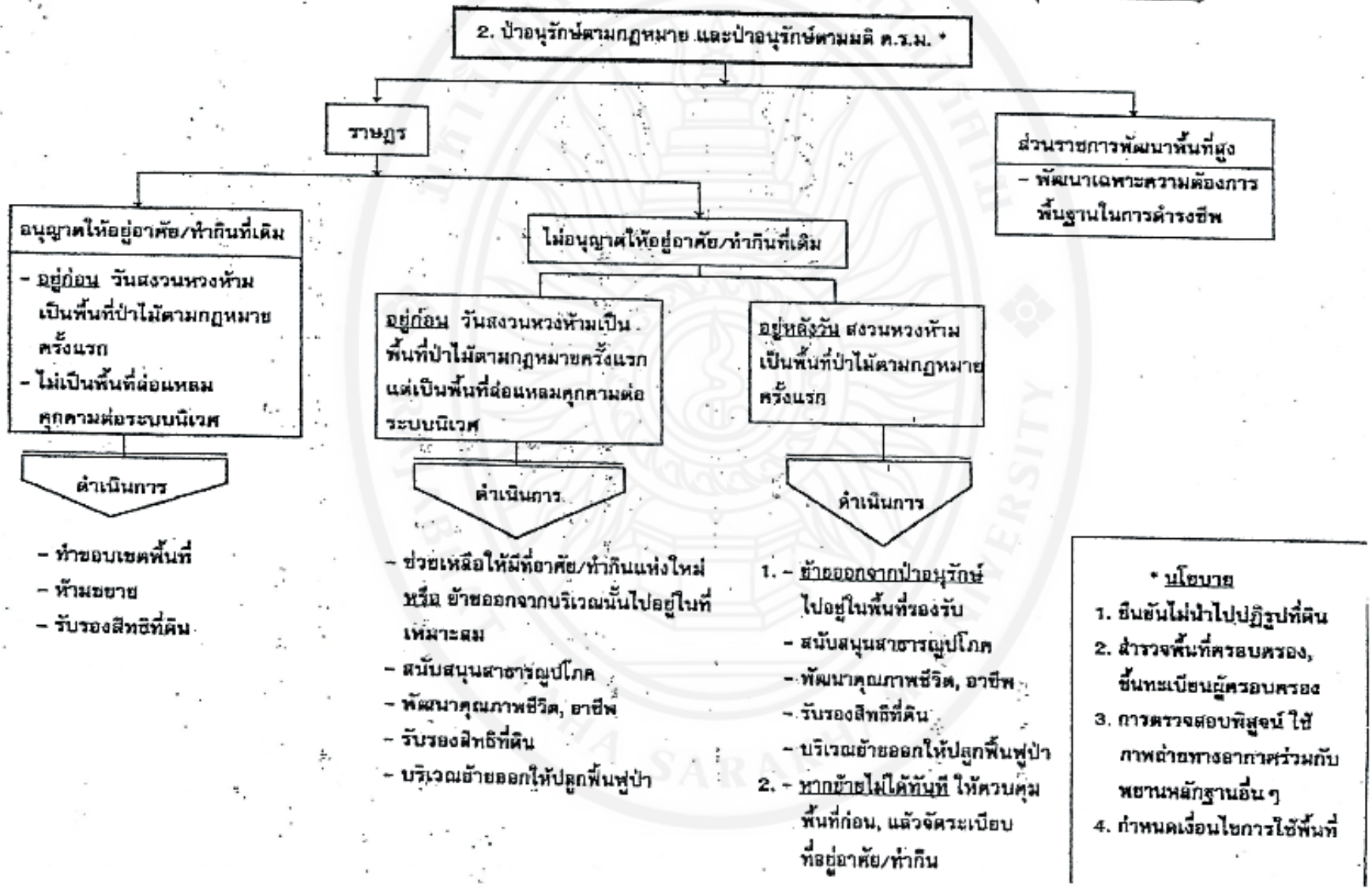
20/22/ ยืนยันตามมติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540 ซึ่งได้ดำเนินการจัดทำเสร็จแล้ว

21/ ก้าวนดขึ้นใหม่เพื่อให้มีการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม/

22/22/ ยืนยันตามมติ ค.ร.ม. 22 เมษายน 2540

ฝ่ายแก้ไขปัญหาในพื้นที่ป่าไม้
กรมป่าไม้
มิถุนายน 2541

แผนผังแสดงมาตรการและแนวทางแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ (ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายและป่าอนุรักษ์ตามมติ ค.ร.ม.)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ สกุล นางสาวพรธนรมณ มัตราช

วัน เดือน ปี เกิด 18 มกราคม 2525

ที่อยู่ปัจจุบัน 104 หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยยาง อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

สถานที่ทำงาน ที่ทำการปกครองจังหวัดกาฬสินธุ์ ศาลากลางจังหวัดกาฬสินธุ์
ศูนย์ราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ ถนนเลี่ยงเมืองหัวคู อ.เมือง จ.กาฬสินธุ์
46000 โทร/แฟกซ์ 0-4381-1620

ตำแหน่ง ปลัดอำเภอ (เจ้าพนักงานปกครอง ชำนาญการ)

โทรศัพท์ 0949978926

อีเมล์ porntanaramon@gmail.com

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2550	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. 2555	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ร.ม.) สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. 2565	รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ร.ด.) สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม